

slovenská archivistika

1

/ 2024

ročník 54

ISSN 2730-0323

est comparatus per
Montium ut pote; Joar
tinum Leporis, precise
cessitatem Collegij Promon
hor Privilegiati Oppidi
cum. Die 1. Offensis

A N N O 1 0

Post horrendam carnal. subitanam devap
documentalem eversioem, malitia devap
rum, inopinatae factam, Die vigesi
Anni

SLOVENSKÁ ARCHIVISTIKA

Ročník 54

2024

Číslo 1

MINISTERSTVO VNÚTRA SLOVENSKEJ REPUBLIKY,
ODBOR ARCHÍVOV A REGISTRATÚR

Vydavateľ/Publisher

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky – odbor archívov a registratúr

Redakčná rada/Editorial Board

Milan Belej (Štátny archív v Nitre so sídlom v Ivanke pri Nitre)
Petr Elbel (Filozofická fakulta Masarykovej univerzity v Brne, Česká republika)
Andrea Farkas (Magyar Nemzeti Levéltár – Pest Vármegyei Levéltára, Maďarsko)
Mária Grófová (Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky – odbor archívov a registratúr)
Miroslav Kunt (Národný archív v Prahe, Česká republika)
Tünde Lengyelová (Historický ústav Slovenskej akadémie vied v Bratislave)
Kristína Majerová (Archív Slovenskej akadémie vied v Bratislave)
Mária Mrižová (MV SR – odbor archívov a registratúr)
Richard Pavlovič (Štátny archív v Košiciach)
Monika Péková (MV SR – odbor archívov a registratúr)
Veronika Plesníková (Štátny archív v Bratislave)
Juraj Roháč (Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave)
Marta Švoliková (Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Levice)

Hlavná redaktorka/Editor in chief

MÁRIA MRIŽOVÁ

Výkonná redaktorka/Managing Editor

MÁRIA GRÓFOVÁ

Tajomníčka/Editorial secretary

VERONIKA PLESNÍKOVÁ

Jazyková a technická redaktorka/Proofreading and technical editor

VERONIKA PLESNÍKOVÁ, MARTA ŠVOLIKOVÁ

Preklad do anglického jazyka/Translation into English

JANA KAFÚNOVÁ, MAREK PÚČIK (s. 13-14)

OBSAH/CONTENT

SPOMÍNANIE/IN REMEMBRANCE

- Za profesorom Jozefom Novákom/
In Memory of Jozef Novák (Jana Karlíková)7

ŠTÚDIE A ČLÁNKY/STUDIES AND ARTICLES

- Púčík, Marek: Mestské privilégium pre Bojnice a jeho datovanie do roku 1362/
The Town Privilege for Bojnice and its Dating to the Year 1362 13
- Kašiak, Peter: Dunajská hranica Bratislavskej stolice a neskôr Československa
s Dolným Rakúskom – analýza vybraných kartografických prameňov
k jej dejinám do jej korekcie v rokoch 1920 – 1923/The Danube Border
of Bratislava County and Later Czechoslovakia with Lower Austria
– Analysis of Selected Cartographic Sources for its History Until
its Correction in 1920 – 192349
- Wanner, Michal: Institut archívnych kultúrnych památok a národných kultúrnych
památok v českém archivnictví/Institute of Archival Cultural Records and
National Cultural Records in the Czech Archiving83

DISKUSIA/DISCUSSION

- AD: Slovenské archívnictvo... nádej a vízie ponovembrovej éry vs. realita
po tridsiatich rokoch – Na margo reakcie Jozefa Pociska a Ivana Tichého/Slovak
Archiving... Hopes and Visions of the Post-November Era vs. Reality After
Thirty Years – in the Context of Reaction of Jozef Pocisk and Ivan Tichý
(Štefan Hrivňák) 107
- AD: Slovenské archívnictvo... nádej a vízie ponovembrovej éry vs. realita po
tridsiatich rokoch – Na margo reakcie Štefana Hrivňáka/Slovak Archiving...
Hopes and Visions of the Post-November Era vs. Reality After Thirty Years
– in the Context of Reaction of Štefan Hrivňák
(Jozef Pocisk a Ivan Tichý)..... 111

LITERATÚRA/LITERATUR

Recenzie a referáty/Reviews and Reports

- BARTALOSOVÁ, Lenka – VRTEL, Ladislav. Pečatidlá v Štátnom archíve
v Bratislave. Katalóg./Seals in the State Archives in Bratislava. Catalogue.
(Mária Grófová)..... 112

BARTALOSOVÁ, Lenka – VRTEL, Ladislav. Sigilla. Ikonografia svätých v pečatiach/Iconography of Saints in Seals. Katalóg/Catalogue. (Mária Grófová)	115
CHORVÁT, Peter – POSCH, Martin a kol. Československé légie – Slováci – Slovensko./The Czechoslovak Legion – Slovaks – Slovakia. (Ivan Tichý)	118
KOLLÁROVÁ, Zuzana – MALOVCOVÁ, Božena – ŠLAMPOVÁ, Martina. A budete Mi svedkami. História evanjelických a. v. zborov v Poprade, Spišskej Sobote a Strážach pod Tatrami./And You Will Be My Witnesses. History of Evangelical a. c. Choirs in Poprad, Spišská Sobota and Stráže pod Tatrami. (Mária Grófová)	121
REISZ, T. Csaba (Ed.). A nemzet levéltára. Fejezetek az Országos Levéltár történetéből. [Národné archívy. Kapitoly z dejín Národného archívu.]/ National Archives. Chapters from the History of the National Archives. (Veronika Keresztes)	124
SEGEŠ, Vladimír – ŠEĎOVÁ, Božena (Eds.). Pramene k vojenským dejinám Slovenska III/2. 1792 – 1847./Sources for the Military History of Slovakia III/2. 1792 – 1847. (Barbora Oravcová)	129
Paginae historiae. Sborník Národního archivu. 2023/31, č. 1/Paginae historiae. Almanac of the National Archives. (Alena Gazdíková)	132
Bibliografický prehľad zahraničných archívnych periodík/Bibliographical Survey of Foreign Archival Periodicals	
The American Archivist. 2020/2 (Milan Belej)	138
Archives and Records: The Journal of the Archives and Records Association. 2023/1 (Jana Kafúnová)	143
Archivi. 2021/1 (Marek Púčik)	146
Archívni časopis. 2023/1, 2 (Michal Bartal)	148
Levéltári Szemle. 2023/1, 2 (Kludia Bugyinszká)	153
KRONIKA/CHRONICLE	
X. majstrovský kurz cirkevných a zahraničných maďarských archívárov v Budapešti/X. Master Course of Church and Foreign Hungarian Archivists in Budapest (Eva Jergová)	159
Výstava Štátneho archívu v Bratislave Sancti eritis, quia... na Veľvyslanectve Slovenskej republiky pri Svätej stolici a Zvrchovanom ráde maltézskych rytierov v Ríme (september – november 2023)/Exhibition of the State Archives in Bratislava Sancti eritis, quia... at the Embassy of the Slovak Republic at the Holy See and the Sovereign Military Order of Malta in Rome (September – November 2023) (Veronika Plesníková)	161

Výstava Slovensko v obrazoch: Výber z archívnych zbierok štátnych archívov/ Exhibition Slovakia in Pictures: Selection from the Archival Collections of the State Archives (Mária Grófová)	163
Prezentácia publikácie A budete Mi svedkami/Presentation of the Publication And You Will Be My Witnesses (Martina Šlampová)	166
Výstava Tatry nás spájajú/Exhibition The Tatras Unite Us (Zuzana Kollárová)	168
Výstava Bohu na slávu, bližnemu na pomoc/Exhibition For the Glory of God, For the Help of the Neighbour (Ľuboš Janaček).....	170
Životné jubileum Márie Novosádovej/Life Anniversary of Mária Novosádová (Tomáš Palík).....	172
 MENOSLOV AUTOROV ŠTÚDIÍ A ČLÁNKOV/LIST OF AUTHORS OF STUDIES AND ARTICLES.....	 173
 POKYNY PRE AUTOROV/INSTRUCTIONS FOR AUTHORS	 174

SPOMÍNAME/IN REMEMBRANCE

ZA PROFESOROM JOZEFOM NOVÁKOM

V stredu 24. apríla 2024 sa v bratislavskom krematóriu rozlúčila historická obec s významnou osobnosťou slovenského archívnickva i modernej slovenskej heraldiky, autorom diel o mestských, obecných a rodových erboch i štátnej symbolike, dlhoročným pedagógom, prodekanom a emeritným profesorom Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, čestným predsedom Slovenskej genealogicko-heraldickej spoločnosti v Martine prof. PhDr. Jozefom Novákom, DrSc.

Pánovi profesorovi, ktorý by sa v novembri 2024 dožil úctyhodných 94 rokov, dotýklo srdce v Domove seniorov v Chorvátskom Grobe, v ktorom býval posledné roky spoločne so svojou chorou manželkou. Smutná správa o jeho úmrtí sa 15. apríla 2024 veľmi rýchlo rozšírila medzi archivármi a historikmi. Deň predtým som si prezerala fotografie z vysokej školy a dokladala ich do albumu. Cítila som akúsi nejasnú predtuchu. Tá sa, žiaľ, naplnila po telefonáte nášho kolegu docenta Juraja Roháča.

Profesor Jozef Novák sa narodil 22. novembra 1930 vo Vrútkach. Základné vzdelanie nadobudol vo svojom rodisku v rokoch 1937 – 1942. Útly, drobný chlapec mal od malička šťastie na dobrých pedagógov. Jedným z nich bol jeho triedny učiteľ Ferdinand Cincík, brat maliara Jozefa Cincika.

Otec pána profesora, tiež Jozef, pôvodom z Krompách, začínal ako pomocník v obchode so strižným tovarom a módnou konfekciou u židovského obchodníka Dezidera Kramera a neskôr sa vypracoval na vedúceho predajne Slovenka. Matka Gizela Varošeková z Kežmarku mala svoju krajčírsku dielňu a do svojich osemnástich rokov žila v Budapešti. Vo Vrútkach absolvoval malý Jožko aj hru na husliach. To, že ho rodičia viedli k samostatnosti a všestrannosti, zúročil onedlho po úspešnom ukončení ľudovej školy. Otec totiž rozhodol, že jediné dieťa nebude dennodenne dochádzať do Martina ako „vlakár“, ale pôjde na gymnázium s internátom do pomerne vzdialeného Trenčína.

Od septembra 1942 sa tak začala písať nová, významná etapa v živote 12-ročného školáka. Rehoľné slovenské gymnázium piaristov v Trenčíne bolo výlučne chlapčenské, „s neuveriteľne láskavým nažívaním“. Predstavovalo skutočnú školu morálky a hodnotových postojov. Počas Slovenskej republiky zotrval budúci univerzitný profesor v cirkevnej škole do 31. januára 1945. Vojnové pomery však spôsobili, že školský rok 1944/1945 musel dokončiť na Štátnom gymnázium v Martine. U rodičov

Profesor Jozef Novák
na Trenčianskom hrade v roku 1983
Archív autorky

si po ukončení vojny, keď už bývali v Rožňave, vynútil návrat do Trenčína, kde mal dobrých kamarátov a profesorský zbor s výbornými pedagógmi. A tak od februára 1946 do mája 1950 pokračoval v štúdiu na 2. štátnom gymnáziu v Trenčíne – vtedy poštátnenom a premenovanom piaristickom gymnáziu, kde aj zmaturoval.

Na obdobie štúdia a pobyt v konvikte si pán profesor vždy rád spomínal. Domov nechodieval často. Matke, ktorá nevedela dobre po slovensky, posielal pravidelné správy v maďarčine a znalosť tohto jazyka využil neskôr pri štúdiu heraldických a genealogických prameňov. Z vyučujúcich ho najviac zaujal provinciál piaristov, páter Jozef Branecký, známy spisovateľ historických románov. V tom čase ako 60-ročný pracoval na svojich ďalších dielach, pravda, už s veľmi zhoršeným zrakom. Bol profesorom histórie, zvládol nielen vydávať knihy, viesť trenčianske kolégium so sto šiestimi konviktorami, ale bol i predstaveným ďalších piaristických kláštorov na Slovensku.

Študenta Jožka si rektor Branecký obľúbil, niekoľkokrát ho vyzval, aby mu pomohol zaniest' na stanicu menší kufor, v ktorom sa ukrývali domáce klobásky, výborný biely chlieb a demižón vína. Musel to byť úsmevný pohľad, keď vedľa majestátneho pána v reverende kráča študent s „neseserom“ pomaly väčším, ako bol on sám. Takto vystrojený cestoval Jozef Branecký vybavovať svoje záležitosti do Martina, a keď bolo treba, i na ministerstvo školstva do Bratislavy.

Druhou pedagogickou osobnosťou v Trenčíne, ktorá mladého Jozefa formovala a ovplyvnila, bol jeho triedny profesor Štefan Pozdišovský, ktorý nastúpil do školy v roku 1946. Na poštátnenom gymnáziu vyučoval okrem dejepisu aj zemepis, národné hospodárstvo a umeleckú výchovu. Bol veľmi obľúbený, novú preberanú látku na hodinách nikdy nečítal, všetko prednášal spamäti. Každý výklad z histórie oživil príkladmi zo svojej praxe, lebo bol súčasne aj riaditeľom Trenčianskeho múzea. Šikovného študenta využil na to, aby mu po vyučovaní vo svojom voľnom čase v múzeu pomáhal. Keď sa podarilo presťahovať z dubnického kaštieľa do župného domu (donedávna budova Trenčianskeho múzea) aj župný archív, od roku 1948 bol profesor Pozdišovský zodpovedný za jeho spravovanie. Dovezené dokumenty na treťom poschodí múzea mu pomohol postupne roztriediť, vyčistiť od prachu a baliť do papiera práve jeho obľúbený žiak. Archívne škatule vtedy ešte neexistovali. Takto sa prvýkrát dostal Jožko Novák do kontaktu s archívom, dokonca s korešpondenciou Ilešháziocov. Spokojný učiteľ ho iba chválil: „Jóži, ty tak dobre balíš, si hotový archivár!“

Niekoľko týždňov pred maturitou si Štefan Pozdišovský zavolať svojho zverenca, aby ho informoval o práve otvorenom odbore archívniectvo na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave. Po počiatočnom negatívnom postoji sa predsa len absolvent trenčianskeho gymnázia rozhodol. A len čas ukázal, že to bolo správne rozhodnutie. Nikdy ho neoľutoval! Na jeseň roku 1950 sa po úspešnom pohovore stal jedným z prvých dvoch poslucháčov odboru archívniectva na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity (v roku 1954 opätovne premenovanej na Univerzitu Komenského).

Vzájomná náklonnosť spriaznených duší pretrvala dlhé roky. Profesor Pozdišovský bol hrdý na svojho žiaka, pozorne sledoval jeho akademický postup a aj publikačnú činnosť. Jozef Novák posielal bývalému triednemu všetky svoje práce, ktoré napísal. Do Trenčína chodieval často a rád, nevynechal stretnutia absolventov školy

na obnovenom piaristickom gymnáziu, pokiaľ jeho triedny profesor žil. V refektári „svojej“ školy sa zúčastnil i veľkolepej oslavy storočnice Štefana Pozdišovského, ktorú v decembri 2006 pripravilo Trenčianske múzeum. Pred zaplneným auditoriom predniesol nezabudnuteľný príhovor. V nasledujúcom roku prišiel i na dôstojný pohreb svojho učiteľa.

Jozef Novák ukončil štúdium archívniectva v roku 1955. Po jeho absolvovaní zostal na katedre ako pedagóg. Nesplnila sa túžba jeho bývalého učiteľa – paradoxne sa nikdy nezamestnal v žiadnom archíve. História sa totiž zopakovala, stal sa obľúbencom a dôstojným nástupcom profesora Alexandra Húščavu, ktorému robil asistenta ešte počas štúdia. Po jeho náhlom úmrtí v lete 1969 prevzal Jozef Novák vedenie odboru a v tejto funkcii pôsobil až do roku 1996. Treba vyzdvihnúť skutočnosť, že to, čo nestihol jeho veľký učiteľ, dokončil a citlivo zostavil z pozostalosti Húščavu vďačný žiak. (*Poľnohospodárske miery na Slovensku* vyšli v Slovenskej akadémii vied v Bratislave v roku 1972.)

Pôsobenie na bratislavskej filozofickej fakulte predstavovalo vyvrcholenie profesijného života Jozefa Nováka. V neprajných dobách totality dosiahol tie najvyššie akademické méty a vypracoval sa na výraznú osobnosť slovenskej historiografie a pomocných vied historických. Vedeckú hodnosť kandidáta historických vied získal v roku 1964, za docenta sa habilitoval v roku 1966, obhajobu veľkého doktorátu vykonal v roku 1987 na dnešnej Masarykovej univerzite v Brne a za univerzitného profesora ho vymenoval prezident republiky tesne pred novembrom 1989.

Jozef Novák bol mimoriadne úspešným vysokoškolským pedagógom. Na katedre pôsobil 45 rokov. Vychoval stovky archivárov, historikov, vedeckých pracovníkov či muzeológov. Prednášal najskôr heraldiku, v kombinácii i samostatne pomocné vedy historické, nové atraktívne disciplíny, akými boli napríklad paleografia, chronológia, sfragistika, numizmatika, genealógia, diplomatika, metrológia i úvod do štúdia archívniectva. Na skúšku z pomocných vied historických k nemu chodili aj poslucháči národopisu, dejín umenia, archeológie i knihovedy, ktorí mali špecializáciu na staré tlače. Bol k nim rovnako prísny ako k archivárom. Jeho živiálnosť a otvorenosť, akú zažívali na prednáškach, počas skúšky načas ustúpila, ale zostal veľkorysý – nikdy do indexu nezapísal horšiu známku ako chválibečný.

Oproti stredoškolským učiteľom bol náš ročníkový vedúci (1974 – 1978) iný. Bol prirodzenou autoritou a veľkým profesionálom. V študentoch nevidel iba „materiál“, ktorý má mechanicky vzdelávať diktovaním textu a vymáhaním vedomostí na skúške. Svojím rečníckym talentom nás vedel osloviť hneď na začiatku štúdia v prvom ročníku. Prednášal spamäti a nezabudol neustále pripomínať, že archivári sú stav. Toto myšlienkové poslanie sa prenieslo i do životnej filozofie absolventov odboru, ktorí sa rozprchli do zamestnania po celom Slovensku. Študentov skutočne vnímal ako svojich budúcich kolegov. Bol skrátka uveriteľný. Vedel neopakovateľným spôsobom vzbudiť záujem o predmet, ktorým sa na prednáške zaoberal, veľakrát rozoberal konkrétne dielo, na ktorom usilovne pracoval, analyzoval pramenný materiál a pracovný postup. (V roku 1975 to bola práve drobná knižička *Cechové znaky*, ktorú vydali Mladé letá s farebnými kresbami jeho bývalého spolužiaka v konvikte, akademického maliara Jána Šveca, ale rozprával i o práci na publikácii *Slovenské mestské a obecné erby*, z ktorej sme sa učili na skúšku.) Docent Novák uvítal každý prejav tvorivej aktivity

svojich študentov a rozpoznal tých, v ktorých táto aktivita dovedy len driemala. Nové informácie podávané excelentnou formou vedeli zaujať a on si bol toho vedomý. Často ich na konci okorenil svojským humorom. Spolu s pani docentkou Darinou Lehotskou vytváral na 4. poschodí našej Katedry československých dejín a archívniectva pre nás, vystrašených prvorodiakov, priam rodinnú atmosféru. To boli chvíle, ktoré sme vedeli oceniť, dnes na ne s úctou, vďačnosťou a nostalgiou spomíname.

Študenti spoločného základu nám „nášho“ docenta Nováka úprimne závideli. Mal nás rád, boli sme jeho ročník (mysliac tým, že najlepší), držali sme spolu, chodievali do kina či na predstavenia „hercov“ VŠMU (ako členovia SZM sme predsa museli vyvíjať mimoškolskú činnosť) aj so svojím pedagógom.

Jediné, čo nám docent Novák zazlieval, bolo to, že ani jedného z nás počas štyroch rokov nenaučil fajčiť, ani vo vinárni, ani na exkurziách. Vraj sme boli až príliš vzorní a pevných zásad. Uvoľnili sme sa až po pár pohárikoch bieleho, najčastejšie U zbrojnoša pri Michalskej bráne, kde sa debatovalo do polnoci, zväčša po skúške. Rozoberali sme nielen odborné témy, pozorne počúvali okrem iného o okolnostiach vzniku štátneho znaku a necitlivých zásahoch českých heraldikov, či riešili otázku stavovskej hrdosti v zmysle zásady „archivár je viac ako historik“. V archivárovi sa síce skrýva aj historik, ale musí predsa len poznať dejiny správy, pracovať s prameňmi, mať jazykové znalosti, ovládať latinčinu, maďarčinu, prípadne švabach!

Reč prišla i na rodinu. Vedeli sme podrobnosti o jeho synovi, ktorý sa (vraj našťastie) nepodal na otca a mamu, pretože spoločenské vedy mu nič nehovorili. Žil iba svojimi nebezpečnými chemickými pokusmi, pri ktorých takmer podpálil byt.

Náš pán docent nebol iba chápatým pedagógom, vedel sa veru i nahnevať. Napríklad tých z nás, ktorí si na konci štúdia dovolili prísť cez prázdniny odobriť už napísanú kapitolu k nemu do Liptova, na chalupu do Jakubovian a vyrušili ho nie pri oddychu, ale pri písaní, počastoval svojím: „...ste takí mameluci!“ Neistotu pri koncipovaní textov pripisoval tomu, že sme boli vôbec prvý ročník, ktorému štúdium skrátili na štyri roky. Podľa neho ten jeden rok hlavne pri príprave diplomovej práce veľmi chýbal. Tí, ktorí sa na odbor dostali napriek veľkým kádrovým problémom, chceli dôslednou heuristickou prácou pri príprave diplomovky dokázať, že sú na správnom mieste aj tým, že im písaná forma ide lepšie ako ústne skúšky z histórie. Pán docent sa automaticky ešte pred štátnicami staral i o naše uplatnenie sa po ukončení školy, informoval nás, ak sa na vtedajšej archívnej správe dozvedel o voľných miestach, kde potrebujú mladých vyštudovaných archivárov.

Najväčším prekvapením, spojeným s nefalšovanou radosťou, bola účasť „nášho ročníkového“ na slávnostnej promócií v novembri 1978. Do poslednej minúty sme nevedeli, či sa medzi rektorom, dekanom a prorektormi v preplnenej aule objaví. Zámerne to tajil. Za zvuku slávnostných fanfár odrazu kráčal v popredí v talári a barete náš šarmantný docent – hrdo sa postavil presne pod heslo Programu XV. zjazdu KSČ, ktorý potvrdzoval ďalšie úspechy v budovaní rozvinutej socialistickej spoločnosti.

Po nežnej revolúcii bol Jozef Novák v rokoch 1989 – 1990 prodekanom filozofickej fakulty, v rokoch 1990 – 1999 členom Vedeckej rady Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave a v rokoch 1993 – 1999 profesorským garantom pre odbory história a pomocné vedy historické. Do dôchodku odišiel na vlastnú žiadosť k 1. septembru 2000.

Pán profesor Novák kontakty s bývalými študentmi neprerušil – korešpondoval a cestoval. Vždy obratom, pružne a pohotovo odpovedal na listy i pohľadnice, hoci ho písanie na stroji zaiste zdržiavalo pri práci. V meste Matúša Čáka prednášal o štátnom znaku, o trenčianskom baránkovi, zúčastňoval sa heraldických sympózií (1983), v roku 1996 otváral veľkolepú výstavu z tvorby Zdenka Alexyho, Ladislava Čisárika, ml., a Jána Šveca v Ľudovítovom paláci Trenčianskeho hradu (Súčasná heraldická tvorba). Keď prišiel do Trenčianskeho múzea študovať sadrové odliatky pečiatok obcí, všetci sme sa potešili jeho návšteve a udelili sme mu titul najzábavnejšieho bádateľa roka.

Do vysokého veku navštevoval Martin, aby sa s archivármi stretal na početných akciách Slovenskej genealogicko-heraldickej spoločnosti, ktorú viedol ako predseda šesť rokov, do roku 1999. Zásluhou jeho žiaka Milana Šišmiša ml., agilného tajomníka spoločnosti, vychádzal časopis *Hlas*, do ktorého pravidelne anotoval najlepšie genealogické práce nielen známych archivárov, ale i amatérskych bádateľov a recenzoval maďarský *Turul*. Svojej zásady *nulla dies sine linea* (ani deň bez riadka) sa držal do konca čínorodého života.

Profesor Novák bol veľmi pracovitý, o čom svedčí jeho nesmierne rozsiahla publikačná činnosť. Nemôžeme z hľadiska vymedzeného priestoru vymenovať všetky jeho monografie, knihy, štúdie, príspevky do zborníkov, heraldického registra Slovenskej republiky či do rôznych časopisov. Hoci je považovaný za prvého heraldika, ktorý spropagoval túto najzaujímavejšiu pomocnú vedu na Slovensku, venoval sa najskôr chronológii. Štúdia z roku 1955 je toho dôkazom – týka sa špeciálneho spôsobu datovania v Uhorsku – *Residentia exercitus regis*. O pár rokov neskôr prešiel i na výskum sfragistických pamiatok, keď v roku 1959 venoval rodičom štúdiu *Erb a pečate mesta Rožňavy* a v *Informačných správach Okresného múzea v Trenčíne* písal o zabudnutých pečatidlách zo zbierok múzea. V roku 1957 poslal vtedy 27-ročný absolvent archívniectva výťah skript nazvaných *Príručka diplomatiky, sfragistiky, heraldiky*, na ktorých sa podieľal s Jurajom Žudelom, svojmu triednemu do Trenčína s krasopisným (!) venovaním: „*S úctou a vďakou Jóži*“.

O desať rokov vyšli *Slovenské mestské a obecné erby* a v roku 1972 aj ich rozšírené vydanie. *Rodové erby I. Kubínyho zbierka pečatí* obohatili naše knižnice v roku 1980. Okrem veľkého ohlasu spôsobili rozruch tým, že mená šľachtických rodov autor uviedol v slovenskej jazykovej podobe, nie po maďarsky. Aj dnes má (rovnako ako pred štyridsiatimi rokmi) táto úprava prepisu svojich zástancov i odporcov. Druhý diel *Rodové erby na Slovensku II. Peťkova zbierka pečatí* vyšiel o osem rokov neskôr. Oba zväzky priniesli genealogicko-heraldickú analýzu pečatí slovenských a na Slovensku pôsobiacich šľachticov a zemanov do 18. storočia. Práca *Štátne znaky v Čechách a na Slovensku dnes aj v minulosti* vyšla v roku 1990, o rok neskôr vo vydavateľstve Obzor zas publikácia so spoluautormi Petrom Kartousom a Ladislavom Vrtelom *Erby a vlajky miest v Slovenskej republike* s ilustráciami Ladislava Čisárika ml.

Až v roku 2004 uzrela svetlo sveta kniha venovaná historickej chronológii, ktorej rukopis mal pán profesor pripravený na vydanie už pred dvadsiatimi rokmi ako prepotrebnú učebnicu pre študentov. Poslednou veľkou prácou prof. Nováka sú dva diely publikácie *Pečate miest a obcí na Slovensku*, vydané v roku 2008. Svoje pamäti napísal na popud bývalého žiaka, dlhoročného výborného kolegu Juraja Roháča. Vyšli

v Martine roku 2010 pod symbolickým názvom *Heraldik bez erbu*.

Aj výpočet celého radu uznaní a ocenení udelených profesorovi Novákovi by bol dlhý a nemenej dôležitý ako jeho diela.

Sme hrdí, že i nám sa dostalo pocty najvyššej – poznať ho v období najväčšej tvorivej aktivity ako odborníka, vynikajúceho pedagóga a veľkorysého človeka. Takého si ho pamätáme, s vďačnosťou, láskou a nostalgiou spomíname. Nikdy nezabudneme. Ďakujeme za všetko krásne, čo sme s Vami prežili, pán profesor, čo sme sa od Vás naučili!

Jana Karlíková

MESTSKÉ PRIVILÉGIUM PRE BOJNICE A JEHO DATOVANIE DO ROKU 1362*

MAREK PÚČIK

Púčík, M. The Town Privilege for Bojnice and its Dating to the Year 1362. *Slovenská archivistika*, Vol 54, 2024, No 1, p. 13-48.

Neither the town charter of King Louis I of Hungary granting Krupina Law to inhabitants of Bojnice nor the charter's confirmation by King Sigismund from 1429 survived in original form. King Louis I's privilege was already missing in the early 1700s. Thus, all its surviving modern-age copies were drawn from the Sigismund's confirmation. The presumably physically degrading charter of the Sigismund's confirmation disappeared sometime before 1876, since it was not registered in the inventory list of the town archive at the time. All three modern-age uncertified copies that were registered in the list have survived. The oldest copy, which begins with the incipit *Sigismundus DEI*, was based directly on the Sigismund's confirmation in the early 1700s (after July 1701). It was not authenticated, as it was possibly meant only to preserve the vanishing text of the then unexercised town privilege. The oldest copy *Sigismundus DEI* along with the Sigismund's original confirmation was used as a model for the other two copies. In an effort to rewrite the text, which was filled with medieval-type scribal abbreviations, in easily readable fashion, the copy *Sigismundus Dei* was produced during the 18th century. However, containing many incorrectly deciphered abbreviations (some of which were even expanded to meaningless misspellings) and also missing the second part of the confirmation charter, it was meant to be replaced by the copy *Nos Sigismundus DEI* as the last of them. To make the text understandable to the late 18th century readers, the copy's form and content were somewhat adjusted to the contemporary style by expanding all abbreviations and symbols except those of the conjunction *et*, next by adding the Latin personal pronoun *nos* to the beginning of the full intitulations, and finally by replacing or supplementing less intelligible Latin medieval terms (*hospites*, *possessio*, *carmen*) with their presumed modern-age counterparts (*cives*, *oppidum*, *privilegium*).

Despite all three surviving copies date the King Louis I's town charter for inhabitants of Bojnice erroneously to 1366, the correct issue year 1362 is clearly indicated by the King Louis I's 21st regnal year in the dating clause. The charter's full issue date, 22 February 1362, is further proved by the corresponding name list of prelates and high officials of the Kingdom of Hungary from that time also in the dating clause. Moreover, as the charter was later, on 2 February 1366, provided with the King Louis I's new two-sided authentic seal to maintain its validity after both matrices of his old die had been lost on the Hungarian "anti-Patarenes" campaign to the North Bosnian region of Usora,

* Túto štúdiu autor z vďaky venuje svojmu univerzitnému školiteľovi prof. PhDr. Jánovi Lukačkovi, CSc.

it could not have been issued before September–October 1363, when the campaign took place. Finally, royal castellan of Bojnice Castle John, son of once Ban Gillette, of Zsámbock who interceded with King Louis I on behalf of inhabitants of Bojnice for them to receive the town law was not alive already in 1364. The wrong issue year “1366” resulted probably from the misidentification of the medieval abbreviation in the form of a mixed contraction of the original year’s last Latin numeral for two (*secundo*) as six (*sexto*) by the scribe of the oldest copy *Sigismundus DEI*, whence it was taken over by the scribes of the other two modern-age copies.

The original King Sigismund’s confirmation of the King Louis’s town charter for Bojnice was written probably by the same scribe of the royal chancery on 26 April 1429 who drew up the King Sigismund’s confirmation of the Queen Mary’s town charter for neighbouring town of Prievidza (from 1383) two day later. It was a different scribe from the one who drew up two other preserved original charters of King Sigismund that were issued on the very day when the Bojnice town charter was confirmed, as follows from (dis)similarities between so-called scribal hands as well as in the order of names of the then prelates and high officials in the charters’ dating clauses.

By the privilege, King Louis I granted the town law modelled on the town of Krupina (so-called Krupina Law) to the denizens (*populi*) and free newcomers (*hospites*) of Bojnice by the intercession of royal castellan of Bojnice Castle John, son of once Ban Gillette, of Zsámbock in order to increase the number of economically active inhabitants of Bojnice. In retribution, the Bojnice burghers were obligated to pay property tax (*census*) of 22 heavy (i.e. of Buda) marks of silver in two instalments, in spring (on the 24th April) and in autumn (on the 29th September), to the sovereign as well as 1 mark to the castellan of Bojnice Castle. Providing the number of burghers increased they were to pay higher tax. The burgher community was allowed to receive revenue from local ordinary food processing facilities (mills and slaughterhouses) and from thermal springs in the present Bojnice spa area too.

In 1429 the burghers of Bojnice presented their town privilege to a ruler to have it confirmed for the first and the last time. They did so along with the burghers of Prievidza and perhaps also the burghers of Nitrianske Pravno (Deutschproben) after the manor of Bojnice Castle, to which the market towns belonged, became royal property again after being owned by the Lords of Jelšava (ca 1387/1393–1427). During the ownership of Bojnice Castle and its manor by the noble Onofrio family (1430–1485) the Bojnice burgher community retained only limited self-government (e.g. losing its right to escheat after an heirless burgher in favour of the castle landlords) because of the town rights infringement by the castle landlords (the Onofrios) and their castellans. Thus, unlike the burghers of Prievidza, the burghers of Bojnice did not seek their town privilege to be renewed by the king of Hungary Matthias I Corvinus when the Bojnice Castle and its manor with the aforementioned market towns became royal property again. Bojnice was continuously called a market town (*oppidum*), though. The medieval town privilege for Bojnice was replaced by the privilege of Emperor Ferdinand III from 1647, which constituted Bojnice as a downright landlord’s private market town, which was privileged by the benevolence of its landlord (Count Paul Pálffy at the time).

Key words: applied historical chronology, the Middle Ages, history of Bojnice, town privileges, Krupina Law

Pre mestá je dodnes popri ich prvej písomnej zmienke významným medzníkom získanie mestských výsad. Oslavovaním spravidla „okruhlych“ výročí nadobudnutia „mestských slobôd“ si totiž upevňujú svoju historickú, čiže kolektívnu, pamäť.¹ Bojnice si od nadobudnutia novodobého štatútu mesta v roku 1966 pripomínajú ako rok udelenia prvých mestských výsad nesprávne letopočet 1366. V skutočnosti totiž Bojníčaniam dostali mestské privilégium už v roku 1362, pričom letopočet 1366 je len písárskou chybou v novovekých neoverených odpisoch nezachovaného pôvodného privilégia. Privilégium správne datoval na základe obsahu fotokópií jeho dvoch mladších odpisov² už maďarský stredovekár Ferenc Piti v roku 2020 vo svojej edícii anjouovského registára.³ Vychádzal z údajov o poradovom roku vládnutia panovníka, zo zoznamu vtedajších uhorských hodnostárov, zo zmienky o strate panovníckej pečate i z obdobia kastelánstva Jána, syna niekdajšieho bána Gilletta, na Bojnickom hrade.⁴ Zistené správne vročenie bojnického privilégia je pre povedomie širšej odbornej i laickej verejnosti potrebné rozobrať podrobne.

Zachované znenia stredovekého bojnického mestského privilégia

Originál bojnického mestského privilégia od kráľa Ľudovíta I. Veľkého je nezvestný. Zachovali sa jedine tri novoveké neoverené odpisy, aj to iba jeho taktiež nezachovaného potvrdenia (konfirmácie) kráľom Žigmundom Luxemburským z roku 1429.⁵ Tie podľa písma pochádzajú pravdepodobne z 18. storočia.⁶

Pravdepodobne najstarší z odpisov sa začína priamo Žigmundovým menom v initulácii a pokračuje verzálkami napísaným Božím menom z devočnej formulky „Sigismundus DEI“.⁷ Na dvojliste s textom konfirmácie sa nachádza päť ďalších neoverených odpisov. Hneď za žigmundovskou konfirmáciou nasleduje na druhej strane

¹ Porovnaj MANNOVÁ, Elena. Mnohonásobné kódovanie historickej pamäti. In *Historické štúdie* 51. Bratislava: VEDA, 2017, s. 7-10. ISBN 978-80-224-1575-0.

² Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (ďalej len MNL OL), Diplomatikai Fényképgyűjtemény (ďalej len DF) 268902. Ide o fotokópiu dvoch mladších odpisov *Sigismundus Dei* a *Nos Sigismundus DEI*. Viac pozri text tejto štúdie.

³ Autor tejto štúdie sa k rovnakému datovaniu bojnického mestského privilégia do roku 1362 dopracoval nezávisle od Ferenc Pitiho. K Pitiho edícii s rovnakým zistením sa dostal až pri písaní svojej štúdie.

⁴ PITI, Ferenc (ed.). *Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia* (ďalej len AOkl). L. 1366. Budapest; Szeged: [b. v.], 2020, s. 65-66, bez č. (medzi č. 103 a 104), ISBN 978-615-6194-00-8. V edícii listín z Uhorska z roku 1362 v skoršom diele anjouovského registára sa bojnické mestské privilégium ešte neudáva. Pozri PITI, Ferenc (ed.) *AOkl.* XLVI. 1362. Budapest; Szeged: [b. v.], 2017, s. 39. ISBN 978-963-306-552-5.

⁵ Štátny archív v Trenčíne, pracovisko Archív Bojnice (ďalej len ŠA TN, A BO), fond (ďalej len f.) Mestečko Bojnice (ďalej len MB), katalógové číslo (ďalej len kat. č.) 1, archívna škatuľa (ďalej len a. š.) 1.

⁶ PERNIŠ, Miroslav. *Mestečko Bojnice (1366) 1572 – 1927. Katalóg*. Bojnice: Štátny okresný archív Prievidza v Bojniciach, 2001, s. 12. Tam aj vonkajší opis predmetných odpisov.

⁷ ŠA TN, A BO, f. MB, kat. č. 1, a. š. 1, stará signatúra (ďalej len sign.) „No. 9“ – odpis *Sigismundus DEI*.

prvého listu znenie listiny krupinskej mestskej rady zo 14. februára 1382 o darovaní krupinského práva adresované bojnickému richtárovi a prísazným na ich žiadosť o ich prijatie pod právnu ochranu mesta Krupina. Zvyšok druhej strany zaberá text ďalšej listiny krupinskej mestskej rady z 9. júna 1398 pre hostí a poddaných z Bojníc o nemožnosti súdiť ich nijakým kastelánom či šľachticom bez príslušného poverenia kráľom alebo taverníkom ako oprávnenými sudcami. Po latinských textoch na prvom liste nasledujú tri slovenské texty na druhom liste. Do tretiny prvej strany druhého listu siaha znenie (azda obežného) pokynu Michala Helmára, provízora Bojnického panstva, z 23. júla 1701 pre richtára o spôsobe vyberania cirkevného desiatku v nájme bojnického zemepána, ktoré po 20. riadku neočakávane, bez akéhokoľvek naznačenia (napríklad reklamantu), pokračuje na druhej strane druhého listu. Pritom v 21. riadku prvej strany druhého listu už nasleduje znenie nariadenia istotne rovnakého zemepanského úradníka z 24. júla 1701 bojnickému richtárovi, aby kvôli očakávanému príchodu zemepána vybral od obyvateľov a do nasledujúcej stredy odovzdal šafárovi potraviny určené na panský stôl, a to 2 dojnice, 6 kureniec, 30 vajec a 3 holby masla. Za týmto nariadením napokon nasleduje znenie písomnej odozvy na vyššie uvedený provízorov pokyn z 23. apríla 1701 o vyberaní desiatku z obilia. Ide o odpis inak bližšie nedatovanej prosby – akiste bojnického richtára spomínanému provízorovi – aby si chudobní ľudia mohli vziať z roľ obilie na výrobu povriesiel (zväzkov slamy na viazanie snopov) a na prípravu chleba. Všetkých šesť neoverených odpisov na dvojliste vzniklo v tom istom čase. Humanistickou kurzívou ich totiž napísala rovnaká pisárska ruka. Odpisy boli vyhotovené pravdepodobne hneď na začiatku 18. storočia nedlho po vydaní originálu najneskoršieho z nich (po júli 1701). Vyplýva to z hojného výskytu minuskultného písmena *e* tvoreného dvomi nespojitými krátkymi ťahmi, znázorňujúcimi časť oblúčika dole a brvno, keďže takýto tvar litery *e* bol rozšírený ešte v druhej polovici 16. až v 17. storočí.⁸ Zápis názvov („Baymontz“, „Baymoch“, „Brezowica“) či hodností („wayuoda“), ako aj pomerne značný počet skrátených slov i druhy skratiek akoby podľa dobovej pisárskej praxe stredovekej uhorskej kráľovskej kancelárie poukazujú na vytvorenie odpisu priamo z originálu Žigmundovej konfirmácie.

Nemalú podobnosť so znením najstaršieho odpisu žigmundovskej konfirmácie vykazuje skrátený odpis s označením „Paria Privilegii Sigismundi, et Ludovici Regum Hungariae, datum oppido Bajmocz!“, ktorý začína rovnakou intituláciou ako jeho predloha, ibaže Božie meno v devočnej formulke je napísané so začiatočnou kapitálkou a zvyšné písmená má minuskulné: „Sigismundus Dei“.⁹ Tento odpis obsahuje text žigmundovskej konfirmácie v skrátenej podobe len po koniec konfirmovaného Ludovítovho privilégia, pričom zvyšok konfirmačnej listiny je nahradený vetou o konfirmovaní privilégia cisárom (!)¹⁰ a kráľom Žigmundom s datovaním. Novoveký pisár správne nerozlúštil skrátené slová na viacerých miestach textu. Spomedzi všet-

⁸ Historik Ján Kováč nesprávne datoval predmetný neoverený odpis ešte na koniec 15. a začiatok 16. storočia. KOVÁČ, Ján. Od zrodu feudalizmu až do jeho zániku. In KOVÁČ, Ján (ed.). *Bojnice*. Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 41, 42 (reprofoto odpisu).

⁹ ŠA TN, A BO, f. MB, kat. č. 1, a. š. 1, stará sign. „No. 37“ – odpis *Sigismundus Dei*.

¹⁰ Žigmund Luxemburský bol za rímsko-nemeckého cisára korunovaný až 31. mája 1433, následne po čom začal aj v listinách používať cisársky titul.

kých troch odpisov sa tak najviac zle rozlúštených slov vrátane popletení vyskytuje práve v tomto odpise. Celkovo však nejde o príliš výrazné, hoci nie nezanedbateľné množstvo.

Od znení oboch ostatných zachovaných odpisov sa najviac líši tretí odpis začínajúci osobným zámenom v intitulácii a s Božím menom zapísaným verzálkami v devočnej formulke: „Nos Sigismundus DEI“.¹¹ Podobne ako najstarší odpis pozostáva z plného znenia žigmundovskej konfirmácie, hoci zo zoznamu hodnostárov v žigmundovskej datovacej formulke sú za menoslovom arcibiskupov vynechané mená biskupov a ďalej aj mená viacerých krajinských hodnostárov. Zo zakreslenia miesta visiacej pečate na konci odpisu by sa dalo usudzovať na jeho vyhotovenie priamo z originálu Žigmundovej konfirmácie. Aj novoveký zhotoviteľ tohto odpisu mal ťažkosti s prečítaním pôvodného rukopisu z 15. storočia plného skrátenín. Najviac chýb sa totiž dopustil pri ich rozpisovaní, hoci nie v takej miere ako pisár skráteného odpisu *Sigismundus Dei*.

Práve odlišnosti, ako aj preberané popletené slovné spojenia naznačujú vzťahy medzi jednotlivými odpismi. Ako bolo uvedené, podľa písma i datovania najmladšieho obsiahnutého textu vznikol hneď na začiatku 18. storočia po júli 1701 ako prvý z nich odpis *Sigismundus DEI*. Z originálnej Žigmundovej konfirmácie z roku 1429 ako svojej predlohy prevzal početné skratky i dobové tvary pomenovaní. A zrejme jeho pisár stotožnil akiste skrátený tvar latinskej číslovky *secundo* mylne so šestkou, ako sa podrobnejšie zdôvodňuje v časti o datovaní bojníckeho mestského privilégia.

Podľa použitej príznačnej humanistickej kurzívy 18. storočia ako druhý vznikol v priebehu uvedeného storočia skrátený odpis *Sigismundus Dei*. Jeho pisár sa prinajmenšom značne pridržiaval textu staršieho odpisu *Sigismundus DEI*, ak ho dokonca priamo podľa uvedeného staršieho odpisu nevyhotovoval. Tak z neho prevzal i chybný zápis „communium“ a predeň pomocou značky z ľavého okraja príslušného riadka vložený správny tvar „conciivium“, čo dokopy zapísal v opačnom poradí ako domnelé slovné spojenie „communium concivium“. Taktiež prevzal aj chybný prepis pôvodnej latinskej číslovky *secundo* číslom šesť. Vo svojom odpise zachoval z pôvodne početných skratiek iba niektoré, vtedy ešte bežne zrozumiteľné latinské textové skráteniny, napríklad skratku Božieho mena „Xsti“, čiže „Christi“ (v preklade „Krista“), ďalej kontrakciu „poššeñs“, čiže „possessionis“ (v preklade „majetku“) či značku v príklonke zlučovacieho významu „q₃“, čiže „-que“ (v preklade „a“). Ostatné skráteniny rozpísal, ale nezriedka nesprávne. Zjavne im totiž nerozumel. Tak sú výsledkom dokonca nezmyselné popleteniny „p̄ssues“ (čiže „praessues“) namiesto „pressuris“ (v preklade „/od/ tiesnivých“; v odpise *Sigismundus DEI* v zápise „p̄ssur3“), „afortioris“ namiesto „appositionis“ (v preklade „priloženia“; v odpise *Sigismundus DEI* v zápise zmiešanou kontrakciou „apposiōs“) a „p̄nuisse“ (čiže „praenuisse“) namiesto „potissime“ (v preklade „najväčšmi“; v odpise *Sigismundus DEI* v zápise kontrakciou „potiše“).

V snahe mať celý text v správnom a plnom znení vznikol ako tretí, a teda posledný, odpis *Nos Sigismundus DEI*. Mal takpovediac vystriedať skrátený odpis *Sigismundus Dei* s jeho množstvom zle rozlúštených slov. A tak mal, samozrejme, nahradiť

¹¹ ŠA TN, A BO, f. MB, kat. č. 1, a. š. 1, stará sign. „No. 30“ – odpis *Nos Sigismundus DEI*.

aj starší odpis *Sigismundus DEI*, ktorý sa pre svoje početné zastarané stredoveké skráteneiny už v novoveku nečítal jednoducho. Jeho pisár sa preto pri skracovaní slov obmedzil v zásade iba na všeobecne známe skratky najčastejšej latinskej zlučovacej spojky v podobe ligatúry & (čiže „et“) a príklonky *q̄* (čiže „-que“). Akiste rovnako pre zrozumiteľnosť použil namiesto niektorých pôvodných dobových pojmov ich domnelé významové obdoby. Výraz „hospites“ (v preklade „hostia“) ponahrádzal pojmovo v novoveku jednoznačným slovom „cives“ (v preklade „mešťania“), pokiaľ sa, pravda, v predlohe neuvádzali oba výrazy vedľa seba. K výrazu „carmen“ (v preklade doslovne „pieseň“ či „báseň“)¹² ako vzletnému označeniu Ľudovítovho privilégia v arene Žigmundovej konfirmácie pripojil spresnenie „et privilegium“ (v preklade „a privilégium“). V zásade uprednostňoval radšej výraz „oppidum“ (v preklade „mestečko“) pred všeobecným označením „possessio“ (v preklade „majetok“), hoci v Ľudovítovom privilégiu i Žigmundovej konfirmácii sa Bojnice označovali súbežne obomi výrazmi.

Vyhotovovateľ odpisu *Nos Sigismundus DEI* sa usiloval vychádzať z originálu ešte vtedy jestvujúcej Žigmundovej konfirmácie z roku 1429. Naznačil to spomenutým náznakovým zakreslením Žigmundovej visiacej pečate na konci odpisu. Svedčí o tom však aj uvedenie prídومku z (*Malej Nány*) (Kisnána v dnešnom Maďarsku; „de Nana“) hlavného pohárnika Pavla Kompolta v menoslove vtedajších uhorských hodnostárov v datovacej formulke Žigmundovej konfirmácie. V súdobých originálnych listinách sa totiž Kompoltov prídомok spomína,¹³ hoci v najstaršom odpise bojnického privilégia *Sigismundus DEI* chýba.

Pisár odpisu *Nos Sigismundus DEI* si akiste pre poškodenie textu originálnej Žigmundovej konfirmácie výrazne vypomáhal najstarším odpisom *Sigismundus DEI*. Tak z predlohového odpisu nevedomky prevzal aj textovú vsuvku opravovaného slova „sicut“ v jej druhotnom umiestnení pred začiatkom príslušného riadka takým spôsobom, akoby išlo o pokračovanie textu z predošlého riadka. Chybne umiestnená spojka „sicut“ v potvrdzovacej doložke o spečatení novou pečaťou Ľudovíta I. („quaecunque patentes litterae nostrae *sicut* et paternae non confirmarentur“) v odpise *Nos Sigismundus DEI* najzreteľnejšie svedčí o využití staršieho odpisu *Sigismundus DEI* ako predlohy. V originálnej formulke potvrdzovacej doložky sa tam, samozrejme, nevyskytuje.¹⁴

Od oboch predošlých odpisov sa odpis *Nos Sigismundus DEI* najnápadnejšie odlišuje výskytom panovníckeho osobného zámena „nos“ (v preklade „my“) v intitulácii Žigmundovej konfirmácie i konfirmovaného Ľudovítovho privilégia. V odpisoch *Si-*

¹² Pozri MAREK, Miloš. *Slovník stredovekej a novovekej latinčiny na Slovensku*. 2. dopln. vyd. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave; Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2020, s. 178. ISBN 978-83-8111-176-8.

¹³ „Paulo Kompolt de Nana, pincernarum (...) nostrorum magistris“, ŠA TN, A BO, f. Magistrát mesta Prievidza, nespracované, Konfirmácia prievidzského mestského privilégia kráľovnej Márie z roku 1383 Žigmundom Luxemburským z roku 1429.

¹⁴ Porovnaj „vel quecumque patentes littere nostre et paterne non confirmarentur“, MNL OL, DL 33969 (MNL OL, f. Magyar Kamara Archívuma, Neo-regestrata acta, Fasc. 1598, No. 20); MNL OL, DL 96382; SNA, f. Zai – Archív Zaiovcov z Uhrovcy, Szentpéteriana, Litt. 1, Nr. 11 (MNL OL, DF 285254); MNL OL, DL 35153.

gismundus DEI aj *Sigismundus Dei* sa totiž znenie konfirmácie začína priamo menom jej vydavateľa – kráľa Žigmunda – bez predchádzajúceho osobného zámena, obdobne ako sa znenie konfirmovaného privilégia začína priamo Ľudovítovým menom; jedine v potvrdzovacej doložke o spečatení Ľudovítovho privilégia jeho novou pečaťou sa v malej intitulácii nachádza pred Ľudovítovým menom zámeno „nos“. Veľká intitulácia začínajúca priamo panovníkovým menom, čiže bez osobného zámena „nos“ na začiatku, v privilegiálnych listinách zodpovedala dobovej praxi kráľovskej kancelárie Ľudovíta I. i Žigmunda Luxemburského v Uhorsku. Potvrdzovacia doložka o spečatení novou pečaťou Ľudovíta I. zas naozaj obsahovala Ľudovítovu malú intituláciu so zámenom „nos“ na začiatku. Vyplýva to z porovnania súdobých privilegiálnych listín.¹⁵ Do odpisu *Nos Sigismundus DEI* teda predmetné zámeno do intitulácií vložil až novoveký pisár. Podobu odpisu tým akiste opäť prispôbil dobovej kancelárskej praxi 18. storočia, keď sa malá, stredná i veľká intitulácia uhorských panovníkov začínala zámenom „nos“.¹⁶ Išlo teda o aktualizáciu formy intitulácie do novovekej podoby, nie o prípadnú pisárovu nepresnú historickú rekonštrukciu textu chýbajúceho napríklad v dôsledku miesta vynechaného na napokon iluminátorom nevyhotovené iniciály. V prípade Žigmundovej konfirmácie Ľudovítovho privilégia pre Bojnice možno obdobne ako pri o dva dni mladšej Žigmundovej konfirmácii privilégia Ľudovítovej nástupkyne kráľovnej Márie pre Prievidzu¹⁷ predpokladať písarsku iniciálku Žigmundovho mena, vyhotovenú priamo pisárom textu konfirmácie a nie osobitným iluminátorom, a v konfirmovanej listine zas verzálkami zvýraznené Ľudovítovo meno s devočnou formulkou.

Odpis *Nos Sigismundus DEI* sa od znenia najstaršieho odpisu *Sigismundus DEI* ako jednej z dvoch svojich predlôh – popri samotnej akiste poškodenej originálnej Žigmundovej konfirmácii – odchyľuje aj v menoslove hodnostárov v texte datovacej formulky Žigmundovej konfirmácie z 26. apríla 1429. (Kvôli úplnosti je vhodné zopakovať, že skrátený odpis *Sigismundus Dei* neobsahuje druhú časť Žigmundovej konfirmačnej listiny s predmetnou datovacou formulkou.) V menoslove hodnostárov v datovacej formulke Žigmundovej konfirmačnej listiny v znení odpisu *Nos Sigismundus DEI* chýba splitský arcibiskup, všetci biskupi a z krajinských hodnostárov

¹⁵ Súdobé Ľudovítove privilegiálne listiny pozri ref. 14. Súdobé Žigmundovej privilegiálne listiny pozri MNL OL, DL 94167. MNL OL, DF 261912. ŠA TN, A BO, f. Magistrát mesta Prievidza, nespracované, Konfirmácia prievidzského mestského privilégia kráľovnej Márie z roku 1383 Žigmundom Luxemburským z roku 1429.

¹⁶ Formuláre veľkej intitulácie („titulus maximus“, v preklade „najväčší titul“), používanej v diplomoch, strednej intitulácie („titulus minor“, v preklade „menší titul“) v patentoch a malej intitulácie („titulus ordinarius“, v preklade „obyčajný titul“) v reskriptoch Márie Terézie (1740 – 1780) pozri MNL OL, f. Magyar Kancelláriai Levéltár (ďalej len MKA), Libri regii, 39. köt. (1740 – 1744), pag. 1.

Formuláre veľkej intitulácie („titulus maximus“), používanej v diplomoch, strednej intitulácie („titulus medius“, v preklade „stredný titul“) v patentoch a malej intitulácie („titulus minimus“, v preklade „najmenší titul“) v reskriptoch Jozefa II. (1780 – 1790): MNL OL, f. MKA, Libri regii, 53. köt. (1780), pag. 1b-c.

¹⁷ Pozri ŠA TN, A BO, f. Magistrát mesta Prievidza, nespracované, Konfirmácia prievidzského mestského privilégia kráľovnej Márie z roku 1383 Žigmundom Luxemburským z roku 1429.

tí, ktorí by podľa odpisu *Sigismundus DEI* nasledovali v poradí medzi sedmohradským vojvodom a hlavným taverníkom: krajinský sudca a báni. Dôvodom vynechania týchto mien bolo azda pisárovo pridržanie sa akiste poškodením neúplného menoslovu originálnej Žigmundovej konfirmácie. V odpise *Sigismundus DEI* sa síce uvádzajú všetci príslušní hodnostári, ale nie bez nedostatkov: chýba spomínaný prídomok z (*Malej*) *Nány* pri mene hlavného pohárnika Pavla Kompolta, ba vyskytla sa aj gramatická chyba použitím jednotného čísla namiesto náležitého množného čísla („Stephano Rozgon, Temessiensis, et altero Stephano de eadem, Poseniensis comitatus comitibus“ namiesto pôvodného správneho „comitatuum“).

Podľa porovnania s originálnymi súdobými Žigmundovými privilegiálnymi listinami Žigmundovu konfirmáciu bojníckeho privilégia z 26. apríla 1429 nenapísal vyhotovovateľ dvoch ostatných zachovaných Žigmundových privilegiálnych listín z toho istého dňa. Vyhotovil ju najpravdepodobnejšie pisár Žigmundovej konfirmácie prievdzského privilégia z 28. apríla 1429. Obe ostatné spomenuté Žigmundove privilegiálne listiny z 26. apríla 1429 boli konfirmáciami listín pre jedného príjemcu – Mikuláša, syna Jána (zvaného) Bacska, z Rasinje.¹⁸ Podľa rovnakej písárskej ruky i podobného zdobenia písárskej iniciálky Žigmundovho mena v intitulácii okvetinkovaním (tzv. fleuronée) ich vyhotovil jeden pisár kráľovskej kancelárie. Obe obsahujú napospol totožnú datovaciu formulku *datum per manus*.¹⁹ Žigmundovu konfirmáciu

¹⁸ O Mikulášovi, synovi Jána Bocskaia, z Rasinje (maďarsky Apajkeresztúr/Raszinyakeresztúr) z rodu Gut-Keled pozri PÁLOSFALVI, Tamás. *The Noble Elite in the County of Körös (Križevci) 1400–1526*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2014, s. 76-77. ISBN 978-963-9627-84-0. N. FODOR, János. Adalékok a helynévi eredetű családnevek kialakulásához – A Gutkeled nemzetség szőlátmonostori ágának családnevei. In *Néviani értesítő*, 2004, 26. szám, s. 36-38. ISSN 0139-2190.

¹⁹ „Datum per manus reverendi in Christo patris domini Iohannis, episcopi Zagrabienensis, sacri Romani imperii nostreque regie maiestatis aule eximii cancellarii, fidelis nostri dilecti, anno Domini millesimo quadringentesimo vigesimonono, sexto Kalendas Maii, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. quadragesimo tercio, Romanorum decimonono et Bohemie nono, venerabilibus in Christo patribus dominis Georgio, Strigoniensi, Iohanne, Colocensi, Doymo, Spalatensi, et Andrea, Ragusiensi, archiepiscopis, Iadrensi sede vacante, eodem Iohanne, Zagrabienensis, Dyonisio, Varadiensis, Georgio, Transsiluanensis, Petro, Agriensis, Henrico, Quinqueecclesiensis, Ioseph, Boznensis, Simone, Vesprimiensis, Clemente, Iauriensis, Nicolao, Vaciensis, Ladislao, Chanadiensis, Iacobo, Syrimiensis, Iohanne, Tininiensis, et Thoma, Segniensis, ecclesiarum episcopis, ecclesias Dei feliciter gubernantibus, Georgio, electo Niriensi, Corbauiensis, Nonensi, Scardonensi, Traguriensi, Sibinicensis, Makarensis et Farensis sedibus vacantibus, item magnificis Nicolao de Gara, regni nostri Hungarie predicti palatino, Ladislao de Chaak, wayuode (!) nostro Transsiluanensi, comite Mathius de Palowcz, iudice curie nostre, Hermanno, comite Cilie et Zagorie, socero nostro, tocius Sclauonie, Nicolao, comite Veyle et Modrusse, Dalmacie et Croacie, predictorum regnorum nostrorum, Petro Cheh de Lewa, Machouiensi, banis, honore banatus Zewrinnensis vacante, Petro, filio Henrici de Brezewicze, tauarnicorum, Stephano de Bathor, dapiferorum, Paulo Kompolt de Nana, pincernarum, et Laurencio de Hederwar, agazonum nostrorum, magistris, necnon Stephano de Rozgon, comite nostro Poseniensis, aliisque quampluribus regni nostri comitatus tenentibus et honores.“ MNL OL, DL 94167.

„Datum per manus reverendi in Christo patris domini Iohannis, episcopi Zagrabienensis, sacri

prievidzského privilégia z 28. apríla 1429 zas podľa odlišnej písárskej ruky i zdobenia písárskej iniciály Žigmundovho mena v intitulácii vyhotovil iný pisár kráľovskej kancelárie. V datovacej formulke *datum per manus* zaznamenal mená vtedajších hodnostárov taktiež v mierne odlišnom poradí. Pritom uviedol aj hlavného dverníka (Ladislava, syna niekdajšieho sedmohradského vojvodu Jána z Tamási z rodu Héder) a temešského župana (Štefana z Rozhanoviec pôvodom z rodu z Básztély, dnes Vásztesy, časť obce Csabdi), ktorí sa neuvádzajú v menoslovoch spomínaných oboch o dva dni starších listín.²⁰ Naopak, zo zhodných menoslovov hodnostárov v datova-

Romani imperii nostreque regie maiestatis aule eximii cancellarii, fidelis nostri dilecti, anno Domini millesimo quadringentesimo vigesimonono, sexto Kalendas Maii, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. quadragesimo tercio, Romanorum decimonono et Bohemie nono, venerabilibus in Christo patribus dominis Georgio, Strigoniensi, Iohanne, Colocensi, Doymo, Spalatensi, et Andrea, Ragusiensi, archiepiscopis, Iadrensi sede vacante, eodem Iohanne, Zagrabiensis, Dionisio, Varadiensis, Georgio, Transsiluanensis, Petro, Agriensis, Henrico, Quinqueecclesiensis, Ioseph, Boznensis, Simone, Vesprimiensis, Clemente, Iauriensis, Nicolao, Vaciensis, Ladislao, Chanadiensis, Iacobo, Sirimiensis, Iohanne, Tininiensis, et Thoma, Segniensis, ecclesiarum episcopis, ecclesias Dei feliciter gubernantibus, Georgio, electo Nitriensi, Corbauiensis, Nonensi, Scardonensi, Traguriensi, Sibinicensi, Makarensi et Farensi sedibus vacantibus, item magnificis Nicolao de Gara, regni nostri Hungarie predicti palatino, Ladislao de Chaak, wayuoda nostro Transsiluanensi, comite Mathius de Palowcz, iudice curie nostre, Hermanno, comite Cilie et Zagorie, socero nostro, tocius Sclauonie, Nicolao, comite Veyle et Modrusse, Dalmacie et Croacie predictorum regnorum nostrorum, Petro Cheh de Lewa, Machouiensi, banis, honore banatus Zewrinnensis vacante, Petro, filio Henrici, de Brezewicze, thauarnicorum, Stephano de Bathor, dapiferorum, Paulo Kompolth de Nana, pincernarum, et Laurencio de Hederwar, agazonum nostrorum, magistris, necnon Stephano de Rozgon, comite nostro Poseniensi, aliisque quampluribus regni nostri comitatus tenentibus et honores.“ MNL OL, DF 261912.

²⁰ „Datum per manus revere[n]di in Christo patris] Iohannis, episcopi Zagrabiensis, sacri Romani imperii nostreque regie maiestatis aule eximii cancellarii, fidelis nostri dilecti, anno Domini millesimo quadringentesimo vigesimo nono, quarto Kalendas Maii, regnorum nostrorum [anno Hungarie etc. quadragesimo tercio, Rom]anorum decimonono et Bohemie nono, venerabilibus in Christo patribus dominis Georgio, Strigoniensi, Iohanne, Colocensi, Duymo (!), Spalatensi, et Andrea, Ragusiensi, archiepiscopis, Iadriensi sede vacante, eodem Iohanne, Zagrabiensis, [Dyonisio, Varadiensis, Georgio] Transsiluanensis, Petro, Agriensis, Henrico, Quinqueecclesiensis, Simone, Vesprimiensis, Clemente, Iauriensis, Nicolao, Vaciensis, Ioseph, Boznensis, Iacobo, Sirimiensis, Iohanne, Tininensis, Georgio, electo Nitriensis, Ladislao de [Marchali, Chanadiensis], Thoma, Seniensis, ecclesiarum episcopis, ecclesias Dei feliciter gubernantibus, Traguriensi, Scardonensi, Sibinicensi, Nonensi, Macarensi, Farensi et Corbauiensis sedibus vacantibus, item magnificis Nicolao de Gara, regni nostri Hungarie [predicti palatino, Ladislao] de Chaak, wayuoda nostro Transsilyano, comite Mathys de [Palowcz], iudice curie nostre, Hermanno, comite Cilie et Zagorie, tocius Sclauonie, Nicolao Groff, Dalmacie et Croacie, regnorum nostrorum predictorum, et Petro Cheh [de Lewa, Machouiensi, banis] honore banatus Zewriniensis vacante, Petro, filio Henrici, de Brezowcze, tauarnicorum, Ladislao, filio Iohannis, wayuode, de Thamasy, ianitorum, Stephano de Bathor, dapiferorum, Paulo Kompolth de Nana, [pincernarum] Laurencio de Hederwar, agazonum nostrorum, magistris, Stephano de Rozgon, Themesyensis, altero Stephano de eadem, Poseniensis comitatum comitibus, et aliis quampluribus regni nostri comitatus tenentibus et honores.“ ŠA TN, A BO, f. Magistrát mesta Prievidza, nespracované, Konfirmácia prievidzského mestského privilégia kráľovnej Márie z roku 1383 Žigmundom Luxemburským z roku 1429.

cích formulkách možno usudzovať na vyhotovenie konfirmácie bojnického privilégia z 26. apríla 1429 a konfirmácie prievidského privilégia z 28. apríla 1429 rovnakým pisárom kráľovskej kancelárie.

Originálneho Ľudovítovho privilégia už v 18. storočí zrejme nebolo. Všetky zachované odpisy boli totiž vtedy vyhotovené zo žigmundovskej konfirmácie. V čase ich vyhotovenia, v 18. storočí, teda pôvodná Žigmundova konfirmácia ešte musela jestvovať. Dôvodom vzniku jednoduchých, neoverených, odpisov bol azda vtedajší zhoršujúci sa stav jej originálu. V prípade potreby mestských výsad pri nejakom právnom úkone by si totiž mestečko bolo dalo vyhotoviť akiste hodnoverné odpisy, a nie neoverené odpisy bez právnej preukaznosti. Žigmundova konfirmácia nepretrvala 19. storočie. Nespomína sa totiž už v najstaršom známom súpise písomností mestečka Bojnice z roku 1876.

Odpisy stredovekého mestského privilégia v bojnickom mestskom archíve v roku 1876

Slovensky písaný súpis mestských písomností i zariadenia sály mestského domu Bojníc bol vyhotovený pri príležitosti ich prevzatia do starostlivosti bojnickým richtárom Šimonom Rajnohom 8. apríla 1876.²¹ K uvedenému dňu mestský archív Bojníc pozostával iba zo štyridsiatic písomností, nepočítajúc taktiež tam zapísané mestské typáriá. Poradové čísla písomností zo súpisu sa zároveň poznačili ako signatúry spravidla na ich zadné strany či v prípade úradných kníh napríklad na predsádku, ako dodnes vidno na zachovaných archívnych dokumentoch fondu Mestečko Bojnice. V súpise boli pod prvými tromi číslami – azda ako vtedy mestečkom najvyužívanejšie – zaznačené pozemkové hárky so sumárom, katastrálne hárky a katastrálne sumáre. Písomnosti od čísla 4 po 12 boli uložené v osobitnej truhličke. Išlo o starú truhlu so štyrmi kľúčmi (a teda štyrmi samostatnými zámkami) so starými písomnosťami, ktorá bola v zozname zariadenia mestskej sály zapísaná pod číslom 10 a vzhľadom na počet zámkov i svoj obsah slúžila na úschovu najdôležitejších písomností mestečka. Pod číslom 4 bolo zapísané originálne privilégium cisára Ferdinanda III. z 5. marca 1647, pod číslom 5 zas originálne privilégium cisára Karola VI. zo 14. septembra 1713.²² Po nich boli pod číslami 6 až 8 zaznačené ich odpisy. Až pod číslom 9 bol zapísaný najstarší odpis Žigmundovej konfirmácie *Sigismundus DEI*. Podľa intitulácie z prvého riadku prvej strany, kde sa začína znenie žigmundovskej konfirmácie, a podľa datovacej formulky z posledného riadku druhej strany, kde sa končí text spomenutej druhej krupinskej listiny, bol však dokument zmätočne označený za odpis privilégia od kráľa Žigmunda z oktávy Nedele Najsvätejšej Trojice roku 1398 („Otpis

²¹ ŠA TN, A BO, f. MB, kat. č. 104, a. š. 7.

²² Originály novovekých výsadných listín pre Bojnice sú v súčasnosti uložené v: Štátny archív v Nitre (ďalej len ŠA NR), Zbierka listín (ďalej len ZL), novoveká časť, inventárne číslo (ďalej len inv. č.) 55, a. š. 10, sign. ZL N 55 (listina Ferdinanda III.) a inv. č. 94, a. š. 18, sign. ZL N 94 (listina Karola VI.). Pozri PALUGA, Lukáš. *Zbierka listín. Novoveká časť. 1540 – 1874: Inventár*. Nitra: Štátny archív v Nitre, 2007, s. 27, 43. Neoverený odpis listiny Karola VI. z roku 1713 vyhotovený v 18. storočí: Slovenský národný archív (ďalej len SNA), f. Pálfi – peziňská vetva, inv. č. 26a, a. š. 8.

Privilegia ot Sigismunda 1398 v oktave S. Trojici“). Podľa poznámky v súpise bol už vtedy natrhnutý. Druhý úplný odpis – *Nos Sigismundus DEI* – bol zapísaný pod číslom 30 („Paria Privilegia Ot Zigismunda Mestecska Bajmoc ot roku 1429“). Napokon skrátenejší odpis – *Sigismundus Dei* – bol zaznačený pod číslom 37 („Otpis Privilegia Zigismunda a Ludovika Krala od roku 1366.“).

V súpise z roku 1876 sa pod číslom 31 tiež udáva akási „Paria S Krupinskich Privilegiiov“. Ide o v súčasnosti nezvestný dokument, nie o spomenuté odpisy listín Krupiny pre Bojničanov z roku 1382 a z roku 1398 na dvojliste s odpisom *Sigismundus DEI*, lebo tento dvojlist bol celý označený uvedeným číslom 9 ako signatúrou. V poslednej vete skrátenejšieho odpisu *Sigismundus Dei* sa však spomína jestvovanie akejsi listiny kráľa Ľudovíta s privilégiami mesta Krupiny.²³ Takouto listinou mohla byť jedine confirmácia mestských výsad pre Krupinu kráľom Ľudovítom I. z roku 1369.²⁴ Čiže nezvestným dokumentom číslo 31 zo súpisu z roku 1876 je odpis Ľudovítovej confirmácie krupinskej výsadnej listiny. Vzhľadom na confirmovanie krupinského privilégia Ľudovítom I. v roku 1369 išlo zrejme o tie spomenuté „práva“, ktoré poskytlí predstavitelia Krupiny Bojničanom v roku 1382.

Napokon zo súpisu z roku 1876 stojí za mienku aj údaj pod číslom 40 o dnes už nezvestných typáriach mestečka Bojnice („Dve Stare a jedna nova peccate Meske“). Dokladá jestvovanie najstaršieho, stredovekého, bojnického mestského pečatidla z rokov 1362 – 1387,²⁵ novovekého pečatidla zo 16. – 17. storočia a napokon nového pečiatkovadla spreď roka 1886.²⁶

Obsah stredovekého bojnického mestského privilégia

Obsahom bojnického mestského privilégia je udelenie krupinského práva pre Bojničanov. Uhorský kráľ Ľudovít I. Veľký privilégiom súhlasil s tým, aby sa starousadlíci (latinsky „populi“, čiže – domáci – ľudia) i slobodní prisťahovalci („hospites“, t. j. hostia) v Bojniciach riadili rovnakou obyčajou ako mešťania a hostia z Krupiny. Urobil tak na žiadosť kastelána vtedy kráľovského Bojnického hradu – Jána, syna niekdajšieho bána Gilletta, zo Zsámboku. Povýšením Bojníc do samosprávneho postavenia sa malo prispieť k ich hospodárskemu rozvoju. Účelom udelenia výsad bolo

²³ „Extat quoque Paria Literarum Privilegiorum Civitatis Karpona Ludovici Regis.“

²⁴ Originál výsadnej listiny kráľa Bela IV. pre Krupinčanov z roku 1244 confirmovanej kráľom Ľudovítom I. v roku 1369: MNL OL, Diplomatikai Levéltár (ďalej len DL) 50272.

²⁵ O spresnení datovania najstaršieho bojnického pečatidla a rozbor pečatného znamenia PÚČIK, Marek. Najstaršie stredoveké zobrazenie Bojnického hradu. In BENKOVÁ, Eva (ed.). *Vyzeru tak gvest. K sedemdesiatinám profesora Jána Lukačku*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2023, s. 130-140. ISBN 978-80-223-5687-9.

²⁶ Oválnu nápisovú pečiatku s textom „BAJMÓCZ MEZÖVÁROS PECSÉTJE“ našiel J. Novák na písomnosti z roku 1891. NOVÁK, Jozef. *Pečate miest a obcí na Slovensku. I. zv. A – M*. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 2008, s. 89. ISBN 978-80-89236-49-7. Predmetné pečiatkovadlo Bojníc v postavení mestečka (maďarsky *mezőváros*) muselo vzniknúť ešte pred účinnosťou zákonného článku XXII z roku 1886 o obecnom zriadení, keď na základe nového rozdelenia obcí na malé obce, veľké obce a mestá so zriadeným magistrátom boli Bojnice zaradené do kategórie malých obcí (maďarsky *kisközség*).

totiž zväčšenie príjmov kráľa i jeho kastelána prostredníctvom nárastu počtu (najmä hospodársky činných) obyvateľov v Bojniciach, ako sa všeobecne zdôvodňuje v arene privilégiá. Za darovanú výsadu boli Bojničania povinní odovzdávať každoročný spoločný poplatok, čiže činžu (pozemkové nájomné) vo výške 22 ťažkých (čiže budínskych) hrivien striebra panovníkovi a jednu ťažkú hrivnu kastelánovi iba na jeho úžitok. Na uľahčenie platenia mali činžu panovníkovi uhrádzať vo dvoch splátkach: prvých jedenásť hrivien na sviatok sv. Juraja, mučeníka (24. apríla), a druhých jedenásť hrivien na sviatok sv. Michala, archanjela (29. septembra). V prípade nárastu svojho počtu však mali platiť panovníkovi patrične vyššiu činžu. Napokon na spoločnú obživu a užívanie im panovník umožnil ponechať si tamojšie jatky, kúpele a mlyny. Z vlastníctva týchto zariadení mal teda príjem plynúť spoločenstvu mešťanov.

V prostredí vtedajšej pôdohospodárskej zameranej spoločnosti²⁷ neprekvapuje oprávnenie vlastníť mlyn na mletie zrna z pestovaného obilia na múku na prípravu chleba ako základnej potraviny ani oprávnenie vlastníť jatku na výsek a predaj mäsa z chovaných hospodárskych zvierat. Určitou osobitosťou je však oprávnenie vlastníť kúpeľ, hoci nie ojedinelou. Napríklad podolínsky fojt Henrich v postavení lokátora (zakladateľa, tu však presnejšie doosídľovateľa) Podolínce ho dostal už v roku 1292 spolu s právami na všetky jatky, pekárske stoly, ševcovské krámy, bitúnok a mlyny či pily, ktoré by na vlastné náklady postavil do vzdialenosti pol míle od Podolínce.²⁸ Zmienené kúpele podolínskeho fojta treba chápať v súvislosti s jeho susedným dedičným majetkom (Nižné) Ružbachy, v chotári ktorého vznikli na začiatku 14. storočia Vyšné Ružbachy, osada s neskôr chýrnymi kúpeľmi.²⁹ Obdobne ako v prípade Podolínce, resp. Vyšných Ružbách, aj v prípade neskoršieho kúpeľného mestečka Bojnice sa pri hospodárskych výsadach prihliadalo na miestne prírodné danosti.³⁰ V Ľudovítovom privilegii sa teda kúpeľmi, ktoré si Bojničania mohli ponechať vo vlastníctve, mienili jednotlivé prírodné termálne pramene v bojnickom chotári. Nešlo o viacero nejakých umelovybudovaných parných či teplovodných mestských kúpeľov, aké sa v Uhorsku od 14. storočia rozmáhali vo významnejších mestách.³¹ Jednotliví podnikaví bojnickí obyvatelia, resp. mešťania teda v 14. storočí spravovali viaceré termálne žriedla v chotári. Kúpeľnícke remeslo vykonávali prinajmenšom do konca stredoveku. Keď v roku 1479 vtedajší bojnickí zemepáni bratia Albert, Imrich a Onofrej Onofriovci obdarovali nimi založenú Kaplnku sv. Antona Pustovníka pri farskom Kostole sv. Martina

²⁷ MARSINA, Richard. Vývoj poľnohospodárstva v stredoveku na Slovensku. In FIALOVÁ, Ivana – TVRDOŇOVÁ, Daniela (eds.). *Pôdohospodárstvo v dejinách Slovenska: Tradície, inovácie a kultúrne dedičstvo*. Bratislava: Slovenský národný archív, 2012, s. 67. ISBN 978-80-970666-5-9.

²⁸ JUCK, Eubomír (ed.). *Výsady miest a mestečiek na Slovensku I (1238 – 1350)*. Bratislava: Veda, 1984, s. 78, č. 79.

²⁹ BEŇKO, Ján. *Osídlenie severného Slovenska*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1985, s. 158-159. KOSTELNÍK, Martin. Kúpele na starých pohľadniciach. Bratislava: DA-JAMA, 2013, s. 74. ISBN 978-80-9136-019-0.

³⁰ KOVÁČ, ref. 8, s. 43.

³¹ O mestskom kúpeľi v stredoveku a ranom novoveku pozri NEMESKÜRTHYOVÁ, Ľudmila. Mestské kúpeľníctvo za feudalizmom. In *Pamiatky a múzeá*, 2001, roč. 50, č. 1, s. 9-10. ISSN 1335-4353.

v Bojniciach susednou usadlosťou Pavilovský dvor, urobili tak aj s právom mať na nej slobodne, čiže bez odvádzania poplatkov, popri iných remeselníkoch (mäsiarovi, kováčovi, krčmárovi a pekárovi) aj kúpeľníka.³² Ba v roku 1480 sa spomína kúpeľník menom Tomáš aj medzi obyvateľmi susednej Prievidze.³³ Na začiatku novoveku však kúpacie miesta pri ostatných bojnických žriedlach svojim významom prevýšil termálny prameň južne od mestečka na mieste historického jadra súčasných bojnických kúpeľov. Okolo roku 1540³⁴ tam totiž dal vtedajší bojnický zemepán Alexej Turzo vybudovať bazén lemovaný stupňovito zostupujúcimi kamennými kvádrmi ako schodmi i sedadlami zároveň, rozdelený múrom na časť s príjemne teplou vodou, vyhradenú pre šľachtu, a na časť s horúcou vodou, určenú pre ľud.³⁵

Hlavným ustanovením Ľudovítových mestských výsad pre Bojnicanov bolo, aby „sa [kráľovskí] ľudia a hostia z Bojnic tešili všetkému tomu zákonu, právu, slobode a obyčaji a užívali ho, ktorý používajú a ktorým vládnu [kráľovskí] mešťania a hostia z Krupiny.“³⁶ Znamenalo to teda spomenuté udelenie tzv. krupinského práva. Krupinské právo bolo predmetom viacerých odborných príspevkov a okrajovo sa spomína v mnohých ďalších.³⁷ Na ich základe ho možno definovať ako právny systém mesta Krupina.³⁸

V stredoveku bolo mestské právo mesta postavené na mestskom privilégium, čiže mestských výsada. Privilégium udeľoval vlastník pôdy, na ktorej mesto ležalo. V prípade kráľovského mesta to bol teda panovník. V danom období sa to týkalo aj

³² PÚČIK, Marek. Oltárnictvo sv. Antona Pustovníka v Bojniciach v stredoveku. In BENKOVÁ, Eva – PÚČIK, Marek (eds.) *Ingenii laus: Zborník štúdií venovaný jubilujúcemu prof. PhDr. Jánovi Lukačkovi, CSc.* Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2017, s. 335. ISBN 978-80-223-4410-4.

³³ LUKAČKA, Ján. Prievidza v stredoveku. In LUKAČKA, Ján (ed.) *Prievidza: monografia mesta.* Banská Bystrica: Harmony, 2013, s. 65. ISBN 978-80-89151-37-0.

³⁴ ELIÁŠ, Michal. *Kúpele Bojnice.* Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2008, s. 25. ISBN 978-80-89208-84-5.

³⁵ WERNHER, Georgius. *De admirandis Hvingariae aqvis hypomnemation.* Vienna: Egidius Aquila, 1551, s. 7.

³⁶ „qui dicti populi et hospites nostri de eadem Baymonth omni ea lege, jure, libertate et consuetudine, qua cives nostri et hospites de Korpona utuntur et potiuntur, perpetuis temporibus gaudeant et fruuntur.“ Pozri prílohu 1.

³⁷ Samostatne krupinskému právu sa najnovšie venoval P. Chlepko CHLEPKO, Peter. Krupinské právo v stredoveku. In *Acta Historica Neosoliensia*, 2018, roč. 21, č. 1, s. 4-25. CHLEPKO, Peter. Počiatky krupinského práva. In *Studia historia Neosoliensia*, 2018, roč. 21, č. 2, s. 105-127. ISSN 1336-9148 (print), ISSN 2453-7845 (online). CHLEPKO, Peter. Nové poznatky o krupinskom práve a súdnictve. In PALUGA, Lukáš – RÉPÁSOVÁ, Katarína (ed.) *Spravodlivosť pre všetkých: zborník príspevkov z rovnomeného sympózia: 25 a 26. september 2019.* Bratislava: Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky; Komárno: Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Komárno, 2020, s. 105-125. ISBN 978-80-973527-2-1. Tam aj prehľad doterajšej literatúry. Svoje štúdie Peter Chlepko obsahovo zahrnul s určitými opravami do svojej dizertačnej práce CHLEPKO, Peter. *Správa mesta Krupina do roku 1526 vo vzťahu k významu krupinského právneho okruhu.* [Dizertačná práca.] Školiteľka: doc. PhDr. Jana Vojtišková, PhD. Hradec Králové: [b. v.], 2022, 203 s.

³⁸ CHLEPKO, Peter. Nové poznatky, ref. 37, s. 105.

Bojnic. S výnimkou obdobia nitrianskeho županovania palatína Vladislava, kniežaťa z Opole, v rokoch 1367 – 1372, ktorému bolo udelené Bojnické hradné panstvo ako „čestný“ (úradný) majetok, boli Bojnice ako súčasť Bojnického hradného panstva kráľovským majetkom v zásade od zabratia panstva kráľom Karolom I. Róbertom v roku 1321 po smrti dovtedajšieho odbojného majiteľa Matúša Čáka Trenčianskeho až do darovania panstva akiste kráľom Žigmundom Luxemburským Leustachovi z Jelšavy niekedy medzi rokmi 1387 – 1393.³⁹ Mestským privilegiom dostávalo spoločenstvo nastávajúcich mešťanov značnú mieru samosprávy najmä v riadení si svojich vnútorných záležitostí.⁴⁰

V prípade najstarších uhorských miest, akým bola aj Krupina, mešťania pri samosprávnom riadení záležitostí dotýkajúcich sa členov ich spoločenstva vychádzali zo svojej obyczaje. Čiže právne zvyklosti mesta Krupina mali pôvod v právnych tradíciách tam sa usadených nemeckých osadníkov (tzv. hostí). Ich zvyklosti vychádzali z dvojakého právneho systému, ktorého prvky si krupinskí hostia priniesli do Uhorska: z obyčajového práva z oblasti Saska a z mestského práva Magdeburgu. Preto sa charakterizuje ako miestny, krupinský, variant uhorského derivátu sasko-magdeburgského práva.⁴¹

Uplatnenie krupinského práva v Bojniciach bolo podmienené jeho aspoň základnou znalosťou niekým z Bojničanov s vedúcim spoločenským či hospodárskym postavením, čiže z miestnej elity. Tiež predpokladalo možnosť poradiť sa s predstaviteľmi Krupiny v zložitejších prípadoch presahujúcich miestnu znalosť a dožadovať sa u nich výkladu práva odvolaním sa na ich súd. Dôsledkom zavedenia krupinského práva zas bolo oprávnenie oprieť sa o mestské výsady Krupinčanov. O ne sa opreli Bojničania v dôsledku narušenia svojej súdnej výsady bojnickými kastelánmi, ako dokladujú spomínané listiny krupinského richtára a prísazných pre Bojničanov z rokov 1382 a 1398.⁴²

Bojnickí mešťania bedlili o svoje mestské slobody doložiteľne do konca prvej tretiny 15. storočia. Ešte v roku 1366 si dali potvrdiť svoje privilegium novou pečaťou Ľudovíta I. na splnenie podmienky platnosti listín potvrdených jeho staršou pečaťou. Prvýkrát a s najväčšou pravdepodobnosťou aj naposledy si dali mestské privilegium potvrdiť panovníkom v roku 1429. Dôvod samotného predloženia privilegia Bojničanmi kráľovi na potvrdenie bol bezpochyby rovnaký ako pri iných stredovekých privilegovaných mestských sídlach. Mešťania miest so základnými mestskými výsadami od panovníka mali totiž vo všeobecnosti záujem dať si tieto svoje výsady potvrdiť spravidla aj nasledujúcimi panovníkmi, ktorí ich mesto v danom čase vlastnili. Aktuálnou konfirmáciou sa totiž usilovali zabezpečiť si väčšiu vážnosť svojich výsad u súčasníkov. Bojnice po spomenutom darovaní Bojnického hradného panstva Leustachovi z Jelšavy akiste kráľom Žigmundom Luxemburským niekedy medzi rokmi 1387 – 1393 prešli z kráľovského do šľachtického vlastníctva. Vymretím Jel-

³⁹ PÚČIK, Najstaršie stredoveké, ref. 25, s. 125.

⁴⁰ ŠTENPIEN, Erik. *Dejiny súkromného práva v Uhorsku*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2011, s. 29. ISBN 978-80-7097-875-7.

⁴¹ CHLEPKO, Krupinské právo, ref. 37, s. 22; CHLEPKO, Správa mesta Krupina, ref. 37, s. 20, 176.

⁴² Podrobnejší rozbor krupinských listín z rokov 1382 a 1383 pre Bojničanov bude predmetom pripravovanej samostatnej štúdie.

šavských Leustachovým synom Jurajom na prelome novembra a decembra 1427 však Bojnické panstvo pripadlo ako odúmrt' naspäť panovníkovi – spomínanému kráľovi Žigmundovi. Ten ho navzdory svojmu zvyku, zrejme pre súrnu potrebu príjmov, nedaroval ihneď inému šľachtickému rodu.⁴³

Po takmer polduha roku Bojnického hradného panstva opäť v kráľovskom vlastníctve Bojnice a Prievidza zrejme spoločne vypravili svojich zástupcov ku kráľovi s cieľom dať si konfirmovať svoje mestské výsady. Možno s nimi šli aj zástupcovia Nemeckého (dnes Nitrianskeho) Pravna, ďalšieho z trojice tamojších privilegovaných mestských sídiel, ktorého výsadné listiny od uhorských kráľov však zhoreli v roku 1605.⁴⁴ Žigmund sa vtedy od 28. marca 1429 práve zdržiaval v Bratislave po tamojších neúspešných rokovaníach o mieri s husitmi, vedenými ich vojvodcom Prokopom Holým.⁴⁵ Tam ho zastihli aj zástupcovia bojnických a prievidzských mešťanov.⁴⁶ Bojnčanov zastupovali ich spolumešťania a spoluhostia so slovenskými menami Pavlík zvaný Chorvát a Tomáš, syn Geneca,⁴⁷ Prievidžanov zas ich spolumešťania Nemeč Peter Lößnitzer a Slovák Šimon, syn Lacka.⁴⁸ Kráľ Žigmund nechal bojnické mestské privilégium konfirmovať v stredu 26. apríla 1429. Prievidzské mestské privilégium z roku 1383 konfirmoval až o dva dni neskôr, v piatok 28. apríla 1429. Oneskorenie

⁴³ LUKAČKA, ref. 33, s. 62.

⁴⁴ Pozri PŮČIK, Marek. Dejiny písané zlatom. In GÉCZYOVÁ, Iveta – GREŠNER, Lukáš (eds.). *Nitrianske Pravno: Miesto s pamäťou zlata*. Martin: Neografia, 2018, s. 63. ISBN 978-80-570-0423-3.

⁴⁵ LYSÝ, Miroslav. *Husitská revolúcia a Uhorsko*. Bratislava: Wolters Kluwer; Univerzita Komenského v Bratislave, 2016, s. 73-79. ISBN 978-80-8168-503-3.

⁴⁶ Pozri ENGEL, Pál – C. TÓTH, Norbert. *Itineraria regum et reginarum (1382–1438)*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete, 2005, s. 124. ISBN 963-219-591-4.

⁴⁷ „viri providi Paulik Horwath dictus et Thomas, filius Genetz, cives et hospites possessionis nostrae seu oppidi Baymontz“, pozri prílohu 2. „Pavlík“ je slovenská zdobnenina mena Pavol. Prezývka „Chorvát“ mohla v akiste slovenskom prostredí Bojníc vyjadrovať chorvátsky pôvod jeho nositeľa, čo by mohlo naznačovať nositeľovo hospóvske postavenie slobodného prisťahovalca. Mohla by však prípadne odkazovať aj iba na miesto jeho obchodných aktivít. Je pravdepodobné, že mešťania poverili posolstvom práve kupcov zo svojho spoločenstva, pretože poznali diaľkové cesty, mali po krajine vytvorené obchodné kontakty a cestovanie mohli spojiť so svojím zamestnaním. I preto sa zrejme vypravili na jar, keď po zimnom období bolo jednoduchšie cestovať. Slovo „genec“ či „genc“ znamená v nárečí na Gemi a v Brezne sud. *Slovník slovenských nářečí I. A – K* [online]. Bratislava: Veda, 1994 [cit. 2024-01-13]. ISBN 80-224-0183-8. Dostupné na internete: <https://slovník.juls.savba.sk/?w=genec&s=exact&c=i727&cs=&d=ssn#>

⁴⁸ „providi Petrus Lusnyczet et Simon, filius Laczk, cives opidi nostri Prewge“, ŠA TN, A BO, f. Magistrát mesta Prievidza, nespracované, Konfirmácia prievidzského mestského privilégia kráľovnej Márie z roku 1383 Žigmundom Luxemburským z roku 1429. Meno „Lacko“ je slovenská zdobnenina krstného mena Ladislav. Synovské prímeno prievidzského mešťana Šimona – „syn Lacka“ – možno rekonštruovať do podoby Lackovic či z neho vychádzajúceho tvaru Lackovič alebo prípadne do podoby Lackoviech. Pozri MAJTÁN, Miroslav. O slovenských priezviskách. 3. Priezviská z krstných mien (2. časť). In *Kultúra slova*, 2005, roč. 39, č. 6, s. 354-355. ISSN 0023-5202. Je nápadné, že synovské prímená sa neudali pri mešťanoch už s inými prímenami (obyvateľským menom „Lößnitzer“ či etnickým menom „Chorvát“).

azda spôsobila napokon neúspešná snaha prievidzských vyslancov presvedčiť kráľa o ponechaní v platnosti ich dovtedajšieho míľového práva (monopolu Prievidžanov na mlynárčenie a rybolov na rieke Prievidzi, dnešnej Handlovke, na konanie trhu a na vykonávanie remesiel v okruhu jednej míle od Prievidze s výnimkou Novák a Bojníc) či o jeho nahradení nejakou inou výsadou.

Keď sa vymretím nasledujúcich bojnických hradných pánov Onofriovcov (asi koncom roka 1485) Bojnice znova a naposledy stali kráľovským mestečkom, Bojničania si na rozdiel od Prievidžanov svoje mestské výsady už potvrdiť nedali. Dokladuje to jestvovanie znenia len jedinej, spomínanej Žigmundovej, konfirmácie bojnického mestského privilégia. Prievidžanom potvrdil ich mestské výsady v znení konfirmácie Žigmunda vtedajší kráľ Matej I. Korvín 30. marca 1486.⁴⁹ O šesť dní nato, 5. apríla 1486, im vydal aj mandát pre liptovského župana Matúša z Cíce (Hernádcéce v dnešnom Maďarsku) ako kráľovského bojnického kastelána a pre podkastelánov – jeho výkonných zástupcov – dodržiavať konfirmované prievidzské výsady.⁵⁰ Naproti tomu Bojničania sa ako menšie meštianske spoločenstvo v bezprostrednej blízkosti Bojnického hradu, priamo v jeho podhradí, neubránili snahám predchádzajúcich šľachtických zemepánov a ich kastelánov zasahovať do vnútorného riadenia mestečka tak ako u nepriviligovaných poddaných na dedinách panstva. A tak si dokázali podržať iba čiastočnú samosprávu. Podľa krupinského práva im ako spoločenstvu mešťanov – mestečku Bojnice – mala pripadať odúmrt' po ich spolumešťanoch zomrelých bez dedičov.⁵¹ Za Onofriovcov však právo na odúmrt' stratili. Dokladuje to vlastníctvo meštianskeho domu po Jakubovi Pavilovi v susedstve prikostolného cintorína okolo farského Kostola sv. Martina v Bojniciach uvedenými bojnickými hradnými pánmí, ktorí tento „svoj“ Pavilovský dvor s príslušenstvom v roku 1479 darovali ako zbožnú základinu nimi postavanej Kaplnke sv. Antona Pustovníka v Bojniciach.⁵² Napriek obmedzenej meštianskej samospráve sa Bojnice však medzi príslušenstvami, čiže majetkami, Bojnického panstva i naďalej označovali za mestečko.⁵³

⁴⁹ ŠA NR, ZL, stredoveká časť, inv. č. 16, a. š. 2, sign. ZL S 17 (!).

⁵⁰ SASINEK, Franko Víťazoslav (ed.). Listiny mesta Prievidze. In *Letopis Matice slovenskej*, 1875, roč. 12, sv. 1, s. 88-89. ISSN 1337-1398. Originál: ŠA NR, ZL, stredoveká časť, inv. č. 17, a. š. 2, sign. ZL S 18 (!). Porovnaj PALUGA, Lukáš – KLIMENT, Roland. *Zbierka listín. Stredoveká časť. 1255 – 1522: Inventár*. Nitra: Štátny archív v Nitre, 2009, s. 11, 12.

⁵¹ Už podľa krupinského privilégia, ktoré vydal kráľ Belo IV. medzi rokmi 1237/1238 až 1241 a ktoré bolo zničené počas mongolského (tatárskeho) vpádu v rokoch 1241 – 1242, mali krupinskí hostia právo nakladať s uprázdenými domami v meste po zomrelých Krupinčanoch, ak sa o ne ich dedičia neprihlásili po troch výzvach. LUKÁČ, Miroslav. Privilégiá mesta Krupina. In *Historica. Revue pro historii a příbuzné vědy*, 2022, roč. 13, č. 1, s. 19. ISSN 1803-7550 (print), ISSN 2695-060X (online).

⁵² PÚČIK, Oltárnictvo, ref. 32, s. 335. Slovenské prímená bojnického mešťana Jakuba Pavila i jeho suseda Tomáša Palka vznikli z krstných mien ich otcov či prípade ešte starších predkov v mužskej línii. Prímená „Pavilo“ (či „Pavila“) i „Palko“ (ako domácka zdrobenina) sú odvodené od krstného mena Pavol. Pozri MAJTÁN, Miroslav. O slovenských priezviskách. 3. Priezviská z krstných mien (1. časť). In *Kultúra slova*, 2005, roč. 39, č. 5, s. 279. ISSN 0023-5202.

⁵³ Pozri PÚČIK, Marek. Bojnice (hrad). In DVOŘÁKOVÁ, Daniela (ed.). *Stredoveké hrady na Slovensku: Život, kultúra, spoločnosť*. Bratislava: Veda; Historický ústav SAV, 2017, s. 259.

Oživenie hospodárstva mali Bojniciam istotne na príhovor ich vtedajších zemepánov, Turzovcov, zabezpečiť jarmočné a trhové výsady od kráľa Ferdinanda I. Habsburského (1526 – 1564). Tie rozšíril a potvrdil spolu s novými ustanoveniami (článkami) pre mestečko od bojnického zemepána Pavla Pálfiho 5. marca 1647 cisár Ferdinand III. Gróf Pavol Pálfi svoju žiadosť o vydanie privilégia Ferdinandom III. odôvodňoval jeho skorším povolením na opevnenie Bojníc – ako podhradia Bojnického hradu – hradbami s baštami na ochranu pred vyskytnuvšími sa panovníkovými nepriateľmi vo vtedy nepokojnom období.⁵⁴ Články Pavla Pálfiho ustanovovali Bojnice za novoveké výslovne zemepanské mestečko, privilegované z blahosklonnosti svojej zemepanskej vrchnosti.⁵⁵

Datovanie stredovekého bojnického mestského privilégia

V znení predmetnej listiny Ľudovíta I. pre Bojničanov, vyhotovenej v privilegiálnej forme, je jej dátum, presnejšie deň a mesiac, zaznamenaný náležite v súlade s dobovou kancelárskou praxou. Zapísaný je totiž slávnostným spôsobom, podľa antického rímskeho kalendára, nie vtedy obyčajným spôsobom podľa kresťanských sviatkov. Uvedený je ako „ôsma marcová kalenda“, čiže vlastne sedem dní pred začiatkom marca, keďže za prvú marcovú kalendu sa označoval 1. marec. V bežnom nepriestupnom roku (s 28-dňovým februárom) to pripadalo na 22. februára. V priestupnom roku vtedajšieho juliánskeho kalendára by to pri 29-dňovom februári zas vychádzalo na 23. februára.⁵⁶ Ako rok vydania bojnického privilégia sa vo všetkých troch zachovaných odpisoch chybné udáva letopočet 1366. Na nesprávne odpísaný rok vydania privilégia však jasne poukazuje viacero skutočností.

Vznik privilégia ešte pred rokom 1363 dokladá potvrdzovacia doložka (klausula) kráľa Ľudovíta I. o spečatení bojnického privilégia jeho novou dvojstrannou autenticou pečaťou z dôvodu deklarovaneho odcudzenia jeho staršieho pečatidla v Usore počas výpravy do Bosny proti kresťanskej sekte patarénov (správnejšie Bosnianskej cirkvi⁵⁷). Navonok protipatarénsku výpravu do Bosny uskutočnil Ľudovít I. v skutočnosti proti svojmu vazalovi bosnianskemu bánovi Tvrdkovi, usilujúcemu sa o nezávislosť. Osobne velil ťaženiu do regiónu Donji Kraji (v slovenskom preklade „Dolné kraje“, časť dnešnej Bosnianskej krajiny v Bosne a Hercegovine) v júli 1363, ktoré sa skončilo neúspešným obliehaním hradu Sokograd (inak Plivski grad pri meste Šipovo v dnešnej Bosne a Hercegovine). Do severobosnianskeho regiónu Usora zase smerovalo ťaženie pod vedením ostrihomského arcibiskupa Mikuláša Apátiho a uhorského palatína Mikuláša Konta v septembri – októbri 1363.⁵⁸ Práve pri ťažkom a napokon taktiež neúspešnom obliehaní usorského hradu Srebrenik sa z opatery uvedeneho arcibiskupa Mikuláša,

⁵⁴ ŠA NR, ZL, novoveká časť, inv. č. 55, a. š. 10, sign. ZL N 55.

⁵⁵ O obsahu listiny Ferdinanda III. pre Bojnice z roku 1647 pozri KOVÁČ, ref. 8, s. 72-77.

⁵⁶ Pozri NOVÁK, Jozef. *Chronológia*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2004, s. 51, 61-62. ISBN 80-223-1889-2.

⁵⁷ Pozri HURBANIČ, Martin. *Stredoveký Balkán. Kapitoly z politických, sociálnych a hospodárskych dejín juhovýchodnej Európy v 6. – 15. storočí (Učebné texty)*. Bratislava: Stimul, 2010, s. 11, 12, 149, 186-187. ISBN 978-80-8127-002-4.

⁵⁸ Pozri KRISTÓ, Gyula. *Az Anjou-kor háborúi*. Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó, 1988, s. 151-152.

kráľovského kancelára, stratili obe matrice kráľovského pečatidla na vyhotovovanie kráľovskej dvojstrannej pečate.⁵⁹ V obave z potvrdzovania falošných listín strateným pečatidlom Ľudovít I. podmienil platnosť svojich dovtedajších listín ich potvrdením nanovo svojou novou pečaťou.⁶⁰ Toto ustanovenie je tiež zaznamenané v zbierke uhorského krajinského obyčajového práva *Tripartitum* z roku 1514 od Štefana z Verbovca (Verbóciho), vtedajšieho protonotára krajinského sudcu a neskoršieho palatína. Podľa *Tripartita* sa tak bez výhrad uznávala pravosť Ľudovítových listín vydaných od roku 1364 do Ľudovítovej smrti v roku 1382, ktoré už teda boli spečatené kráľovou novou pečaťou.⁶¹ Keby teda bojnícke privilégium bolo vydané až v roku 1366, bolo by už bývalo opatrené priamo Ľudovítovou novou pečaťou, a tak by už ňou nebolo muselo byť potvrdené nanovo.

Podľa spomínanej potvrdzovacej doložky dal Ľudovít I. opatrit' bojnícke privilégium svojou novou pečaťou „na tretiu februárovú nónu“, čiže dva dni pred piatym dňom februára, v roku 1366. V prepočte na dnešný spôsob datovania ho teda potvrdil 3. februára 1366. Letopočet „1366“ v potvrdzovacej doložke je nepochybne správny. Zodpovedá totiž 25. poradovému roku vlády Ľudovíta I. udanému v datovacej formulke doložky. Kráľovstvo, ktorému Ľudovít I. vládol, nie je špecifikované. Nie však z dôvodu, že vtedy kraľoval iba v Uhorsku, resp. v krajinách svätostefanskej koruny, ako to inak vyjadroval intituláciou v protokole (úvodnej časti) svojich súdobých listín. Zo zbežného porovnania datovacích formuliek jeho listín totiž vyplýva, že si vždy uvádzal jedine poradový rok vládnutia v Uhorsku (počítajúc ho od smrti svojho otca a predchodcu Karola I. Róberta v roku 1342), a to bez ohľadu na svoje ostatné kráľovské tituly, či deklarované (jeruzalemský a sicílsky kráľ v rokoch 1350 – 1351) alebo skutočné (poľský kráľ v rokoch 1370 – 1382).⁶²

⁵⁹ ENGEL, Pál. *The Realm of St. Stephen: A History of Medieval Hungary 895–1526*. Ed. Andrew Ayton. Transl. Tamás Pálosfalvi. London; New York: I.B. Tauris, 2001, s. 163. ISBN 978-1-86064-061-2.

⁶⁰ Pomýlený azda letopočtom 1364, odkedy sa podľa *Tripartita* uznávali listiny Ľudovíta I. bez výhrad, Vladimír Rábik v tejto súvislosti vročuje uhorskú výpravu do Bosny nesprávne do roku 1364 namiesto do roku 1363. Vo svojom preklade zdôvodnenia z Ľudovítovej potvrdzovacej doložky tiež zmätočne píše o odcudzení doslovne „oboch párov [Ľudovítových] autentických pečatí“ (!), hoci v skutočnosti išlo len o obe matrice, t. j. prednú a zadnú, Ľudovítovo jediného pečatidla na vyhotovovanie jeho dvojstranných autentických pečatí. Pozri RÁBIK, Vladimír. *Pečať a jej spoločenská úloha v stredovekom Uhorskom kráľovstve*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2012, s. 47. ISBN 978-80-8082-553-9.

⁶¹ *The Customary Law of the Renowned Kingdom of Hungary: A Work in Three parts Rendered By Stephen Werbőczy (The „Tripartitum“) = Tripartitum opus iuris consuetudinarii incltyi regni Hungariae per Stephanum de Werbewcz editum*. Eds. János M. Bak, Péter Banyó, Martyn Rady. Idyllwild (CA): Charles Schlacks, Jr., Publisher; Budapest: Department of Medieval Studies, Central European University, 2005, s. 248-251, Pars II., Tit. 14, § 19-25. ISBN 1-884445-40-3. Porovnaj slovenský preklad [WERBŐCZY, Štefan (ed.)] *Tripartitum*. [Prel.] Erik Štenpien. Žilina: Eurokódex, 2008, s. 183-185, 2. časť, čl. 14, § 19-25. ISBN 978-80-89363-24-7.

⁶² Pozri databázu *Diplomatikai Levéltár*. *Diplomatikai Fényképgyűjtemény*. *Collectio Diplomatica Hungarica*. A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa. Internetes kiadás (DL-DF 5.1) 2009. [online]. Dostupné na internete: <<https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/dldf>>, resp. <<https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/>>.

Bojnické privilegium teda nanovo spečatil 3. februára 25. roku svojej vlády 1366, čo by bolo bývalo o 19 dní skôr, než údajne 22. februára „1366“ vôbec vydal samotné bojnické privilegium!

Správny rok vydania bojnického privilegia, rok 1362, vyplýva z datovacej formulky o vyhotovení privilegia v 21. roku Ľudovítovej vlády. Nesprávny letopočet „1366“ vznikol najpravdepodobnejšie chybným rozlúštením skrátenej číslovky označujúcej poslednú číslicu pôvodného roku 1362. Skratku príslušnej latinskej číslovky *secundo* (dva, doslovne „[v] druhom [roku]“) tak pisár omylom považoval za skratku latinskej číslovky *sexto* (t. j. šesť, doslovne „[v] šiestom [roku]“). Číslovka *secundo* sa skracovala zmiešanou kontrakciou (stiahnutím) do tvaru „*ſzo*“ v kráľovskej kancelárii Ľudovíta I. a ešte občas i v kráľovskej kancelárii Žigmunda Luxemburského, hoci tam sa častejšie používali tvary „*ſcdō*“, „*secūdo*“ a podobne.⁶³ Skrátený tvar „*ſzo*“, čiže „*secundo*“, z náležitého roku vydania bojnického privilegia (1362) teda nesprávne stotožnil so šestkou zrejme novoveký vyhotovovateľ najstaršieho neovereného odpisu *Sigismundus DEI*.

Správnosť roku 1362 potvrdzuje v zásade aj zoznam uhorských cirkevných a krajských hodnostárov uvedených v datovacej formulke bojnickej privilegiálnej listiny, ktorí pôsobili v čase jej vydania. Pochopiteľne, v najstaršom zachovanom odpise *Sigismundus DEI* zo začiatku 18. storočia sa niektoré zriedkavejšie mená i výrazy vyskytujú v popletenej podobe. V oboch neskorších odpisoch, *Sigismundus Dei* a *Nos Sigismundus DEI*, ktoré z neho vychádzali, sú navyše zaznamenané dobovým, novovekým, zápisom (napríklad „Bajmocz“ namiesto „Baymontz“ či „Baymoch“, „Csanadiensí“ namiesto „Chanadensí“, „vaivoda“ namiesto „wayuoda“).

Hoci priamo zo dňa vydania bojnického privilegia, 22. februára 1362, sa nezachovala iná privilegiálna listina Ľudovíta I., menoslov vtedajších hodnostárov možno porovnať s menoslovom v originálnej Ľudovítovej privilegiálnej listine vydanéj o tri dni neskôr, 25. februára 1362.⁶⁴ V nej sa udávajú zaužívané najprv vtedajší cirkevní

⁶³ Napríklad skratka „*ſzo*“: MNL OL, DL 4240, 41500, 87382, 96382 (listiny z roku 1362). Skratka „*ſzō*“: MNL OL, DL 5091 (konfirmácia listiny z roku 1362 vyhotovená v roku 1410). Skratka „*ſcdō*“: Štátny archív v Prešove, pracovisko Archív Bardejov, f. Magistrát mesta Bardejov, sign. 99 (MNL OL, DF 212780) (listina z roku 1429). Skratka „*secūdo*“, MNL OL, DL 12038 (listina z roku 1429).

⁶⁴ „Datum per manus venerabilis in Christo patris domini Nicolao, archyepiscopi Strigoniensi locique eiusdem comitis perpetui, aule nostre cancellarii, dilecti et fidelis nostri, anno Domini millesimo CCC° LX-mo secundo, quinto Kalendas mensis Marci (!), regni autem nostri anno vigesimo primo, venerabilibus in Christo patribus et dominis eodem Nicolao, Strigoniensi, Thoma, Colocensi, Vgulino, Spalatensi, Nicolao, Iadrensi, archyepiscopis, Demetrio, Waradyensi, Dominico, Transsilvano, Colomano, Iauriensi, Stephano, Zagrabiensi, Mychaele, Wachiensi, Ladyzlao, Wesprimiensi, Dominico, Chanadiensi, Petro, Boznensi, fratribus Stephano, Nitriensi, Thoma, Sirimiensi (!), Iohanne, Tyniniensi, Bartholomeo, Traguriensi, Demetrio, Nonensi, Stephano, Farenzi, Valentino, Macarensi, Matheo, Sibinicensi, Mychaele, Scardonensi, Portiua, Seniensi, ecclesiarum episcopis, ecclesias Dei feliciter gubernantibus, Vilhelmo, Quinqueecclesiensi, electo confirmato, Agriensi, Ragusyensi et Corbauiensis sedibus vacantibus, magnificis viris Nicolao Konth, palatino, Dyonisio, woyuoda Transsilvano, comite Stephano Bubek, iudice curie nostre, Iohanne, magistro tauarnicorum nostrorum, dicto Leustacio, Sclauonie, Nicolao de Zeech, tocius Dalmacie et Croacie, Nicolao, de Ma-

hodnostári krajín svätoštetfanskej koruny. Na prvom mieste sa uvádza už spomínaný ostrihomský arcibiskup Mikuláš Apáti („z Hronských Kosíh“), zároveň večný ostrihomský župan a kráľovský kancelár. Za ním sa spomínajú ostatní arcibiskupi: kaločský arcibiskup Tomáš z Tilegdy (Tileagd v dnešnom Rumunsku) z rodu Csanád, splitský Hugolín (Ugolino) Branca z Gubbia, benediktín, a zadarský Mikuláš (Nicolò) Matafari.

Po arcibiskupoch sa uvádzajú biskupi: varadínsky biskup Demeter z Futogu; sedmohradský Dominik z (Rimavskej) Seči z rodu Balog; rábsky Koloman, nemanželský syn predchádzajúceho uhorského kráľa Karola I. Róberta z Anjou, teda nevlastný brat vtedy vládnuceho kráľa Ľudovíta I.; záhrebský Štefan z Veľkej Kaniže (Nagykanizsa v dnešnom Maďarsku) z rodu Osl; vacovský Michal zo Sečian (Szécsény v dnešnom Maďarsku) z rodu Kačić; vesprémsky Ladislav, syn predchádzajúceho palatína Mikuláša, syna niekdajšieho bána Gilletta, zo Zsámboku z rodu Smaragd;⁶⁵ čanádsky Dominik Bubek z rodu Ákos; bosniansky Peter zo Siklósa; nitriansky Štefan Szigeti, rehoľný brat augustinián; sriemsky Tomáš, syn Benedikta, tiež rehoľný brat augustinián; kninský Ján (Johann) z Töckheimu; trogirský Bartolomej;⁶⁶ ninský Demeter Matafari, brat uvedeného zadarského arcibiskupa Mikuláša;⁶⁷ hvarský Štefan Cega; makarský Valentín; šibenický Matúš Cernota; skradinský Michal, rehoľný brat dominikán, a senjský Protiva z Dlouhej Vsi, tiež rehoľný brat dominikán.⁶⁸ Na poslednom mieste sa z vtádzajúcich biskupov spomína potvrdený zvolený päťkostolský (pécssky) biskup Viliam (Wilhelm) z Koppenbachu, inak neskorší prvý kancelár tamojšej univerzity v Päťkostolí (Pécs v dnešnom Maďarsku), založenej v roku 1367.⁶⁹ Ako uprázdnené biskupské sídla sa udávajú Jáger (Eger v dnešnom Maďarsku), Dubovník a Krbava.

chow, banis, Petro Zwdar, pincernarum, Paulo de Lyzka, dapiferorum, Emerico, agasonum, et Iohanne, ianitorum nostrorum, magistris, ac magistro Konya, comite Posoniensi, aliisque quampluribus comitatus regni nostri tenentibus et honores.“ MNL OL, DL 33969 (MNL OL, f. Magyar Kamara Archivuma, Neo-regestrata acta, Fasc. 1598, No. 20).

⁶⁵ Pozri BALÁZS, Gergő [Barna]. A Smaragd nemzetség története. In *Turul*, 2016, 89. évf., 2. füz., s. 45, 53. ISSN 1216-7258.

⁶⁶ Tento Bartolomej sa po sedisvakancii spomína ako biskup v Trogire len v prvej polovici roka 1362 do nástupu nasledujúceho biskupa Mikuláša Casottiho (Kazotíca). Nie je to ani trogirský biskup Bartolomej (Bartol) Sobota (Sobotić), ktorý zomrel v roku 1361, ani jeho predchodca Bartolomej, syn Jakuba, z Valmontone (Bartolomeo di Iacovo da Valmontone), ktorý bol za biskupa v Trogire vymenovaný v roku 1349. Porovnaj RADIĆ, Danka. Prilog ili dopuna kronotaksi trogirskih biskupa. In *Kulturna baština*, 2022, [roč. 46], č. 47-48, s. 131-159. ISSN 0351-0557 (print). ISSN 1849-0727 (online).

⁶⁷ PETROVIĆ, Mišo. *The Development of the Episcopal Office in Medieval Croatia-Dalmatia: The Cases of Split, Trogir and Zadar (1270–1420)*. [Doctoral Dissertation.] Supervisor Katalin Szende. Budapest: [b. v.], 2021, s. 51, 53 et passim.

⁶⁸ O senjskom biskupovi dominikánovi Protivovi z Dlouhej Vsi (pri Sušiciach v Čechách) pozri KOUDELKA, Vladimír. Biskup Protiva. In *Nový Život*, 1960, roč. 12, č. 3, s. 154-156.

⁶⁹ Pozri PETROVICS, István. A pécsi egyetem kancellárjai: Koppenbachi Vilmos és Alsáni Bálint püspökök pályafutása, In FIDEDELES, Tamás – KOVÁCS, Zoltán – SÜMEGI, József (eds.). *Egyházi arcélek a pécsi egyházmegyéből*. Pécs: Fény, 2009, s. 21-41. ISBN 978-963-06-7923-7.

Zaužívané až po menoslove cirkevných hodnostárov nasleduje zoznam vtedajších svetských, krajinských, hodnostárov. Z nich sa na prvom mieste udáva palatín Mikuláš Kont z rodu Héder, zakladateľ vetvy pánov z Iloku (Újlaki). Za ním nasleduje sedmohradský vojvoda Dionýz Lacković (Lackfi) z Čakovca z rodu Hermann. Po ňom krajinský sudca Štefan Bubek z rodu Ákos, brat uvedeného čanádskeho biskupa Dominika. Štvoricu najvyšších uhorských krajinských hodnostárov uzatvára hlavný taverník Ján, syn spomenutého predchádzajúceho palatína Mikuláša, syna niekdajšieho bána Gilletta, zo Zsámboku z rodu Smaragd, teda brat uvedeného vesprémskeho biskupa Ladislava.⁷⁰

Za ním nasledujú mená bánov – správcov južných území Uhorska obývaných prevažne južnoslovanským obyvateľstvom: slavónsky bán Leustach z Paksu z rodu Ratold, dalmátsky a chorvátsky bán Mikuláš z (Rimavskej) Seči z rodu Balog, brat uvedeného sedmohradského biskupa Dominika, a mačviansky bán Mikuláš z Gorjan (starší) z rodu Dorozsma.⁷¹

Za nimi pokračuje menoslov ostatných významných hodnostárov kráľovského dvora: hlavný pohárnik Peter Cudar, hlavný stolník Pavol z Liskova (zaniknutej dediny pri obci Bobota pri Vukovare v dnešnom Chorvátsku) z rodu Szenté-Mágócs, hlavný stajník Imrich Lacković z rodu Hermann, brat spomenutého sedmohradského vojvodu Dionýza, a napokon hlavný dverník Ján, syn niekdajšieho liptovského župana Tomáša z rodu Csór. Dobový výpočet hodnostárov uzatvára bratislavský župan magister Mikuláš, zvaný Kónya, zo Sečian z rodu Kačić, brat uvedeného vacovského biskupa Michala.⁷²

Menoslov hodnostárov z bojnického privilégia z 22. februára 1362 sa oproti uvedenému menoslovu z privilegiálnej listiny vydanéj len o tri dni neskôr líši iba mierne zameneným poradím mien biskupov a tromi vypusteniami slov, spôsobenými akiste novovekým odpisovateľom. Čo sa týka poradia, v bojnickom privilégii je bosnianský biskup uvedený pred čanádkym, ninský pred trogirským, meno makarského biskupa sa udáva pred hvarským a napokon skradinský biskup je pred šibenickým. Poradie biskupov však v zoznamoch hodnostárov v datovacích formulách *datum per manus* nebolo pevné ani v listinách vydaných v blízkom čase. V rovnakom slede ako v privilegiálnej listine z 25. februára 1362 nasledujú za sebou mená biskupov i ostatných

⁷⁰ Pozri BALÁZS, ref. 65, s. 45, 53.

⁷¹ Ako zaujímavosť možno uviesť, že rodové meno Dorozsma, inak aj „Drusina“, sa odvodzuje od rovnomennej obce (dnes Kiskúndorozsma) pri Segedíne (Szeged v dnešnom Maďarsku), ktorej názov vznikol z výrazu „dorozsba“, pochádzajúce zo slovanského slova „družba“, čiže družba. Pozri STACHOWSKI, Marek. Eugen Helimskis Materialien zur Erforschung der ältesten slawisch-ungarischen Sprachkontakte. In STACHOWSKI, Marek (ed.). *Studia Etymologica Cracoviensia 14*. Krakow: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2009, s. 89. ISBN 978-83-233-2758-5.

⁷² Ku všetkým uvedeným hodnostárom Uhorska pozri ENGEL, Pál. *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*. ENGEL, Pál. *Középkori magyar genealógia*. a KARÁCSONYI, János. *Magyar nemzetségek a XVI. század végéig*. In *Arcanum DVD könyvtár IV. – Családtörténet, heraldika, honismeret*. [DVD-ROM]. Budapest: Arcanum Adatbázis Kft., 2003. ISBN 963-9374-72-5.

hodnostárov v privilegii z nasledujúceho dňa, 26. februára 1362.⁷³ Ale s malými obmenami sa zas vyskytujú v listine o mesiac skoršej, z 25. januára 1362⁷⁴, i v listine o čosi vyše mesiaca neskoršej, zo 4. apríla 1362.⁷⁵

Čo sa týka troch vypustení slov v zozname hodnostárov v texte Ľudovítovho bojníckeho privilegia, tie zaviniť akiste až vyhotovovateľ najstaršieho odpisu *Sigismundus DEI*. Ide totiž o chýbajúci prívlastok „Macarensi“ pri mene (makarského) biskupa Valentína, vzniknutý zrejme nedopatrením, o vynechanú prezývku, respektíve neskoršie rodové meno *Cudar* pri mene hlavného pohárnika Petra a o vynechaný šľachtický prídomek z **Liskova* pri mene hlavného stolníka Pavla, oba ktoré opomenul akiste ten istý vyhotovovateľ uvedeného najstaršieho odpisu.

⁷³ MNL OL, DL 96382.

⁷⁴ „Datum per manus venerabilis in Christo patris domini Nicolao, archyepiscopi Strigoniensis locique eiusdem comitis perpetui, aule nostre cancellarii, dilecti et fidelis nostri, anno Domini M^o CCC^o LX-mo secundo, octavo Kalendas mensis Februarii, regni autem nostri anno vigesimo primo, venerabilibus in Christo patribus et dominis eodem Nicolao, Strigoniensi, Thoma, Colocensi, Vgulino, Spalatensi, Nicolao, Iadrensi, archyepiscopis, Demetrio, Waradiensi, Dominico, Transsiluano, Colomano, Iauriensi, Ladislao, Wesprimiensi, Stephano, Zagrabiensi, Mychaele, Wachiensi, Petro, Boznensi, fratribus Stephano, Nitriensi, Thoma, Syrimiensi, Dominico, Chanadiensi, Wylhelmo, Quinqueecclesiensi, electis confirmatis, Iohanne, Tyniniensi, Bartholomeo, Traguriensi, Demetrio, Nonensi, Stephano, Farensi, Valentino, Macarensi, Matheo, Sibinicensi, Mychaele, Scardonensi, Portiua, Seniensi, ecclesiarum episcopis, ecclesias Dei feliciter gubernantibus, Agriensi, Ragusiensi et Corbauensi sedibus vacantibus, magnificis viris Nicolao Konth, palatino, Dyonisio, woyuoda Transsiluano, comite Stephano Bubek, iudice curie nostre, Iohanne, magistro tauarnicorum nostrorum, Leustacio, Sclauonie, Nicolao de Zeech, Dalmacie et Croacie, Nicolao, de Machow, banis, Petro Zwodor, pincernarum, Paulo de Lyzka, dapiferorum, Emerico, agazonum, et Iohanne, ianitorum nostrorum, magistris, ac magistro Konya, comite Poseniensi, aliisque quampluribus comitatus regni nostri tenentibus et honores.“ SNA, f. Zai – Archív Zaiovcov z Uhrova, Szentpéteriana, Litt. 1, Nr. 11 (MNL OL, DF 285254).

⁷⁵ „Datum per manus venerabilis in Christo patris et domini Nicolao, archyepiscopi Strigoniensis locique eiusdem perpetui, aule nostre cancellarii, dilecti et fidelis nostri, anno Domini M^{mo} CCC^{mo} LX-mo secundo, secundo Nonas mensi Aprilis, regni autem nostri anno vigesimo primo, venerabilis in Christo patribus et dominis eodem Nicolao, Strigoniensi, Thoma, Colocensi, Vgulino, Spalatensi, Nicolao, Iadrensi, archyepiscopis, Demetrio, Waradiensi, Dominico, Transsiluano, Colomano, Iauriensi, Stephano, Zagrabiensi, Dominico, Chanadiensi, Ladislao, Wesprimiensi, Mychaele, Wachiensi, Wylhelmo, Quinqueecclesiensi, Petro, Boznensi, fratribus Stephano, Nitriensi, Thoma, Sirimiensi, Iohanne, Tyniniensi, Bartholomeo, Traguriensi, Demetrio, Nonensi, Stephano, Farensi, Valentino, Macarensi, Matheo, Sibinicensi, Mychaele, Scardonensi, Portiua, Seniensi, ecclesiarum episcopis, ecclesias Dei feliciter gubernantibus, Agriensi, Ragusiensi et Corbauensi sedibus vacantibus, magnificis viris Nicolao Konth, palatino, Dyonisio, woyuoda Transsiluano, comite Stephano Bubek, iudice curie nostre, Iohanne, magistro tauarnicorum nostrorum, Leustacio, Sclauonie, Nicolao de Zeech, Dalmacie et Croacie, Nicolao, de Machow, banis, Petro Zwodar, pincernarum, Paulo de Lyzka, dapiferorum, Emerico, agasonum, et Iohanne, ianitorum nostrorum, magistris, ac magistro Konya, comite Poseniensi, aliisque quampluribus comitatus regni nostri tenentibus et honores.“ MNL OL, DL 35153.

Nadôvažok Ferenc Piti správne vylúčil letopočet 1366 ako rok vydania bojnického mestského privilégia aj na základe obdobia zastávania hodnosti kráľovského kastelána Bojnického hradu Jánom, synom niekdajšieho bána Gilletta, zo Zsámboku ako žiadateľom privilégia.⁷⁶ Urobil tak s odvolaním sa na zoznamy uhorských hodnostárov z rokov 1301 – 1457 od maďarského stredovekára Pála Engela. Kráľovský bojnický kastelán Ján, ďalšími hodnosťami aj kráľovský sívokamenský kastelán a stoličnobelehradský a tolniansky župan, je totiž naposledy písomne doložený 21. októbra 1363.⁷⁷ Nasledujúceho roku ho v hodnostiach stoličnobelehradského a tolnianskeho župana nahradil dverník a dvorský sudca kráľovnej Mikuláš z Héderváru z rodu Héder, otec palatína Mikuláša Konta.⁷⁸ Z týchto údajov sa vyvodzuje, že Ján už v roku 1364 nežil.⁷⁹ Preto teda o dva roky neskôr nemohol požiadať Ľudovíta I. o udelenie krupinského práva pre Bojnčanov. Tak je nutné vylúčiť Jánovo údajné pôsobenie ešte v roku 1366, ktoré sa opiera práve o chybné vročenie bojnického privilégia. Ján, syn niekdajšieho bána Gilletta, totiž v skutočnosti zastával hodnosti kráľovského kastelána Bojnického hradu a Sívého Kameňa do svojej smrti akiste v roku 1364, čiže nie takmer až do prevzatia oboch hradov s ich panstvami ako tzv. čestných majetkov (*pro honore*) nitrianskym županom a zároveň palatínom Vladislavom, kniežaťom z Opole, v roku 1367.⁸⁰

Záver

Privilegiálna listina uhorského kráľa Ľudovíta I. Veľkého o udelení krupinského práva Bojnčanom a ani jej confirmácia kráľom Žigmundom Luxemburským z roku 1429 sa v origináloch nezachovali. Ľudovítovo privilegium bolo už na začiatku 18. storočia nezvestným. Preto boli v 18. storočí novoveké odpisy privilégia vyhotovené zo Žigmundovej confirmácie z roku 1429. Tá sa pre predpokladané poškodenie pomínula niekedy pred rokom 1876. Vo vtedajšom súpise písomností mestského archívu Bojníc sa totiž neudáva. Všetky tri v súpise zaznamenané novoveké neoverené odpisy Žigmundovej confirmácie sa však zachovali dodnes. Najstarší odpis s incipitom *Sigismundus DEI* vznikol zrejme priamo podľa originálnej Žigmundovej confirmácie na začiatku 18. storočia (po júli 1701). Dôvodom vyhotovenia len neovereného odpisu bola azda snaha zachovať znenie zrejme fyzicky degradujúcej originálnej confirmácie privilégia, ktoré sa v tom období už neuplatňovalo. Fakticky bolo totiž nahradené privilegiom cisára Ferdinanda III. z roku 1647. Uvedený najstarší odpis i akiste poškodený originál Žigmundovej confirmácie z roku 1429 boli

⁷⁶ AOkI L. (1366), s. 66, bez č.

⁷⁷ Porovnaj ENGEL, *Magyarország világi archontológiája*, ref. 72, V. Várnagyok és várbirtokosok, Bajmóc.

⁷⁸ ENGEL, *Magyarország világi archontológiája*, ref. 72, IV. Ispánok, Fejér, Tolna.

⁷⁹ ENGEL, Pál. *Középkori magyar genealógia*, ref. 72, Smaragdus nemzetség, 2. tábla: Gilétfi (Zsámboki).

⁸⁰ Rok smrti Jána, syna niekdajšieho bána Gilletta, zo Zsámboku ako koniec Jánovho zastávania hodností kráľovského kastelána Bojnického hradu a Sívého Kameňa, je nutné opraviť z chybného letopočtu 1366/1367 na správny 1363/1364. Porovnaj PÚČIK, Bojnice, ref. 53, s. 258. PÚČIK, Marek. Sívy Kameň, ref. 53, s., 374.

predlohami dvoch ostatných odpisov. V snahe prepísať text starých výsad do ľahšie čitateľnej podoby bez množstva rozličných skratiek stredovekého pôvodu vznikol v priebehu 18. storočia odpis *Sigismundus Dei*. Ten však obsahoval nemálo chybné rozpísaných skratiek, vrátane nezmyselných popletení, a chýbala mu celá druhá časť znenia Žigmundovej konfirmačnej listiny. V odozve na skrátený chybný odpis vznikol ako posledný z nich odpis *Nos Sigismundus DEI*. Išlo o aktualizáciu formy i obsahu stredovekého privilégia pre porozumenie vtedajších novovekých čitateľov. Odpis totiž nielenže nemal skratky a značky (okrem najbežnejšej zlučovacej spojky *a*) a na začiatok veľkej intitulácie bolo podľa vtedajšieho kancelárskeho úzu 18. storočia vložené panovnícke zámeno „nos“, ale aj menej zrozumiteľné stredoveké latinské pojmy (*hospites, possessio, carmen*) boli nahrádzané alebo dopĺňané domnelými novovekými obdobami (*cives, oppidum, privilegium*). Vo všetkých troch zachovaných odpisoch je Ľudovítovo privilégium pre Bojničanov datované nesprávnym letopočtom 1366.

Na vydanie Ľudovítovho bojnického privilégia ešte pred stratou oboch matric jeho staršieho dvojstranného autentického pečatidla na výprave v severobosnianskej oblasti Usora proti bánovi Tvrdkovi v septembri – októbri 1363 poukazuje potvrdzovacia doložka z 3. februára 1366 o potvrdení privilégia Ľudovítovou novou dvojstrannou autentickou pečaťou v súlade s podmienením platnosti jeho dovtedajších listín spečatením nanovo. Správny rok vydania bojnického mestského privilégia vyplýva z údajov v datovacej formulke o 21. poradovom roku vlády kráľa Ľudovíta I., pripadajúcom teda na rok 1362. O vydaní mestského privilégia 22. februára 1362 svedčí aj zodpovedajúci dobový menoslov svetských a cirkevných hodnostárov Uhorska taktiež v datovacej formulke, ako vyplýva z porovnania so zachovanými súdobými originálnymi privilégiálnymi listinami Ľudovíta I. Chybný letopočet 1366 je nadôvažok vylúčený aj obdobím zastávania hodnosti kráľovského kastelána na Bojnicksom hrade Jánom, synom niekdajšieho bána Gilletta, zo Zsámboku ako žiadateľom privilégia pre Bojničanov, ktorý nežil už v roku 1364.

Nesprávne datovanie Ľudovítovho privilégia do roku 1366 bolo pravdepodobne dôsledkom písárskej chyby v najstaršom zachovanom odpise *Sigismundus DEI*. Z neho bolo prevzaté do dvoch ostatných odpisov. Pri identifikácii predpokladaného prinajmenšom čiastočne slovne po latinsky zaznamenaného pôvodného letopočtu 1362 totiž pravdepodobne vyhotovovateľ najstaršieho odpisu *Sigismundus DEI* chybné stotožnil skratku záverečnej latinskej číslovky dva („secundo“) s podobne znejúcou číslovkou šesť („sexto“).

Na základe totožného menoslovu hodnostárov v datovacích formulkách sa tiež podarilo určiť, že žigmundovskú konfirmáciu bojnického privilégia napísal 26. apríla 1429 pravdepodobne ten istý pisár kráľovskej kancelárie, ktorý vyhotovil o dva dni neskôr, 28. apríla 1429, konfirmáciu mestského privilégia kráľovnej Márie z roku 1383 pre Prievidžanov. Tento podľa odlišnej písárskej ruky, iného zdobenia písárskej iniciálky Žigmundovho mena v intitulácii okvetinkovaním a pozmeneného poradia mien hodnostárov v datovacej formulke nebol totožný s pisárom iných dvoch zachovaných Žigmundových privilegiálnych listín z dňa vydania bojnického mestského privilégia (26. apríla 1429), vydaných pre Mikuláša, syna Jána (zvaného) Bacska z Rasinje.

Obsahom bojnického privilegia kráľa Ľudovíta I. z 22. februára 1362 bolo udelenie mestského práva podľa vzoru mesta Krupina (tzn. krupinského práva) Bojničanom, a to starousadlíkom i slobodným prisťahovalcom (tzv. hostom), na príhovor vtedajšieho kráľovského kastelána Bojnického hradu Jána, syna niekdajšieho bána Gilletta, zo Zsámboku s cieľom zväčšiť počet hospodársky činných obyvateľov Bojnic. Za to bola Bojničanom stanovená ročná činža (pozemkové nájomné) vo výške 22 ťažkých (budínskych) hrivien striebra vo dvoch splátkach na jarný (24. apríla) a jesenný termín (29. septembra) panovníkovi a platba 1 ťažkej hrivny bojnickému kastelánovi iba na jeho úžitok. Spoločenstvu mešťanov mal plynúť príjem jednak z tamojších bežných potravinárskych výrobní (mlynov a jatiek) a jednak i z prírodných termálnych prameňov v oblasti bojnických kúpeľov. Bojničania si dali prvý aj posledný raz potvrdiť mestské výsady panovníkovi (Žigmundovi Luxemburskému) roku 1429. Spolu s mešťanmi z Prievidze a možno aj z Nemeckého Pravna si totiž dali potvrdiť svoje mestské výsady potom, ako sa po vlastníctve pánmi z Jelšavy (od asi 1387/1393 – 1427) Bojnické hradné panstvo, do ktorého patrili uvedené sídla, stalo znova kráľovským. Po nasledujúcom vlastníctve Bojnického hradného panstva Onofriovcami ako ďalšími šľachtickými majiteľmi (1430 – 1485) si Bojničania ako menšie meštianske spoločenstvo v podhradí Bojnického hradu zachovali už len čiastočnú samosprávu (napríklad bez práva na odúmrt' po mešťanovi) v dôsledku zasahovania bojnických hradných pánov a kastelánov do vnútorného spravovania svojho spoločenstva. Počas štvorročného vlastníctva hradného panstva kráľom Matejom I. Korvínom v rokoch 1485 – 1489 si tak svoje základné mestské výsady na rozdiel od prievidzských mešťanov potvrdiť nedali. Bojnice však boli naďalej označované za mestečko (*oppidum*). Stredoveké bojnické mestské výsady nahradilo privilegium cisára Ferdinanda III. z roku 1647, ktorými boli Bojnice ustanovené za výslovne zemepanské mestečko, privilegované z blahoskonnosti zemepána, vtedy grófa Pavla Pálfiho.

PRÍLOHA

Edícia

Edičné pravidlá:

Pri bežnom texte je použitý latinský diplomatický prepis najstaršieho zachovaného, novovekého, odpisu *Sigismundus DEI* s dnešnou interpunkciou v zmysle nezachovaného príslušného originálu. Názvy sviatkov a Božie mená sa píše s veľkými začiatočnými písmenami. Názvy a osobné mená sú transliterované. V poznámkach sa upozorňuje na odchýlky najstaršieho odpisu od pravdepodobného znenia originálu a tiež na odlišné, väčšinou chybné, zápisy vo dvoch ostatných odpisoch. V zásade sa neupozorňuje na odlišnú kvantitu hlások ani na rozdiely medzi zápisom stredo-vekej a novovekej latinčiny („littere“, „litterae“, „litterae“, „excellencie“, „excellenciae“ atď.). Textové poznámky sú vzhľadom na svoj značný počet označené číslom a nie štandardne písmenom.

Vysvetlivky:

- ∃ datovanie opravené editorom
- () text doplnený editorom
- [] text chýbajúci pre poškodenie písacej látky
- \\/ slová vložené dodatočne pisárom

1

1366 (∃ 1362), 22. február

Uhorský kráľ Ľudovít I. na prosbu bojnického kastelána Jána, syna Gilletta, odsúhlasuje kráľovským starousadlíkom a hostom z Bojníc výsadu mať práva ako kráľovskí mešťania a hostia z Krupiny. Určuje im platbu 22 ťažkých hrivien striebra ako každoročnú činžu vo dvoch splátkach 24. apríla a 29. septembra panovníkovi a platbu 1 ťažkej hrivny bojnickému kastelánovi s podmienkou zvýšenia činže v prípade nárastu počtu starousadlíkov a poddaných a povoľuje im uchovať si vo svojom strede pre spoločnú obživu a úžitok jatky, kúpele a mlyny.

Originál (A) i jeho konfirmácia uhorským kráľom Žigmundom z 26. apríla 1429 (B) sú nezvestné. Neoverený odpis konfirmácie vyhotovený na začiatku 18. storočia (po júli 1701) s incipitom „Sigismundus DEI“ (F1), neoverený odpis konfirmácie vyhotovený v priebehu 18. storočia s incipitom „Sigismundus Dei“ (F2) a neoverený odpis konfirmácie vyhotovený neskôr v priebehu 18. storočia s incipitom „Nos Sigismundus DEI“ (F3): ŠA TN, A BO, f. Mestečko Bojnice, a. š. 1, kat. č. 2.

Lodouicus¹, Dei gratia Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Ramae, Servie², Gallitiae³, Lodomeriae⁴, Comanie⁵, Bulgariae rex, princeps Salernitatus et honoris Montis sancti Angeli dominus, omnibus Christi fidelibus tam praesentibus, quam futuris, praesentium notitiam habituris, salutem in omnium Salvatore. Tam rigor aequitatis, quam⁶ ordo expostulat rationis, ut ea, quae juste petuntur, ad exauditionis⁷ gratiam admittantur. Proinde ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire⁸, quod nos, volentes possessionem nostram Baymontz⁹ vocatam, sub castro nostro similiter Baymontz¹⁰ nuncupato¹¹ adjacentem, populorum numerositate decorare, ut ab ipsis certa lege fruentibus¹² honor regius accrescat et utilitatis materia consequatur, universis populis et jobagionibus nostris de dicta Baymoch¹³, congregatis et congregandis ad eandem, potissime¹⁴ ad humillimam supplicationem magistri Joannis, filii Gileni¹⁵, castellani de eadem Baymontz¹⁶, hujusmodi libertatis praerogativam de benevolentia regia et gratia speciali duximus annuendam¹⁷, qui dicti populi et hospites¹⁸ nostri de eadem Baymonth¹⁹ omni ea lege, jure, libertate et consuetudine, qua cives nostri et hospites de Korpona²⁰ utuntur et potiuntur, perpetuis temporibus gaudeant et fruuntur. Ut autem eorum collectam seu censum annualem facilius nostre²¹ persolvere²² valeant majestati, statuentes decrevimus, ut ipsi populi et jobagiones nostri singulis annis pro²³ eorum collecta 22 marcas, videlicet circa festum sancti Georgii, martyris, 11 marcas et ad festum sancti Michaelis, archangeli, similiter 11 marcas, gravis²⁴ ponderis nobis et castellano nostro constituto ibidem pro²⁵ ejus solo usu unam marcam

¹ V F2 a F3 „Ludovicus“.

² Tak v FI! V F2 a F3 „Serviae“.

³ Tak v FI! V F3 „Gallitiae“.

⁴ V F3 „Ladomeriae“.

⁵ Tak v FI! V F2 „Cummaniae“ (!). V F3 „Comanae“ (!)

⁶ V F2 „quem“.

⁷ V F2 „exauditionem“.

⁸ V F2 „praevenire“.

⁹ V F2 a F3 „Bajmocz“.

¹⁰ V F2 a F3 „Bajmocz“.

¹¹ V F3 „nuncupatur“.

¹² V F2 „fructibus“.

¹³ V F2 a F3 „Bajmocz“.

¹⁴ V F2 nezmyselná popletenina „praenuisse“. V F3 „potisse“.

¹⁵ V A istotne „Giletii“.

¹⁶ V F2 a F3 „Bajmocz“.

¹⁷ V F3 „annuendi“.

¹⁸ V F3 „cives“.

¹⁹ V F2 a F3 „Bajmocz“.

²⁰ V F2 „Karpona“. V F3 „Carpona“.

²¹ Tak v FI! V F2 a F3 obdobne „nostrae“.

²² V F2 „praesolvere“.

²³ V F2 „prae“.

²⁴ V F2 „gravius“.

²⁵ V F2 „prae“.

gravem, in dictis terminis dare et persolvere²⁶ teneantur. Concessimus insuper eisdem et annuimus, ut iidem populi²⁷ et²⁸ jobagiones nostri in eorum medio macellas, balnea et molendina pro sustentatione et usu eorum communium ex praesentis nostrae regalis annuentia possint et valeant conservare. Nihilominus admonentes comittimus, ut si dictorum populorum²⁹ et jobagionum nostrorum numerus temporum in eventu augmentabitur et multiplicabitur, tunc eorum collectam³⁰ numerus³¹ eorum excrescentiam et³² multitudinem nostrae augere debebunt et tenebuntur majestati. In cujus rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes concessimus litteras nostras privilegiales, pendentes et authentici³³ sigilli nostri duplicis³⁴ munimine roboratas. Datum per manus venerabilis in Christo patris domini Nicolai, archiepiscopi Strigoniensis locique³⁵ ejusdem comitis perpetui, aulae nostrae cancellarii, dilecti et fidelis nostri, anno Domini 1366.³⁶, octavo³⁷ Kalendas³⁸ Martii, regni autem nostri anno 21., venerabilibus in Christo patribus et dominis eodem Nicolao, Strigoniensi, Thoma³⁹, Colocensi, Wgulmo⁴⁰ Spalatensi, Nicolao⁴¹, Jadrensi⁴², archiepiscopis,⁴³ Demetrio, Waradiensis⁴⁴, Dominico, Transylvano⁴⁵, Colomano⁴⁶, Jauriensi, Ladislao, Wesprimiensi⁴⁷, Stephano, Zagrabienis⁴⁸, Michaele, Wacziensi⁴⁹, Petro, Boznensi⁵⁰, Dominico, Chanaadiensis⁵¹, fratribus⁵² Stephano, Nitriensi, Thoma, Sirmiensi, Joanne⁵³, Tininensi⁵⁴, De-

²⁶ V *F2* „praesolvere“.

²⁷ V *F3* „cives“.

²⁸ V *F3* chýba.

²⁹ V *F3* „civium“.

³⁰ V *F2* „collecta“.

³¹ V *F3* chýba.

³² V *F3* pisárom opravené z preškrtnutého „eorum“.

³³ V *F3* „authentici“.

³⁴ V *F2* „duplices“.

³⁵ V *F2* „loci“.

³⁶ Správne 1362.

³⁷ V *F2* „octava“.

³⁸ V *F3* „Calendas“.

³⁹ V *F3* „Thomae“.

⁴⁰ V *A* zrejme „Wgulino“. V *F3* „Vilhelmo“.

⁴¹ V *F2* „Nicola“.

⁴² Opravené editorom podľa *F2* a *F3*. V *F1* „Ladrensi“.

⁴³ V *F3* „Nicolao, Jadrensi, Vilhelmo, Spalatensi, archiepiscopis“ namiesto „Wgulmo, Spalatensi, Nicolao, Jadrensi, archiepiscopis“.

⁴⁴ V *F2* a *F3* „Varadiensis“.

⁴⁵ V *F3* „Transilvano“.

⁴⁶ V *F3* „Collomano“.

⁴⁷ V *F2* a *F3* „Vesprimiensi“.

⁴⁸ V *F3* „Zagrabienis“.

⁴⁹ V *F2* „Vaciensi“. V *F3* „Vacziensi“.

⁵⁰ V *F2* „Bosnensi“.

⁵¹ V *F2* „Csanadiensis“.

⁵² V *F2* chýba.

⁵³ V *F3* chýba.

⁵⁴ V *F3* chýba.

metrio, Nonensi⁵⁵, Batholomeo⁵⁶, Traguriensi⁵⁷, Valentino, (Macarensi)⁵⁸, Stephano⁵⁹, Farenis, Michaelae, Scardonienis⁶⁰, Matthaeo⁶¹, Sibinicensi, Porcina⁶², Seninensi⁶³, ecclesiarum episcopis, ecclesias⁶⁴ Dei⁶⁵ feliciter⁶⁶ gubernantibus, Wilermo⁶⁷, electo⁶⁸ Quinque Ecclesiensi confirmato, Ragusiensi⁶⁹, Agriensi et Corbaviensi⁷⁰ sedibus vacantibus,⁷¹ magnificis⁷² viris Nicolao⁷³ Konth, palatino⁷⁴, Dyonosio, wayuoda⁷⁵ Transylvano, comite Stephano Bubek, iudice curiae nostrae, Johanne, magistro tavernicorum⁷⁶ nostrorum, Nicolao de Zeech⁷⁷, Dalmatiae et Croatiae, Leustachio⁷⁸, regni⁷⁹ Sclavoniae, et Nicolao, de Machon⁸⁰, banis, Petro (Zwdar)⁸¹, pincernarum, Paulo (de Lyzka)⁸², dapiferorum, Emerico, agazonum, et Johanne, janitorum nostrorum⁸³, magistris, ac magistro Konyd⁸⁴, camerae⁸⁵ Poseniensis⁸⁶, aliisque⁸⁷ quampluribus⁸⁸ regni nostri comitatus tenentibus et honores⁸⁹.

-
- 55 V F2 „Nonnensi“.
- 56 V F3 chýba.
- 57 V F3 chýba.
- 58 Doplnené editorom. V F1, F2 a F3 chýba.
- 59 V F2 chýba.
- 60 V A istotne „Scardonensi“. V F2 „Scardensi“.
- 61 V F2 „Mathaeo“. V F3 „Matheo“.
- 62 V A zrejme „Portiua“.
- 63 V F1 sa zdá napísané „Sennensi“. V F3 „Semmensi“.
- 64 V F3 chýba.
- 65 V F3 chýba.
- 66 V F3 „fliciter“.
- 67 V F3 „Vilhelmo“.
- 68 V F3 „ellecto“.
- 69 V F3 „Raguziensi“.
- 70 V F3 „Corbaniensi“.
- 71 V F2 sa píše „etc. etc. pluribus eppiscopis (!) Agriensi, Ragusano et reliquis“ namiesto „Porcina, Seninensi ... sedibus vacantibus“.
- 72 V F2 „magnatibus“.
- 73 V F3 nasleduje písárom preškrtnuté nedokončené slovo „Cont“.
- 74 V F3 „pallatino“.
- 75 V F3 „vaifvoda“ (!).
- 76 V F2 a F3 „tavernicorum“.
- 77 V F2 „Zvech“. V F3 „Zeeth“, písárom opravené zo „Zeech“.
- 78 V F3 a F2 „Eustachio“.
- 79 V F2 „regnorum“.
- 80 V A zrejme „Machow“, v B zrejme „Machou“.
- 81 Doplnené editorom. V F1, F2 a F3 chýba.
- 82 Doplnené editorom. V F1, F2 a F3 chýba.
- 83 V F2 chýba.
- 84 V A istotne „Konya“.
- 85 V A istotne správny tvar „comite“. V F2 „camere“.
- 86 V F2 „Posoniensis“. V F3 „Pozoniensis“.
- 87 V F2 „et hiisque“.
- 88 V F2 „quam plurimis“.
- 89 V F2 „honoratos“ na konci so značkou skrátienia.

1366, 3. február

Kráľ Ľudovít I. potvrdzuje svoju listinu z 22. februára 1362 (pozri č. 1) svojou novou dvojstranou autentickou pečatou v dôsledku odcudzenia oboch matric svojej dovtedajšej (dvojstrannej) autentickéj pečate služobníkmi kráľovského kancelára Mikuláša, ostrihomského arcibiskupa, poverenými strážiť pečatidlo, na výprave uvedeného arcibiskupa Mikuláša, palatína Mikuláša a ďalších hodnostárov do Usory proti patarénom v Bosnianskom kráľovstve.

Originál i jeho konfirmácia uhorským kráľom Žigmundom z 26. apríla 1429 sú nezvestné. Neoverený odpis konfirmácie vyhotovený na začiatku 18. storočia (po júli 1701) s incipitom „Sigismundus DEI“ (F1), neoverený odpis konfirmácie vyhotovený v priebehu 18. storočia s incipitom „Sigismundus Dei“ (F2) a neoverený odpis konfirmácie vyhotovený neskôr v priebehu 18. storočia s incipitom „Nos Sigismundus DEI“ (F3): ŠA TN, A BO, f. Mestečko Bojnice, a. š. 1, kat. č. 2.

Ad perpetuam rei memoriam. Nos Lodovicus¹, rex praefatus, universis (declaramus)², quod³ ubi in regno nostro Boznae⁴ innumerabilis multitudo haereticorum et⁵ paterenorum⁶ pululasset⁷, in errorem fidei orthodoxae ad extirpandumque⁸ de ipso regno nostro eosdem ex una parte nos personaliter instaurato valido exercitu proficisceremur, ex alia vero parte venerabilem in Christo patrem dominum Nicolaum, archiepiscopum Strigoniensem, nostrum cancellarium, penes quem utrumque par sigilli nostri authentici habebatur, et virum magnificum dominum Nicolaum, palatinum,⁹ cum caeteris¹⁰ praelatis, baronibus et nostri regni proceribus in Vzuram¹¹ destinaveramus, quidam familiarum ipsius domini archiepiscopi pro custodia deputati utrumque par dicti sigilli nostri praeconcepta malitia subtraxerunt¹². Nos itaque praecaventis, ne ex hujusmodi sigilli nostri deperditione regnicolis nostris in eorum juribus successive periculum possit imminere, sigillum novum in duabus¹³ partibus¹⁴ fecimus pro nobis culpi, quod ad omnia privilegia¹⁵ et condam domini Karoli¹⁶, regis, patris nostri,

¹ V F2 a F3 „Ludovicus“.

² Doplnené editorom. V F1, F2 a F3 chýba.

³ V F3 „et“.

⁴ V F3 písárom opravené z „Bozmae“.

⁵ V F3 chýba.

⁶ V F3 chýba.

⁷ V F3 „pullulasset“, za ktorým nasleduje písárom preškrtnuté „et“.

⁸ V F3 „extirpandum“.

⁹ V F3 „pallatinum“.

¹⁰ V F3 „ceteris“ (!).

¹¹ V F3 „usuram“.

¹² V F3 „subtraxerunt“ (!).

¹³ V F1 písárom opravené z „duobus“. V A istotne „duobus“.

¹⁴ V F1 písárom opravené z „paribus“. V A istotne „paribus“.

¹⁵ V A istotne nasledovalo „nostra“.

¹⁶ V F3 „Caroli“.

sub priori sigillo ejusdem, tempore suae coronationis sculpto, demum per eundem eo, quod sub ipso plurimae infidelitates perpetratae extiterunt repertae¹⁷, permactato¹⁸ ac sub alio sigillo ipsius, in partibus Transalpinis casualiter deperdito, confecta, juxta dicta 3 sigilla decrevimus fore apponendum¹⁹, ad quaecunque²⁰ vero privilegia paterna dictis duobus prioribus sigillis consignata, quae per eundem patrem nostrum per sigilla ejusdem posteriora vel nos cum sigillo modo praemisso²¹ deperdito confirmata non haberentur et ad ipsa privilegia ipsum novum²² sigillum nostrum²³ non appenderetur vel quaecunque patentes litterae nostrae²⁴ et paternae non confirmarentur, ea privilegia et litterae \sicut/²⁵ per eundem patrem nostrum fuerunt renovata²⁶ et²⁷ anihilata²⁸, sic et nos ipsas seu ipsa commisimus viribus caritura²⁹ nullamque³⁰ roboris obtentura firmitatem. Inter quae³¹ praesens privilegium nostrum omni suspitione destitutum et omnia in eo superius contenta et³² expraessa pro dictis³³ hospitibus nostris de Baymonch³⁴ eorumque³⁵ successoribus dicti³⁶ sigilli nostri³⁷ novi duplicis et authentici appensione innovamus³⁸ et³⁹ perpetuo confirmamus, salvis juribus alienis⁴⁰. Datum⁴¹ per manus ejusdem domini Nicolai, archiepiscopi⁴², cancellarii nostri, \tertio Nonas Februarii anno Domini 1366./⁴³, regni autem nostri anno 25.

17 V *F3* chýba.

18 V *F3* chýba.

19 V *F3* „aponenda“.

20 V *F1* pisárom opravované slovo.

21 V *F3* „permisso“.

22 V *F3* „nostrum“.

23 V *F3* chýba.

24 V *F3* nasleduje „sicut“. Pisár do *F3* zaradil predmetné slovo z ľavého okraja riadku odpisu *F1*, hoci išlo o vsuvku s opravou písárskej chyby vnútri riadku.

25 V *F1* pisárom opravené z preškrtnutého slova „ut“, pred začiatok ktorého pisár vyznačil krížik odkazujúci na ľavý okraj predmetného riadku, kam pomocou druhého krížika vsunul opravené slovo „sicut“.

26 V *A* istotne „revocata“.

27 V *F3* chýba.

28 V *A* zrejme „anullata“. V *F3* chýba.

29 V *F3* „curatura“.

30 Opravené editorom podľa *F3*. V *F1* „nullumque“

31 V *F2* chýba text „rex praefatus ... Inter quae“.

32 V *F3* „ad“.

33 V *F3* „praedictis“.

34 V *F2* a *F3* „Bajmocz“.

35 V *F2* „et hisque“.

36 V *F2* „nostri“.

37 V *F2* chýba.

38 V *F2* chýba.

39 V *F2* chýba.

40 V *F2* nasleduje „statuimus“.

41 V *F2* chýba.

42 V *F1* nasleduje pisárom preškrtnutá skráténina slova „Strigoniensis“.

43 V *F1* pisárom prostredníctvom značky krížika vsunutý text zo začiatku nasledujúceho riadka.

1429, 26. apríl

Rímskonemecký, uhorský a český kráľ Žigmund na žiadosť Pavlíka zvaného Chorvát a Tomáša, syna Geneca, mešťanov a hostí kráľovského majetku či mestečka Bojnice, ležiaceho pod kráľovským hradom Bojnice, potvrdzuje listinu kráľa Ľudovíta I. z 22. februára 1362 (pozri č. 1), potvrdenú jednak jeho pečaťou stratenou v Usore i jednak jeho novou pečaťou s potvrdzovacou doložkou z 3. februára 1366 (pozri č. 2).

Originál (A) je nezvestný. Neoverený odpis zo začiatku 18. storočia (po júli 1701) s incipitom „Sigismundus DEI“ (F1), neoverený odpis z priebehu 18. storočia s incipitom „Sigismundus Dei“ (F2) a neoverený odpis z neskoršieho priebehu 18. storočia s incipitom „Nos Sigismundus DEI“ (F3): A TN, ŠA BO, f. Mestečko Bojnice, a. š. 1, kat. č. 2.

Sigismundus¹, Dei gratia Romanorum rex, semper augustus, ac Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Ramae, Serviae, Galitiae, Ladomeriae², Comanae³ Bulgariaeque rex et Lucemburgensis⁴ haeres⁵, universis Christi fidelibus praesentibus pariter et futuris, praesens carmen⁶ cernentibus salutem in omnium Salvatore. Regiae serenitatis immensitas de suorum statu⁷ subditorum solícite providere⁸ et ipsos de necessitatibus praessuris⁹ et gravaminibus eorum alleviare antidoto remedii eisdem succurrendo, ut apex regalis excellentiae glorietur¹⁰ de multitudine suorum subditorum. Proinde ad universorum tam praesentium, quam futurorum notum¹¹ harum tenore volumus pervenire¹², quod fideles nostri¹³ viri providi Paulik Horwath¹⁴ dictus et Thomas, filius Genetz¹⁵, cives et hospites possessionis nostrae seu oppidi Baymontz¹⁶ vocati, sub castro nostri similiter Baymontz¹⁷ nuncupato situatae, nostri culminis adeuntes¹⁸ in conspectum¹⁹, exhibuerunt et praesentaverunt nobis privilegium

¹ V F3 „Nos Sigismundus“.

² Tak v F1 a F3. V F2 „Lodomeriae“. V A istotne „Lodomerie“.

³ V A istotne „Comaniae“. V F2 „Cumaniae“.

⁴ V F2 a F3 „Lucemburgorum“.

⁵ V F3 a zrejme i v A „heres“. V F2 „heros“.

⁶ V F3 „carmen et privilegium“.

⁷ V F2 „fatu“.

⁸ V F2 „providere“.

⁹ Tak v F1! V A istotne správne „pressuris“. V F2 nezmyselná popletenina „praessues“.

¹⁰ V F2 „gloriet“.

¹¹ V A istotne „noticiam“. V F2 „nostrorum“.

¹² V F2 „praevenire“. V F3 obdobne „prevenire“.

¹³ V F2 „mei“.

¹⁴ V F2 obdobne „Horvath“.

¹⁵ V F2 obdobne „Genecz“. V F3 chýba.

¹⁶ V A istotne „Vzura“. V F2 a F3 „Bajmocz“.

¹⁷ V F2 a F3 „Bajmocz“.

¹⁸ V F3 „ad eum“.

¹⁹ V F2 „aspectum“.

condam²⁰ serenissimi principis domini Lodovici²¹, felix reminiscetiae regis Hungariae, patris et soceri nostri carissimi²², duorum²³ suorum duplicium pendentium²⁴ autenticorum²⁵ sigillorum, unius videlicet in Vzmad²⁶ casualiter deperditi et alterius postmodum de novo sculpti postremique et ultimi cum additione cujusdam legitimi carminis et clausulae in margine inferiore ipsius privilegii, necessario subscripti et insertae subnotandaeque continentiae et de causa appositionis²⁷ ejusdem nomen ipsius domini Lodovici²⁸, regis, plenam mentionem facientis²⁹ appensionibus roboratum ac super diversis libertatibus et gratiarum³⁰ praerogativis et emunitatibus³¹, per eundem dominum Lodovicum³², regem, populis et hospitibus³³ praefatae possessionis³⁴ Baymontz³⁵ largitis³⁶ et concessis³⁷ infraque in tenore ejusdem privilegii clarius explicatis³⁸ et confectis³⁹ tenoris⁴⁰ subsequentis⁴¹. Supplicarunt exinde iidem⁴² Paulik et Thomas suis⁴³ ac universorum \concivium⁴⁴ communium⁴⁵ et hospitem suorum nominibus⁴⁶ et⁴⁷ in personis⁴⁸. quamvis idem⁴⁹ privilegium praetacti domini Lodovi-

20 V F2 „quondam“.

21 V F2 a F3 „Ludovici“.

22 V F3 „charissimi“.

23 V F1 pisárom opravené z „daorum“. V F2 „datorum“.

24 V F3 „tendentium“.

25 V F3 „autenticorum“.

26 V F2 obdobne „Uzmad“. V F3 chýba.

27 V F2 nezmyselná popletenina „affortioris“. V F3 „ac positionis“.

28 V F2 a F3 „Ludovici“.

29 V F2 „facientes“.

30 V F2 „gravibus“.

31 V F3 obdobne „imunitatibus“. V F2 „communitatibus“.

32 V F2 a F3 „Ludovicum“.

33 V F3 „civibus“.

34 V F3 „oppidi“.

35 V F2 a F3 „Bajmocz“.

36 V F2 „largiter“.

37 V F2 „excel“ na konci so značkou skrátania.

38 V F2 „explicatus“.

39 V F2 „ex deflectu“.

40 V F2 „tenor“.

41 V F2 „subsequitur“.

42 V F3 „idem“.

43 V F2 „sibi“.

44 V F1 pisárom prostredníctvom značky krížika vsunuté slovo z ľavého okraja pri začiatku riadka.

45 V F1 pisárom opravené na „concivium“. V F2 „communium concivium“ namiesto „concivium communium“. V F3 chýba.

46 V F2 chýba.

47 V F2 „ut“.

48 V F2 „praesens“.

49 V F2 „id“.

ci⁵⁰, regis, ratum, gratum⁵¹ et acceptum habendo⁵² nostrisque⁵³ litteris similiter privilegialibus verbaliter inseri⁵⁴ et conscribi faciendo pro eadem possessione nostra seu⁵⁵ oppido⁵⁶ necnon ejus civibus et hospitibus universis perennialiter valiturum innovando⁵⁷ confirmare dignemur. Cujus quidem privilegii tenor sequitur et est talis: *Nasleduje listina kráľa Ludovíta I. z 22. februára 1362 (pozri č. 1).*

Supra dicti denique carminis seu clausulae, in margine ipsius privilegii subarati et subscriptae⁵⁸, continentia verbalis haec est: *Nasleduje potvrdzovacia doložka kráľa Ludovíta I. z 3. februára 1366 (pozri č. 2).*

Nos igitur humillimis et devotis⁵⁹ ipsorum Paulik et Thomae supplicationibus antefatis, nostrae per ipsos modo antelato oblatis majestati regali benignitate exauditis et clementer admissis praefatum privilegium antefati condam domini Lodovici⁶⁰, regis, non abrasum, non cancellatum nec in aliqua sui parte variatum, sed omni prorsus vitio suspicionis carens praesentibusque verbotenus insertum, quod omnes sui continentias, clausulas et articulos acceptamus, approbamus et ratificamus, ac nihilominus, ut iidem cives, hospites, populi et incolae praetitulatae possessionis nostrae Baymonch⁶¹, in eadem residentes ac supervenientes causa commorandi ad eandem, sicuti numero, sic non minus fidelitate et devocione⁶² augeantur, simul cum praemissarum libertatum gratiarumque et emunitatum⁶³ largitionibus cunctisque et singulis aliis superius in ipsius privilegii⁶⁴ tenore latius explicatis et contentis, mera majestate regia \et/⁶⁵ potestatis⁶⁶ plenitudine ex certaue nostrae majestatis scientia, necnon de consensu et beneplacito serenissimae principis dominae Barbarae,

⁵⁰ V F2 a F3 „Ludovici“.

⁵¹ V F2 chýba.

⁵² V F2 „habeatur“.

⁵³ V F3 „nostris“.

⁵⁴ V F3 „insere“.

⁵⁵ V F3 chýba.

⁵⁶ V F3 chýba.

⁵⁷ V F2 „innovandum“.

⁵⁸ V F2 „subscripta“.

⁵⁹ V F1 nadväznosť na text v nasledujúcom riadku, začiatok ktorého už zaberala vyššie uvedená pisárska vsuvka, pisár vyznačil značkou vodorovne preškrtnutého krúžku.

⁶⁰ V F3 „Ludovici“.

⁶¹ V F3 „Bajmocz“.

⁶² Tak v F1! V F3 „devotione“.

⁶³ V F3 „comunitatum“.

⁶⁴ V F1 pisárom opravené z „privilegiis“.

⁶⁵ V F1 pisárom prostredníctvom značky križička vsunuté slovo z ľavého okraja pri začiatku riadka.

⁶⁶ V F3 „majestatisque nostrae specialii“ namiesto „mera majestate regia et potestatis“.

reginae, consortis nostrae carissimae⁶⁷, praelatorumque⁶⁸ et⁶⁹ baronum⁷⁰ nostrorum consilio praematur pro eisdem⁷¹ civibus, hospitibus, incolis et habitatoribus praelibatae possessionis nostrae Baymonch⁷² ipsorumque posteris praesentibus et futuris, undecunque residendi causa supervenientibus ad eandem, perpetuo valiturum innovamus⁷³, confirmamus. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes concessimus litteras nostras privilegiales, pendentis autentici sigilli nostri duplicis, quo ut rex Hungariae utimur, munimine roboratas. Datum per manus reverendi in Christo patris domini Johannis, episcopi Zagradiensis, sacri Romani imperii ac nostrae regiae majestatis aulae cancellarii, fidelis nostri dilecti, anno Domini 1429., 6-to Kalendas Maji, regnorum nostrorum anno Hungariae videlicet 43., Romanorum 19. et Bohemiae 9., venerabilibus in Christo patribus dominis Georgio, Strigonien-si, Johanne, Colociensi⁷⁴, Doymo⁷⁵, Spalatensi⁷⁶, Andrea, Ragusiensi, archiepiscopis, Jadriensi sede vacante, eodem Johanne, Zagradiensis, Dionisi[o, V]aradiensis⁷⁷, Georgio, Transylvaniensis, Petro, Agriensis, Henrico, Quinqueecclesiensis, Simone, Vesprimiensis, Clemente, Jauriensis, Nicolao, Vaciensis, Josepho, Boznensis, Jacobo, Sirmiensis, Johanne, Tinniensis, Georgio, electo Nitriensis, Ladislao de Marchali, Chanadiensis, et Thoma Seninensis⁷⁸, ecclesiarum episcopis, ecclesias Dei feliciter gubernantibus, Traguriensi, Scardonien-si, Sibinicensi, Nonensi, Macarensi, Farensi et Corbaviensi sedibus vacantibus,⁷⁹ item magnificis Nicolao de Gara⁸⁰, regni nostri Hungariae praedicti⁸¹ palatino⁸², Ladislao de Chaak, wayuoda⁸³ nostro Transylvano, comite Mathius de Palotz, iudice curiae nostrae, Hermanno, comite Ciliae et Zagoriae, totius Sclavoniae, Nicolao Groff, Dalmatiae et Croatiae, regnorum nostrorum praedictorum, et Petro Cheh de Lewa, Machonensi⁸⁴ banis, honore banatus Zewri-

67 V F3 „charissimae“.

68 V F3 „praelatorum“.

69 V F3 chýba.

70 V F3 „baronumque“.

71 V F3 „iisdem“.

72 V F3 „Bajmocz“.

73 V A zrejme „innovantes“. V F3 nasleduje „et“.

74 V F3 „Collocensi“.

75 V F3 chýba.

76 V F3 chýba.

77 Editorom doplnený text poškodený prederavením ohybu pôvodne poskladanej písacej látky v F1.

78 V F1 sa zdá napísané „Semnensis“.

79 V F3 chýba text „Jadriensi sede ... sedibus vacantibus“.

80 V F3 „Czara“.

81 V F3 chýba.

82 V F3 „pallatino“.

83 V F3 „vaivoda“.

84 V A zrejme „Machouensi“.

nensis (vacante)^{85, 86} Petro, filio Herrici⁸⁷ de Brezowica⁸⁸, tavernicorum, Ladislao, filio \Johannis/⁸⁹, wayvode⁹⁰, de Thamassy⁹¹, janitorum, Stephano de Bathor⁹², dapiferorum, Paulo Kompolth (de Nana)⁹³, pincernarum, Laurentio Hederwar⁹⁴, agazonum nostrorum magistris, Stephano Rozgon⁹⁵, Temessiensis⁹⁶, et altero Stephano de eadem, Posoniensis comitatus⁹⁷ comitibus, et aliis quampluribus regni nostri comitatus tenentibus et honores.⁹⁸

⁸⁵ Editorom doplnený text na písárom vynechané a podčiarknutím vyznačené miesto v *FI*.

⁸⁶ V *F3* chýba text „comite Mathius ... Zewrienensi [vacante]“.

⁸⁷ V *F3* „Henrici“.

⁸⁸ V *F3* „Brezovicza“.

⁸⁹ V *FI* písárom vložený text nadpísaním.

⁹⁰ Tak v *FI*! V *F3* „vajvoda“.

⁹¹ V *F3* „Thamassi“.

⁹² V *F3* „Bator“.

⁹³ Doplnené editorom podľa *F3*.

⁹⁴ V *F3* „Hedervar“.

⁹⁵ V *A* istotne „de Rozgon“.

⁹⁶ V *F3* „Temesiensis“.

⁹⁷ Opravené editorom podľa *F3*. V *FI* gramaticky chybné „comitatus“.

⁹⁸ V *F2* je text „Nos igitur ... tenentibus et honores“ nahradený obsahovým opisom „Privilegium hocce confirmatum fuisse anno 1429., 6. Kalendas Maji sub Sigismundo, imperatore et rege Hungariae, per subscriptos archiepiscopos, episcopos et magnates, palatino de Gara etc. etc.“

V *F3* nasleduje za koncom textu zakreslené miesto visiacej pečate v podobe kruhu vo vnútri s textom „Locus sigilli pendentis“ a navrchu s akoby nitou v tvare ležatej osmičky.

DUNAJSKÁ HRANICA BRATISLAVSKEJ STOLICE A NESKÔR ČESKOSLOVENSKA S DOLNÝM RAKÚSKOM – ANALÝZA VYBRANÝCH KARTOGRAFICKÝCH PRAMEŇOV K JEJ DEJINÁM DO JEJ KOREKCIE V ROKOCH 1920 – 1923

PETER KAŠIAK

Kašiak, P. The Danube Border of Bratislava County and Later Czechoslovakia with Lower Austria – Analysis of Selected Cartographic Sources for its History Until its Correction in 1920 – 1923. *Slovenská archivistika*, Vol 54, 2024, No 1, p. 49-82.

In broader aspects, the development of the border is the result of political events, in partial ones the geomorphological and local influences become the part of it. In the case of a river border, the question of the border's response to changes in the riverbed is always part of its definition and long-term existence. On the observed part of the river Danube, there is a political border with a certain continuity for almost a thousand years. Geomorphological changes in relation to the border were a challenge to which people had to respond. The study deals with the historical and geographical development of the section of the Hungarian-Austrian and later Czechoslovak-Austrian border on the Danube from the mouth of the river Morava to the location of Pečňa in Petržalka. The author unravels the causes, motivations and forms of the deflection of the border along the main flow of the Danube, especially from the geomorphology point of view, when this process can be traced on old maps. The author's analysis focuses on the process of formation of river arms and islands. The assumption that the boundary line of the state before its adjustment in the years 1921 – 1923 followed the previous geomorphological development and recorded the relict state of previous geomorphological changes was fulfilled. This process went on in the form of conservation of the border on secondary and defunct arms due to the property matters and later the statics of the geodetic determination of the border. Before the introduction of geodetic mapping, property ownership proved to be a decisive factor in stabilisation. The boundaries were held to precise points already before the pre-geodetic period of cartography and the introduction of a stable cadastre. These "quotas" were introduced by proprietary ratios of agricultural land. In places where the main channel or a significant arm of the river was diverted and sequentially silted up, the land was settled and geometric boundaries were established on basis of the particular sites. It happened in the monitored section on Thebner Au and Griechen Au. Both plains were mainly used for horticulture. Such a process did not occur on areas that were too small or short-lived, or were not stable enough to sustain agriculture. At the turn of the 18th and 19th centuries, the border was tied to cartographic points and became even less flexible to geomorphological changes, which is demonstrable in the formation process of the Hainburger Au.

It is interesting that even the border established in 1921 – 1923, despite the adjustment in the 1970s, conserves geomorphological phenomena. Specifically, it is in the place

where the border from 1921 – 1923 following the centre of the fairway passed through the relict central alluvial embankment. Similarly in the case of the cadastral border of Devín and Wolfsthal, which is not identical to the contemporary state border (river channel) in the Danube riverbed.

Key words: Hungarian-Austrian border on the river Danube, historical-geographical development, changes of the riverbed, border lines

Historické regióny bývajú určené jednak ich centrom udávajúcim im špecifický výraz a pôvod, a na druhej strane hranicami voči ostatným regiónom. Tak ako všade vo svete, i v Uhorsku, mali historické regióny tvoriace základ neskorších stolíc prevažne prirodzené geografické hranice a to predovšetkým tie hydrografické. Práve pri hydrografických hraniciach poznáme tri základné druhy: A. pobrežné; B. riečne, vedúce po vlastných tokoch riek a C. horské, vedúce spravidla po rozvodniciach riek, v ktorých úvodí sa nachádza jadro regiónu. V prípade, že hranica historického regiónu takéto hranice opustí, má to svoje špecifické historické príčiny fyzicko-geografického, častejšie však humánno-geografického a lokálne politického charakteru.

Bratislavská stolica zaberala severozápadnú oblasť Uhorska a okrem vnútorných hraníc s Mošonskou, Nitrianskou a Rábskou stolicou hraničila i s rakúskou časťou monarchie s arcikniežatstvom Dolným Rakúskom. Hranica viedla po rieke Morave, ktorú dnes len s malými úpravami kopíruje slovensko-rakúska hranica,¹ a v menšej časti po rieke Dunaj. V posledných storočiach existencie Uhorska táto hranica hlavný tok Dunaja nekopírovala a bola znova upravená do súčasného stavu štátnej hranice medzi okresom Most nad Litavou (Brück an der Leitha) v Dolnom Rakúsku a okresom Bratislava IV. na Slovensku (tiež Bratislava V., ktorého územia sa tieto hraničné úpravy taktiež týkajú, avšak nedošlo tu k závažnejším zmenám, len ku geodetickým úpravám) až po komplexných hraničných zmenách v strednej Európe v rámci rozpadu Habsburskej monarchie. Cieľom tejto práce je objasniť historický vývoj tejto hranice, ktorý sa ukazuje byť priamo úmerný najmä lokálnym zmenám hlavného toku Dunaja, a jej geomorfologické predpoklady na pozadí historických udalostí.

Prácu členíme na dve časti, ktoré na seba obsahovo nadväzujú – na teoretickú a na katalógovú.²

¹ Hoci aj tu možno pozorovať mierne zmeny hranice v následnosti na zmeny toku Moravy, ktorý v minulosti meandroval výrazne divokejšie ako dnes, a hranica reagovala na tieto geomorfologické zmeny spravidla s väčším či menším oneskorením. Vo viacerých prípadoch hranica presahovala aktuálny tok na jednu i druhú stranu kopírujúc už mŕtve či vyschnuté ramená a bola viacnásobne znova vymeriavaná v záujme jej znovuuvedenia do formy prirodzenej hranice.

Slovensko-rakúska štátna hranica. In *Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky* [online]. Bratislava: Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, © 2024 [cit. 2023-10-01]. Dostupné na: <https://www.minv.sk/?slovensko-rakuska-statna-hranica>

² V katalógovej časti sú analyzované mapy č. I. až X., na ktoré odkazujeme v teoretickej časti formou mapa č. I.

Výrez z administratívnej mapy Bratislavskej stolice z roku 1910 znázorňuje sledovaný úsek hranice.³

Historické predpoklady a fyzicko-geografické podmienky dunajského úseku hranice

Hranice vo svojej najširšej podobe v kontexte humánnej, fyzickej a historickej geografie sa od najstarších dokumentovateľných čias v oblasti stredného Dunaja viazali najmä na prirodzené fyzicko-geografické predpoklady, ktorými boli, a vo viac alebo menej zmenenej podobe aj zostávajú, rozhrania medzi jednotlivými zložkami sústavy riečnych kotlín vo vzťahu k orografickým líniam a v neposlednom rade aj rieka samotná. Poloha vo vzťahu k najvýznamnejším pohoriam Európy (Alpy, Karpaty a Český masív) ako aj na ne nadväzujúcim rozsiahlejším krajinným celkom (Karpatská kotlina, Porýnie a západoeurópske roviny vôbec) zároveň stavia priechod, ktorý predstavuje tento úsek Dunaja a jeho geomorfologicky podmienené štruktúry, do pozície komunikačnej trasy v smere Z↔V.⁴

Oblasť stredného toku Dunaja sa v rámci európskej geopolitiky javí ako jeden z dvojice hlavných prechodných prúdov, „geopolitických osí“⁵ medzi dvoma či troma

³ Pozsony vármegye térképe. In *Eötvös Loránd Tudományegyetem* [online]. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, © 2024 [cit. 2023-10-01]. Dostupné na: <http://lazarus.elte.hu/hun/maps/1910/poszony.jpg>

⁴ Značkou obojstranná šípka (ekvivalentor) vyjadrujem obojstranné pôsobenie vplyvov resp. aktivít na vymedzenej trase/koridore. Zaužívanými skratkami S, J, Z, V svetové strany.

⁵ GURŇÁK, Daniel – BLAŽÍK, Tibor – LAUKO, Viliam. *Úvod do politickej geografie, geopolitiky a regionálnej geografie*. Bratislava 2007, s. 54-58.

celkami.⁶ Napriek tomu, že v niektorých obdobiach tu v tomto kontexte prebiehali zásadné politické udalosti, najmä z dôvodu politického zjednotenia Uhorska s Rakúskymi krajinami, to nemalo vplyv na zmeny hraníc, ktoré už neboli hranicami štátov.

Priebeh hraníc na strednom toku Dunaja medzi celkami na seba navzájom pôsobiacimi dominantne v smere S↔J predstavovala v dejinách väčšinou rieka samotná. V smere Z↔V to bola dvojica zúžených priesmykov, a to Devínsky a zúžené územie medzi Českým masívom a severnými výbežkami Álp (historická hranica Horného a Dolného Rakúska), prípadne hranicou Viedenskej kotliny (pohoria Wienerwald a Leiser Berge). V kontexte historických vplyvov z oboch strán sa stali hranicou západnej a strednej Európy.⁷

V oblasti Devínskej brány môžeme na základe uvedených fyzicko-geografických podmienok zaznamenať určité, zatiaľ len pásmové hranice či oblasti stretov už v praveku, a to vplyvov pôsobiacich v týchto smeroch,⁸ neskôr tu viedla hranica medzi rímskou Panóniou (19 – 9 pred n. l.) a nezávislým Norikom,⁹ napokon sa administratívna hranica vzdialila. Severojužná hranica si napriek prieniku rímskeho osídlenia na sever zachovala význam až do zániku ríše.

Hoci viaceré črty reliéfu, a tým aj hydrografie Panónskej oblasti, pochádzajú zo starších geologických dôb, súčasná podoba riek najmä v nížinných polohách vyplýva z procesu zániku tzv. Panónskeho mora, na dne ktorého vznikla až 1 km hrubá vrstva usadenín tvoriaca základ nížin.¹⁰ Zanášanie Panónskeho jazera sa začalo ešte za obdobia jeho spojenia s morom, ako svedčia typicky morské usadeniny v hlbších vrstvách a v okrajových častiach, ale väčšina tohto procesu prebehla už v dobe jeho izolácie a prebiehala kontinuálne až do regulačných prác v 19. a 20. storočí.¹¹ Zanášanie sa dialo dvoma spôsobmi – jednak „zhora“, teda poklesom hladiny v dôsledku hĺbkovej riečnej erózie v priesmyku Železné vráta a jednak zdola formou vyššie opísaného zanášania a vzostupu dna. Pokles hladiny je na území Bratislavy zdokumentovaný

⁶ Ibidem.

⁷ Standard country or area codes for statistical use (M49)/Geographic regions. In *United Nations: Statistics Division* [online]. New York: United Nations; Statistics Division; Methodology, © 2024 [cit. 2023-10-01]. Dostupné na: <https://unstats.un.org/unsd/methodology/m49/>

⁸ VEBER, Václav et al. *Dějiny Rakouska*. Praha 2010, 5. vydanie, s. 23-26; 29; PEČÍRKA, Jan et al. *Dějiny pravěku a starověku díl I*. Praha 1979, s. 133-136; 375.

⁹ BOROVSÝ, Štefan et al. *Devín*. Bratislava 1984, s. 29-30; NOVOTNÝ, Bohuslav. *Slovom a mečom*. Martin 1995, s. 5, 15; STEINHÜBEL, Ján. *Nitrianske kniežatstvo: Počiatky stredovekého Slovenska*. Bratislava 2016, 2. vydanie, s. 163-165.

¹⁰ KUNSKÝ, Josef – MÁLEK, Rudolf – VRÁNA, Otakar. *Zeměpis světa, Evropa*. Praha 1968, s. 452-453.

¹¹ Tabula Hungariae, autor Lazar Deák (Lazarus Secretarius), 1526 – 1528. In *Eötvös Loránd Tudományegyetem* [online]. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, © 2024 [cit. 2023-10-01]. Dostupné na: <http://lazarus.elte.hu/hun/maps/lazar150.jpg>

Vplyv na zmenu tohto procesu mala jednak výstavba hrádzí v oblasti vnútrozemskej delty pod Bratislavou zakončená výstavbou priehrady Gabčíkovo, ako aj regulačné práce na dolnom úseku s priehradou Železné vráta dokončenou v roku 1972. PORUBSKÝ, Anton. Podzemné vody Bratislavy a jej okolia. In *Geografický časopis*. Roč. 25, 1973, č. 3, s. 216-228.

sériou riečnych terás nasledujúcich za sebou vo výškových stupňoch¹² v Devínskej Novej Vsi,¹³ v Devíne a v iných častiach Bratislavy.¹⁴ Veľká väčšina tohto procesu sa udiala v prehistorickej dobe a na jej postup mali vplyv makroklimatické výkyvy,¹⁵ no v skúmanej oblasti sa diali aj neskoršie fázy tohto procesu.

Devínska brána (*Porta Hungarica*) je priesmykom medzi Viedenskou a Malou Dunajskou kotlinou (*Kisalföld*) prechádzajúcim cez Devínske Karpaty.¹⁶ Pred vstupom do Devínskej brány Dunaj meandruje na tzv. Moravskom poli, kým južný breh je vyšší.¹⁷ V priesmyku sa Dunaj spája do jedného hlavného koryta, od najužšieho bodu pri Devíne (šírka nivy cca 2 km) sa znova rozširuje. Severný breh je značne strmší ako južný. Tok rieky je prudší ako v rovinách, Dunaj sa však hlbšie do priesmyku nezarezáva, tečie po vrstve nánosov. Značné meandrovanie viedlo k nestálosti reliéfnych foriem,¹⁸ od regulácie začatej v 18. storočí a finálne dokončenej až rokoch 1886 – 1896 tečie v jednom koryte.

Otázka ustálenia hranice a jej vývoj v stredoveku

Kontinuita kultúrnych a právnych celkov v strednej Európe medzi starovekým a stredovekým obdobím je veľmi problematická a rozhodne nebola súvislá, kým vývoj od 6. – 7. storočia vykazuje už oveľa viac známkov historickej kontinuity, z ktorých čerpalo i neskoršie Uhorské kráľovstvo.

¹² HOLEC, Peter. Reliéf a živá príroda v bratislavskom regióne. In ŠEDIVÝ, Juraj – ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana et al. *Dejiny Bratislavy: zväzok I. Brezalauspurc – na križovatke kultúr: Od počiatkov do prelomu 12. a 13. storočia*. Bratislava 2012, s. 40.

¹³ Výška 18 – 19 m nad hladinou Moravy.

¹⁴ Vrátnane obce Devín ležiacej na dne pôvodného riečného ramena prechádzajúceho pôvodne medzi hradnou skalou tvoriacou pevný ostrov v rieke a Devínskou Kobylou. Tento stav je geologicky nedávnym, jeho datovanie je mladšie ako posledná doba ľadová (max. 8 000 pred n. l.). Na slovenskej strane Dunaja dokumentujú ešte starší hydrogeografický vývoj terasy na Starých gruntoch (1 – 1,5 mil. pred n. l.), viac než 50 m nad súčasnou hladinou Dunaja, nižšie terasy sú zachované v oblasti Lanfranconi a Botanickej záhrady (napr. na jednej z nich leží Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave). HOLEC, ref. 12, s. 38.

¹⁵ Hlavne doby ľadové a medziľadové, v priebehu ktorých dochádzalo k výkyvom v rýchlosti úbytku jazera, čo zachytávajú riečne terasy. HOLEC, ref. 12, s. 37-39; JUNGWIRTH, Mathias et al. *Österreichs Donau, Landschaft – Fisch – Geschichte*. Wien 2014, s. 56-58.

¹⁶ Rozkladajú sa od priesmyku Lamačská brána po koniec karpatského hrebeňa (zníženia medzi Dunajom a Litavou, Litavské vrchy [Leithagebirge] sú už súčasťou Álp).

¹⁷ Na Moravskom poli sú rozsiahle plochy fluvizemí, kým na juh od rieky sú černoze.

¹⁸ Najstaršie nivy sú za Braunsbergom, zo súčasných je najmladšia Sihoť, ktorá vznikla v 19. storočí na starších nánosoch. Fluvialne sedimenty tu tvoria systém viacerých novších terás. Staršie terasy sú glaciálneho datovania preto nespádajú do historickej doby ani do súčasnej pedografie (HOLEC, ref. 12, s. 37-38).

V ranom stredoveku sa tu viackrát objavujú hranice patrimoniálnych kniežatstiev¹⁹ a väčších celkov,²⁰ najmä s tzv. Východnou markou,²¹ ktorej štátovým i toponomastickým nástupcom je i neskoršie Rakúsko. Napriek ich premenlivosti sa hranica na Alpsko-Šumavskom priesmyku udržala dlhodobo.²² Význam Devínskej brány vzrástol najmä v 3. štvrtine 9. storočia²³ a odvtedy sa odiaľto už hranica vzdalovala len dočasne. Priebeh hranice takmer identický s neskorším, zachytáva aj línia pohraničných hradov, ktorej dôležitou súčasťou bol aj Devín, a na rakúskej strane najbližším bodom Pottenburg v katastri Wolfsthalu.²⁴ Hranica Uhorského štátu sa, v nadväznosti na predošlé štruktúry, po Morave a Litave prvýkrát prebiehala už okolo roku 1029, ustálila po roku 1052.²⁵ Administratívne sa sledované územie na uhorskej strane stalo súčasťou Bratislavského a Mošonského hradského španstva.²⁶ Hranica medzi španstvami sledovala dobový hlavný tok Dunaja.²⁷

¹⁹ STEINHÜBEL, ref. 9, s. 38; BOROVSÝ, ref. 9, s. 34-35, 49-51; SCHEUCH, Manfred. *Historischer Atlas Österreichs*. Wien 2008, 6. aktualisierte Auflage, 320 s.

²⁰ STEINHÜBEL, ref. 9, s. 64-65; napr. hranica tzv. II. Avarskeho kaganátu do roku 795 na Enži.

²¹ Východná marka vznikla po porážke Avarskeho kaganátu Franskou ríšou v roku 796. Centrum mala pôvodne v Traungau (dnes Horné Rakúsko) a do roku 836 niesla názov Avarska marka, resp. *marca adversum Winidos*. V priebehu 9. storočia sa jej hranice posunuli na východ nasledované s časovým odstupom etnickou hranicou (811 hranica na Viedenskom lese). STEINHÜBEL, ref. 9, s. 85-86, 102-103, 201.

²² Hranice v 7., 8., 9. a prechodne aj 10. storočí. V období 840 – 860 (STEINHÜBEL, ref. 9, s. 188), neskôr sa vrátila na Viedenskú bránu (882 – 892, 901 – 907; STEINHÜBEL, ref. 9, s. 202-203, 217-218, 222; hranica *iuxta Noricum a Pannoniae Superior*; KÓNYA, Peter et al. *Dejiny Uhorska*. Prešov 2013, Prílohy, s. II.). V rokoch 892 – 901 a 907 – 955 bola hranica opäť na Enži, v rokoch 955 – 976 sa posunula na Viedenskú a v rokoch 991 – 997 na Devínsku bránu. SCHEUCH, ref. 19.

²³ BOROVSÝ, ref. 9, s. 34-35.

²⁴ Napríklad Purbach, Podendorf či Forchtenstein a Kopčiansky hrad v dnešnom Burgenlande. Devín bol v držbe uhorských kráľov (21. mája 1362 dostal obmedzené mestské práva od Eudovíta I.), od 1415 v držbe šľachtických rodov (BOROVSKÝ, ref. 7, s. 42, 47.), ktoré síce v neskoršom období majetkovou držbou presahovali štátne hranice, tie však napriek tomu zostávali relatívne citlivo vnímané, čo dokazujú i viaceré sporné momenty v období, keď bola hranica len krajinskou (GUTHAS, Karl. *Geschichte Niederösterreichs*. Wien 1984, s. 24-33).

²⁵ STEINHÜBEL, ref. 9, s. 391-400; v rokoch 1031 – 1043 sa posunula na Viedenskú bránu (KÓNYA, ref. 22, Prílohy, s. III.), neskôr už bola ustálená.

²⁶ Podľa niektorých správ existovalo aj Stupavské španstvo, podriadené Bratislavskému, s neskôr s ním zlúčené. BOROVSÝ, ref. 9, s. 43; STEINHÜBEL, Ján. Bratislava ako centrum uhorského komitátu. In ŠEDIVÝ, Juraj – ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana et al. *Dejiny Bratislavy...*, s. 372-374.

²⁷ STEINHÜBEL, ref. 9, s. 391. Na mapách menšej mierky je toto vnímanie zachytené až do nástupu geodetického mapovania v 18. storočí, rovnako ako hranica Rábskej stolice. *Regnum Hungaria in Omnes suos Comitatus Accurate Divisum et Editum, 1662 – 1710*. In *Internet Archive* [online]. San Francisco: Internet Archive, © 2014 [cit. 2023-10-01]. Dostupné na: <https://archive.org/details/arkivkopia.se-ublu-22280>

Pohyby hranice mimo líniu Morava – Dunaj – Litava v stredoveku nemali dlhšie trvanie. Udialo sa tak ešte v 11. storočí za výpravy kráľa Henricha III. (1042 – 1045),²⁸ v rokoch 1241 – 1245²⁹ a neskôr počas sporov s Českým kráľovstvom,³⁰ či v rokoch 1301 – 1322.³¹ Tieto prípady však boli krátkodobé a väčšinou súviseli s dočasnou vojenskou okupáciou počas výprav dovnútra krajiny. Výnimkou boli snahy o expanziu Rakúska v rokoch 1233 a 1241, avšak neúspešné aj v krátkom horizonte. Opačným smerom sa udial jeden významnejší prípad v rokoch 1485 – 1490,³² keď sa uhorským vojskám podarilo po dlhšom konflikte obsadiť celé Dolné Rakúsko. Krátke trvanie tohto zisku územia bolo podmienené aj politickými dôvodmi po smrti Mateja I. Korvína. Tento úsek hraníc Uhorska sa tak javil ako stabilný.

Priebeh hranice na základe najstarších dostupných kartografických prameňov a ich retrospektívnej obsahovej hodnoty

Ako dokazujú historické mapy,³³ hranica v tomto úseku prebiehala dlhodobo po hlavnom toku Dunaja, teda možno jej neskoršie odchýlky považovať za prostriedky k rekonštrukcii vývoja rieky. Ako neskôr spresníme v rozbere historických máp, hlavné koryto Dunaja sa v tomto období pravdepodobne nenachádzalo tesne pod Devínskym hradom, ako je to doložené na mapách z 18. a 19. storočia, ale južnejšie, a pod hradom bolo len menšie rameno a niva, na čo upozorňujú správy o polohe

²⁸ BOROVSÝ, ref. 9, s. 43, 49.

²⁹ ROHÁČ, Peter. Fridrich II. Babenberský a jeho boje s Uhorským a Českým kráľovstvom 1230 – 1246. In *Vojenská história*. Roč. 19, 2015, č. 3, s. 12-17; BOROVSÝ, ref. 9, s. 46. Podľa Sasinka prešiel Devín už v roku 1223 do držby rakúskeho vojvodu Leopolda. Uvádza listinu z roku 1226, podľa ktorej opisuje hranice medzi Devínom a Vydricou. Opis je identický ako v sérii listín z rokov 1326 (Archív mesta Bratislavy (ďalej len AMB), Zbierka listín a listov, signatúra 50) a 1327 (AMB, Zbierka listín a listov, signatúra 57; FEJÉR, Georgius. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis Tomi VIII. volumen III*. Budae 1832, listina č. 53, s. 174). Ide o chybnú interpretáciu listiny z roku 1327, keďže v roku 1226 patrilo územie k Stupavskému španstvu, územie Vydrice nebolo vyčlenené a v Bratislave neexistoval nijaký fundovaný ženský kláštor, ktorý sa uvádza v metácii. Tento omyl Sasinek vytvoril na základe Fejéra, ktorý v regeste listiny spomína, že ide o konfirmáciu listiny z roku 1226, čo je zrejma tlačová chyba (správne 1326). SASINEK, František. *Vítázoslav. Devín*. In *Sborník Museálnej slovenskej spoločnosti*. Roč. 13, 1908, č. 1, s. 3-6.

³⁰ V súvislosti s viacerými fázami vojny o rakúske dedičstvo, počas III. uhorsko-českej vojny o rakúske dedičstvo v rokoch 1270 – 1271 ukončenej mierom v Bratislave (ROHÁČ, Peter. III. uhorsko-česká vojna o rakúske dedičstvo. In *Vojenská história*. Roč. 20, 2016, č. 4, s. 25-27), a potom v rokoch 1273 – 1277. ROHÁČ, Peter. Česko-uhorská vojna o babenberské dedičstvo 1273 (IV). In *Vojenská história*. Roč. 21, 2017, č. 2, s. 23-33; BOROVSÝ, ref. 9, s. 46-47.

³¹ BOROVSÝ, ref. 22na mapách, s. 48-49.

³² KÓNYA, ref. 20, Prílohy, s. VII.

³³ Z obdobia pred rokom 1526 nemáme k dispozícii mapy vo väčších mierkach, ktoré by umožnili zistiť, či už pred týmto obdobím hranica vo svojom priebehu konzervovala starší priebeh dunajského koryta. (BOROVSÝ, ref. 7, s. 105). Hranica prebiehala, ako uvádzajú dostupné mapy v menších mierkach, po hlavnom koryte Dunaja.

komunikácií (v 9 – 11. storočí).³⁴ Tento stav mohol buď pretrvávať, alebo sa spätne v nejakej podobe objaviť aj v neskoršej dobe,³⁵ čo je tiež pravdepodobné na základe rýchlosti zmien i stavu zaznamenaného v neskoršom stredoveku.³⁶ V nižšom úseku hranice sa zdá byť oblúkový hlavný tok okolo Nuss Au dlhodobým javom. Na základe jeho porovnania s rýchlosťou zanášania Kapitulskeho ramena a okolitých ostrovov s porovnateľným vývojom je možné datovať presun toku do 1. polovice 17. storočia.³⁷

Mapa Devína s vyznačením štátnej hranice z roku 1883³⁸

³⁴ BOROVSKÝ, ref. 7, s. 44-45.

³⁵ Mapa dunajských ramien v stredoveku (HOLEC, ref. 10, s. 40) obsahuje na základe rýchlosti zmien zaznamenaných v novoveku stav z neskorého stredoveku/raného novoveku.

³⁶ HOLEC, ref. 10, s. 40.

³⁷ JUNGWIRTH et al, ref. 13, s. 142. Na mape z roku 1699 je zaznamenaný hlavný tok už severne od Nuss Au, avšak rameno je ešte prietočné, rovnako ako jeho pokračovanie južne od Griechen Au. Vzhľadom na stav severnejších riečnych ostrovov tento stav nie je príliš starý. Podľa Petra Pišúta sa táto zmena udiala koncom 16. alebo začiatkom 17. storočia. PIŠÚT, Peter. O pôvode názvov dunajských ostrovov Alberwerd a Rudten Leber. In HYROSS, Peter (ed.). *Spisy Mestského múzea v Bratislave*. Roč. 17. Bratislava 2005, s. 31-43.

³⁸ Mapa č. IX.

Stav hranice v 18. – 19. storočí vo vzťahu k predošlému geomorfologickému vývoju

Časť hranice, ktorá sa zdanlivo z vyššie uvedenej schémy vymyká, je úsek pri ústí Moravy do Dunaja. Hranica podľa máp menšej mierky rovnako ako v súčasnosti prechádzala z prúdnice jednej rieky na druhú, do roku 1918 ale prechádzala hlavný tok Dunaja a pretínala Thebner Au³⁹ (podľa stavu zaznamenanom v 19. storočí) a ďalej pokračovala po Augl Arm.⁴⁰ Je to jediný prípad, keď hranica prechádza na južnom brehu Dunaja cez riečny ostrov, teda nekopíruje už vedľajšie, ale zaznamenané rameno.⁴¹ Pre možnosti vysvetlenia tejto zvláštnosti je potrebné analyzovať vývoj riečného koryta v úseku vyššie po prúde v katastrálnom území Hainburgu, ktorého hranice sú taktiež reliktom historickej polohy koryta.

Vnútrozemská delta Dunaja začínajúca pod Bratislavou nadväzovala do regulácie, s krátkym prerušením v Devínskej bráne, na taktiež širokú sieť ramien na styku rieky s plochým Moravským poľom. Katastrálna hranica Hainburgu vedie oblúkom po severnej strane Dunaja a zahŕňa dnes zalesnené územie. Na základe spätnej rekonštrukcie sa tu pred reguláciami vykonanými v 30. až 70. rokoch 19. storočia⁴² nachádzalo živé rameno, ktoré bolo v polovici 18. storočia rovnocenným so súčasným hlavným tokom rieky. Predošlé zákruty a ich dokumentovateľné zmeny ako aj písomné zmienky naznačujú, že približne na začiatku 18. storočia došlo k presunu hlavného toku Dunaja zo severnej strany Hainburgskej nivy⁴³ na južnú (a príslušným zmenám v predošlých oblúkoch rieky), čím sa ovplyvnil i tok potoka Russbach, ktorý mohol

³⁹ Zápis názvov nív (ostrovov) a ramien nie je v historických prameňoch jednotný. Hoci možno sledovať isté vývojové tendencie (v 17. storočí prevažoval takmer bez výnimky oddelený zápis napr. Thebner Aw, pričom neskôr, v 18. a hlavne v 19. storočí sa vyskytoval častejšie spojený zápis napr. Hainbürgerausschütt, rôzne formy zápisu sa vyskytovali aj v dokumentoch z toho istého obdobia. Ustáleným pravidlom je jednoslovný zápis pokiaľ ide o názov obce prevzatý z názvu nivy (Engerau). V práci používame štandardne oddelený zápis, iné formy zápisu vyskytujúce sa v prameňoch uvádzame v zátvorkách alebo v poznámkach pod čiarou.

⁴⁰ Na mape 1. vojenského mapovania je hranica zakreslená po celej dĺžke Augl Armu, avšak predel medzi neskoršou rakúskou a uhorskou časťou je zaznamenaný vegetačne. Názov ramena sa v staršom období zapisoval aj vo formách Augl Arm, resp. Eigel Arm. PIŠŮT, Peter. *Historická riečna krajina Dunaja* (prezentácia na konferenciu Bratislava a okolie & Stretnutie Pracovného spoločenstva podunajských krajín v Hainburgu dňa 16. októbra 2018). Za láskavé poskytnutie prezentácie na študijné účely ďakujem autorovi. Österreichisches Staatsarchiv. 1. vojenské mapovanie; Uhorské kráľovstvo, 1782 – 1785. In *Arcanum Adatbázis Kft* [online] Budapest: Arcanum Adatbázis Kft, © 2024 [cit. 2023-10-01]. Dostupné na: <https://maps.arcanum.com/en/map/firstsurvey-hungary/?layers=147&bbox=2060427.9627900226%2C6031672.248250234%2C2156967.9295142004%2C6064769.481497715>

⁴¹ Podľa prvého listu súboru máp k regulácii rieky z roku 1811 (mapa č. IV.) hranica pokračuje proti prúdu Dunaja po prúdnici na západ asi 900 m. Podľa neskorších máp sa hlavné koryto presúvalo na sever, a hranica sa dostala na plochu vznikajúceho ostrova (Hainburger Ausschütt).

⁴² Dokumentujú ich regulačné mapy a mapy 3. vojenského mapovania (mapy č. V. a VIII.).

⁴³ Hainburger Au. V neskoršom období sa týmto pojmom začala označovať aj novovzniknutá niva oproti Devínu, ktorú hranica pretínala približne od roku 1830.

ústiť pôvodne do Dunaja práve v tomto severnom oblúku,⁴⁴ ale vytvorený náplavový val potok odklonil ďalej na východ do Moravy.⁴⁵

V priebehu 19. a 20. storočia tiež prebiehal vznik a vývoj dnešného Slovanského ostrova, ktorý na mapách z 18. a 19. storočia nie je vôbec zaznamenaný, a prvé nánosy na tomto mieste dokumentuje až mapa z roku 1883.⁴⁶ Jeho vývoj umožnil presun ohniska oblúku pod Braunsbergom na sever, čím sa severne posunul aj pôvodne náplavový, od vyššie uvedenej zmeny však už erózný breh oproti Devínu v katastri Markthofu.⁴⁷ Na severnom brehu Devínskej nivy (Thebner Au, tiež aj Thebner Gemeinde Garten alebo Thebner Obst Garten či Mütter Augl) sa tak znova začali ukladať nánosy. Niva Thebner Au bola najstabilnejším prvkom v tejto časti hranice a pozemkové vlastníctvo na nej zastávalo dôležitú úlohu pri stabilizácii hraničnej čiary.

Výrezy z map 1. vojenského mapovania zobrazujúcich najzápadnejšiu časť hranice z uhorskej a rakúskej strany, ktoré sa v zobrazení preberanej časti hranice nezhodujú.⁴⁸

⁴⁴ PAPANĚK, Georgius. *Georgii Papanek parochi Olasziensis presbyteri dioecesis Quinque-ecclesiensis De regno, regibusque Slavorum atque cum prisci civilis, et ecclesiastici, tum hujus aevistatu gentis Slavae*. Bratislava 2018, s. 433. Na súdobých mapách je však zaznamenaný aj iný stav, teda ústie Russbachu ešte severnejšie až pri obci Markthof (na starších mapách Hof an der March, administratívne patrí do obce Engelhartsstetten), čo je takisto geograficky možné. Ústie Russbachu sa v oblasti značného meandrovania Dunaja pravdepodobne viacnásobne menilo.

⁴⁵ Mapy č. V. a VIII. V súčasnosti je Russbach (súčasný úradný pravopis, historicky hlavne do konca 18. storočia Rußbach) na dolnom toku regulovaný a tečie v kanáloch, ktoré kopírujú obidve riečiská; obe nesú názov Russbach.

⁴⁶ Mapa č. IX. V 20. rokoch 20. storočia je zaznamenaný stále len štrkový nános, a podľa fotografie z roku 1980 bol ostrov oddelený prietochným ramenom (BOROVSKÝ, ref. 9, prílohy). Po ďalších reguláciách je dnes ostrov (nazývaný aj Horná Sihot') pripojený protipovodňovými hrádzami k brehu.

⁴⁷ Tento posun napriek reguláciám v malej miere trvá doteraz, dokumentuje to vznik kosa v ústí Moravy a ukladanie nánosov na Hainburger Au, ktorá už presiahla katastrálnu hranicu Hainburgu a Markthofu.

⁴⁸ 1. vojenské mapovanie; Uhorské kráľovstvo, 1782 – 1785, ref. 40; Österreichisches Staatsarchiv. 1. vojenské mapovanie; Dolné Rakúsko, 1773 – 1781. In *Arcanum Adatbázis Kft* [online] Budapest: Arcanum Adatbázis Kft, © 2024 [cit. 2023-10-01]. Dostupné na: <https://maps.arcanum.com/en/map/firstsurvey-lower-austria/?layers=151&bbox=1817516.103803344%2C6143538.315745749%2C1829583.599643866%2C6147551.259730721>

Východný úsek Dunajskej hranice od Nuss Au po Petržalku

Presun koryta Dunaja na severnú stranu Nuss Au, podobne ako to bolo v skoršom období v súvislosti s Griechen Au,⁴⁹ viedol k vyčleneniu týchto ostrovov na južnú stranu rieky. Ich majetková príslušnosť a hospodárske využitie (obidve nivy boli poľnohospodársky intenzívne využívané (Nuss Au – orechová niva, na Griechenau boli sady a záhrady) už úpravu hranice neumožnili.

Zanesenie ramena na južnej strane Griechen Au v období 2. polovice 18. storočia je doložené i hraničným sporom, ktorý tu vznikol o pozemkové vlastníctvo a viedol k premene zaniknutej už prirodzenej hranice na geometrickú, ako je doložená na neskorších mapách.⁵⁰ Po presune hlavného toku pri Pečni, poslednom z veľkých a stabilných ostrovov na tomto úseku, sa dostala hranica na bočné rameno a jej „dunajský úsek“ sa skrátil. Zároveň sa tým odstránil podiel Mošonskej stolice na Dunajskom úseku hranice.⁵¹

Hraničné zmeny v kontexte rozpadu Rakúsko-Uhorska v rokoch 1918 – 1923

Slovenská hranica mala podľa všetkých variantov riešenia československo-maďarskej hranice prechádzať po upravenom úseku pôvodných uhorských hraníc na Morave až po jej ústie⁵² a potom po historickom úseku hraníc po Dunaji až po kataster Petržalky. Tu sa plánované hranice rozchádzali. Kým maďarská strana žiadala hranicu hneď za Bratislavou ohnúť na sever,⁵³ či viesť ju po Malom Dunaji a Váhu, s čím pôvodne súhlasila i britská a americká delegácia,⁵⁴ československí predstavitelia (Milan Hodža, ale podobné plány mal i Tomáš Garrigue Masaryk)⁵⁵ žiadali maximálne rozšíriť bratislavské predmostie a to až na koridor k juhoslovenským hraniciam. Táto požiadavka bola potom zmiernená na pripojenie čo najväčšej časti Mošonskej a časti Šopronskej stolice, či menšieho počtu obcí v dnešnom pohraničí na rakúskej aj maďarskej strane.⁵⁶ Po druhej svetovej vojne sa tieto požiadavky obnovili v menšom rozsahu s tým, že by slovenská hranica pokračovala po pôvodnej

⁴⁹ Čo nie je presne datované, avšak vzhľadom na vývoj koryta sa tak mohlo stať približne o minimálne storočie skôr ako pri Nuss Au.

⁵⁰ KAČÍREK, Ľuboš. 100. *Výročie pripojenia Petržalky k Československu*. Bratislava 2019, s. 19-20; mapy č. II. a IV.

⁵¹ Mapa č. III.

⁵² Až na niektoré premrštené požiadavky maďarskej vlády, ktoré sa však nepovažovali za smerodajné.

⁵³ Prípadne potiahnuť hranicu po hrebeni Malých Karpát už od Dunaja až k Modre. HRONSKÝ, Marián. *Trianon. Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1918 – 1920)*. Bratislava 2011, s. 567.

⁵⁴ Ibidem, s. 177.

⁵⁵ Ibidem, s. 97.

⁵⁶ Okrem Jaroviec, Rusoviec a Čunova celých Kopčian, Rajky, Dunakiliti, príp. ďalších. Jedna z variantov žiadala hranicu po Dunaji, Mošonskom Dunaji (Mosoni-Duna) a Rábnici, alebo po východnej hranici Mošonskej stolice k Rábnici. HRONSKÝ, ref. 53, s. 175.

hranici k Litave a po nej až k Leithagebirge.⁵⁷ Československo nakoniec získalo Jarovce, Rusovce a Čunovo a ešte Trianonskou zmluvou časť katastra Kopčian. Daného úseku hranice sa dotýkali aj požiadavky na západnom brehu Moravy, a to súvislé predmostie od Petronelu až po Dyje.⁵⁸ Tieto požiadavky boli zamietnuté s výnimkou predmostia, ktorého súčasťou sa za prvej Československej republiky stala okrem Petržalky aj časť katastra Kopčian.⁵⁹

Presné úpravy hranice zadefinované v hraničnom mapovom diele vypracovanom v rokoch 1921 – 1923⁶⁰ viedli k opätovnému preneseniu hraničnej čiary na hlavný tok Dunaja, čo znamenalo posunutie hranice na hlavný tok rieky, presnejšie na strednú plavebnú líniu získanú spojnicou pravidelných priemerných bodov izobar 2 m.⁶¹ Dĺžka dunajského úseku hranice sa tak skrátila na 7,5 km.⁶² Zmenou v definícii nadväznosti hranice na toky riek (na Moravu) bolo jej označenie za pohyblivú.⁶³ Na Dunaji v dôsledku regulácie už takáto definícia nebola potrebná. Úsek vstupu hranice do Dunaja na pôvodnom Kapitulskom ramene sa zachoval, Československo ale nezdedilo územia na južnej strane rieky, z ktorých boli hospodársky významné najmä Nuss Au a Thebner Au. Obidve spomenuté nivy patrili do katastra Devína, prvá z nich sa dostala do katastra Hainburgu, druhá do katastra Wolfsthalu, ktorý získal i Griechen Au.⁶⁴

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ VALO, Ján. *Hranice Slovenska v rokoch 1918-45 (dizertačná práca)*. Bratislava 2014, školiteľ doc. PhDr. Juraj Roháč, CSc., s. 51-53; GRIM, Tomáš. *Textová príloha k výstave 100 Let map z doby vzniku samostatného Československého štátu*, ktorá sa konala v Prahe od 23. novembra 2018.

⁵⁹ Približne tretina katastrálneho územia obce (1 000 katastrálnych jutár = 5,7 km²). (VALO, ref. 58, s. 63; Topografická mapa Pressburg und Hainburg, list 4758. In *GeoPortOst* [online]. Regensburg: GeoPortOst, © 2024 [cit. 2023-10-01]. Dostupné na: <http://geoportost.ios-regensburg.de/viewer/BV035895037>

⁶⁰ Ústredný archív geodézie a kartografie. Hraničné mapové dielo 1920 – 1923. (mierka 1 : 2 880 a 1 : 2 500), Československo-Rakúska hranica, úsek XII., listy 1 – 7; úsek XI. Dunaj, listy 1 – 6, úsek XI. Morava, listy 55 – 56.

⁶¹ V preberanom úseku sa hranica od tohto systému kvôli doznievajúcim premenlivým pomeroch na dne (pozostatok zmeny hlavného koryta, zánik plavebných línií kvôli plytčine v oblasti niekdajšej Nuss Au, listy 3 – 4) mierne odklonila. Reliktom pôvodného vymedzenia (1923) ako aj prietžie ramena okolo Nuss Au je výkyv štátnej hranice pri Gronárskom špici (rkm 1876,6).

⁶² LUKNIŠ, Michal et al. *Slovensko: Príroda*. Bratislava 1972, 1. vydanie, s. 285. Z pôvodnej dĺžky viac než 13 km (bez úseku po Kapitulskom ramene, ktoré už nebolo súčasťou hlavného toku).

⁶³ VALO, ref. 58, s. 54. Tiež bola deklarovaná slobodná medzinárodná plavba. NĚMEC, Bohumil (ed.) *Ottův slovník naučný nové doby: Dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému. Díl II., sv. 1*. Praha 1998, s. 286.

⁶⁴ Na Griechen Au prevažovali majetky bratislavských mešťanov, v roku 1753 je uvedená ako majetok Bratislavy (KAČÍREK, Ľuboš – TIŠLIAR, Pavol. *Petržalka do roku 1918*. Bratislava 2014, s. 37), a v spore o toto územie (PIŠŮT, ref. 37, s. 33; KAČÍREK, ref. 50, s. 19-20), ktoré sa rozriešilo vysporiadaním a geometrizáciou hranice na základe poľnohospodárskych parciel (1715), vystupuje Bratislava. Podľa mapy Bratislavskej stolice zo začiatku 20. storočia však nie je zakreslená ako súčasť mesta (obrázok č. 1). (KAČÍREK, ref. 64, s. 19-20).

Analýza historických máp

I. 1703

Miesto uloženia:	Heeresgeschichtliche Museum – Militärhistorische Institut, Viedeň
Typ mapy:	topografická mapa
Veľkosť:	34 x 52 cm
Referenčný kód/signatúra:	H III d 1442
Názov:	Hadmúveleti térkép a Morva folyó mentén Rabensburg-Teben-Pozsony közötti területen [Operačná mapa oblasti rieky Moravy medzi Rabensburgom Devínom a Bratislavou]
Mierka:	nie je (ide o orientačný nákres s vysokou mierou skreslenia mimo Moravy a okolia)
Rok a miesto vzniku:	1703 – 1706
Originalita:	originál
Vonkajší opis:	
Kartografické údaje:	Mapa neobsahuje geografickú sieť, je značne skreslená. Je severne orientovaná, neobsahuje však severku ⁶⁵ ani legendu. Skreslenie uberá na výpovednej hodnote, ktorá je len orientačná.
Topografický a tematický obsah mapy:	
Jazyk mapy:	nemecký
Obsahová a formálna úprava mapy:	Mapa zobrazuje územie okolo toku Moravy od sútoku s Dyje v oblasti Ladshutu (Lanžhot), a priľahlé územia na oboch stranách a úsek toku Dunaja od Eckartsau po Bratislavu. ⁶⁶ Zobrazuje sídelnú štruktúru (bod alebo symbol) a pohoria (naznačené kopčekovou metódou) veľmi nepresne. Ráz krajiny je naznačený stromami (les) a štvorcovou sieťou (polia). Pri Bratislave zobrazuje trvalý, pri Hainburgu loďkový most cez Dunaj. Na Morave zobrazuje rozsiahly riečny ostrov zahŕňajúci obec Baumgarten a dnes už tiež takmer neexistujúce jazero pri obci Marchegg.

⁶⁵ Severka – smerová ružica. Označuje orientáciu mapy voči svetovým stranám, v zjednodušenej podobe len voči severu.

⁶⁶ V jazyku prameňa je lokalita označená nemeckým názvom Pressburg.

Vybrané špecifiká obsahu mapy vzhľadom na sledovanú tému:

Jedná sa o najstaršiu z preberaných máp a vzhľadom na jej schematické a nie podrobné zobrazenie je jej výpovedná hodnota (nielen) k preberanej téme obmedzená. Nižšie po toku zachycuje na rakúskej strane dva potoky bez názvu, jeden z nich určite Russbach, druhý buď Fadenbach (ležiaci na JZ od Russbachu) alebo Stempfelbach (SV). Vzhľadom na nepresnosť zobrazenia to nie je možné určiť presne. Poloha obce Stopfenreuth na brehu Dunaja naznačuje severnejšiu polohu hlavného koryta v ramednách zaniknutých počas regulácie dnes doložených reliktné a katastrálnou hranicou Hainburgu,⁶⁷ resp. v procese zmeny. V sledovanej oblasti obsahuje mapa štyri riečne ostrovy z ktorých jeden – Hainburger Au je pomenovaný.⁶⁸ Druhá niva ležiaca západnejšie môže byť plocha neskôr označovaná ako Stopfenreuther Au, prípadne iné ostrovy (Gemein Au či Thiergartl Au). Časť rieky na východ od Devína obsahuje identifikovateľnú Brück Au (neskôr Sad Janka Kráľa)⁶⁹ mimo sledovanej oblasti a ďalšiu neidentifikovateľnú nivu.

II. Približne 1750 – 1775

Miesto uloženia:	Archív mesta Bratislavy
Fond:	Zbierka máp a plánov 1552 – 1998
Typ mapy:	topografická mapa
Veľkosť:	63 x 44 cm
Referenčný kód/signatúra:	1094
Názov:	Hranice mestského obvodu a hranice Uhorska s Rakúskom
Mierka:	nie je uvedená
Rok a miesto vzniku:	18. storočie (podľa obsahu mapy odhadujeme jej datovanie do 3. štvrtiny 18. storočia.
Autor:	Jakub Hankóczy
Originalita:	originál

⁶⁷ Österreichisches Staatsarchiv; Habsburské impérium – katastrálne mapy. In *Arcanum Adatbázis Kft.* [online]. Budapešť: Arcanum Adatbázis Kft, © 2024 [cit. 2023-10-01]. Dostupné na: <https://maps.arcanum.com/en/map/cadastral/?layers=3%2C4&bbox=1892314.8989650416%2C6127757.728565387%2C1898348.6468853028%2C6129826.3056433555>

⁶⁸ Pojmom Hainburger Au sú na mapách označené dve nivy – katastrálna časť Hainburgu ležiaca severne od dnešného hlavného koryta a menšia niva ležiaca západne od Thebner Au asi 500 m východnejšie od predošlej. Pre staršiu dobu však prichádza do úvahy len prvá možnosť, keďže druhá spomenutá niva sa začala tvoriť až po zmene hlavného koryta v 2. polovici 18. storočia a následne niesla minimálne do r. 1821 názov Neu Au (mapa č. V.). Aj preto sa prikláňame k variantu, že Russbach je južnejší zo zakreslených potokov (a teda severnejším je Stampfelbach), čo súhlasí s dobovými zmienkami a obsahom ďalších máp, aj keď to odporuje niektorým polohám obcí v tejto mape.

⁶⁹ Mapa č. III.

Vonkajší opis:

Kartografické údaje:

Mapa neobsahuje geografickú sieť, je orientovaná severne. Skreslenie neznižuje jej výpovednú hodnotu.

Topografický a tematický obsah mapy:

Jazyk mapy:

nemecký

Obsahová a formálna úprava mapy:

Mapa zobrazuje územie na južnej strane hlavného toku Dunaja na hraniciach s Rakúskom v katastri Bratislavy a príľahlých obcí. Obsahuje stav riečnych ramien, miestne názvy a niektoré vegetačné a hospodárske javy.

Vybrané špecifiká obsahu mapy vzhľadom na sledovanú tému:

Mapa dokladá postupný priebeh zanášania Nuss Arm⁷⁰ s ešte prietochným ramenom (posúvajúcim sa po prúdnicí k vonkajšiemu eróznemu brehu), pričom hlavný tok je už na sever od Nuss Au (pravdepodobne prerezaný meander, resp. ostrov Ruthen Leber)⁷¹ vzhľadom na zaznamenaný stav piesočných kos. Na samotnej nive Nuss Au sú doložené Pálffyovské majetky patriace k Devínskemu panstvu. Podľa postupu vegetácie na náplavovom JZ a V brehu nivy nie je presun toku na sever dávny (ostrov obklopujú piesočné náplavy ešte neporastené vegetáciou). Medzi ostrovmi Rothen Leber a Nuss Au je zaznamenané prietochné rameno. Severný breh ostrova Rothen Leber⁷² je erózný a ustupujúci. Východnejšie sú zachytené stopy ramien južne od Griechen Au⁷³ (nie v celej dĺžke) a rameno medzi Hirsch Au a Pečňou (presné rozloženie tu už nie je zrejme).⁷⁴ Zachytená je hranica na Kapitulskom ramene a jej pokračovanie po ďalšom ramene na juh⁷⁵ križované mostom cesty z Bratislavy do Hainburgu.

III. 1796

Miesto uloženia:

Magyar Nemzeti Levéltár, Budapešť

Fond:

S 12 Helytartótanácsi térképek (1738 – 1875)

Zložka:

S Kormányhatósági fondokból kiemelt térképek (17. sz. – 20. sz.)

Typ mapy:

vodohospodárska mapa

Veľkosť:

70 x 50,5 cm

Referenčný kód/signatúra:

S_12_-_Div._XIII._-_No._277:2.

⁷⁰ Doslovne Orechové rameno, maď. Nusz Au, nem. niekedy aj Wolfsthaler Kanal (Nuss Au, ojedinele aj Thebner Au, mapy č. V. a VI.).

⁷¹ Pozri popis k mape č. V.

⁷² Resp. jeho južnej časti.

⁷³ Názov Cesnakové rameno; názov sa prestal používať so zánikom ramena. PIŠÚT, ref. 40.

⁷⁴ Na základe toho možno spresniť datovanie mapy pravdepodobne do 3. štvrtiny 18. storočia.

⁷⁵ K jeho názvu sa v dostupných mapách nepodarilo dopátrať, môže ísť o formu zachytenia Kopčianskeho ramena.

Názov:	Planum repraesentans viam Flantsendorfensem, partem Danubii, adiacentisque plagae, porro partem rami Ersek Ujvariensis, ab Oroficio eiusdem usque confluxum cum ramo Vartling, denique ramum Vartling et Apfelludl usque pontem Vereknyensem [Plán zobrazujúci časť Dunaja od Flatsendorfu ⁷⁶ a príľahlých častí, ďalej časť Ersekujvárskeho ramena Dunaja, od Oroficia ⁷⁷ k sútoku s Vartlinským ⁷⁸ ramenom a nakoniec ramená Vartling a Apfelludl ⁷⁹ až po most Verekňanský ⁸⁰].
Mierka:	1 : 1 800
Rok a miesto vzniku:	1796
Autor:	Jakub Hankóczy; J. Cottus – matematik Bratislavskej stolice
Originalita:	originál
Vonkajší opis:	
Kartografické údaje:	Mapa neobsahuje geografickú sieť, vzhľadom na veľkú mierku má charakteristiky plánu, zakreslenie je presné. Orientovaná je na JJZ.
Topografický a tematický obsah mapy:	
Jazyk mapy:	nadpis, legenda a niektoré prvky mapy sú latinské, miestne názvy sú v tvaroch nemeckých, ojedinele maďarských (napr. Farkasfalva, nem. Wolfsthal, slov. Vlčindol).
Obsahová a formálna úprava mapy:	Mapa zachycuje tok Dunaja a jeho meandre v oblasti Bratislavy ⁸¹ hlavne na pravej strane. Zobrazuje jestvujúce i zanikajúce meandre a základné vegetačné typy umožňujúce rekonštruovať starší stav. Zobrazuje niektoré hraničné línie a to medzi Bratislavskou a Mošonskou stolicou a Uhorskom a Rakúskom.

⁷⁶ Osada v katastri Kopčian na JZ od Petržalky. Pozri ref. 92.

⁷⁷ Pravdepodobne sa myslí riečny prístav.

⁷⁸ Riečne ostrovy v katastri dnešného Ružinova.

⁷⁹ Riečne ostrovy v katastri dnešného Ružinova.

⁸⁰ Vrakuňa.

⁸¹ V prameni uvedený názov Pressburg.

Vybrané špecifiká obsahu mapy vzhľadom na sledovanú tému:

Mapa zasahuje do sledovanej oblasti len západným okrajom zobrazujúcim okolie Pečne. Z hraničných línií je zachytený podiel Mošonskej stolice, ku ktorej patrilo územie po hlavný tok Dunaja.⁸² Rakúske územie (*terrenum Farkasfalva*) zdanlivo nezahŕňa Wottenburger Au a na jej miesto kladie nánosové územie, na starších mapách však niva zobrazená je,⁸³ preto existuje i možnosť, že je tento stav spôsobený nepresnosťou pri zaznamenávaní rakúskeho územia. V porovnaní so staršími mapami je zaznamenaný presun hlavného toku na sever od Pečne, zánik ramena z južnej strany nivy Enger Au [Petržalská niva], pričom príslušný úsek hranice Mošonskej stolice sa tak stáva geometrický. Zachytené je aj Kopčianske rameno, po ktorom opúšťa rakúska hranica Pečnianske rameno a pokračuje po ňom cca 1 km na juh. Nuss Arm je ešte v prietochom stave, stav ostrova Ruthen Leber⁸⁴ je podobný stavu na mape č. II. Intenzívne prebiehajúce je zanášanie ramena medzi Griechen Au a Hirsch Haufen (v roku 1753 hlavný tok Dunaja).⁸⁵ Rameno oddeľujúce Griechen Au (*Grihe-nau*) z južnej strany tu už nie je zrejme a hranica je zaznamenaná geometricky.

IV. 1811

Miesto uloženia:	Magyar Nemzeti Levéltár, Budapešť
Fond:	S 12 Helytartótanácsi térképek (1738 – 1875)
Zložka:	Kormányhátóságai fondokbol kiemelt térkép (č. 17 – 20)
Typ mapy:	technická mapa regulácií rieky (folyószabályozási térkép)

⁸² Územie niekdajšej osady Flantschendorf, neskôr známe ako Kapitulské pole (Kapitel Wi-esen) bolo neskôr pripojené k Bratislavskej stolici (pozri ref. 92). Do tejto zmeny patrilo do katastra obce Kopčany. Presun hlavného toku Dunaja z južnej na severnú stranu Pečne je podľa PIŠÚT, Peter. Príspevok historických máp k rekonštrukcii vývoja koryta Dunaja na uhorsko – rakúskej hranici (16. – 19. storočie). In PRAVDA, Ján (ed.). *Historické mapy*. Bratislava 2005, s. 167-181; HRNČIAROVÁ, Tatiana. Interpretácia historických máp vo výskume krajiny na príklade Bratislavy. In *Životné prostredie*. Roč. 47, 2013, č. 1, s. 44 možné datovať do rokov 1769 – 1773.

⁸³ AMB, Zbierka máp a plánov (XVI. storočie – 1945), sign. 1018 (652), Plán bratislavského územia patriaceho sčasti mestu a sčasti Pálffyovskej rodine, autor A. E. Frics, 1753; sign. 1019 (101) Špeciálna geografická mapa územia Bratislavy, autor A. E. Frics, 1753; BOHUŠ, Mirko – RUŽIČKOVÁ, Jana – LEHOTSKÁ, Blanka. *Dunaj, jeho ekosystémy a ľudská činnosť*. Bratislava 2011, CD, 370 s. Publikácia je dostupná aj online: http://old.enviro-edu.sk/database/publikacie/dunaj_jeho_ekosystemy_a_ludska_cinnost/cd/editorial.html; KAČÍREK, ref. 64, s. 37; na ďalšej mape z roku 1796 (Magyar Nemzeti Levéltár, ďalej len MNL; S 12 Helytartótanácsi térképek (1738 – 1875); Mappa demonstrans situm Capitalis Danubii rami Érsekújvarien... Signatúra: S_12_-_Div._XIII._-_No._277:3) zobrazujúcej rovnaké územie je opäť na mieste Wottenburger Au zachytená náplavová oblasť.

⁸⁴ V prameni uvedený názov v podobe RutenLeber. Názvy nív sú písané nejednotne (Griechenau, Nussau, atď., ale Alte Bürger Au, Stadt Au.

⁸⁵ Ibidem.

Veľkosť:	68,5 x 86 cm, 77,5 x 93,5 cm, 74,5 x 122 cm, 54 x 76 cm, 60 x 72 cm, 62 x 77 cm, 62 x 77,5 cm, 75 x 60 cm, 79 x 61 cm
Referenčný kód/signatúra:	S_12_-_Div._XI._-_No._74:1-12.
Názov:	Hydrotechnische Karte des Donaustroms von der Unter Oesterreichischen Gränze [Vodohospodárska mapa dunajského toku od dolnorakúskej hranice]
Mierka:	1 : 7 200
Rok vzniku:	po 15. októbri 1811
Pôvod a miesto vzniku:	neuveđený
Autor a prípadní spoluautori:	Szanišzló Heppe
Fyzické parametre:	rukopisný papier na plátne, alebo len papier, čiastočne kolorované
Originalita:	originál
Skladované:	rôznym spôsobom (nekompletne)
Fyzický stav:	mierne poškodená, list č. 7 zreteľne poškodený
Počet listov/formát:	12
Vonkajší opis:	
Kartografické údaje:	Súbor máp zobrazuje na dvanástich nerovnako veľkých listoch tok Dunaja a príľahlé územia od Devína po obec Szöny (dnes časť Komáromu v Maďarsku). Každý z listov obsahuje severku a je rovnako naklonený na SZ. Geografická sieť nie je prítomná, skreslenie nie je výrazné, na niektorých mapách ekvidištantné. Každý z listov obsahuje popis.
Topografický a tematický obsah máp:	
Jazyk mapy:	v legende, názve, i pomenovaniach mapových prvkov dôsledne nemecký.
Obsahová a formálna úprava máp:	Súbor máp sa venuje podrobnému zachyteniu stavu riečnych korýt Dunaja od hranice až pod Komárno vrátane vzdialenejších bočných korýt a ramien. Okrem mapového zobrazenia obsahuje aj množstvo prierezov dna ramien. Je jednou z najpodrobnejších z preberaných máp z hľadiska zachytenia stavu ramien (zachytené ramená odlišené podľa stavu zanášania, hĺbky, naznačené aj niektoré zanesené ramená) i vegetácie (lesy, polia, močiare, vinice, štrkoviská) v ich oko-

lí. Hypsografu zobrazuje nepresne len formou šrafovania, zobrazuje však štruktúru obcí na úrovni domov, pozemkov a iných hospodárskych štruktúr.

Vybrané špecifiká obsahu súboru máp vzhľadom na sledovanú tému:

Pre sledovanie danej témy sú využiteľné najmä listy 1 – 3 zobrazujúce tok Dunaja a príslahlé oblasti od Devína po ohyb pod Bratislavou. Obzvlášť zaujímavý je pritom najmä prvý list, zachycujúci z dostupných máp najstarší presne vymeraný stav hranice v najzápadnejšom úseku. Hranica tu prechádza cca 1 km proti prúdu Dunaja stredom súdobého koryta. Pretína vznikajúcu neskoršiu Neu Au (tu ešte bez názvu, len štrkovo piesočné nánosy). Ďalej ide hranica geometricky sledujúc pôvodné rameno k juhozápadnej kóte na Augl Au siahajúc špicom do rakúskeho územia. Tu sa ostrým uhlom stáča na východ, kde priečne pretína Augl Arm a časť pobrežnej nivy (dnes Jägerhaussiedlung). Tento stav sa opakuje na neskorších mapách č. V., VI. a VII., a je pravdepodobne geometrizovaným dedičstvom pôvodne prirodzenej hranice.⁸⁶ Ďalej na východ hranica kopíruje rameno, tu naznačené už len ako relikt,⁸⁷ a napája sa na Augl Arm. To je zachytené v zanikajúcom stave (čerstvo zanesený jeho východný koniec). Ďalej hranica pokračuje stredom koryta a odbočuje do zaneseného Nuss Arm.

Druhý list: Zachytáva s Nuss Au splývajúcu a na juh ustupujúcu bývalú južnú časť ostrova Ruthen Leber.⁸⁸ V západnej časti Griechen Au je hranica geometrická, tu je zachytené čiastočne aj pôvodné hraničné rameno. V reliktnej podobe sú zachytené aj ramená medzi nivami Griechen Au a Wottenburger Au, ako aj rameno južne od Hirsch Haufen, po ktorých hranica prebieha.⁸⁹ Ďalej prebieha po Kapitulskom ramene, kúsok sa vracia po ramene južne od Wottenburger Au⁹⁰ a pokračuje na juh po nepomenovanom ramene ku Kopčanom.⁹¹

⁸⁶ Geometrizácia hraníc v sledovanej oblasti zachytiteľná na Augl Au a hlavne na Griechen Au mala poľnohospodárske dôvody a to bola zároveň jedna z príčin stálosti hraničných bodov. Po úplnom zániku ramien na Griechen Au vznikla napríklad štruktúra pozdĺžnych polí, rozmedziam ktorých sa hranica prispôbila. V mape sú uvádzané názvy nejednotne (napr. Nussau, Griechenau, Ruttenleber, ale Capitel Arm, Enger Au).

⁸⁷ Tento stav je zachytiteľný i na neskorších mapách a trvá dodnes.

⁸⁸ Vzhľadom na vysokú mieru odhalených štrkových plôch a zdanlivo pokročilý stav zanášania neskôr ešte zavodených ramien je pravdepodobné, že mapa zachytáva rieku v stave nízkej hladiny.

⁸⁹ Vzhľadom na rozmery Wottenburger Au, polohu Hirsch Haufen a tvar severného okraja Pečne je možná verzia spomínaná pri popise máp č. VIII. a IX., že posun rakúskej hranice v oblasti na sever je nepatrný a zdanlivý. Spôsobený je posunom Hirsch Haufen na východ a hlavne celkovým posunom hlavného koryta na juh po odnesení veľkých častí Griechen Au a Hirsch Haufen.

⁹⁰ Javí sa to ako relikt spôsobený zanášaním Kapitulského ramena z juhozápadu.

⁹¹ Niekedy sa nazýva Kopčianskym ramenom (PIŠŮT, ref. 82, s. 170-171), ktoré pokračuje až k rovnomennému hradu v Kopčanoch. V súčasnosti už nie je zaznamenávané.

Tretí list: Mapa prispieva k otázke zmeny katastrálnej príslušnosti územia v danej dobe už zaniknutej osady Flantschendorf, ktorá patrila k Mošonskej stolici.⁹² Obsahuje hranicu medzi Petržalkou a Kopčanmi v stave známom z predošlých máp.

V. 1821

Miesto uloženia:	Magyar Nemzeti Levéltár, Budapešť
Fond:	S 12 Helytartótanácsi térképek (1738 – 1875)
Zložka:	S Kormányhatósági fondokból kiemelt térképek (17. sz.-20. sz.)
Typ mapy:	mapa zobrazujúca regulačné práce na rieke
Veľkosť:	60,5 x 54,5 cm
Referenčný kód/signatúra:	S_12 - Div. XI. - No. 74:14.
Názov:	A Duna Petronell és Wolfsthal, valamint Dévény között; Dunaj od Petronelu k Vlčindolu (Rakúsko), s Devínom
Mierka:	1 : 28 800
Rok:	1821

⁹² Flantschendorf vznikol možno ešte v 12. storočí a bol osídlený nemeckými prisťahovalcami. Zanikol v súvislosti s mongolským vpádom alebo v dôsledku pohraničných sporov s Rakúskom. Osada sa nachádzala na južnom brehu Dunaja (podľa stavu o niekoľko storočí neskôr, v každom prípade na mieste stretu ramena Kopčianskeho a Kapitúlskeho) a mala aj kostol. Bola súčasťou Mošonskej stolice a neskôr po svojom zániku sa stala súčasťou katastra Kopčian. (Mapy z polovice 18. storočia uvádzajú Flantschendorf ako osadu, mapa z roku 1796 ako majetok (*praedium*), ale nezaznamenáva sídelnú jednotku. Presun lokality do katastra Petržalky sa datuje v rozmedzí rokov 1773 (*Lexicon universorum Regni Hungariae populosorum*, s. 168) až 1850 (KAČÍREK, ref. 64, s. 22). Lexikón však uvádza na citovanej strane len zoznam obcí Bratislavskej stolice a medzi nimi aj Engerau, ktorá sem však patrila už predtým, a zmenu príslušnosti Flantschendorfu, ktorý explicitne vôbec nespomína, to nedokazuje. Petržalka mohla patriť do Bratislavskej stolice tak s ním, ako i bez neho, keďže Lexikón uvádza len administratívne samostatné obce, akou Flantschendorf v sledovanom období už nebola. Rovnaký stav je i v NAGY, Lodovicus. *Notitiae politico-geographico statisticae incliti regni Hungariae*. Budae 1828, s. 261. Hranica v pôvodnej podobe (Flantschendorf v katastri Kopčian) je zakreslená na množstve máp z konca 18. storočia po roku 1773 (napr. mapa č. III.) a aj na mape č. IV, hoci nejasne. Na základe toho, že sa hranica v pôvodnej podobe vyskytuje aj na mape č. VII. (1840) a do toho istého roku datovanej mape Bratislavy (MNL/Megyei Levéltár; Pozsony városának és környékének felülnézeti képe. Signatúra: BéML XV 1 a 127; či mape Mošonskej stolice zo 40. rokov 19. storočia (Heeresgeschichtliche Museum – Militärhistorische Institut, Viedeň, Comitatus Wieselburg. Signatúra: B IX a 1908) sa prikláňame k názoru, že sa táto zmena udiala až v roku 1850. Oblasť je v katastri Petržalky zakreslená na mapách 3. vojenského mapovania a iných dielach až v 60. rokoch 19. storočia. Jedná sa o územie ohraničené zo severu Kapitúlskym ramenom, zo západu a z juhu Kopčianskym, po ktorom viedla nová stoličná a katastrálna hranica a z východu ramenom zaneseným už v 18. storočí (podľa máp 3. vojenského mapovania listy 4758/5-8 a 4758-0-5-8; mapa č. III.).

Vonkajší opis:
Kartografické údaje: Mapa neobsahuje geografickú sieť, je orientovaná severne, skreslenie nie je významné, obsahuje dôslednú tematickú legendu.

Topografický a tematický obsah mapy:
Jazyk mapy: nemecký
Obsahová a formálna úprava mapy: Mapa zobrazuje tok Dunaja a jeho ramien na rakúskej strane po hranicu. Zobrazenie ramien je relatívne presné, ich stav a genéza zachytené. Vegetácia je rozlíšená farebne, hypsografia pomocou šrafovania, sídla sú zachytené len schematicky.

Vybrané špecifiká obsahu mapy vzhľadom na sledovanú tému:

Na rakúskej strane hranice zobrazuje mapa už ustálený stav koryta južne od Hainburgerau. Rameno okolo nivy je ešte plne zaznamenané. Tok Russbachu je zachytený ešte pred reguláciou, v dôsledku náplavových valov ústi do Moravy v súčasnom východnom variante koryta. Jeho staré koryto smerom k Hainburger Au je zaznamenané ako suché. Breh pod Braunsbergom je erózný, južný breh oblúka pod Devínom už náplavový. Hranica je zaznamenaná v rovnakej podobe ako na mape č. IV., teda po hlavnom koryte. Kopíruje ešte pôvodné rameno pretínajúc vznikajúcu nivu oproti ústiu Moravy spomínanú pod názvom Neu Au. Následne hranica pokračuje geometricky a viažuc sa ku kóte na Angl Au (rakúska časť Thebner Au) sa obracia na východ. Pretína Augl Arm a geometricky pokračuje aj cez oblasť súčasného Jägerhaussiedlung (na mape ako Heinburger Heide), teda neobsahuje relikty zachytené na neskorších mapách č. VIII. a IX. Ďalej hranica pokračuje po Augl Arm a hlavnom koryte (tu po prúde) k prietochnému Nuss Arm (tu označené ako Wolfsthaler Canal a ostrov ako Thebner Au). Južne od Griechen Au (tu ako Hirsch Haufen) je hranica geometrická. Mapa zachytáva obe časti pretrhnutého ostrova Ruthen Leber, južná časť smeruje k splynutiu s Nuss Au.

Na mape je niekoľko anachronických bodov možno spôsobených technickým zameraním mapy. Spôľahlivé sú údaje o hlavnom koryte, presné sa javí ale i zakreslenie hraníc, hoci nie vždy území po ktorých prechádzajú.

VI. 1827

Miesto uloženia: Magyar Nemzeti Levéltár, Budapešť
Fond: S 12 Helytartótanácsi térképek (1738 – 1875)
Zložka: Kormányhátóságai fondokbol kiemelt térkép (č. 17-20)
Pôvodný referenčný kód: C 128 Duna 10. 1832:988
Typ mapy: hydrografická mapa
Veľkosť: 70,5 x 49 cm (1 list)
Referenčný kód/signatúra: S_12_-_Div._XIX._-_No._25.

Názov:	Hydrografische Charte des Donau-stromes von Theben an der Grenze Östreichs abwärts bis Csölösztö welche aufgenommen im Jahr 1825, und im May 1827 nach den inzwischen eingetretenen Strom-Veränderungen rectificirt wurde mit den zur Strom-Correction von Theben bis Carlsburg angetragenen Bau-Werken [Hydrografická mapa dunajských prúdov od Devína na rakúskej hranici dole prúdom po Čilistov, zaznamenaná v roku 1825 a opravená v máji 1827 po zmenách prúdu, ktoré medzitým nastali pri stavebných prácach na spevňovaní toku od Devína po Rusovce]
Mierka:	1 : 43 200 (600 siah = 1 viedenský palec)
Rok vzniku:	1827
Autor a miesto vzniku:	Erdélyi, József, Dir. Ing.
Fyzické parametre:	rukopis na pauzovacom papieri, čiastočne kolorovaná
Originalita:	originál
Skladované:	v zásuvke, rozložené
Vonkajší opis:	
Kartografické údaje:	Mapa zobrazuje územie od Devínskej brány po obec Čilistov (dnes časť Šamorína). Neobsahuje žiadnu súradnicovú sieť, severku (je pravdepodobne naklonená v záujme lepšieho umiestnenia zobrazovanej plochy na SZ) ani iné kartografické nástroje. Neobsahuje legendu objasňujúcu základné mapové prvky, ale obsahuje iba legendu, ktorá objasňuje špecifické značky odkazujúce na konkrétne miesta na mape. Určenie mapového zobrazenia vzhľadom na chýbajúci kartografický obsah nie je presne možné, je pravdepodobne prevzaté zo všeobecnej mapy. Skreslenie rovnako nie je spoľahlivo určiteľné, neuberá však na výpovednej hodnote mapy.

Topografický a tematický obsah mapy:
Jazyk mapy:

Mapa je prevažne písaná v nemeckom jazyku (vysvetlivky, názov) pričom miestne názvy sa vyskytujú buď v nemeckej forme (najčastejšie, napr. Engerau alebo Pötschen Insel) alebo v maďarskej forme (Oroszvár, Czúny, Gútor) alebo v nemeckej forme zapísanej maďarským pravopisom (Preszburg). Vzhľadom na toto jazykové kolísanie vyvstáva otázka, či má nejaké politické alebo etnické opodstatnenie. V názvoch obcí sa to nejaví pravdepodobné, ale možné (Devín, Bratislava a Kopčany uvedené nemecky, ostatné maďarsky), v názvoch označujúcich javy fyzicko-geografické prechádza prevažne nemecké názvoslovie na maďarské v oblasti Rusoviec.

Obsahová a formálna úprava mapy:

Ako vyplýva z názvu, jedná sa o mapu dunajského toku, na ktorý sa aj zameriava, neposkytuje žiadne alebo len veľmi strohé informácie o okolitých územiach. Neobsahuje hypsometriu, len naznačené svahy šrafovaním na miestach, kde sa na brehu vyskytujú, inak sú plochy biele. Farebnosť mapy je obmedzená, základ je čiernobiely, osídlenia sú zaznačené ružovou, riečne ostrovy sivou farbou. Napriek zameraniu na zobrazenie rozvetveného toku nezachytáva všetky ramená, len tie bližšie hlavnému toku alebo naň spätne napojené. Vzhľadom na mieru a veľkosť mapy pochopiteľne mnoho ramien vo východnejšej časti zobrazovaného územia, kde sa dunajský tok široko rozvetvuje, vychádza mimo zobrazovanú plochu. Tam, kde to plocha mapy dovoľuje, zobrazuje aj mŕtve alebo vyschnuté ramená.

Tematický obsah mapy:

Zo správneho pohľadu zobrazuje mapa územie Uhorska, obce Bratislavskej a Mošonskej stolice, ktorých dobové pomenovanie na mape uvedieme v zátvorke: Devín (Devény), Petržalka (Engerau), Rusovce (Oroszvár, v nadpise Carlbürg), Čunovo (Csúny), Hamuliakovo (Gútor), Čilistov (Csölösztö), Szemet (Kalinkovo), Kopčany (Kitsee) a mesta Bratislavy (Preszburg). Na

západe mapa zobrazuje tok Dunaja krátko pred sútokom s Moravou (asi od Braunsbergu) pokračujúc po Pečniansku nivu, kde zachytáva i niektoré mŕtve a vyschnuté ramená a rozdelenie hlavného toku pri Pečni a Petržalke. Ďalej zachytáva kompletnú sieť ramien na pravej strane hlavného toku, avšak ľavej strane sa nevenuje, obsahuje len naznačené miesta výtoku/vtoku ramien do hlavného toku, rovnako pokračuje ďalej dole prúdom. Pravý breh Dunaja zachytáva presne až po Čunovo, kde sa zobrazovaná oblasť dostáva mimo mapové pole, na pravej strane hlavného toku, tu rozbrázdneného početnými dôkladne zobrazenými riečnymi ostrovmi, zachytáva opäť len výtoky ramien a hlavné pobrežné osídlenie. Mapa obsahuje náznamy hlavných ciest vedúcich cez sledované územie ako aj presnú trasu štátnej hranice s Rakúskom. V úseku Dunaja pri Bratislave zaznamenáva uskutočnené regulačné práce na toku.

Vybrané špecifiká obsahu mapy vzhľadom na sledovanú tému:

Mapa zachytáva východnú časť sledovaného úseku vrátane príahľých území ako aj priebehu politickej hranice, ktorú presne zachytáva. V smere od východu zachytáva postupný presun hlavného toku Dunaja z Kapitúlskeho ramena, kde je doložený na starších mapách, na sever, kde ho upravujú aj nové spevňovacie práce, čím sa zanášanie Kapitúlskeho ramena urýchľuje. Následne hranica prechádza už zanikajúcim ramenom medzi Griechen Au a Hirsch Au a stáča sa na juh, pričom tunajšie ramená už naznačené nie sú. V najzápadnejšom úseku hranice, ktorý inak kopíruje neskorší priebeh hraníc zaznačený na konci 19. storočia, je povšimnutia hodné naznačenie postupujúceho náplavového územia pod Braunsbergom, dnes už prevažne suchého, čo spolu s naznačenou tvorbou ostrova Sihoť a ešte neexistujúcim dnešným Slovanským ostrovom naznačuje zmenu charakteru oblúku hlavného koryta v tomto úseku, v zmysle jeho posunu na juh v oblasti Hainburgu⁹³ a na to nadväzujúceho posunu na sever v oblasti Devína a za hradnou skalou naopak stočenie na juh (tvorba náplav neskoršieho Slovanského ostrova).

⁹³ Mapa č. VIII.

VII. 1840

Miesto uloženia:	Magyar Nemzeti Levéltár, Budapešť
Fond:	S 12 Helytartótanácsi térképek (1738 – 1875)
Zložka:	S Kormányhatósági fondokból kiemelt térképek (17. sz.-20. sz.)
Typ mapy:	vodohospodárska mapa
Veľkosť:	214 x 60 cm
Referenčný kód/signatúra:	S_12_-_Div._XIII._-_No._655.
Názov:	Hydrographische Uebersichtskarte des Donau Stromes von Theben bis Gutor [Vodopisná prehľadná mapa Dunaja od Devína po Hamuliakovo]
Mierka:	1 : 14 400
Rok a miesto vzniku:	1840
Autor a príp. spoluautori:	Lechner Jozef, Zelenka Ľudovít (Ludwig)
Originalita:	originál
Vonkajší opis:	
Kartografické údaje:	Mapa má napriek menšej mierke charakteristiku plánu, je orientovaná na SV, neobsahuje legendu.
Topografický a tematický obsah mapy:	
Jazyk mapy:	nadpis, legenda nemecká, topografické názvy v nemeckých a maďarských tvaroch.
Obsahová a formálna úprava mapy:	Mapa zobrazuje úzky pruh územia pozdĺž Dunaja od hranice po Hamuliakovo/Čunovo (Sarndorf) so zameraním na prebiehajúce regulačné práce, preto sa sústreďuje na hlavný tok rieky. Zachytáva však aj súdobú sieť ramien, farebne odlišenú vegetáciu a schematicky zachytené humánno-geografické javy (sídla a cesty).

Vybrané špecifiká obsahu mapy vzhľadom na sledovanú tému:

Mapa je spracovaním a obsahom podobná mape č. V., svojím rozsahom umožňuje sledovať tok až od (novej) Hainburger Au spomínanej tu ako Liesel Ausschütt, dokumentuje jej rozširovanie na SZ. Až po Nuss Au zaznamenáva hranicu rovnako, zachytáva postup v tvorbe ľavobrežných ostrovov,⁹⁴ Nuss Arm zachytáva už suché, južnú časť ostrova Ruthen Leber zachytáva splývajúcu s Nuss Au oddelenú reliktným ramenom. Dokumentuje pokrok v zanášaní Kapitulského ramena a okolia Hirsch

⁹⁴ Slovánský ostrov; Käsmacher, neskôr Sihot'.

Au.⁹⁵ Zaznamenáva taktiež pôvodný priebeh hranice Mošonskej a Bratislavskej stolice, teda príslušnosť Flantschendorfu ku Kopčanom.

VIII. 1872 – 1873

Miesto uloženia: Archiv des Militärgeographischen Institutes, Viedeň
Typ mapy: topografická mapa
Referenčný kód/signatúra: 4758/1 (list)
Názov: Section a des Grandkartenblattes N. 13, colonne N. XVI. (Moravské pole, Schlosshof, Hainburg)
Mierka: 1 : 25 000
Rok a miesto vzniku: 1872 – 1873
Autor: Militärgeographisches Institut

Vonkajší opis:
Kartografické údaje: Mapa neobsahuje geografickú sieť, skreslenie je minimálne, je orientovaná severne. Je súčasťou 3. vojenského mapovania, používa polyedrické zobrazenie a dekadickú mierku. Mapa obsahuje kombinované šrafovanie a vrstevnicové zobrazenie hypsografie.

Topografický a tematický obsah mapy:
Jazyk mapy: nemecký
Obsahová a formálna úprava mapy: Mapa zobrazuje výrez z územia východného Rakúska na hraniciach s Uhorskom v rozsahu od Breitensee a Witzelsdorfu na západe po hranicu a obce na južnej strane Dunaja. Obsah je všeobecno-geografický, hypsografia kombinuje metódy izohypsí a šrafovania, farebnými odtieňmi je zobrazený stav povrchu krajiny (polia, zvlnené územia, močiare, štrkoviská) avšak vegetácia nie je zistiteľná. Zobrazenie sídiel je presné, rovnako hospodárska štruktúra krajiny vrátane katastrálnych hraníc. Zachytené je množstvo geomorfologických reliktovej práce ako aj regulačné práce.

Vybrané špecifiká obsahu mapy vzhľadom na sledovanú tému:

Mapa zachytáva najpresnejšie a najpodrobnejšie stav na rakúskej strane hranice. Dunaj je zobrazený už v takmer súčasnej podobe, severné rameno okolo starej Hain-

⁹⁵ Ojedinelý zápis v tomto tvare, častejšie Hirsch Haufen, resp. Hirsch Hauffen.

burger Au (s viacerými melioračnými kanálmi) je už len naznačené. Kvôli reguláciám doznievajúce dôsledky zmeny toku sú zachytené aj v zmene rozložení náplavových a erózných pásiem v okolí Hainburgu. Regulovaný do súčasnej podoby je aj Russbach využívajúci obe súčasné korytá. Dokumentovaný je postup nánosov na SZ strane Hainburger Ausschütt, cez ktorú prechádza už suchozemská hranica a po stočení na JV pretína jej stred. Následne prechádza cez prietochné rameno a úzkou šijou na Augl Arm, oblúkom po súši v oblasti Jägerhaussiedlung a naspäť na ešte prietochné Augl Arm. Zachytený je tu v ešte živej podobe finálny stav zmeny hlavného koryta Dunaja na juh. Niva Hainburger Ausschütt je neupravená, kým staršie a regulované nivy majú vegetáciu a obhospodarovanú pôdu. Úsek hranice pri súčasnom Jägerhaussiedlung pôsobí anachronicky a neviaže sa na žiadny prírodný úkaz. Rameno Nuss Arm je zachytené už ako mŕtve rameno, rovnako Pečnianske, rameno z juhu Griechen Au už nie je zaznamenané ani stopovo. V zmenenej podobe je hranica zo severnej strany Wottenburger Au dosahujúca k hlavnému toku ale nepodieľajúca sa na ňom. Vzhľadom na smer zanášania sa tu rakúska hranica posunula na sever na rozdiel od stavu pri Devíne, kde sa neprispôsobila zmeneným podmienkam, vedúc ale po brehu a po zanikajúcich ramenách medzi Wottenburger Au a Hirsch Haufen a nie po prúdnici ako medzi Thebner Au a Nuss Au. Rameno vedúce hranicu na juh od Pečne je stále zachytené ako prietochné.

IX. 1883

Miesto uloženia:	Archiv des Militärgeographischen Institutes, Viedeň
Typ mapy:	topografická mapa
Referenčný kód/signatúra:	4758/1_UNG (1 list)
Názov:	Schwarz-weiß-Kopie des Aufnahmeblattes der Franzisco-josephinische (3.) Landesaufnahme der österreichisch-ungarischen Monarchie; Devín, ústie Moravy / Čiernobiela kópia mapového listu 3. Vojenského mapovania Rakúsko-Uhorska
Mierka:	1 : 25 000
Rok a miesto vzniku:	1883
Autor:	Österreichisch-Ungarische Monarchie, Militärgeographisches Institut
Vonkajší opis:	
Kartografické údaje:	Mapa neobsahuje geografickú sieť ani legendu. Skreslenie je minimálne, je orientovaná severne.
Topografický a tematický obsah mapy:	
Jazyk mapy:	nemecký opis, topografické názvy nemecké a slovenské (podľa prevažujúcej národnosti v obciach)

Obsahová a formálna úprava mapy:

Všeobecno-geografická mapa obsahuje výrez územia Uhorska od hraníc na Dunaji a Morave po Patrónku na východe a Poľný mlyn (časť Záhorskej Bystrice (Pozsonybeszterce, Bisternitz)). Mapa je čiernobiela, obsahuje kombinovanú hypsografiu s prevahou izohýps, presne zakreslenú štruktúru obcí, dopravnú sieť (cesty, železnica), miestne názvy a niektoré črty hospodárskeho členenia pôdy.

Vybrané špecifiká obsahu mapy vzhľadom na sledovanú tému:

Obsahuje doplnok k predošlej mape č. VIII. zobrazujúci územie z uhorskej strany Dunaja. Uhorská hranica je zachytená po prúdnicí Moravy, prechádza cez hlavné koryto Dunaja a orientuje sa (ako je zakreslené na všetkých mapách po roku 1811) podľa kót zachycujúcich stav koryta zobrazený na mape č. IV. Ďalej pretína ostrov Hainburger Ausschüt a prechádza cez Thebner Au na jej južný breh, kde sa zachytáva o náznak niekdajšieho ramena obkolesujúc Jägerhaussiedlung a pokračuje v stave rovnakom ako na mape č. VIII. až po Wottenburger Au s rozdielom, že kým na rakúskej mape je hranica v úseku medzi vyústením Augl Arm a Nuss Arm vedená po prúdnicí Dunaja, na tejto mape je to po južnom brehu. Na Wottenburger Au je zachytené ďalšie prispôsobenie geomorfologickým zmenám v dôsledku sedimentačnej činnosti rieky. Prechádza po zúženom ramene medzi nivami Hirsch Haufen (splývajúccou v Pečnou) a Wottenburger Au, čím sa opäť mierne posúva v prospech Rakúska⁹⁶ na brehovú čiaru hlavného toku Dunaja. Rameno medzi Wottenburger Au a Griechen Au už tiež nie je zaznamenané. V oblasti Nuss Au je zrejme splynutie južného zvyšku ostrova Ruthen Leber s Nuss Au, avšak jeho väčšina podľahla erózii a severná časť sa stala súčasťou práve vznikajúceho ostrova Kasmacher.⁹⁷ Ten je však ešte mladou náplavovou nivou rovnako ako v najranejšom štádiu vzniku naznačený neskorší Slovanský ostrov (aj Horná sihoť), dokumentujúci vyššie uvedené zmeny hlavného koryta v danom úseku.

96 Z porovnania s mapou č. IV. z roku 1811 však vyplýva, že sa môže jednať aj o optický klam, prípadne sekundárny posun, pretože po zmene toku na sever od Pečne podľahla veľká časť nivy Hirsch Haufen erózii a tak sa Wottenburger Au priblížila k hlavnému korytu. Všetchno vzhľadom na to, že na oboch spomenutých mapách sú zachytené sedimentačné terasy, sa najpravdepodobnejšie jedná o kombináciu oboch faktorov.

97 Sihoť, kataster Karlova Ves.

X. 1921 – 1923

Miesto uloženia:	Ústredný archív geodézie a kartografie v Bratislave
Fond:	hraničné mapové dielo 1921 – 1923
Zložka:	Hranica s Rakúskom, úsek XI. – Dunaj
Typ mapy:	hraničná mapa
Názov:	Sekcia XI. (Danube); listy (feuille) 1 – 6
Mierka:	1 : 2 880
Rok a miesto vzniku:	1921 – 1923
Originalita:	originál
Počet listov/formát:	6 listov/A2

Vonkajší opis:

Topografický a tematický obsah mapy:

Jazyk mapy:

text máp je francúzsky, topografické názvy a schvaľovacie protokoly česky, slovensky, nemecky

Obsahová a formálna úprava mapy:

Mapové listy zobrazujú schematicky brehy hlavného koryta Dunaja so sústredením sa na geodetické umiestnenie novej štátnej hranice, topografiu prilahlých pobrežných častí neobsahuje. Zobrazujú prioritne javy, na ktoré nadväzoval priebeh hranice, teda pobrežnú čiaru a izobaru 2 m ohraničujúcu plavebný kanál, v ktorom po prúdnici prechádza hranica. Symbolickú hodnotu má zakreslenie pobrežných útvarov a vegetácie.

Vybrané špecifiká obsahu mapy vzhľadom na sledovanú tému:

Súbor máp zachytáva novourčený priebeh hranice viazaný na dobové javy v koryte rieky, ktorých zmeny v porovnaní so súčasným stavom vzhľadom na celkové nepatrné premeny koryta nie sú badateľné. Okrem toho zachytáva geomorfologické javy koryta. Informačnú hodnotu má zakreslenie pobrežných čiar a izobara 2 m. Prvý list mapového diela dokumentuje pokračujúce zanášanie na južnom brehu koryta oproti Devínu, posun severného oblúku rieky na západ obmedzuje aj tu zaznamenanú spätnú eróziu Slovanského ostrova. V nasledujúcom úseku je zachytená čerstvá stavba hrádze uzatvárajúca Dunaj do dnešného priameho koryta. V oblasti pod tzv. Gronárskou zátokou je najzaujímavejšia časť – zánik plavebnej línie a prechod hranice do nižšie položenej línie zanikajúcej práve v spomínanej zátok. Medzi oboma líniami križuje hranica nánosový val. Tento jav nie je jednoznačne vysvetliteľný. Z preberaných máp sa podobný relikt vyskytuje len na mape č. V. Je možné, že ide o relikt posunutia koryta na západ v oblasti ostrova Sihot'. Morfológia naznačuje progres aktívneho koryta. Tento presun je v oblasti najzápadnejšieho bodu Sihoti zakonzervovaný dodnes a zachytáva ho i aktuálna katastrálna hranica Devína. Vo východnejšej

oblasti, kde prebieha erózia na južnom brehu a posun koryta na juh, je poloha koryta a prúdnice zaznamenaná v stále platnom stave hranice.

Záver

Vývoj hranice je v širších otázkach výsledkom udalostí politických, v čiastkových sa jeho súčasťou stávajú vplyvy geomorfologické a lokálne. V prípade riečnej hranice je vždy súčasťou jej definície a dlhodobej existencie otázka reakcie hranice na zmeny riečného koryta. Na sledovanom úseku Dunaja prebieha politická hranica s istou nadväznosťou takmer tisíc rokov. Geomorfologické zmeny boli výzvou, na ktorú musela hranica prostredníctvom ľudí reagovať. Snahou práce je prispieť k objasneniu príčin, pohnútok a foriem týchto reakcií najmä v odbore geomorfológie, v dobe, keď je možné tento proces sledovať na starých mapách. Dôležitou hypotézou, ktorá sa v zásade potvrdila, je, že hranica v stave pred jej úpravou v rokoch 1921 – 1923 zachytávala reliktný stav predošlých geomorfologických zmien.

Pred zavedením geodetického mapovania sa ako rozhodujúci faktor stabilizácie ukázala majetková držba. Hranice sa už v predgeodetickom období kartografie a pred zavedením stabilného katastra pridržovali presných bodov. Tieto „kóty“ boli zavedené vlastníckymi pomermi poľnohospodárskej pôdy. Na miestach, kde sa hlavné koryto alebo významné rameno rieky odklonilo, a postupne zanieslo, došlo k vysporiadaniu pôdy a zavedeniu geometrických hraníc na základe jednotlivých parciel. Udialo sa to v sledovanom úseku na Thebner Au a Griechen Au. Obidve nivy boli intenzívne využívané najmä na sadovníctvo. Na nivách, ktoré neboli dostatočne stabilné na udržanie poľnohospodárstva alebo príliš malé či krátkotrvajúce, sa takýto proces neprejavil. Na prelome 18. a 19. storočia, keď bola hranica vytýčená pomocou kartografických bodov, sa stala voči geomorfologickým zmenám ešte menej pružnou, čo je demonštrovaťelné na procese vzniku Hainburger Au.

Zaujímavosťou je, že aj hranica stanovená v rokoch 1921 – 1923 napriek úprave v 70. rokoch 20. storočia konzervuje geomorfologické javy. Konkrétne sa tak deje v mieste, kde hranica z rokov 1921 – 1923 sledujúca stred plavebnej dráhy prechádzala cez reliktný stredový náplavový val. Rovnako v prípade katastrálnej hranice Devína a Wolfsthalu, ktorá nie je v Dunajskom koryte totožná s aktuálnou štátnou hranicou (prúdnicou rieky).

Pramene, literatúra a elektronické zdroje

Archívne pramene

Archiv des Militärgeographischen Institutes in Wien; Theben, Marchmündung. Schwarz-weiß-Kopie des Aufnahmeblattes der Franzisco-josephinische (3.) Landesaufnahme der österreichisch-ungarischen Monarchie. Signatúra – 4758/1_UNG; 1883.

Archiv des Militärgeographischen Institutes in Wien; Section a des Grandkartenblattes N. 13, collone N. XVI. Signatúry: 4758/1; 4758/1_UNG; 4758/3; 4758/4. 1872 – 1873.

Archív mesta Bratislavy (ďalej len AMB), Zbierka listín a listov, sign. 50, 57.

AMB, Zbierka máp a plánov (XVI. storočie – 1945), sign. 30 (14380-7), Mapa toku Dunaja od Viedne po Nikopol, 17. storočie

AMB, Zbierka máp a plánov (XVI. storočie – 1945), sign. 260 (115), Mapa Rakúsko-Uhorskej monarchie, 1684.

AMB, Zbierka máp a plánov (XVI. storočie – 1945), sign. 440 (1221), Politická mapa Uhorska (oblasť Rakúska, Vas, Zsala, Mosony, Soprony, Szomogy, Bratislava), 19. storočie

AMB, Zbierka máp a plánov (XVI. storočie – 1945), sign. 552 (743-1,2), Mapa Povodia Dunaja, oblasť Hainburg – Bratislava, 19. storočie, 1 : 25 000, 2 listy

AMB, Zbierka máp a plánov (XVI. storočie – 1945), sign. 1018 (652), Plán bratislavského územia patriace sčasti mestu a sčasti Pálffyovskej rodine, autor A. E. Frics, 1753

AMB, Zbierka máp a plánov (XVI. storočie – 1945), sign. 1019 (101), Špeciálna geografická mapa územia Bratislavy, autor A. E. Frics, 1753

AMB, Zbierka máp a plánov (XVI. storočie – 1945), sign. 1094 (120), Hranice mestského obvodu a súčasne hranice Uhorska s Rakúskom, 18. storočie

AMB, Zbierka máp a plánov (XVI. storočie – 1945), sign. 1241 (107), Plány dunajských nív Wottenburger Au a Kriechen Au, 1675.

AMB, Zbierka máp a plánov (XVI. storočie – 1945), sign. 1284 (174), Plán mestských pozemkov na pravej strane Dunaja: Bürger Au a Stadt Grund, 1816

Ústredný archív geodézie a kartografie v Bratislave, Hraničné mapové dielo 1920 – 1923. Mierka 1 : 2 880 a 1 : 2 500, Československo-rakúska hranica, úsek XII. Listy 1 – 7; úsek XI. Dunaj, listy 1 – 6, úsek XI. Morava, listy 55 – 56.

Edované pramene

FEJÉR, Georgius. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomi VIII. volumen III.* Buda: Typis typogr. Regiae universitatis Ungaricae, 1832, 763 s.

Elektronicky dostupné archívne pramene

Lunds universitetsbiblioteks bildsamlingar. Regnum Hungaria in Omnes suos Comitatus Accurate Divisum et Editum, 1662 – 1710. In *Internet Archive* [online].

San Francisco: Internet Archive, © 2014 [cit. 2023-10-01]. Dostupné na: <https://archive.org/details/arkivkopie.se-ublu-22280>

Österreichisches Staatsarchiv; 1. vojenské mapovanie; Dolné Rakúsko, 1773 – 1781. In *Arcanum Adatbázis Kft* [online]. Budapest: Arcanum Adatbázis Kft, © 2024 [cit. 2023-10-01]. Dostupné na: <https://maps.arcanum.com/en/map/firstsurvey-lower-austria/?layers=151&bbox=1817516.103803344%2C6143538.315745749%2C1829583.599643866%2C6147551.259730721>

Österreichisches Staatsarchiv; 1. vojenské mapovanie; Uhorské kráľovstvo, 1782 – 1785. In *Arcanum Adatbázis Kft* [online]. Budapest: Arcanum Adatbázis Kft, © 2024 [cit. 2023-10-01]. Dostupné na: <https://maps.arcanum.com/en/map/firstsurvey-hungary/?layers=147&bbox=2060427.9627900226%2C6031672.248250234%2C2156967.9295142004%2C6064769.481497715>

Österreichisches Staatsarchiv; Habsburské impérium – katastrálne mapy. In *Arcanum Adatbázis Kft* [online]. Budapest: Arcanum Adatbázis Kft, © 2024 [cit. 2023-10-01]. Dostupné na: <https://maps.arcanum.com/en/map/cadastral/?layers=3%2C4&bbox=1892314.8989650416%2C6127757.728565387%2C1898348.6468853028%2C6129826.3056433555>

Pozsony vármegye térképe. In *Eötvös Loránd Tudományegyetem* [online]. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, © 2024 [cit. 2023-10-01]. Dostupné na: <http://lazarus.elte.hu/hun/maps/1910/pozsony.jpg>

Tabula Hungariae, autor Lazar Deák (Lazarus Secretarius), 1526 – 1528. In *Eötvös Loránd Tudományegyetem* [online]. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, © 2024 [cit. 2023-10-01]. Dostupné na: <http://lazarus.elte.hu/hun/maps/lazar150.jpg>

Topografická mapa Pressburg und Hainburg, list 4758. In *GeoPortOst* [online]. Regensburg: GeoPortOst, © 2024 [cit. 2023-10-01]. Dostupné na: <http://geoportost.ios-regensburg.de/viewer/BV035895037>

Literatúra

BOHUŠ, Mirko – RUŽIČKOVÁ, Jana – LEHOTSKÁ, Blanka. *Dunaj, jeho ekosystémy a ľudská činnosť*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, CD 2011 [cit. 2023-10-01]. 370 s. ISBN 978-80-223-3136-4 Dostupné aj na: http://old.enviro-edu.sk/database/publikacie/dunaj_jeho_ekosystemy_a_ludska_cinnost/cd/editorial.html

BOROVSKÝ, Štefan et al. *Devín*. Bratislava: Obzor, 1984, 152 s. + 56 s. príloh

GRIM, Tomáš. *Textová príloha k výstave 100 let map z doby vzniku samostatného Československého štátu, ktorá sa konala v Prahe od 23. novembra 2018*.

GURŇÁK, Daniel – BLAŽÍK, Tibor – LAUKO, Viliam. *Úvod do politickej geografie, geopolitiky a regionálnej geografie*. (Skriptá). Bratislava: Geografika, Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2007, 140 s.

GUTHAS, Karl. *Geschichte Niederösterreichs*. Wien: Verlag für Geschichte und Politik, 1984, 312 s. ISBN 3-7028-0209-6

HOLEC, Peter. Reliéf a živá príroda v bratislavskom regióne. S. 29-49. In ŠEDIVÝ, Juraj – ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana et al. et al. *Dejiny Bratislavy: zväzok I. Brezalauspurc – na križovatke kultúr: Od počiatkov do prelomu 12. a 13. storočia*. Bratislava: Slovart, 2012, 608 s. ISBN 978-80-556-0330-8

HORVÁTH, Vladimír. *Bratislavský topografický lexikón*. Bratislava: Tatran, 1990, 408 s. + 48 s. príloh. ISBN 80-222-0229-0

HRNČIAROVÁ, Tatiana. Interpretácia historických máp vo výskume krajiny na príklade Bratislavy. In *Životné prostredie*. Roč. 47, 2013, č. 1, s. 43-48. ISSN 0044-4863

HRONSKÝ, Marián. *Trianon. Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1918 – 1920)*. Bratislava: VEDA, 2011, 686 s. ISBN 978-80-224-1183-7

JUNGWIRTH, Mathias et al. *Österreichs Donau, Landschaft – Fisch – Geschichte*. Wien: Institut für Hydrobiologie und Gewässermanagement, 2014, 420 s. ISBN 978-3-900932-20-6

KAČÍREK, Ľuboš – TIŠLIAR, Pavol. *Petržalka do roku 1918*. Bratislava: Muzeológia a kultúrne dedičstvo, o. z., 2014, 116 s. ISBN 978-80-971715-3-7

KAČÍREK, Ľuboš. *100. výročie pripojenia Petržalky k Československu*. Bratislava: Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2019, 112 s. ISBN 978-80-89881-17-8

KÓNYA, Peter et al. *Dejiny Uhorska*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2013, 788 s. ISBN 978-80-555-0921-1

KUNSKÝ, Josef – MÁLEK, Rudolf – VRÁNA, Otakar. *Zeměpis světa: Evropa*. Praha: Orbis, 1968, 544 s.

Lexicon universorum Regni Hungariae populosorum. Budapešť: V. Hornyanszky, 1920, 336 s.

LUKNIŠ, Michal et al. *Slovensko 2: Príroda*. Bratislava: Obzor, 1972, 1. vydanie, 920 s.

MACHÁT, František, et al. *Ilustrovaný zeměpis všech dílů světa*. Praha: Nákladem Ústředního nakladatelství a knihkupectví československého v Praze, vytiskl dr. Eduard Grégr, 1923 – 1925, 2. vydanie, 3 diely, 448 + 662 + 512 s.

NAGY, Lodovicus. *Notitiae politico-geographico statisticae inclyti regni Hungariae*. Budae: 1828, 640 s.

NĚMEC, Bohumil (ed.) *Ottův slovník naučný nové doby: Dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému. Díl II., sv. 1*. Praha: Paseka – Argo, reprint, 1998, 791 s. ISBN 80-7185-161-2 (Paseka); ISBN 80-7203-101-5 (Argo)

NOVOTNÝ, Bohuslav. *Slovom a mečom*. Martin: Matica slovenská, 1995, 152 s. ISBN 80-7090-330-9

PAPANEK, Georgius. *Georgii Papanek parochi Olasziensis presbyteri dioecesis Quinque-ecclesiensis De regno, regibusque Slavorum atque cum prisci civilis, et ecclesiastici, tum hujus aevistatu gentis Slavae*. Bratislava: Perfekt, 2018, 600 s. ISBN 978-80-8046-898-9

PEČÍRKA, Jan et al. *Dějiny pravěku a starověku: díl I*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1979, 592 s.

PIŠŮT, Peter. *Historická riečna krajina Dunaja* (prezentácia na konferenciu Bratislava a okolie & Stretnutie Pracovného spoločenstva podunajských krajín v Hainburgu dňa 16. októbra 2018).

PIŠŮT, Peter. O pôvode názvov dunajských ostrovov Alberwerd a Rudten Leber. S. 31-43. In HYROSS, Peter (ed.). *Spisy Mestského múzea v Bratislave*. Roč. 17. Bratislava: Mestské múzeum, 2005, 163 s. ISBN 80-969270-2-7

PIŠŮT, Peter. Príspevok historických máp k rekonštrukcii vývoja koryta Dunaja

na uhorsko – rakúskej hranici (16. – 19. storočie). S. 167-181. In PRAVDA, Ján (ed.). *Historické mapy*. Bratislava: Kartografická spoločnosť SR – Geografický ústav SAV, 2005, 255 s. ISBN 80-968365-7-9

PORUBSKÝ, Anton. Podzemné vody Bratislavy a jej okolia. In *Geografický časopis*. Roč. 25, 1973, č. 3, s. 216-232. ISSN 0016-7193

RATKOŠ, Peter – LICHNER, Ján – POLLA, Belo – ŠTEFANOVIČOVÁ, Táňa. *Bratislavský Hrad*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1960, 280 s. + 16 s. obrazových príloh

ROHÁČ, Peter. Fridrich II. Babenberský a jeho boje s Uhorským a Českým kráľovstvom 1230 – 1246. In *Vojenská história*. Roč. 19, 2015, č. 3, s. 6-25. ISSN 1338-7154

ROHÁČ, Peter. III. uhorsko-česká vojna o rakúske dedičstvo. In *Vojenská história*. Roč. 20, 2016, č. 4, s. 6-33. ISSN 1338-7154

ROHÁČ, Peter. Česko-uhorská vojna o babenberské dedičstvo 1273 (IV.). In *Vojenská história*. Roč. 21, 2017, č. 2, s. 8-36. ISSN 1338-7154

SASINEK, František Vítázoslav. Devín. In *Sborník Museálnej slovenskej spoločnosti*. S. 3-6. Roč. 13, 1908, č. 1, 161 s.

SCHEUCH, Manfred. *Historischer Atlas Österreichs*. Wien: Christian Bradstätter Verlag, 2008, 6. aktualisierte Auflage, 320 s. ISBN 978-3-85033-6

STEINHÜBEL, Ján. *Nitrianske Kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Bratislava: Vydavateľstvo Rak, 2016, 2. vydanie, 596 s. ISBN 978-80-85502-64-3

STEINHÜBEL, Ján. Bratislava ako centrum uhorského komitátu. S. 372-374. In ŠEDIVÝ, Juraj – ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana et al. et al. *Dejiny Bratislavy: zväzok I. Brezalauspurc – na križovatke kultúr: Od počiatkov do prelomu 12. a 13. storočia*. Bratislava: Slovart, 2012, 608 s. ISBN 978-80-556-0330-8

VALO, Ján. *Hranice Slovenska v rokoch 1918-45 (dizertačná práca)*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2014, školiteľ doc. PhDr. Juraj Roháč, CSc., 210 s. + 34 s. príloh

VEBER, Václav et al. *Dějiny Rakouska*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2010, 5. vydanie, 756 s. ISBN 978-80-7422-105-7

Elektronické zdroje

Kataster nehnuteľností. In *Geodetický a kartografický ústav* [online]. Bratislava: Úrad kartografie, geodézie a katastra Slovenskej republiky, © 2024 [cit. 2023-10-01]. Dostupné na: <https://zbgis.skgeodesy.sk/mkzbgis/sk/kataster?pos=48.153754,17.057937,15>

Slovensko-rakúska štátna hranica. In *Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky* [online]. Bratislava: Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, © 2024 [cit. 2023-10-01]. Dostupné na: <https://www.minv.sk/?slovensko-rakuska-statna-hranica>

Standard country or area codes for statistical use (M49)/Geographic regions. In *United Nations; Statistics Division* [online]. New York: United Nations; Statistics Division; Methodology, © 2024 [cit. 2023-10-01]. Dostupné na: <https://unstats.un.org/unsd/methodology/m49/>

INSTITUT ARCHIVNÍCH KULTURNÍCH PAMÁTEK A NÁRODNÍCH ARCHIVNÍCH PAMÁTEK V ČESKÉM ARCHIVNICTVÍ

MICHAL WANNER

Wanner, M. Institute of Archival Cultural Relics and National Cultural Relics in the Czech Archiving. *Slovenská archivistika*, Vol 54, 2024, No 1, p. 81-104.

The study presents the Czech Institute of Archival Cultural Relics and National Cultural Relics as a tool of increased protection and promotion of archival documents of special importance, which has been recognised by Czech legislation since 1974 and is still in use today. The author's effort is to inform about the fifty-year development of this still popular institute, to explain the term cultural relic, by which the Czech archiving moved aside from the meaning of that term in the heritage's legal norm, to find common characteristic features of individual periods in which specific archival documents were included in the group of archival or national cultural heritage. Additionally, the author's aim is to mediate information about it also in terms of the new Archives Act from 2004, to elucidate the administrative process of declaring archival documents as archival or national cultural relics, including preserving of these relics, to familiarise with the possibility of the cancellation process of the declaration of archival documents as archival cultural relics as a result of the reassessment of its importance, to include information on the protection and storage concept of archival documents included in the particular categories as well as to present selected archival documents from the category of archival cultural relics and national cultural relics in the Czech Republic.

Key words: archival cultural relics, national cultural relics, Act of the Czech Socialist Republic on Archives

Český institut archivních kulturních památek (AKP) a národních kulturních památek (NKP) v archivnictví vznikl jako nástroj zvýšené ochrany a propagace archiválií mimořádného významu. Přestože byl v české legislativě zakotven poměrně dávno, v roce 1974, je stále živý. Během svého půlstoletého vývoje prošel různými etapami, které odrážely vývoj české společnosti a nejrůznější zákruty historického vývoje českého archivnictví, jeho základní myšlenka, poukázat na to, co je jedinečné a výjimečné v archivech České republiky, se však ukázala natolik nosná, že nejen přežil, ale dodnes je populární a využíváný. Svědčí o tom například skutečnost, že jen v lednu 2024 bylo prohlášeno sedm nových archivních kulturních památek a jedna z nich byla rozšířena. Celkový počet AKP tak dosáhl čísla 181.¹ Cílem tohoto příspěvku je seznámit slovenské kolegy s tímto institutem, jeho vývojem a alespoň některými archiváliemi, kterým se dostalo tohoto ohodnocení.

¹ AKP jsou označovány čísly, přičemž nejvyšší doposud přidělené číslo je 185. Celkový počet AKP je však 181. V číselné řadě AKP vznikly v minulosti intervaly v důsledku slučování již prohlášených AKP.

Vznik kulturních památek

Kulturní památky (KP)² a národní kulturní památky (NKP) byly zřízeny prvním československým archivním zákonem, zákonem České národní rady (ČNR) č. 97/1974 Sb. o archivnictví.³ Hlavním důvodem jeho vzniku byla na jedné straně snaha zajistit alespoň části nejvýznamnějších archiválií zvýšenou ochranu a současně zviditelnit archivnictví v očích široké veřejnosti. Svým způsobem šlo o řešení z nouze, odrážející omezené možnosti českého archivnictví sedmdesátých let, kdy, na rozdíl od Slovenska, neprobíhala výstavba archivních budov a většina archiválií byla uložena v zcela nevyhovujících podmínkách. Vznik institutu byl rovněž motivován snahou zařadit do té doby široké veřejnosti téměř neznámý obor archivnictví po bok ostatních paměťových institucí a pokus se zviditelnit jej tak v očích široké veřejnosti.⁴

Podle výše uvedené legislativy mohla být za kulturní památku prohlášena „*archiválie, která dokládá vývoj společnosti nebo některého z oborů lidské činnosti nebo se vztahuje k významným osobám, popřípadě událostem a která pro tyto vlastnosti nebo některou z nich má pro kulturu společnosti mimořádný význam*“.⁵

Jestliže evidence Jednotného archivního fondu (nyní Národního archivního dědictví), tedy evidence archiválií, obecně stanovila, které dokumenty jsou archiváliemi a spadají tedy pod režim archivního zákona, a identifikovala tak specifický majetek, evidovaný podle zákona o archivnictví, institut kulturních památek obrazně vyňal z této masy archiválií ty, které byly po posouzení shledány výjimečnými nebo jedinečnými. Institut neurčoval žádná kvantitativní měřítka, kulturními památkami mohly být prohlášeny jak jednotliviny, tak archivní fondy nebo sbírky, vždy však šlo o archiválie a archivní soubory z jednoho archivu. Snaze zařadit se po bok ostatních institucí pečujících o kulturní dědictví odpovídalo zvolené pojmosloví. Užitím terminologicky totožného pojmu „kulturní památka“ s novým obsahem se české archivnictví odchýlilo od pojetí kulturní památky v památkářské právní normě, zákonu č. 22/1958 Sb. o kulturních památkách, který definoval kulturní památku jako „*kulturní statek, který je dokladem historického vývoje společnosti, jejího umění, techniky, vědy a jiných oborů lidské práce a života, nebo jest jí dochované historické prostředí sídlištních celků a architektonických souborů, anebo věc, která má vztah k významným osobám a událostem dějin a kultury*“.⁶ Toto pojetí nebylo zcela šťastné, u neinformované veřejnosti i pracovníků nearchivních paměťových institucí vyvolávalo občas zmatek a nedorozumění, celkově však nešlo o zásadní problém.

² Archivní kulturní památky se původně nazývaly kulturní památky. Ke změně označení došlo až v roce 2004.

³ Na Slovensku byl 19. prosince 1975 přijat zákon Slovenskej národnej rady (SNR) č. 149/1975 Zb. o archivnictve. Tento zákon rovněž zavedl institut archivních kulturních památek, ten byl však zrušen zákonem SNR č. 571/1991 Zb., ktorým sa mení a doplňa zákon Slovenskej národnej rady č. 149/1975 Zb. o archivnictve.

⁴ RŮŽEK, Vladimír. Archiválie jako kulturní památky. In *Archivní časopis*. Roč. 42, 1992, č. 3, s. 149-154, odkaz s. 150.

⁵ § 3, odst. 1 zákona ČNR č. 97/1974 Sb. o archivnictví.

⁶ § 2, odst. 1 zákona Národního shromáždění Československé republiky (NS ČSR) č. 22/1958 Sb. o kulturních památkách.

Návrh na prohlášení archiválie za kulturní památku mohl v archivnictví podat pouze archiv, ve kterém je archiválie uložena. U archiválií, která nebyly uloženy v archivu, podával návrh státní oblastní archiv, v jehož územním obvodu se archiválie nacházela. O návrhu rozhodovalo ministerstvo vnitra, které tím teoreticky mohlo pověřit některý ze státních archivů, kde jsou archiválie uloženy.⁷ Za základní kritéria při posuzování toho, zda archiválie má nebo nemá být prohlášena kulturní památkou, zákon stanovil povinnost hodnotit její obsah, formu, původ, dobu vzniku a její význam pro dějiny obecné, národní nebo regionální.⁸

Zákon nařizoval vznik zvláštní evidence kulturních památek. Evidenci archiválií uznaných za kulturní památky vedly v prvním stupni archivy, které určilo ministerstvo vnitra, v organizacích činných v oboru působnosti ministerstva kultury, je vedly tyto organizace a zařízení.⁹ Ve druhém stupni vedlo zvláštní evidenci archiválií uznaných za kulturní památky ministerstvo vnitra. Tato evidence byla ale ukládána odděleně od evidenčních listů Jednotného archivního fondu (JAF), přestože existence archiválie uznané za kulturní památku byla rovněž uváděna na evidenčních listech JAF základní i druhotné evidence.¹⁰

Cíl zajistit lepší péči alespoň vybraným archiváliím se projevil tím, že zákon nařídil vytvoření reprodukcí archiválií prohlášených za KP a NKP a jejich zpřístupňování místo originálů.¹¹

Zákon ČNR č. 97/1974 Sb., o archivnictví zřídil i institut národních kulturních památek: „*Vláda České socialistické republiky může nařízením prohlásit za národní kulturní památky nejvýznamnější z archiválií uznaných za kulturní památky. Návrh předkládá ministr vnitra v dohodě s ministrem kultury.*“¹² Národní kulturní památky byly tedy definovány jako nejvýznamnější z významných. Za NKP bylo možno prohlásit pouze takové archiválie, které pro svou jedinečnost představují největší hodnoty archivního bohatství země.

Při definování archivních NKP bylo dosaženo, zjevně i z procedurálních důvodů, větší shody s definicí národní kulturní památky podle zákona o kulturních památkách: „*Památky, které tvoří nejvýznamnější součást kulturního bohatství národa, prohlašuje vláda na návrh ministra školství a kultury za národní kulturní památky. Národní kulturní památky požívají zvýšené ochrany podle dalších ustanovení tohoto zákona.*“¹³

Národní kulturní památky prohlašovala vláda ČSR formou nařízení. Prohlásit za NKP bylo možno pouze archiválii již prohlášenou za KP. Archiválie prohlášené za NKP byly zapisovány do zvláštního seznamu vedeného ministerstvem vnitra.

⁷ § 3, odst. 3 a 4 zákona ČNR č. 97/1974 Sb. o archivnictví.

⁸ § 3, odst. 2, tamtéž.

⁹ § 3 odst. 5, tamtéž.

¹⁰ § 3 odst. 5, tamtéž.

¹¹ § 9, tamtéž.

¹² § 4, tamtéž.

¹³ § 3 zákona NS ČSR č. 22/1958 Sb. o kulturních památkách.

Kulturní památky a národní kulturní památky prohlášené do roku 2004

V prohlašování KP lze vyzorovat několik vln s charakteristickými znaky. Na počátku byla výzva, jejímž výsledkem byla masa kvalitních i nepříliš ujasněných návrhů pocházejících nejen z řad archivářů, ale i široké veřejnosti. Z jejich selekce vzešla první, poměrně masivní vlna KP – jen 7. července 1977 bylo prohlášeno 39 kulturních památek, v srpnu dalších pět, v září další dvě, v říjnu další tři, v listopadu téhož roku další tři. Návrhy na prohlášení za KP byly samozřejmě poplatné soudobému pohledu na dějiny. Akcentovány byly archiválie středověké i raně novověké a doklady významných mezníků dějin národních i dějin komunistického a dělnického hnutí. Často šlo o úlitby normalizačnímu režimu, většina KP byla hodnotná a splnila funkci, která se od nich očekávala.

Poté nastal určitý hiát, k oživení institutu došlo až v osmdesátých letech 20. století, kdy bylo prohlášeno celkem 41 kulturních památek. Většinu zde tvořily památky středověké a raně novověké, důraz byl nově více kladen na doklady protifašistického odboje a archiválie spojené s národním hnutím v 19. století.

Celospolečenské změny po roce 1989 a přijetí novely archivního zákona v roce 1992¹⁴ se projevy i v nové vlně kulturních památek. Ta zrcadlila především obavy archivářů na vedoucích pozicích, kteří byli doposud zcela zvyklí na dominanci státních archivů a prakticky nijak neřešili otázku vlastnictví archiválií, z restitucí archiválií. Obecně nedůvěřovali restituentům a snažili se zajistit archiváliím vydávaným vlastníkům zvýšenou právní ochranu.¹⁵ Zmíněné obavy se ukázaly jako neoprávněné. O většinu archiválií se vlastníci nepřihlásili a i tam, kde restituční proces proběhl, byla s vlastníky navázána většinou dobrá spolupráce. Podstatná část archiválií, kterých se restituční proces týkal, navíc zůstala v archivech na základě smluv o úschově. Výsledkem obav archivářů bylo nicméně prohlášení řady AKP, o jejichž oprávněnosti panují dodnes pochybnosti.

Po této vlně se komise pro kulturní památky zřízená ředitelem odboru archivní správy ministerstva vnitra odmlčela a znovu se sešla až v roce 1996 v novém složení. Opět byla prohlášena řada dalších KP. Nadále dominovaly památky středověké, složení navrhovaných archiválií bylo ale pestřejší jak z hlediska typů dokumentů, tak doby jejich vzniku. I v tomto období byly motivy prohlašování archiválií různorodé. V některých případech šlo o to získat prostředky na nákup archiválií od soukromých vlastníků, jindy zajistit prostředky na jejich záchranu. Vždy však šlo o archiválie hodnotné, jejichž prohlášení nevyvolávalo a nevyvolává kontroverze.¹⁶

¹⁴ Zákon ČNR č. 343/1992 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon ČNR č. 97/1974 Sb. o archivnictví.

¹⁵ RŮŽEK, Archiválie jako kulturní památky, s. 151-152.

¹⁶ Přehled AKP (včetně KP podle starého archivního zákona) se nachází na webové stránce Ministerstva vnitra České republiky. In *Archivní kulturní památky* [online]. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky, © 2024 [cit. 2024-05-28]. Dostupné na: <https://www.mvcr.cz/clanek/kulturni-pamatky.aspx?q=Y2hudW09Mg%3d%3d> Přehled NKP se nachází na webové stránce Ministerstva vnitra České republiky. In *Národní kulturní památky* [online]. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky, © 2024 [cit. 2024-05-28]. Dostupné na: <https://www.mvcr.cz/clanek/kulturni-pamatky.aspx?q=Y2hudW09MQ%3d%3d>

V sledovaném období byly prohlášeny rovněž tři národní kulturní památky. Byly to archivní soubory Archiv České koruny 1158 – 1935 v roce 1988,¹⁷ Moravské desky zemské v roce 1998¹⁸ a Archivní sbírka Historica Třeboň v roce 2000.¹⁹

Archivní kulturní památky podle nové legislativy

V roce 2004 byl v České republice přijat nový archivní zákon,²⁰ který institut převzal a podrobněji definoval. Ustanovení tohoto zákona a následně vzniklých prováděcích předpisů a metodických norem v dané oblasti platí jen s drobnými změnami dodnes.

Zákon vyřešil problém stejného označení pro různé pojmy podle zákona č. 499/2004 Sb. o archivnictví a zákona č. 20/1987 Sb. o státní památkové péči²¹ tím, že dosavadní kulturní památky v archivnictví přejmenoval na archivní kulturní památky. Termín národní kulturní památky naopak zůstal zachován, především z důvodu totožné procedurální stránky prohlašování této kategorie památek.

Prohlášení archiválií za AKP a NKP upravují § 21 a § 22 archivního zákona. Evidence AKP a NKP je ukotvena v § 18 zákona. Další ustanovení upravují vývoz archiválií, které jsou prohlášeny za NKP a archiválií, které jsou předmětem řízení o prohlášení za AKP nebo NKP (§ 29). Zákon upravuje ochranu AKP (§ 30), paušální příspěvek na péči o AKP a NKP (§ 31), bezplatnou pomoc vlastníkovi AKP a NKP a podmínky uložení AKP na dobu určitou do Národního archivu nebo do státního oblastního archivu (§ 32), nahlížení do NKP (§ 34) a vystavování NKP (§ 39). Působnost ministerstva na úseku archivních kulturních památek a národních kulturních památek upravuje § 44 písm. u) zákona. Působnost na úseku kontroly AKP a fyzického stavu AKP a NKP upravují § 46, 49, 52, 55 a 57. Přestupky proti plnění povinností sjatých s evidencí a péčí o AKP a NKP pak upravuje § 73.

Ministerstvo vnitra bylo zákonem zmocněno (§ 19) stanovit způsob vedení evidence archiválií prohlášených za AKP nebo za NKP. Stalo se tak vyhláškou č. 645/2004 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů.²² Způsob vedení evidence AKP a NKP je specifikován v § 10 této vyhlášky. Státní příspěvek vyplácený vlastníkovi AKP v souvislosti s prohlášením archiválie za AKP nebo NKP upravuje § 15 tohoto předpisu.

Podrobnosti vztahující se k institutu AKP a NKP charakterizuje Metodický návod č. 2 odboru archivní správy a spisové služby MV k postupu prohlášení archiválií,

¹⁷ Nařízení vlády České socialistické republiky (ČSR) č. 132 ze dne 17. srpna 1988 o prohlášení Archivu České koruny za národní kulturní památku.

¹⁸ Nařízení vlády č. 46 ze dne 2. února 1998 o prohlášení Moravských zemských desek za národní kulturní památku.

¹⁹ Nařízení vlády č. 170 ze dne 31. května 2000 o prohlášení archivní sbírky Historica Třeboň za národní kulturní památku.

²⁰ Zákon č. 499/2004 Sb. ze dne 30. června 2004 o archivnictví a spisové službě a změně některých zákonů ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon).

²¹ Zákon ČNR č. 20/1987 Sb. ze dne 30. března 1987 o státní památkové péči.

²² Vyhláška č. 645/2004 Sb. ze dne 13. prosince 2004, kterou se provádějí některá ustanovení zákona o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů (dále jen vyhláška).

archivních sbírek a archivních fondů nebo jejich ucelených částí za archivní kulturní památky, prohlášení archivních kulturních památek za národní kulturní památky a o nakládání s archiváliemi prohlášenými za tyto památky a péči o ně, ze dne 2. ledna 2006 (AS-1413/2-2005), který v metodické rovině doplnil a usměrnil výklad dosavadní legislativy.²³

Za AKP mohou být prohlášeny „*archiválie, které vzhledem k době vzniku, obsahu, formě, původci nebo vnějším znakům mají význam pro dějiny obecné, národní nebo regionální, pro dějiny vědy, techniky nebo kultury nebo vzhledem k jedinečnosti nebo původnosti anebo k případné další výjimečné vlastnosti mají mimořádný význam pro společnost*“.²⁴ Za archivní kulturní památku se prohlašují archiválie nebo archivní soubory uložené v jednom archivu nebo kulturně vědecké instituci, nebo u jednoho vlastníka.²⁵

Proces prohlášení archivní kulturních památek a národních kulturních památek

Návrh na prohlášení AKP může podat archiv, kde jsou archiválie uloženy, nebo archiv, který je vede v základní nebo druhotné evidenci archiválií (Národního archivního dědictví – NAD), nebo majitel archiválie. Žádost se podává na standardizovaném formuláři spolu s veškerou další dokumentací. Požadovány jsou následující údaje – název archiválie nebo archivního souboru, data vzniku těchto archiválií, název instituce, která vede předmětné archiválie v základní (u kulturně vědeckých institucí v druhotné) evidenci NAD, místo uložení archiválií, číslo evidenčního listu NAD, množstevní charakteristika archiválií (druhy a počty evidenčních jednotek), názvy archivních pomůcek, ve kterých jsou předmětné archiválie podchyceny, jejich evidenční čísla, signatury apod. Žádost musí být podrobně zdůvodněna podle kritérií uvedených v zákoně. Nesmějí chybět údaje o fyzickém stavu archiválií, informace o tom, zda byly pořízeny bezpečnostní kopie a kopie určené k uživatelské práci. K žádosti bývá přiložen posudek restaurátora Národního archivu nebo příslušného státního oblastního archivu. Popsány musejí být klimatické podmínky, ve kterých jsou archiválie uloženy, použité ochranné obaly apod. Poslední část tvoří identifikační údaje archivu nebo vlastníka archiválie.²⁶ Vlastník archiválií, u nichž bylo zahájeno řízení o prohlášení za archivní kulturní památku, je ode dne zahájení řízení až do nabytí právní moci rozhodnutí ministerstva povinen písemně předem oznámit ministerstvu každou zamýšlenou změnu jejich umístění nebo převod, nebo přechod vlastnictví.²⁷

²³ Text metodického návodu je dostupný na webové stránce Ministerstva vnitra České republiky. In *Metodiky týkající se evidence Národního archivního dědictví a archivních kulturních památek* [online]. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky, © 2024 [cit. 2024-05-28]. Dostupné na: <https://www.mvcr.cz/clanek/metodiky.aspx?q=Y2hudW09Mg%3d%3d>

²⁴ § 21 odst. 1 zákona.

²⁵ Jde o muzea, knihovny, galerie, památníky, veřejné výzkumné instituce a vysoké školy spravující archiválie (§ 11 odst. 5 zákona).

²⁶ § 21 odst. 1, 2 a 3 zákona.

²⁷ § 21 odst. 5, písm. a) a b) zákona.

O návrhu rozhoduje ministerstvo vnitra, konkrétně ředitel odboru archivní správy a spisové služby (OASSS MV). Ministerstvo nejprve informuje žadatele o přijetí žádosti o prohlášení AKP a NKP a o nutnosti svolat Komisi pro prohlášení archiválií za archivní kulturní památky a pro posouzení návrhů na prohlášení archiválií za národní kulturní památky, jakož i o všech skutečnostech, které vyplynou v průběhu řízení o prohlášení archiválií za AKP. Komisi zřizuje ředitel OASSS MV, její členy jmenuje z řad odborníků. Komise posuzuje oprávněnost návrhu, jeho soulad s archivní legislativou. U navrhovaných souborů archiválií se hodnotí především jejich obsahová a věcná jednota. Komise následně vydá doporučující stanovisko pro ředitele OASSS MV a ten rozhodne ve správním řízení o žádosti podle výše uvedených kritérií a s přihlédnutím k doporučení Komise pro AKP a NKP. V době existence institutu nastala již několikrát situace, kdy názor ředitele a komise byl odlišný, a to v kladném i záporném smyslu. Účastník řízení, tedy navrhovatel, může v souladu se správním řádem proti rozhodnutí podat rozklad ministru vnitra, a to cestou odboru archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra.

Obdobně se postupuje v případech, kdy jde o rozšíření dosavadní AKP. Zkušenost totiž ukázala, že v průběhu času došlo k dohledání řady cenných archiválií provenienčně i věcně souvisejících s již prohlášenými archiváliemi. Pro úplnost je nutno dodat, že došlo i k opačnému procesu, tj. vyčlenění některých méně významných archiválií z již prohlášených AKP. Šlo především o případy, kdy za AKP byly prohlášeny velké nezpracované archivní soubory, které neprošly procesem vnitřní skartace a obsahovaly proto duplikáty.

Proces prohlášení AKP za NKP se řídí platnými legislativními pravidly a je zajišťován ministerstvem vnitra. Žádost o prohlášení AKP za NKP je podávána obdobným způsobem jako v případě žádosti o prohlášení AKP. Vláda prohlašuje AKP za NKP nařízením.²⁸ Od roku 2000 však nedošlo k prohlášení žádné další AKP za NKP a žádný návrh není ani diskutován.

Možnost přehodnocení archivních kulturních památek

Do zákona č. 499/2004 Sb. se s novelou v roce 2009²⁹ dostalo rovněž ustanovení upravující postup při zrušení prohlášení za AKP z důvodu přehodnocení jejího významu. Do legislativy se dostal proto, že v době vzniku zákona panovaly a stále se objevují verbálně deklarované pochybnosti o oprávněnosti prohlášení některých AKP především ze sedmdesátých a počátku devadesátých let 20. století. Návrh na zrušení prohlášení za archivní kulturní památku může podat archiv nebo kulturně vědecká instituce, kde jsou archiválie uloženy, archiv, který je vede v základní nebo druhotné evidenci, nebo vlastník archiválie. Návrh na zrušení prohlášení musí však vždy obsahovat název a evidenční údaje o AKP a důkladné odůvodnění zrušení prohlášení za archivní kulturní památku z důvodu přehodnocení významu.³⁰

Zde je nutné konstatovat, že doposud byla podána pouze jediná žádost o zrušení

²⁸ § 22 zákona.

²⁹ Zákon č. 190/2009 Sb., kterým se mění zákon č. 499/2004 Sb. o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony.

³⁰ § 21 zákona, odst. 6 a 7.

prohlášení za AKP, nebyla však přijata z důvodu nedostatečného formálního odůvodnění. Nepodání žádosti je dosti obtížné interpretovat. Může být odrazem neochoty archivářů měnit ustálené pořádky, odrazem historické zkušenosti s rychle se měnící politickou situací i obavou, že jakákoli změna by mohla zpochybnit hodnověrnost samotného institutu AKP.

Zvláštní evidence archivních kulturních památek a národních kulturních památek

Po prohlášení AKP a NKP ministerstvo přidělí každé památce jedinečné a neměnné číslo. Pod tímto číslem je AKP vedena ve zvláštní evidenci všech archiválií prohlášených za AKP nebo za NKP. Tuto evidenci vede ministerstvo vnitra, archivy, v nichž jsou tyto archiválie uloženy, nebo které vedou tyto archiválie v druhotné evidenci NAD. Evidence s veškerou dokumentací je vedena v papírové podobě, přehledy AKP a NKP jsou dostupné na webových stránkách ministerstva vnitra i jednotlivých archivů. Tuto evidenci tvoří stejnopis žádosti o prohlášení archiválií, archivních souborů nebo jejich ucelených částí za památku, stejnopis rozhodnutí ministerstva o prohlášení archiválií, archivních souborů nebo jejich ucelených částí za AKP. U NKP je navíc nařízení vlády o prohlášení AKP za NKP. Do zvláštní evidence se dále ukládají zprávy o výsledcích prověrek fyzického stavu AKP nebo NKP zasílané ministerstvu archivy podle § 30 odst. 3 a 4 zákona, rozhodnutí ministerstva o konzervaci nebo restaurování poškozených nebo ohrožených AKP nebo NKP podle § 30 odst. 5 zákona, údaje o vývozu AKP nebo NKP podle § 29 zákona, a pokud jde o NKP rozhodnutí ministerstva podle § 34 odst. 5 o nahlížení do originálů a povolení ministerstva k vystavování NKP (§ 39 odst. 4 zákona). Zvláštní evidence AKP a NKP vedená archivy má stejné složení, navíc jsou zde údaje o bezpečnostních kopiích podle § 30 odst. 1 zákona. Vlastník nebo držitel AKP nebo NKP, která je uložena mimo archiv a kterou vede v základní evidenci Národního archivního dědictví příslušný archiv podle své působnosti, předává těmto archivům na vyžádání údaje potřebné pro vedení zvláštní evidence památek.

Archiválie, archivní soubory nebo jejich ucelené části prohlášené za AKP a NKP se evidují v archivních sbírkách nebo v archivních fondech, jejichž součástí jsou. Informace o nich lze proto nalézt v základní, druhotné a ústřední evidenci Národního archivního dědictví v rubrice č. 18 na evidenčních listech NAD, a to v rozsahu: název památky, druh památky, datum prohlášení památky, číslo, pod kterým je památka vedena v zvláštní evidenci památek.³¹ O uložení památek se vede zvláštní plán jako součást bezpečnostní dokumentace objektu. Je to lokační plán se zvláštním vyznačením uložení AKP nebo NKP.³²

³¹ § 18 zákona, § 10 vyhlášky.

³² Čl. 13 metodického návodu.

Ochrana a režim archiválií prohlášených za archivní kulturní památky nebo národní kulturní památky

Po prohlášení archiválie za AKP má vlastník nebo držitel do 90 dnů ode dne nabytí právní moci rozhodnutí o prohlášení archiválie za AKP povinnost pořídit na vlastní náklady její bezpečnostní kopii. Dříve šlo o mikrofilmy, nyní se pořizují kopie v digitální podobě. Bezpečnostní kopie AKP se ukládají v jiném objektu, než jsou uloženy originály AKP.³³ Současně se pro studijní účely pořizuje kopie archiválií určená k uživatelské práci.

Archivy, ve kterých jsou AKP nebo NKP uloženy, mají povinnost provádět nejméně jedenkrát za rok prověrku jejich fyzického stavu. O výsledku prověrky podávají do 30 dnů od jejího provedení písemnou zprávu ministerstvu. V případě ohrožení, poškození, znehodnocení, zničení, ztráty nebo odcizení AKP nebo NKP podává archiv zprávu ministerstvu neprodleně. Totéž platí pro AKP a NKP, které nejsou uloženy v archivech. Poškozené nebo ohrožené památky musejí být neprodleně konzervovány nebo restaurovány. Jejich konzervaci nebo restaurování je povinen zajistit vlastník nebo držitel archiválií, a to pouze na základě povolení ministerstva a způsobem, který ministerstvo určí. Archivní prostory, v nichž jsou uloženy NKP, musejí být nepřetržitě střeženy.³⁴

Protokoly o výsledcích prověrek fyzického stavu AKP a NKP zasílané ministerstvu archivy obsahují kromě popisu aktuálního fyzického stavu archiválií, rovněž informace o provedených, probíhajících nebo plánovaných konzervačních zásazích, údaje o fyzických podmínkách uložení a jeho případných závadách, údaje o zabezpečení prostor proti neoprávněnému vniknutí nebo krádeži, o počtech a kvalitě bezpečnostních kopií, o počtech a kvalitě studijních kopií apod.³⁵

Archiválie prohlášené za AKP lze vyvést do zahraničí pouze na dobu určitou, a to na základě povolení ministerstva vydaného na základě žádosti vlastníka nebo držitele AKP. Vývoz lze povolit pouze na dobu určitou, a to výhradně za účelem vystavování, konzervování, restaurování nebo vědeckého zkoumání. Podle dostupných údajů ale doposud k vývozu AKP nebo NKP do ciziny nedošlo. Archiválii, která je předmětem řízení o prohlášení za AKP nebo za NKP, nelze do doby vydání rozhodnutí MV nebo nařízení vlády vyvézt z území České republiky. Archiválii prohlášenou za NKP je možno vyvézt do zahraničí jen na dobu určitou a s předchozím souhlasem vlády, a to pouze z důvodu jejího vystavování nebo restaurování.³⁶

Na žádost vlastníka nebo držitele AKP nebo NKP, který není schopen zajistit její řádnou ochranu a odbornou péči a nemá AKP nebo NKP uloženu ve veřejném archivu, ministerstvo poskytne jejímu vlastníkovvi nebo držiteli bezplatnou poradenskou pomoc, nebo uloží AKP nebo NKP na dobu určitou do Národního archivu nebo do státního oblastního archivu, nejdéle však na dobu jednoho roku. Pokud vlastník nebo držitel AKP nebo NKP není schopen ani po uplynutí této lhůty zajistit její řádnou ochranu, může o jejím dalším uložení ministerstvo rozhodnout opětovně, a to

³³ § 14 vyhlášky.

³⁴ § 30, 46, 49, 52, 55, 57 zákona.

³⁵ § 30 zákona.

³⁶ § 29 zákona.

i z moci úřední. Ve chvíli, kdy však pominou důvody uložení památky ve zmíněných archivech, Národní archiv nebo příslušný státní oblastní archiv uloženou AKP nebo NKP jejímu vlastníkovu nebo držiteli na základě jeho žádosti neprodleně vydá.³⁷

V případě archiválií prohlášených za AKP a NKP jsou badatelské veřejnosti předkládány k nahlížení výhradně kopie určené k uživatelské práci. Do originálů archiválií lze nahlížet jen tehdy, nejsou-li vyhotoveny jejich kopie. Jestliže takové kopie byly vyhotoveny, lze originály archiválií předložit k nahlédnutí jen se souhlasem archivu, kde jsou archiválie uloženy, pokud to účel nahlédnutí vyžaduje. NKP se mohou předkládat k nahlédnutí v originále jen v archivech, kde jsou trvale uloženy, a to po předchozím povolení ministerstva; jinak se k nahlédnutí předkládají pouze jejich kopie.³⁸

Vystavovat lze archiválie prohlášené za AKP pouze za podmínek stanovených zákonem (§ 39) a v souladu se zásadami vystavování archiválií. Národní kulturní památku lze vystavovat pouze na základě povolení ministerstva.³⁹

Příspěvek vlastníkům archivních kulturních památek a národních kulturních památek

Pokud vlastník archiválie nemá AKP nebo NKP uloženu ve veřejném archivu, a nejedná-li se o AKP nebo NKP ve vlastnictví České republiky, právnické osoby zřízené zákonem nebo územním samosprávním celkem, má v souvislosti s prohlášením archiválie za archivní kulturní památku nebo národní kulturní památku nárok na poskytnutí paušálního státního příspěvku za prohlášení archiválie za AKP nebo NKP. Nárok musí vlastník AKP nebo NKP uplatnit do tří měsíců ode dne nabytí právní moci rozhodnutí o prohlášení archiválie za AKP nebo do tří měsíců ode dne nabytí účinnosti nařízení vlády o prohlášení AKP za NKP, jinak nárok zaniká. Nárok se uplatňuje písemně u ministerstva vnitra prostřednictvím státního oblastního archivu nebo Národního archivu podle toho, který z nich AKP nebo NKP vede v základní nebo druhotné evidenci. Nutno říci že příspěvek není významný (10 Kč za každou evidenční jednotku) a v praxi o něj proto není žádáno.⁴⁰

Archivní kulturní památky prohlášené podle současné legislativy

Od přijetí platné archivní legislativy v roce 2004 bylo prohlášeno celkem 40 archivních kulturních památek. V evidenci AKP se objevilo mnohem více archiválií městských a specializovaných archivů. Zmnožil se i počet typů nosičů informací. Mezi archivními kulturními památkami z této doby tak najdeme dvě sbírky gramodesek, soubor skleněných negativů, soubory filmových pásů, vysílací plachty Českého rozhlasu apod. Propagace donedávna omezená na tištěná periodika a webové stránky se rozrostla o sociální sítě a televizní vysílání.

Proces jejich prohlašování bude nepochybně dále pokračovat, stejně jako diskuse o jejich charakteru, vhodnosti a funkci. Jeden z nedávno řešených problémů souvi-

³⁷ § 32 zákona.

³⁸ § 34 zákona.

³⁹ § 39 zákona.

⁴⁰ § 31 zákona, § 15 vyhlášky.

sí se skutečností, že řada významných, tragických událostí v českých i světových dějinách, např. holocaust, potlačování hnutí odporu a represe vůči civilnímu obyvatelstvu za druhé světové války, je v plném rozsahu doložena pouze na archiváliích vzniklých z produkce nacistických orgánů. Část archivářů byla toho názoru, že archivními kulturními památkami by takové dokumenty neměly být. Převážil nicméně názor, že rozhodující je v tomto případě význam historické výpovědi dotýkající se tisíců obětí.

Závěrem lze konstatovat, že institut AKP a NKP, jakkoli vznikl již před půl stoletím a prošel stejně jako každý jiný lidský vynález určitým historickým vývojem, jako nástroj zvýšené ochrany a propagace archiválií prokázal svou životnost. Veřejnost nové archivní kulturní památky vítá, zprávy o nich přijímá příznivě, pro řadu občanů jsou AKP a NKP zdrojem regionální i národní hrdosti a pevnou součástí jejich kulturní a historické identity.

Ukázky AKP a NKP

Do rozsahu tohoto příspěvku nebylo možno pojmout přehled všech AKP. Jako příklad uvádíme proto všechny tři doposud prohlášené NKP a vybrané AKP. Uvedené popisy čerpaly převážně z dokumentace k těmto AKP a NKP.

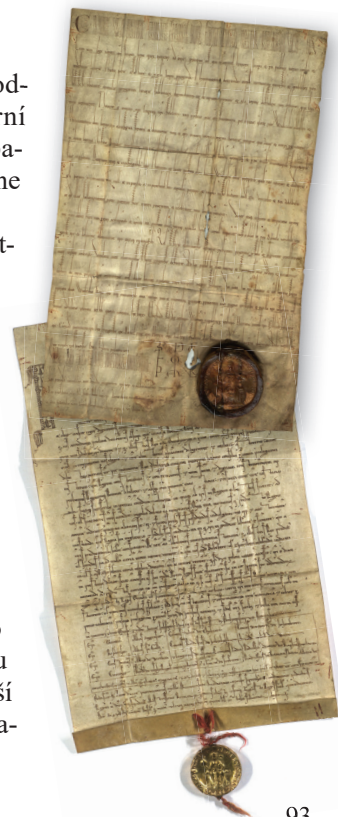
Národní kulturní památky v České republice

NKP č. 1 Archiv České koruny 1158 – 1935

Archivní fond Archiv České koruny uložený v Národním archivu v Praze byl prohlášen za archivní kulturní památku č. 1 dne 7. července 1977. Národní kulturní památkou byl prohlášen nařízením vlády ČSR č. 132 ze dne 17. srpna 1988.

Archiv vznikl jako archiv představitelů a držitelů státní moci, českého panovníka a v pozdější době i českých stavů. Pro období starších českých dějin je nejvýznamnějším a nejcenějším archivním fondem v České republice a zároveň patří k nejzávažnějším archivním celkům svého druhu v Evropě. Jsou v něm soustředěny dokumenty, které upravovaly právní postavení českého státu navenek a zajišťovaly jeho vnitřní uspořádání. Národní kulturní památku tvoří 2 525 inventárních čísel, převážně listin, se všemi pozdějšími doplňky a potvrzenými opisy pak korunní archiv tvoří celkem 2 822 kusů archiválií z let 1158 – 1935.

Jádro archivního fondu tvoří archiválie zajišťující po právní stránce postavení českého krále a českého státu v Evropě, a to zejména ve vztahu k římské říši. Nejstarší dochovanou listinu vydal římský císař Fridrich I. Barba-

rossa dne 18. ledna 1158 v Řezně (Regensburg) pro českého knížete Vladislava. Touto listinou mu dědičně povolil nosit o velkých svátcích čelenku. Nachází se zde rovněž listina, kterou byl Vladislavovi propůjčen královský titul. Archivní fond obsahuje také nejznámější dokument starých českých dějin tzv. Zlatou bulu sicilskou, kterou císař Fridrich II. potvrdil Přemyslovi I. a jeho dědicům královskou hodnost a svobodnou domácí volbu panovníka, nedotknutelnost a suverenitu českého státu. Vžitě označení této listiny vzniklo přenesením názvu zlaté pečeti – buly, jíž je opatřena, na vlastní dokument. V době vydání listiny nebyl Fridrich II. ještě korunován a neměl k dispozici císařské pečetidlo. Proto dal k listině přivěsit pečeť, kterou užíval jako sicilský král.

Korunní archiv dále obsahuje listiny dokládající politický vzestup českého státu za posledních Přemyslovců a v době lucemburské. Z tohoto období je možné zmínit například soubor 17 listin vydaných Karlem IV. z titulu římského krále dne 7. dubna 1348 v Praze, v nichž potvrdil výsady a práva českých panovníků a nově upravil poměr českého státu k říši. K dokladům klíčového významu se pojí dlouhá řada dalších listin vydaných římskými císaři pro českého krále Jiřího z Poděbrad, Vladislava Jagelonského a Ferdinanda I. Jsou to zejména potvrzení již udělených privilegií a přátelské smlouvy.

Velmi početnou skupinu listin tvoří mírové, přátelské a spojenecké smlouvy, ale také pověřovací listiny vyslanců, různé dohody i doklady o příbuzenských svazcích. Zachycují styky českých panovníků s králi Polska, Uher, Francie, Anglie, s Burgundskem, s vévody rakouskými, bavorskými, saskými, s markrabaty míšeňskými, bramborskými a falckrabaty rýnskými, s papeži a Benátskou republikou. Příkladem takové smlouvy je přátelská a spojenecká smlouva mezi králem Jiřím a francouzským králem Ludvíkem XI., jejíž vydání souvisí s úsilím českého krále o prosazení návrhu všeobecné mírové organizace křesťanských států. Smlouvu uzavřeli zástupci obou panovníků dne 18. července 1464 ve francouzském Dieppe.

Korunní archiv uchovává rovněž obsáhlou skupinu listin zajišťujících soudržnost jednotlivých částí starého českého státu a dokládajících jeho územní rozsah, ale i expanzivní politiku některých českých panovníků. V archivu tak můžeme nalézt listiny z řady území, které v minulosti patřily k českému státu (Slezsko, Lužice, Braniborsko, Lucembursko, Horní Falc, rakouské země atd.). Mnoho listin se týká přímé majetkové držby panovníka. Jde o smlouvy o prodeji, zástavě nebo výměně různých lokalit, dlužní úpisy apod.

Nepočetná, ale historicky významná skupina listin se vztahuje k symbolu jednoty českých korunních zemí, k české královské koruně. Je to mimo jiné zlatá bula Karla IV., vydaná dne 1. září 1347, kterou udělil pražskému arcibiskupovi právo korunovat českého krále.

Obsáhlý celek dokumentů souvisí s českou šlechtickou obcí, která do korunního archivu ukládala již od doby Karla IV., a později s českými stavy. Nejstarší z nich je soubor 11 listin, jimiž Karel IV. odvolal zemský zákoník, později nazvaný *Majestas Carolina*. K nejznámějším dokumentům českých dějin náleží i tzv. majestát Rudolfa II., římského císaře a českého krále, ze dne 9. července 1609, kterým byla českým nekatolickým stavům zaručena náboženská svoboda. Závažný státoprávní dokument stavovského původu pochází z roku 1619, z doby povstání proti Habsburkům. Je to

ústava českého státu vyhlášená dne 31. července 1619 na generálním sněmu zemí České koruny v Praze.

Po roce 1620 se obsah Archivu České koruny mění. V následujícím období do něj byly nadále zařazovány jen listiny menšího významu. Po zřízení Domácího, dvorního a státního archivu jako centrálního archivu habsburské monarchie bylo v roce 1750 odvezeno do Vídně 240 listin, které byly v roce 1920 vráceny do Prahy v rámci archivní rozluky s Rakouskem. Po stoleté mezeře, z níž jsou zachovány jen tři listiny, následuje pouze patnáct listin z doby do rozpadu Rakouska-Uherska, počínaje říjnovým diplomem z 20. října 1860 a konče protokolárním záznamem z roku 1911 o otevření korunní komory v chrámu sv. Víta na Pražském hradě. Další dvě listiny se týkají téhož aktu v období první republiky. Poslední dvě listiny jsou z let 1928 a 1935. Popisují úpravy hrobky českých králů.

Archiv České koruny má zcela mimořádný význam pro české a evropské dějiny, české státní právo, ale i pro pomocné vědy historické, dějiny umění a další vědecké disciplíny. Náleží k nejvýznamnějším kulturním pokladům České republiky.

NKP č. 2. Moravské desky zemské

Soubor archiválií Moravské desky zemské, který je součástí archivního souboru Stavovské rukopisy uloženého v Moravském zemském archivu v Brně, byl prohlášen za archivní kulturní památku č. 20 dne 13. prosince 1989. Národní kulturní památkou byl prohlášen nařízením vlády č. 46 ze dne 2. února 1998.

Moravské desky zemské jsou moravskou obdobou českých desk zemských uložených v Národním archivu v Praze. Na rozdíl od českých, kde existuje souvislá řada až od roku 1541,⁴¹ však zachycují i období starší. Stejně jako zemské desky v Čechách jsou Moravské desky zemské nejcennějším archivním celkem vzniklým z činnosti stavovských institucí Markrabství moravského. Jsou to veřejné úřední knihy, kterými se zajišťovala usnesení zemských sněmů a soudů a jimiž byla zabezpečována veřejná a soukromá práva feudální politické reprezentace Moravy. Byly základem svobod, práv a majetkové držby svobodných obyvatel Markrabství moravského.

Ve fondu Stavovské rukopisy tvoří tyto knihy tři řady. Za národní kulturní památku byla prohlášena část druhá, kterou tvoří vlastní zemské desky pro převody šlechtického pozemkového majetku. Tvoří ji 38 svazků Olomoucké cúdy z let 1348 – 1642 (ev. č. 82 – 119) a 35 svazků Brněnské cúdy z let 1348 – 1642

⁴¹ Starší desky shořely při velkém požáru Pražského hradu a Malé Strany v roce 1541.

(ev. č. 120 – 154).⁴² Nejstarší zemské desky jsou psány latinsky, později česky, na závěr vyčleněného období pak podle originálů do desek vložených listin buď česky nebo německy. V roce 1642 nahradily tyto původní desky trhové kvaterny, vedené podle jednotlivých krajů.

Většina moravských měst, městeček a vesnic nachází v zápisech zemských desk nejstarší písemnou zprávu o své existenci nebo o svém charakteru (šlo-li o město či městečko). Nejstarší zemské desky prokazují feudální rozdrobenost pozemkové držby v polovině 14. století a postupné tvoření větších celků, pozdějších velkostatků. Jsou unikátním dokladem o vývoji drobné šlechty v předhusitském období na Moravě a nenahraditelným dokumentem celého života této doby.

Mají však i svůj celoevropský, resp. celosvětový význam jako právní instituce, na jejímž základě vyrostla celosvětově uznávaná instituce rakousko-uherských pozemkových knih, platná a ceněná v mnoha zemích dosud.

Stavové v předbělohorském státě dali významu svých rukopisů i vnější výraz. Pokud se původní desky zachovaly, jsou u většiny knih dokladem moravské renesanční knižní vazby. Jde o vynikající soubor moravské iluminátorské tvorby ze 14. – 16. století. Iluminované obaly na jednotlivých svazcích zachycují původně znaky představitelů zemských úřadů, později jejich portréty doprovázené znaky vlastního a přízračných rodů.

Celý archivní fond Stavovské rukopisy je základním pramenem pro dějiny Moravy.

NKP č. 3 Archivní sbírka *Historica* Třeboň

Archivní soubor *Historica* Třeboň uložený ve Státním oblastním archivu v Třeboni byl prohlášen za archivní kulturní památku č. 11 dne 7. července 1977. Národní kulturní památkou byl prohlášen nařízením vlády č. 170 ze dne 31. května 2000.

Archivní sbírka *Historica* Třeboň představuje unikátní soubor archiválií k dějinám zemí Koruny české a sousedních zemí, které se dochovaly v archivu jednoho z předních českých šlechtických rodů – pánů z Rožmberka. Význam souboru je adekvátní společenskému postavení tohoto rodu, jehož příslušníci zastávali přední úřady u královského

⁴² *Cúda* je dřívější název krajského soudu (*iudicium provinciale*), který se používal především na Moravě.

dvora a byli uznávanými představiteli zemské šlechtické obce. Jejich politické aktivity ovlivňovaly vývoj celého českého státu a zasahovaly i do zemí sousedních. Páni z Rožmberka shromáždili ve svém archivu množství písemných dokumentů různorodých po stránce formální, obsahové i provenienční, jejichž význam objevil při svém studiu v třeboňském archivu František Palacký. Z jeho podnětu byly posléze z rožmberského archivu vyčleněny archiválie nejvýznamnější z obecně historického hlediska a byla z nich vytvořena sbírka *Historica*. Jejím základem se staly písemnosti rožmberského archivu zařazené na sklonku 16. století archivářem

Václavem Březanem do skupiny nazvané *Monumenta ad rem publicam regni Bohemiae spectantia, věci zemské a paměti historické ...*, které byly doplněny dalšími archiváliemi podobného charakteru, a to i z období po vymření rodu Rožmberků. Vznikla tak rozsáhlá sbírka čítající 8 020 kusů jednotlivých archiválií, které byly uspořádány do chronologické řady sahající od roku 1216 do roku 1659.

Sbírka představuje tematicky různorodý soubor, který lze obecněji charakterizovat jako dokumenty k politickým, právním, správním, vojenským, církevním a kulturním dějinám českého státu, střední Evropy a v některých obdobích i k dějinám celé Evropy. Rámec střední Evropy překračují zejména početné psané noviny mapující politické dění na celém kontinentu, které Rožmberkům zasílali jejich agenti vydržovaní v husté síti po celé Evropě. Časově soubor pokrývá období od počátku 13. století do poloviny 17. století, pro některé etapy českých dějin však představuje sbírka *Historica* Třeboň unikátní a nenahraditelnou pramennou základnu, ať již vezmeme období husitské a předhusitské, období mocensko-politických zápasů za vlády Jiřího z Poděbrad či období politických aktivit posledních Rožmberků vrcholící neúspěšnou kandidaturou Viléma z Rožmberka na polský trůn a účastí Petra Voka z Rožmberka v řadách české stavovské opozice. Po stránce jazykové představuje sbírka významný doklad o pronikání češtiny do úředního jazyka listin, jakým je nejstarší český psaný královská listina z roku 1394.

Od doby Františka Palackého byla sbírka *Historica* Třeboň jedinečným pramenem pro období starších českých dějin pro celé generace českých historiků. Její jednotlivé kusy i celé série písemností byly vydány v řadě edicí. Po dlouhá léta byla sbírka *Historica* Třeboň zpřístupněna pouze rukopisným souborem německých regist, které k jednotlivým signaturám zpracovali tvůrci této sbírky – schwarzenberští archiváři Vojtěch Häusler a František Metzke. V letech 1993 – 1997 byl k tomuto souboru zpracován pracovníkem SOA Třeboň prom. hist. Adolfem Kalným moderní archivní inventář.

Vybrané archivní kulturní památky

AKP č. 29 Dvě nejstarší pražská bronzová pečetidla – Menšího Města pražského asi z roku 1257 a Starého Města pražského z doby kolem roku 1280

Dvě nejstarší pečetidla zmíněných dvou pražských měst jsou uložena ve Sbírce typářů Archivu hlavního města Prahy. Jde o pečetidlo Malé Strany, bronzový typář o průměru 73 mm, který je jedním z nejstarších českých městských pečetidel.

Václav Vojtíšek kladl jeho vznik k roku 1257, kdy byla založena Malá Strana. Pečetidlo Starého města pražského, bronzový typář o průměru 87 mm, je pečetidlem druhé staroměstské pečeti z doby kolem roku 1280. Po umělecké stránce patří tento typář k nejlépe provedeným českým pečetidlům.

AKP č. 83 Privilegium císaře Zikmunda ze dne 25. ledna 1437 (Praha) pro „město Hradiště nebo Tábor“, kterým jej povyšuje na město královské, uděluje řadu práv a svobod v soudních, správních, finančních a hospodářských záležitostech a posléze znak a pečeť s legendou

Privilegium císaře Zikmunda pro město Tábor je součástí archivního souboru Archiv města Tábor uloženého v Státním oblastním archivu v Třeboni – Státním okresním archivu v Táboře. Je jedním z nejstarších příkladů použití češtiny v panovnické listině, a to v originálním znění, v privilegiu pro město v českých zemích vůbec poprvé. Panovník v něm po létech bojů uznal svébytně vzniklé město Tábor, povýšil je na královské

a udělil mu stejná práva, jaké mělo Staré Město pražské. Kromě řady výsad rovněž přenesl právo trhů z bývalého (Sezimova) Ústí do Tábora. V listině rovněž udělil městu nový znak a pečeť s legendou. Listina je tak jednou z mála originálně dochovaných erbovnicích listin pro domácí město do poloviny století s vymalovanou podobou

městského znaku uprostřed textu listiny a patrně nejstarším znakovým privilegiem (v originálním dochování), které získalo královské město. Listina byla zpečetěna zlatou bulou císaře Zikmunda, což je s výjimkou Plzně u městských privilegií do té doby jev neznámý. Její výskyt ukazuje na váhu, jakou panovník listině přikládal.

AKP č. 84 Kniha práv města Znojma

Kniha uložená ve fondu Archiv města Znojma v Moravském zemském archivu v Brně – Státním okresním archivu ve Znojmě shrnuje znojemské městské právo, které sestavil městský notář Štěpán z Vyškova. Kodex obsahuje 408 folií, je bohatě zdoben zlatými a barevnými iniciálami a sedmi iluminacemi. Písařskou práci na kodexu provedl v letech 1523 a 1525 Wolfgang Fröhlich z Olomouce, který je také autorem malířské výzdoby rukopisu. Kniha je vázána v červeném sametu, opatřena stříbrným kováním

a městskými erby, které zhotovil znojemský zlatník Jiří Toufal v letech 1560 až 1562. V prvních stranách je pojednáno o autorech kodexu. Kodex dále obsahuje potvrzení práv králem Ludvíkem a právníké dobrozdání císařského rady Leonarda Dobrohosta. Poté následují vlastní texty uvedené barevným vyobrazením krále Ludvíka na trůně s českým a polským korouhevníkem a znaky zemí Moravy, Chorvatska, Lužice, Čech, Slezska, Dalmácie, Lucemburska a Uher. Spodní část téže strany vyplňuje pohled na město Znojmo, který je nejstarším vyobrazením města. Na druhé straně následuje vyobrazení Spasitele na kříži s klečícím notářem a text s iniciálou zdobenou vyobrazením soudce a spravedlnosti s mečem. Kodex je významnou památkou raně renesančního iluminátorského umění i významnou památkou právní povahy.

AKP č. 128 Tzv. Kodex Gelnhausenův – právní kniha, sbírka privilegií, statut a nálezů jihlavského městského a horního práva, 1400 – 1408

Kodex je součástí archivního souboru Archiv města Jihlava do roku 1848 uloženého v Moravském zemském archivu – Státním okresním archivu v Jihlavě. Jde o sbírku privilegií, statut a nálezů jihlavského městského a horního práva sestavenou v letech 1400 – 1408 tehdejším městským notářem Janem z Gelnhausenu. Tuto významnou osobnost z okruhu českých středověkých právníků máme doloženu nejen v městské kanceláři jihlavské a brněnské, ale i ve funkci notáře královského.

Kodex se vyznačuje jedinečnou obsahovou stránkou. Tvoří ji zmíněné právní sentence a přepis městských pri-

vilegií, které Jihlava obdržela od českých králů a moravských markrabat od Václava I. po Jošta, včetně velkého jihlavského privilegia A v latinském originále i německém překladu Gelnhausenově – jež je základním stavebním kamenem jihlavského městského a horního práva, svým významem přesahujícím hranice českého státu a formulujícího právní řád především horních měst středověké Evropy.

Kodex je významný i po stránce uměleckohistorické pozoruhodnými iluminacemi v úvodu každého privilegia se nachází miniatura příslušného panovníka, dále je zde prezentováno nejstarší vyobrazení městského znaku a celostránkový obraz přísahy jihlavských konšelů před Ukřižovaným. Početné iniciály jsou bohatě kresběně zdobené.

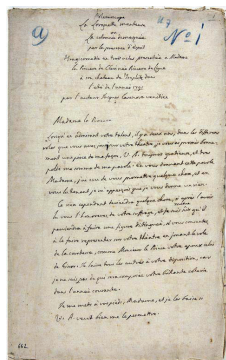
AKP č. 129 Zbraslavská kronika (*Chronicon Aule regiae*), konec 14. století, kolem roku 1393

Exemplář Zbraslavské kroniky, který je součástí archívního fondu Archiv města Jihlava do roku 1848 uloženého v Moravském zemském archivu v Brně – Státním okresním archivu v Jihlavě, je rukopis vzniklý v sedleckém klášteře v poslední čtvrtině 14. století, za husitských válek v Jihlavě uložený a poté zde ponechaný v majetku města. Jde o exemplář nejúplnější, představující jeden z nejdůležitějších narativních pramenů pro české středověké dějiny. Konkrétně postihuje období vlády posledních Přemyslovců a prvních Lucemburků v letech 1278 – 1338. Autor převážně části rukopisu Petr Žitavský se jakožto významný duchovní hodnostář, opat Zbraslavského klášteřa, účastnil veškerého politického dění.

Rukopis je mimořádně hodnotný i po stránce uměleckohistorické, především ojedinelou ukázkou středověkého výtvarného umění z období gotického krásného slohu – kresbou tří posledních přemyslovských králů a tří lucemburských panovníků (Jindřicha, Jana a Karla IV.) s jejich manželkami.

AKP č. 136 Písemná pozůstalost Giacoma Casanovy 1758 – 1798

Giacomo Casanova patří k významným postavám evropských dějin 18. století. Narodil se v Benátkách v roce 1725 a posledních třináct let svého života prožil v Duchcově v Čechách, kde dne 4. června 1798 zemřel. Působil zde jako knihovník hraběte Josepha Karla Eusebia z Valdštejna, současně se ale věnoval literární činnosti. Zde napsal své slavné paměti *Histoire de ma vie* a řadu dalších prací. Převážná část jeho pozůstalosti zůstala v majetku rodiny Valdštejnů a odtud přešla do Státního oblastního archivu v Praze. Význam pozůstalosti přesahuje význam paměti a patří k důležitému kulturnímu odkazu Giacoma Casanovy. Obsahuje mimo jiné rukopisné

úvahy o Francouzské revoluci, filozofické, matematické a historické práce, rozsáhlou osobní korespondenci, rukopisy básní, poznámky k pamětem, cestovní pasy i jeho doporučující dopisy. Dnes tvoří samostatný archivní fond.

AKP č. 147 Soubor zabezpečovacích filmových materiálů na bezpečném polyesterovém podkladu dokumentujících Proces s vedením záškodnického spiknutí proti republice

Unikátní filmový materiál je uložen v archivním fondu Zpravodajský film II v Národním filmovém archivu v Praze. Zachycuje průběh největšího politického procesu proti demokratickým silám po roce 1948. Ve filmovém archivu byl identifikován v roce 1969 při provádění inventarizace sbírek a poté po dvacet let uchovávan v tajnosti, aby nedošlo k jeho zničení. Ihned po listopadu 1989 byl soubor zabezpečen duplikační kopii, duplikačním negativem a kopii na bezpečném (triacetylcelulozovém) podkladu. Za AKP byla v roce 2008 prohlášena kopie na polyesterovém podkladu zaručující trvanlivost v rozsahu několika staletí.

AKP č. 150 Listina ze dne 29. ledna 1440, kterou páni, rytíři a konšelé Měst Pražských království Českého uzavírají mezi sebou smír a přijímají čtrnáct artikulů, mezi nimi také dohodu o dodržování basilejských kompaktát, o volbě Jana Rokycany arcibiskupem, o narovnání majetkových bezpráví, propuštění vězňů atd., originál, pergamen, česky, 68 pečeti přivěšeno na pergamenových proužcích

Rozměrná pergamenová listina o velikosti 810 x 420 mm je uložena v Rodinném archivu pánů z Hradce v Státním oblastním archivu v Třeboni – Státním okresním archivu v Jindřichovém Hradci. Je psána česky. Františkem Palackým byla v Archivu českém uvedena jako *zápis a list smírný všech stavů království Českého na sněmu obecném v Praze*. Má přímý význam pro dějiny celého českého státu. Uvozuje období landfrídů v letech 1440 – 1453. Konstatuje uzavření míru mezi znepřátelenými šlechtickými skupinami, konstatuje jejich dohodu a dodržování basilejských kompaktát, dohodu o společné podpoře Jana Rokycany jako kandidáta na místo arcibiskupa pražského. Obsahuje ustanovení o narovnání majetkových změn uskutečněných v průběhu předchozí války mezi pretendenty českého trůnu, upravuje

propuštění vězňů apod. Konstatuje uzavření úřadu desk zemských po dobu bezvládi. Listina je pozoruhodná svou vnější formou, zejména množstvím přivěšených pečeti (celkem 68), které jsou vesměs dochovány ve velmi dobré kvalitě a představují galerii sfragistického materiálu z první poloviny 15. století.

AKP č. 158 Bible Bočkova, druhá polovina 15. století

Rukopis dvousvazkové Bočkovy bible uložený ve Sbírcce rukopisů Moravského zemského archivu přibližně z poloviny 15. století je významnou památkou národního písemnictví a českého jazyka. Mimořádně hodnotná po stránce uměleckohistorické je i její bohatá a velmi nákladná výtvarná výzdoba, která rukopis řadí mezi přední památky moravské knižní malby druhé poloviny 15. století. Podle zápisů v ní obsažených patřila bible Bočkovi z Kunštátu (1442 – 1496), staršímu synovi českého krále Jiřího z Poděbrad. Jazykově se jedná o mladší verzi tzv. II redakce biblického překladu z přelomu 14. a 15. století, často shodné s verzí korektora bible Litoměřicko-třeboňské.

K biblickému textu jsou přiřazeny i jiné texty související s původními vlastníky rukopisu. Na začátku prvního svazku (fol. 3r-3v) jsou přidána genealogická data Jiřího z Poděbrad, na konci druhého svazku (f. 353–354r) je přiřazený výťah ze Žďárské kroniky (*Cronica domus Sarensis minor*), který obsahuje rovněž genealogická data poděbradského rodu. Podle zápisu na fol. 350v byl rukopis Bočkovy bible nejprve uložen při kostele sv. Matěje v Bechyni, odkud jej získal Petr Vok z Rožmberka do své proslulé knihovny. V roce 1648 byla bible jako válečná kořist odvezena do Švédska, kde se stala součástí královské knihovny. Zaslouhou moravského historika Bedy Dudíka byla tato bible roku 1878 ještě s dalšími česky psanými rukopisy postoupena švédskému králem Oskarem II. Moravskému zemskému archivu.

AKP č. 159 Rukopis s textem veršované Legendy o svatě Kateřině, 14. století

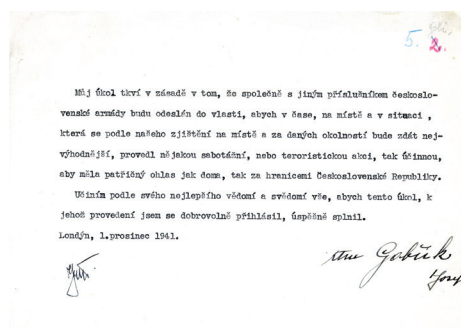

Rukopis obsahuje několik staročeských textů (Výklad Otčenáše, Spis o Kristově umučení, Knižky sv. Augustina o pobožnosti, Kázání na Velký pátek). Nejvýznamnější z nich je Legenda o sv. Kateřině (fol. 1r-68v). Tato skladba patří mezi nejcennější památky českého jazyka. Je významným dokladem úrovně české jazykové kultury z období 14. století. Legenda o sv. Kateřině Alexandrijské, raně

křesťanské mučedníci, je jednou z nejstarších českých epických skladeb vůbec. Její text byl několikrát edičně zpřístupněn doma i v zahraničí. Rukopis byl původně součástí knihovny Petra Voka z Rožmberka. Za třicetileté války byl ukořistěn Švédy a odvezen do královské knihovny ve Stockholmu. Zaslouhou moravského historika Bedy Dudíka byl roku 1878 švédským králem Oskarem II. postoupen Moravskému zemskému archivu.

AKP č. 160. Složka 308/1-3 ze sbírky „37“ obsahující archiválie výsadkové skupiny Anthropoid, jejíž členové, rotmistři Josef Gabčík a Jan Kubiš, provedli 27. května 1942 atentát na říšského protektora SS-Obergruppenführera Reinharda Heydricha

Atentát na zastupujícího říšského protektora, SS-Obergruppenführera Reinharda Heydricha, který uskutečnili příslušníci členové výsadkové skupiny Anthropoid, rotmistři Josef Gabčík a Jan Kubiš, byl jednou z nejvýznamnějších akcí 2. československého odboje v letech 1939 – 1945. Myšlenka na provedení atentátu vznikla v prvních říjnových dnech roku 1941 v okruhu plk. gšt. Františka Moravce, přednosta II. (zpravodajského) odboru čs. Ministerstva národní obrany v Londýně. Dokumenty prohlášené za AKP potvrzují, že atentát byl chápán jako odvěta za teror spojený s nástupem Reinharda Heydricha do funkce říšského protektora, především smrt desítek vysokých důstojníků čs. armády, čelných představitelů Obrany národa. Složka dále obsahuje osobní dokumenty obou atentátníků (poslední přání, vlastnoručně podepsaný úkol, soupis osobních věcí, doklady o speciálním výcviku). Složka je součástí sbírky „37“ umělé vytvořené ve Studijním ústavu Ministerstva vnitra, kde byla označována jako Velitelství vojenské zpravodajské služby. Dnes je tento archivní soubor uložen ve Vojenském historickém archivu v Praze. Obsahem této sbírky jsou hlavně spisy II. (zpravodajského) odboru čs. MNO v Londýně v letech 1940 – 1945. Z tohoto důvodu složka obsahuje i vzpomínky na události související s činností skupiny Anthropoid, jejich konce i konce jejich spolupracovníků. Popsané archiválie jsou jedinečným svědectvím o jedné z klíčových událostí československých dějin 20. století.

AKP č. 163 Kronika Československého dobrovolnického sboru v Itálii 1917 – 1918

Československý dobrovolnický sbor v Itálii byl dobrovolnickou organizací českých a slovenských zajatců. Vznikl dne 17. ledna 1917 v táboře Santa Maria Capua Vetere, kde byli již od roku 1916 soustředováni čs. zajatci. Základním úkolem tohoto spolku bylo založení čs. vojska v Itálii, čemuž napomáhala spojení sboru s odbočkou Československé národní rady v Římě. Z členů sboru byly vytvořeny pracovní prapory, první povolené československé jednotky v Itálii. Po uzavření smlouvy o výstavbě československých legií v Itálii v dubnu 1918 se sbor přeměnil dne 23. dubna 1918 ve Foligno v Čs. divizi v Itálii. Archiválie je součástí stejnojmenného archivního fondu s archiváliemi z let 1916 – 1918 (1919), který je ulo-

žen ve Vojenském historickém archivu v Praze.

AKP č. 164 Antifonář královny Elišky Rejčky

Antifonář uložený ve Sběrce rukopisů Františkova muzea v Moravském zemském archivu v Brně pochází z kolekce devíti liturgických rukopisů používaných pro bohoslužby kláštera cisterciáček *Aula sanctae Mariae* na Starém Brně. Rukopis nechala vytvořit fundátorka kláštera, česká a polská královna Eliška Rejčka. Pochází z roku 1317 nebo doby krátce pozdější. Má rozměry 450 x 325 mm, obsahuje 224 pergame-

nových fólií, vazba knihy je potažena tmavohnědou kůží. Obsahuje texty a notace antifon pro svátky svatých od sv. Štěpána do sv. Ondřeje, od folia 189 pak hymny ke svatým. Hodnota manuskriptu je dána především jeho mimořádnou výtvarnou kvalitou. Jde o iniciály zdobené figurálními motivy či hlavy Ježíše Krista, Panny Marie, andělů a světců. Další skupina iniciál je zdobena rostlinnými ornamenty a groteskními figurami. Jako celek je antifonář ukázkou české knižní malby první poloviny 14. století. Po zániku starobrněnského kláštera na konci 18. století byly rukopisy uloženy v registratuře moravského gubernia a odtud se dostaly do různých institucí.

AKP č. 168 Soubor čtyř zlatých bul vydaných pro město Plzeň (1434 – 1627)

V Archivu města Plzně, v stejnojmenném archivním fondu, je uložen nejvyšší počet zlatých bul vydaných pro jedno královské město v Čechách. Je to jedna ze tří

zlatých bul dochovaných v českých a moravských archivech vydaných Zikmundem Lucemburským, jediná zlatá bula dochovaná v českých a moravských archivech vydaná Ferdinandem I., jediná zlatá bula dochovaná v českých a moravských archivech vydaná Maxmiliánem II. a jedna ze čtyř zlatých bul dochovaných v českých a moravských archivech vydaných Ferdinandem II. Listiny, ke kterým jsou popsány pečete přivěšeny, patří mezi nejvýznamnější privilegia města Plzně. Tyto panovnické listiny potvrzují a udělují městu výsady, které měly zásadní vliv na jeho hospodářský život a na hospodářské a politické postavení plzeňských měšťanů v Českém království a v německé říši. Jako takové mají význam pro dějiny regionální, národní i obecné.

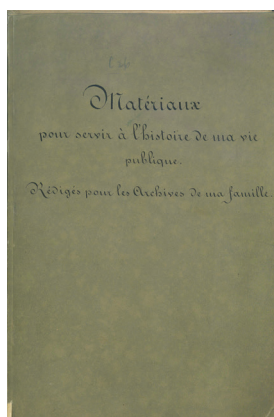
AKP č. 176 Litoměřický graduál

Litoměřický latinský utrakvistický graduál je mimořádně cennou archivní památkou pocházející z počátku 16. století, dokončen byl pravděpodobně v roce 1517. Pořízen byl na objednávku pro utrakvistické latinské literátské bratrstvo při děkanském kostele Všech svatých v Litoměřicích. Graduál se skládá ze 465 pergamenových listů, rozměry knihy jsou 765 x 552 x 284 mm. Jedná se o liturgickou knihu obsahující sbírku latinských gregoriánských chorálů zpívaných při bohoslužbách. Psán je gotickou minuskulí a opatřen rombickou notací v čtyřlínkové osnově. Unikátnost Litoměřického graduálu spočívá zejména v umělecké hodnotě jeho výzdoby, která se řadí k tomu nejvýznamnějšímu a nejceněnějšímu, co bylo v českém pozdně gotickém knižním malířství vytvořeno. Mimořádně bohatá malířská výzdoba je soustředěna zejména do první poloviny knihy, tvořena je 29 miniaturami v iniciálách, čtyřmi celostránkovými iluminacemi, bohatě zdobenými bordurami a kaligrafickými majuskulními iniciálami. Na vzniku Litoměřického graduálu se podílelo několik písařů i iluminátorských dílen. Umělecky nejhodnotnější výzdoba je připisována anonymnímu iluminátorovi, jenž je v literatuře nazýván Mistrem litoměřického graduálu, a který stylově patřil k tzv. druhé generaci podunajské školy. Celostránkové iluminace jsou reprezentovány vyobrazením erbu Jakuba Ronovského z Velgenavy, zobrazením znaku města Litoměřice se dvěma divými muži jako štítonoši a zejména dvěma známými scénami ze života Mistra Jana Husa – Jan Hus před koncilem v Kostnici a Upálení Mistra Jana Husa. Obě posledně jmenované malby (za jejichž donátora je

považován Václav Řepnický, který je také vyobrazen jako adorující rytíř ve výjevu upálení) svými rozměry, ztvárněním a kvalitou provedení přesahují parametry běžné knižní malby. Vysoké umělecké hodnoty dosahují také jednotlivé figurální a ornamentální iniciály a výjevy v bordurách jednotlivých folií. Kromě biblických, liturgických námětů se objevuje bohatá ornamentální a vegetativní výzdoba, výjevy z běžného života i fantaskní prvky charakteristické například opakujícím se motivem divého muže. Litoměřický graduál přežil do dnešních dnů v celistvosti, až na běžné opotřebení časem a užíváním nepoškozen. Zároveň po celou dobu své existence setrval na místě svého vzniku, tj. v Litoměřicích. Nejprve na latinském kůru městského kostela Všech svatých, odkud byl v průběhu 18. století přenesen na radnici, aby se stal součástí litoměřického městského archivu.

AKP č. 181 Soubor autobiografických rukopisů Klementa Václava, knížete z Metternich-Winneburgu

Klement Václav Nepomuk Lothar, kníže z Metternich-Winneburgu (1773 – 1859), byl významným politikem a diplomatem ve službách habsburské monarchie. Působil jako rakouský vyslanec v Drážďanech, Berlíně a Paříži, od roku 1809 do roku 1848 působil jako ministr zahraničí, od roku 1821 do roku 1848 vykonával funkci rakouského kancléře. Svou činností ovlivňoval nejen vývoj podunajské monarchie, ale i celé Evropy. Soubor rukopisů, který je součástí Rodinného archivu Metternichů, Plasy a je uložen v Národním archivu v Praze, vznikl v posledním desetiletí kancléřova života (1849 – 1859), kdy po odchodu z veřejného života připravoval rozsáhlé paměti, ve kterých chtěl rekapitulovat svou politickou kariéru a vysvětlit své politické postoje. Paměti se mu nepodařilo do-

končit, dochované rukopisy jsou nicméně významným pramenem k období napoleonských válek, Vídeňského kongresu a systému Svaté aliance. Význam předmětných rukopisů s ohledem na roli, jakou jejich autor sehrál ve světových dějinách, přesahuje středoevropský a v některých případech i evropský horizont. Jde o prvořadý pramen k dějinám mezinárodních vztahů, svůj význam mají i pro dějiny právní, ale i sociální a kulturní.

DISKUSIA/DISCUSSION

AD: Slovenské archívnictvo... nádej a vízie ponovembrovej éry vs. realita po tridsiatich rokoch – Na margo reakcie Jozefa Pociska a Ivana Tichého

Jozef Pocisk a Ivan Tichý sa rozhodli reagovať na môj referát s názvom *Slovenské archívnictvo... nádej a vízie ponovembrovej éry vs. realita po tridsiatich rokoch*, prednesený na Zjazde Slovenskej historickej spoločnosti v Banskej Bystrici v septembri 2022 a publikovaný v časopise Archívny almanach. Reakcia na môj referát bola zaradená do rubriky Diskusia, hoci jej autori sa o žiadnu diskusiu nesnažia. Napriek tomu som rád, že svoju reakciu uverejnili, pretože tým poskytli verejnosti vzácnu sondu do myslenia štátnych úradníkov Ministerstva vnútra SR. Jeden z autorov pôsobí priamo na odbore archívov a registratúr (ďalej OAR), druhý bol donedávna riaditeľom Slovenského národného archívu, v súčasnosti je zamestnancom OAR.

Autori mi vyčítajú subjektívnosť a tendenčnosť, hoci oni sami (na rozdiel odo mňa) nepublikujú žiadne relevantné dáta, ktoré by ich tézy potvrdzovali, resp. moje spochybňovali. Napádajú mnou formulované tvrdenia spôsobom, že som si selektívne vybral analýzu Slovenského národného archívu a Vedeckej archívnej rady, že opomínam iné odborné rady, dokonca považujú za zarážajúce, že sa vo svojej sonde, ako (aktuálne!) mestský archivár, nevenujem špecializovaným a mestským archívom.

Každému čitateľovi musí byť zrejmé, že môj príspevok nemal ambíciu komplexne zhodnotiť stav všetkých archívov na Slovensku, preto tieto výhrady pokladám za neadekvátne. To, že som analyzoval vybrané dáta Slovenského národného archívu, predovšetkým jeho personálny vývoj a nárast archívnych súborov, považujem, aj s odstupom, za legitímne a správne. Slovenský národný archív je najväčší a najdôležitejší archív na Slovensku a jeho stav najlepšie demonštruje a reprezentuje slovenské archívnictvo. Rovnako Vedecká archívna rada je desaťročia najvýznamnejšia archívna inštitúcia – poradný orgán ministra vnútra. Aby som autorom odpovedal na jednu z otázok, ktorá znela či mestské a špecializované archívy nemali svoje miesto vo víziách archivárov po novembri 1989, tak samozrejme mali, ale prioritou bolo komplexné riešenie organizácie archívnictva a postavenie a úlohy Slovenského národného archívu a Vedeckej archívnej rady. Môžem zodpovedne prehlásiť, že aj v tomto aspekte som sa držal svojej témy, čiže vízie slovenských archivárov v kontexte so stavom po 30 rokoch.

Autori absolútne ignorujú, že som sa opieral o oficiálne dokumenty ministerstva vnútra, ktoré svedčia o tom, že štát vo svojej úlohe ochrany archívneho kultúrneho dedičstva dlhodobo zlyháva. Napriek tomu sa snažia moje tvrdenia spochybniť: „*Kolko archivárov za sledované obdobie odišlo zo štátnych archívov do špecializovaných archívov, alebo aj do lepšie platených pozícií správcov registratúr?*“, alebo „*Viaceré štátne archívy majú pritom problém obsadiť voľné miesta odbornými zamestnancami*“. Ale o čom svedčia tieto ich otázky ak nie o tom, že ministerstvo zlyháva v personálnej politike a že nedokáže odborníkov adekvátne za ich prácu zaplatiť?

Ak sa odvolávam na vízie archivárov po novembri 1989 vychádzam z dlhoročného štúdia dejín slovenského archívniectva a početných rozhovorov s významnými archivármi (Richard Marsina, Jozef Šimončíč, Jozef Chreňo a mnohí ďalší). Naozaj si autori myslia, že porovnanie ich vízií v komplexnejšej analýze všetkých relevantných dát všetkých slovenských archívov by prinieslo výrazne iné závery, aké som priniesol ja? Ak áno, mali by to dokázať. Môžem si pomôcť vyjadrením Richarda Marsinu, ktorého práve november 1989 vyniesol do pozície predsedu Vedeckej archívnej rady: „...s ľútosťou konštatoval, že od roku 2007 v dôsledku reštriktívnych opatrení MV SR v personálnej oblasti a nárastu preberaných dokumentov iba pomaly rastie množstvo prístupných a zvyšuje sa množstvo nespracovaných archívnych dokumentov. Konštatoval, že slovenské archívniectvo, ktoré sa dostalo na úroveň archívnych štátov Európskej únie, v posledných rokoch stagnuje až upadá.“¹

Autori vo svojej reakcii bezprecedentne útočia na Spoločnosť slovenských archivárov (ďalej SSA) a rovnako bezprecedentne a účelovo delia archivárov na štátnych a tých ostatných. Dôrazne sa voči tomu ohradzujem, všetci archivári sme jedna komunita. Považujem za dôležité uviesť, že od roku 2022 nie som členom výkonného výboru SSA a nebol som ním ani v čase, keď som predniesol referát na Zjazde Slovenskej historickej spoločnosti. Som však predsedom Sekcie archívniectva a pomocných vied historických Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV a z tejto pozície s výborom SSA úzko spolupracujem.

Súhlasím s názorom Richarda Marsinu, ktorý som prezentoval, a ktorý uviedol, že SSA by mala mať vo Vedeckej archívnej rade svoje zastúpenie. Realizovateľné by to bolo jednoduchým a demokratickým spôsobom, že SSA by nominovala kandidátov, z ktorých by si odbor archívov a registratúr vybral aspoň jedného. Tiež si myslím, že predsedom Vedeckej archívnej rady by nemal byť riaditeľ niektorého zo štátnych archívov, ako je to od roku 2018 (pričom dovtedy to tak nikdy nebolo). Jednou z vízií slovenských archivárov bolo „demokratizovať“ aj túto inštitúciu s tým, aby v prípade potreby mohla byť protiváhou voči aktivitám odboru. Riaditeľ štátneho archívu je však priamym podriadeným riaditeľa OAR, čo ho do veľkej miery limituje v možnostiach, ktorými disponuje.

Ale poďme rovno do praxe, kde sa ukáže, že argumenty protistrany neobstoja. O činnosti Vedeckej archívnej rady totiž za posledné roky nemáme žiadne zmienky. Do roku 2013 informoval pravidelne o činnosti VAR vždy jej tajomník na stránkach Slovenskej archivistiky. Posledné zhodnotenie činnosti priniesol ešte Igor Graus v roku 2018 na vyzvanie členov redakčnej rady Fóra archivárov. Ak sa Vedecká archívna rada stretáva, tak archivári, ako ani verejnosť, o tom nie sú informovaní. A tu vnímam základný rozpor s víziou archivárov o otvorenejšej a demokratickejšej spoločnosti. Víziou vytvoriť z Vedeckej archívnej rady sebavedomú inštitúciu odborníkov. Je takouto inštitúciou Vedecká archívna rada dnes?

Kolegovia I. Tichý a J. Pocisk pokračujú v kritike: „*Problémom externých členov komisií zo špecializovaných archívov a SSA nie je ich nedostatočný počet, ale veľakrát pasivita pri predkladaní podkladových materiálov na zasadnutiach jednotlivých*

¹ MIŠOVIČ, Milan. Vedecká archívna rada v rokoch 1991 – 2015. In ŽAŽOVÁ, Henrieta et al. eds.). *Biografický slovník slovenských archivárov*. Bratislava: Spoločnosť slovenských archivárov a odbor archívov a registratúr MV SR, 2023, s. 152.

komisií.“ Výrok, ktorý nie je podporený žiadnymi objektívnymi faktami, by snáď ani nemal stáť za komentár. Ale položíme si otázku. Ako často sa (ne)schádzajú tieto komisie? Nielen Vedecká archívna rada, ale napríklad aj terminologická alebo metodická komisia? Ako môžu členovia pracovať v komisiách, ktoré de facto nefungujú? Za agendu takýchto poradných orgánov je zodpovedný vždy ich tajomník, ktorým je menovaný zamestnanec z radov OAR.

Predstavme si ďalšie výroky, pod ktorými sú podpísaní títo autori. *„Treba však pozrieť na druhú stranu, na zastúpenie archívárov zo štátnych archívov vo výbore či revíznej komisii SSA. Koľko ich tam v súčasnosti pôsobi? A prečo odišli aj tí, ktorí tam v nedávnej minulosti boli?“* Následne formulujú svoje stanovisko takto: *„SSA v súčasnosti reprezentuje predovšetkým špecializované archívy a registratúrne strediská súkromných subjektov,“* pričom vzápätí vyvrátia svoje tvrdenie, keď píšú: *„... periodikum SSA Fórum archívárov, alebo aj organizácia „archívnych dní“ sú do veľkej miery závislé od obetavej práce archívárov zo štátnych archívov“.*

Tak si to teda rozoberme. Spoločnosť slovenských archívárov je priamym dôsledkom novembra 1989 a po takomto združení túžili archívári už dávno predtým.² Vo výbore SSA, ktorý má deväť členov, boli v roku 2022 zvolené tri členky z radov štátnych archívárov, po odstúpení jednej z nich, ju nahradila kolegyňa tiež zo štátneho archívu. Čestná predsedníčka Veronika Nováková pôsobila celý život v štátnom archívniectve. Reprezentanti SSA sú volení na valnom zhromaždení všetkými členmi SSA, značný počet členov pôsobí v štátnych archívoch. Je úplným nezmyslom predpokladať, že štátni archívári volia len štátnych, mestskí len mestských a špecializovaní len špecializovaných. Vol'by do orgánov SSA sú tajné a svedčia o vôli členskej základne. Logicky teda zvolení členovia výboru reprezentujú celé SSA, všetkých jej členov, bez ohľadu na afiliáciu.

Autori vo svojom šablónovitom vnímaní nerozumejú tomu, že SSA nie je závislá od práce archívárov zo štátnych archívov, ale v prvom rade od práce svojich členov. Ak sa štátni archívári (nečlenovia) zapájajú do aktivít SSA nie je to preto, že by ich niekto nútil alebo kráľovsky platil, ale preto, že v tom vidia zmysel. Vidia zmysel v tom podieľať sa na organizácii archívnych dní, rade sympózií z cyklu Osobnosti slovenského archívniectva. Vidia zmysel v tom publikovať vo Fóre archívárov alebo aj v Archívnom almanachu, ktorého je SSA spoluvydavateľom. Tvrdenie, že SSA v súčasnosti reprezentuje najmä špecializované archívy a registratúrne strediská súkromných subjektov nie je ničím podložené a je zavádzajúce.

Autori ďalej SSA vyčítajú aj toto: *„aké bolo stanovisko SSA, keď SNA a niektoré ďalšie štátne archívy museli napriek absencii relevantného odborného a právneho stanoviska odovzdať delimitáciou do Archívu Ústavu pamäti národa (mimochodom špecializovaného archívu) 17 archívnych fondov v rozsahu 165,815 bm?“*

Za túto skutočnosť je v prvom rade zodpovedný OAR, tvrdiť čokoľvek iné by bolo klamstvo. MV SR ako silové ministerstvo malo možnosť ovplyvniť zákon o pamäti národa (č. 553/2002 Z. z.) už pri jeho vzniku a ÚPN nemusel vzniknúť s takými kompetenciami, aké má dnes. Archív Ústavu pamäti národa vznikol nakoniec so súhlasom OAR MV SR ešte v roku 2004.

² Objašňujem to konkrétne HRIVŇÁK, Štefan. Sekcia archívniectva a pomocných vied historických Slovenskej historickej spoločnosti pri Slovenskej akadémii vied. Minulosť, súčasnosť, budúcnosť. In *Slovenská archivistika*, 2023, roč. 53, č. 2, s. 112.

Ale kde bol bývalý riaditeľ Slovenského národného archívu Ivan Tichý, keď sa rozhodlo o delimitácii? V ktorom médiu vystúpil, kde publikoval svoj nesúhlasný postoj ako riaditeľ najvýznamnejšieho archívu na Slovensku, obrátil sa on sám na SSA?

A takisto mlčal on a mlčal celý odbor archívov a registratúr, keď začiatkom roku 2022 rezonovala kauza ohľadom zničenia časti osobných spisov príslušníkov komunistickej Štátnej bezpečnosti. Svoju podporu ÚPN vtedy vyjadrili viacerí politici z vládnej koalície. Filozof Fedor Blaščák pre denník SME vtedy napísal: „*Po päťnástich rokoch obštrukcií a udržiavania protiprávneho stavu zo strany ministerstva vnútra tak napokon v tichosti došlo k najväčšej skartácii dokumentov ŠtB od roku 1989. Vraj nedopatrením. Pikantné je, že dokumenty ŠtB skartoval archív štátneho orgánu, ktorý celú štátnu archívnu agendu fakticky riadi.*“³ Nemal sa Tichý s Pociskom rovnako pýtať, kde bolo vtedy SSA?

V ďalšej časti svojej reakcie sa rozhodli autori kvantifikovať pozitíva súčasného slovenského archívniectva. Čo sa týka digitalizácie uvádzajú, že len v roku 2022 štátne archívy vyhotovili 44 056 digitálnych kópií archívnych dokumentov. Tieto digitálne kópie však nie sú nikde sprístupnené verejnosti, čiže nemožno posúdiť ani kvalitu metadát. Autori spomínajú napr. aj digitalizáciu hárkov zo sčítania ľudu z roku 1930, ktorú koordinoval odbor archívov a registratúr a realizovala Slovenská národná knižnica. Konkrétne tento príklad je však skôr skvelou ukážkou toho ako nedigitalizovať, s podtitulom za veľa peňazí málo muziky.

Pokračovať by som mohol ďalej. Napríklad, ako autormi kvantifikovaná publikačná činnosť archívárov prispieva k rozvoju slovenskej archivistiky ako vedy? Alebo, aký majú dosah spomenuté archívne výstavy na zvýšenie povedomia o archívnom kultúrnom dedičstve a ako sa to premietlo do súčasnej situácie? Pretože autormi publikované výpočty v skutočnosti veľa svetla do problematiky nepriniesli.

Záverom by som chcel uviesť, že autori nevyužili možnosť publikovať svoju reakciu v časopise Archívny almanach, kde bol môj referát publikovaný v rubrike Materiály. Zvolili si Slovenskú archivistiku, ktorú vydáva OAR. So svojou odpoveďou tak prichádzam na pôdu, ktorú vybrali autori. Z mojej strany však „diskusiu“ považujem za uzavretú, pretože Tichý a Pocisk nepriniesli žiadne relevantné argumenty, ani dáta, ktorými by spochybnili mnou formulované tvrdenia podložené najmä štátnymi koncepciami rozvoja archívniectva z roku 2003 a 2022.

Štefan Hrivnák,
Sekcia archívniectva a PVH Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV

³ BLAŠČÁK, Fedor. Kto páli archívy [online] [cit. 2024-02-28]. Dostupné na: <<https://komentare.sme.sk/c/22824043/kto-pali-archivy.html>>

AD: Slovenské archívnictvo... nádej a vízie ponovembrovej éry vs. realita po tridsiatich rokoch – Na margo reakcie Štefana Hrivňáka

V súvislosti s opätovnou kritickou a útočnou reakciou Štefana Hrivňáka, ktorý nevidí nič pozitívne na činnosti štátnych archívov (o iných neinformuje), a vzhľadom na spôsob jeho polemiky, podľa ktorej sú „všetci archivári jedna komunita“, iba jeho oponenti sú „štátni úradníci MV SR“, sme sa rozhodli v záujme zachovania úrovne *Slovenskej archivistiky* v pravdepodobne nekončiacej sa diskusii ďalej nepokračovať. Ved' napokon sám Štefan Hrivňák priznal, že celkové hodnotenie slovenského archívnictva v pôvodnom príspevku vlastne ani nemal v úmysle. Tak ako jeho pôvodný článok, aj jeho reakcia obsahuje opäť množstvo nepravdivých a zavádzajúcich tvrdení, často vytrhnutých z kontextu, ktoré nevedú k vecnej diskusii, o ktorú sme sa pokúsili. Rovnako neprospievajú ani k deklarovanej jednote medzi slovenskými archivármi, či k rozvoju slovenského archívnictva, možno iba k vlastnej prezentácii ich autora.

Jozef Pocisk a Ivan Tichý,
MV SR – odbor archívov a registratúr

LITERATÚRA/LITERATUR

RECENZIE A REFERÁTY/REVIEWS AND REPORTS

BARTALOSOVÁ, Lenka – VRTEL, Ladislav. *Pečatidlá v Štátnom archíve v Bratislave. Katalóg*. Bratislava: Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Bratislave, 2022, 320 s. ISBN 978-80-974432-1-4

Štátne archívy ale i viaceré verejné špecializované archívy v Slovenskej republike vo svojich depozitároch uchovávajú a trvalo ochraňujú nielen archívne fondy a archívne zbierky, ale aj zbierky múzejnej povahy. Ide predovšetkým o zbierky pečatidiel (typárií) a pečiatkovadiel, ktoré sa do štátnych archívov dostali ako súčasť preberaných fondov (župných, mestských, fondov mestečiek), alebo sa stiahli z obcí v zmysle zákona

Národného zhromaždenia Československej republiky č. 13/1954 Zb. o národných výboroch zo dňa 3. marca 1954. Autori recenzovanej publikácie sa ako prví spomedzi štátnych archívov rozhodli predstaviť Zbierku typárií Štátneho archívu v Bratislave a Štátneho archívu v Bratislave, pracoviska Archívu v Modre.

V úvode krátko načrtli genézu vzniku zbierok a spôsob ich evidovania. Na základe opisu ide v prípade Štátneho archívu v Bratislave o skutočnú zbierku, ktorá je vedená ako samostatný súbor s vypracovaným súpisom k staršej časti obsahujúcej 97 typárií, i k mladšej časti tvorenej 1 262 pečiatkovadlami s gumenými pečatnými poľami. Z nich je však väčšia časť degradovaná. V prípade Štátneho archívu v Bratislave, pracoviska Archívu v Modre nejde celkom o zbierku, pretože primárna evidencia typárií je v rámci archívnych pomôcok k archívnym fondom, ale fyzicky sú uložené osobitne. V budúcnosti sa budú musieť archivári popasovať v rámci metodiky Ministerstva vnútra – odboru archívov a registratúr aj s jednotným postupom pri spracovávaní zbierok typárií a pečiatkovadiel.

Na nasledujúcich osemnástich stranách venovaných štruktúre katalogizačného záznamu autori spracovali tri časti: orientačné označenie vlastníka, stanovenie katalogového čísla a poznámky k terminológii opisu typárií, ktoré rozdelili na deväť podčastí. V časti nazvanej Orientačné označenie vlastníka vysvetlili rozhodnutie prihliadať na historické pomenovanie lokality pri tvorbe krátkeho pomenovania vyznačeného vždy v záhlaví dvojstrany katalógu. Pri stanovení katalogového čísla vychádzali z predpokladu priebežného dopĺňania zbierky v budúcnosti akvizíciami tak, aby sa nemusela premanipulovať. Z toho dôvodu sa priklonili k vytvoreniu dvoch samostatných radov s osobitnými číselnými signatúrami pre Štátny archív

v Bratislave a pre modranský archív, pre ktorý je za základným číslom po lomke uvádzané inventárne číslo typárika evidovaného v rámci fondu. Tretiu časť tvoria poznámky k terminológii opisu typárií, čo si vyžaduje u každého spracovateľa znalosť slovenskej sfragistickej terminológie definovanej v medzinárodnom slovníku *Vocabullarium internationale sigillographicum* z roku 2016. V rámci podčasti Typárium venovali pozornosť vlastníkovi typárika, uvádzaniu jeho názvu v slovenčine, ak ide o inojazyčný nápis, ďalej problematike datovania, ochrany typárií v podobe drevených schránok, zloženia typárika (jednodielne a dvojdielne) i jeho výšky. Nasledujúce podčasti sú venované rukoväti – jej materiálu a opisu, matrici, pri popise ktorej sa v rámci katalogizovania uvádzajú údaje o materiáli, stave zachovania, lícovej strane, hrane matrice a chrbtovej strane matrice, ďalej pečatnému poľu, legende – jej prepisu a opisu, napokon vnútornému a vonkajšiemu lemu lišty kruhopisu, jazyku a písmu legendy. Celú tretiu časť možno považovať za dobrý základ, ktorý by po rozpracovaní a úprave mohol slúžiť ako metodika na spracovávanie zbierok typárií na úrovni všetkých typov archívov v Slovenskej republike.

Najväčšiu časť publikácie tvorí samotný katalóg, pričom každému typáriu je venovaná dvojstrana, v záhlaví ktorej je krátke pomenovanie jeho vlastníka. Vľavo je na čiernom pozadí fotografia – celkový pohľad na typárium s očíslovaným katalogizačným záznamom i uvedeným identifikátorom, a údajmi o typáriu, jeho rukoväti a matrici, vpravo sa na čiernom pozadí nachádza fotografia – pečatné pole v pozitíve s jeho popisom a údajmi týkajúcimi sa legendy. Pri takomto veľmi náročnom type práce na pozorné oko i znalosť jazykov sa však vyskytnú aj drobné chyby, ktoré sa nevyhli ani tomuto projektu, čo uvedieme na niekoľkých príkladoch. Výraz cisársko-kráľovský má v nemčine tvar kaiserlich-königlich s pridaním koncovky vyjadrujúcej rod podstatného mena, podľa toho by mal znieť v prepise legendy na strane 85 * SIGILL(UM) * DES . K(AISERLICH) . K(ÖNIGLICHEN) . PRIV(ILEGIERTEN) . MARKTES . THEBEN . 1581 .; ten istý prípad nastal pri prepise legendy na strane 107 ... // K(AISERLICH) . K(ÖNIGLICHER) . ÖFFENTL(ICHER) . NOTAR ...; to isté na strane 117 * K(AISERLICH) . KÖ(NIGLICHES) STUHLRICHTERAMT ZU SZERDAHELY; to isté na strane 305 aj v prípade použitia dvoch jazykov v legende – nemčiny a taliančiny, pričom koncovka prídavného mena v nemčine by mala vyjadrovať rod podstatného mena v taliančine v prepise * AGENTSCHAFT D(ER) . K(AISERLICH) . KÖ(NIGLICHE) . AZIENDA ASSICURATRICE IN TRIEST. Na strane 87 a 141 má byť správne SI(E)G(EL) a nie SIG(EL), čo si autori prepisu mohli dovoliť doplniť, ak v prepise legendy na strane 263 doplnili text nasledovne: * MEŠŤANOSTA SLOB(ODNĚHO) . MESTA S(O) (Z)R(IADENOU) . R(A-DOU) . PEZINOK; na strane 123 má byť správne H(ELYSÉGE) a nie (H)ELYSÉGE; na strane 125 má byť správne ... DER K(ÖNIGLICHEN) . F(REIENSTADT) a nie F(REINSTADT). V prepise legendy na strane 281 je podľa nás viacero nepresností a správny prepis by mal znieť S[...] . S(I)G(ILLUM) G(E)MEIN(DE) . DER . NEVSTIFT . VN(TERHALB) D(E)R(!) . SCHLOS(SSES) . WAISENSTEIN .; z ďalších nepresností uveďme na strane 283 použitý znak 3 pre písmeno Z v slove PEC3(!)ÉTI . HRNCSIROV MESTA . PUDMERIC3(!), pričom v publikovanom prepise názvu lokality prepisujúci uviedol PUDMERICZ; na strane 285 čítame v prepise . SIGILL(UM) IN . POSING DAS E . B . LEDERER . HAND . WERG, pričom v pečatidle

je viditeľné zreteľné C, správne teda HAND . WERC a ďalšia nepresnosť je v prepise písmen E . B. – E(HRSAME) . B[ÜNDNIS]. Napokon uvedme ešte prepisy časti legiend na stranách 301 a 303, kde by mali znieť I(NSIEGEL) a INSI(E)GEL, ako aj na strane 307, kde by mal mať formu . * . K(AISERLICHES) . U(ND) . K(ÖNIGLICHES) . MILITÄRSTATIONSKOMMANDO ..., resp. na strane 299, kde by mal byť prepis pravdepodobne v tvare * H(AND) . W(ERCKS) . I(N) . S(IEGEL) . D(ER) . E(HRSAMEN) . M(EISTERN) . D(ER) . SCHLOS(S)ER . PIXEN[...] . VR[...] . VND . WINDEN M(EISTERN) . I(N) . D(ER) . K(ÖNIGLICHEN) . F(REI) . S(TADT) : // PESING [Remeselná pečať čestných majstrov zámočníkov, a naviják majstrov (?) v kráľovskom slobodnom meste Pezinok]. Práve prepis mena mesta Pezinka chýba v rámci prepisu legendy, ale aj v rámci popisu pečatného poľa.

Vzhľadom na to, že v legendách typárií je značné množstvo gramatických chýb prameniariach z nie dokonalého ovládania nemeckého jazyka v zmiešanom jazykovom prostredí, natíska sa otázka, či autori prepisov legiend nemohli v poznámke pod ním uviesť túto skutočnosť spolu so správnym gramatickým tvarom, ako by mal byť vyrytý, napríklad na stranách 293, 303 slovo HANDWERCH, správne Handwerck.

Záver katalógu tvorí jednostranové anglické resumé a päťstranový register. Hovorí sa, že kto nerobí, nerobí ani chyby. Napriek nedostatkom, na ktoré sme poukázali, hodnotíme publikovanú prácu ako prínos a istý manuál či inšpiráciu pre ďalšie archívy, ktoré by týmto spôsobom chceli sprístupniť odbornej i laickej verejnosti svoje zbierky typárií. Veríme, že v prípade druhého vydania katalógu typárií bratislavského štátneho archívu spravia autori príslušné opravy a doplnky, čím určite zvýšia jeho hodnotu pre používateľov.

Mária Grófová,
MV SR – odbor archívov a registratúr

BARTALOSOVÁ, Lenka – VRTEL, Ladislav. *Sigilla. Ikonografia svätých v pečatiach/Iconography of saints in seals. Katalóg/Catalogue*. Bratislava: Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Bratislave, 2023, 268 s. ISBN 978-80-974432-2-1

Rok po vyjdení katalógu venovanému pečatidlám v Štátnom archíve v Bratislave vyšiel z pera tých istých autorov v rámci edície Z prameňov Štátneho archívu v Bratislave katalóg pečatí venovaných ikonografii svätých. Na prvý pohľad práca graficky síce istým spôsobom nadväzuje na predchádzajúci zväzok edície, no v jazykovej oblasti sa autori predsa len posunuli ďalej – texty celého rukopisu sú dvojjazyčné, teda slovensko – anglické,

čím sa katalóg stáva istým doplnkom k realizovanej výstave *Sancti eritis, quia ... Ikonografia svätých v pečatiach* určenej najmä anglicky hovoriacim návštevníkom doma a v zahraničí, ktorej vernisáž sa uskutočnila vo Výstavnej sále Univerzitnej knižnice v Bratislave dňa 19. decembra 2023.

V úvode autori konštatujú, že dejiny cirkvi tvoria neodmysliteľnú súčasť našich dejín charakterizovaných sprostredkúvanými duchovnými hodnotami i vzdelanosťou, zamýšľajú sa nad vznikom pečatí ako spoľahlivého identifikátora, potvrdenia alebo uzavretia dokumentov, nad témou pečatí s náboženskými motívmi alebo znameniami zobrazovanými podľa istých pravidiel zobrazovania a kodifikovania ich atribútov použitých nielen vo farských pečatiach vznikajúcich zväčša až v priebehu 18. – 19. storočia, ale aj v mestských a obecných pečatiach. Informujú o počiatkoch a rozvoji úcty k svätým, no naznačili aj náročnosť skúmania takéhoto druhu pečatí z viacerých aspektov – z hľadiska poznania histórie a pomocných vied historických (sfragistiky, paleografie či epigrafiky, chronológie, heraldiky, toponomastiky), ale aj dejín cirkevnej a štátnej správy, teológie, hagiografie, ikonografie, dejín umenia a podobne. V ďalšej časti uviedli, že ide o výberový katalóg osemdesiatich štyroch vybraných pečatí zobrazujúcich tridsaťtri svätých, ktoré sa nachádzajú na archívnych dokumentoch uložených v Štátnom archíve v Bratislave s doplnením pečatí obcí bývalej Bratislavskej župy deponovaných v Maďarskom krajinškom archíve v tzv. Altenburgerovej zbierke. Vysvetlili, že pri tvorbe katalogizačného záznamu rešpektovali zásady prijaté a schválené Heraldickou komisiou Ministerstva vnútra Slovenskej republiky na zasadnutí dňa 13. decembra 2013. Každý katalogizačný záznam obsahuje údaje týkajúce sa vlastníka typária – fyzická alebo právnická osoba, ktorá ho používala a ktorej identifikačné znamenie spolu s menom alebo názvom nieslo, ďalej datovania vzniku typária – zvyčajne uvádzané číselným vyjadrením roku, v prípade chýbajúceho datovania v legende alebo v pečatnom poli sa autori pokúšali určiť na základe typu použitého písma a formulácie legendy či ďalších dôležitých znakov, či dátum použitia typária – údaj zhodný s dátumom pečate uvedenom na príslušnom archívnom dokumente, no pri oddelených odtlačkoch typária sa tento údaj neuvádza. Ďalšie údaje sa týkajú tvaru, rozmerov, hmoty a farby, spôsobu pri-

pevnenia, formy zachovania a ochrany odtlačku matrice typária. Pri opise pečatného poľa sa stretli s motívami, ktoré rozdelili do troch skupín – soteriologické, mariologické a hagiografické, pričom v rámci poslednej skupiny podali prehľad o ikonografickom zobrazovaní dvadsiatich piatich svätých. Pri prepise legendy na odtlačku matrice typária nejde len o identifikovanie vlastníka typária, pozornosť autorov sa sústredila aj na typ použitého písma, rozvedenie skratiek a doplnenie textu, symboly skrátenej legendy (symboly skrátenej legendy, stratené, chýbajúce alebo nečitateľné časti textu legendy, interpunkčné znamienka, označenie začiatku textu legendy, letopočet), o jazyku či type písma na odtlačku matrice typária. Podrobne tiež rozpísali vytvorenie jedinečného údaja určujúceho miesto uloženia konkrétneho odtlačku typária – ide o tzv. identifikátor odtlačku matrice typária.

Samotná katalógová časť sa začína na strane 27. Každému svätcovi venovali autori dvojstranu – vľavo je dvojjazyčné pomenovanie svätca, vpravo dvojjazyčné údaje o živote svätca, legende týkajúcej sa jeho života i pôsobenia a napokon údaje o ikonografii. Nasleduje jedna dvojstrana venovaná každej z vybratých pečatí, ktoré sa našli k príslušnému svätcovi. Ľavá strana je textová, kde sú v troch častiach (vlastník typária, opis pečatného poľa a legenda) uvedené údaje podrobnejšie opísané vyššie v druhej časti úvodu vrátane identifikátora. Pravá strana obsahuje katalogizačné číslo a fotografiu odtlačku matrice typária.

Čím viac pracujeme s rukopisom, tým menej zvykneme v závere redakčných prác a úprav vidieť chyby. Na niektoré, ktoré tu zostali, by sme radi upozornili, aby ich autori v prípade ďalšieho vydania mohli opraviť. V prepise záveru legendy na s. 36 má byť správne MA(RIAE), nie MAR(IAE), forma skrátenej sa dá veľmi rýchlo porovnať s fotografiami pečatí na stranách 37, 93 alebo 103. V prepise začiatku legendy na s. 62 má byť správne SIGILL(UM), nie nesprávne uvedené SIGILL. Na s. 110 prepísal autor v poradí druhé slovo v tvare . ECC(L)ESIA[E] . bez toho, aby si všimol v pečati ligatúru písmen Æ v jeho závere. Na s. 112 čítame v prepise legendy SIGIL(LUM) . S(ANCTI) . IOHAN(IS) . IN NEUHOF [...] namiesto správneho SIGIL(LUM) . S(ANCTI) . IOHAN(IS) . IN NEVHOF [G]EME[IN]TE (!) s upozornením na chybu v nemeckom slove Gemeinde, podobne na s. 130 SIGIL(LUM) ECCL(ESIA) . BOR S(AN)CTO . GEORG(IUS) namiesto správneho SIGIL(LUM) ECCL(ESIAE) : BOR : S(AN)CTO (!) : GEORG(II) s upozornením na chybu v koncovke genitívu slova sanctus. Niekoľko nepresností nájdeme aj v ďalších prepisoch legend, napríklad na s. 142 * SIG(ILLUM) . CON(VENTUS) . S(ANCTATAE) . CATHARINAE . FF(RATRUM) . MIN(ORUM) . STR(ICTIORIS) . OBS(ERVANTIAE) . PR(OVINCI)AE . S(ANCTAE) . MAR(IAE) . H(UNGARIAE) . 1618 namiesto správneho * SIG(ILLUM) . CONV(ENTUS) . S(ANCTAE) . CATHARINAE . FF(RATRUM) . MIN(ORUM) . STR(ICTIORIS) . OBS(ERVANTIAE) . PR(OVINCI)AE . S(ANCTAE) . MAR(IAE) . H(UNGARIAE) . 1618, na s. 150 ECLESIAE namiesto správneho ECCLESIAE, na s. 162 LONGAVILLENSIS namiesto správneho LONGOVILLENSIS, na s. 178 *** SIGI : (L)UM . POSSESSIO BINOC . namiesto správneho *** SIGI : (LL)UM . POSSESSIO(NIS) BINOC ., na s. 196

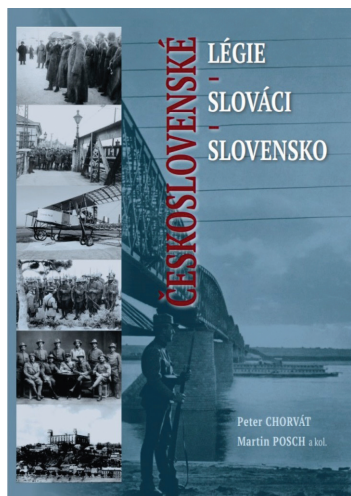
(B)IGILLVM . OPPIDI. INFERERIORIS CROMPA 1607 namiesto správneho SIGILLVM (!) . OPPIDI . IN . [F]ERIORIS CROMPA 1607, na s. 200 AECCLIESIE namiesto správneho AECCLIESI(A)E (!), na s. 202 VEDROED namiesto správneho VEDRÓED, na s. 220 SIGILLUM namiesto správneho SIGIL(L)UM a napokon na s. 256 SIGILLVM * VAGH SZER * DAHELIENSE * ANNO . D(OMI)NI . 17 * 12 . namiesto správneho SIGILLVM * VAG[H SZER] * DAHELIENSE * ANNO . D(OMI)NI . 17 * 12.

V závere publikácie nájdeme zoznam prameňov a literatúry, ako aj miestny register. Chápeme, že na skutočne reprezentatívnu tlač takto koncipovaných katalógov je potrebný nie malý finančný obnos – možno práve tento faktor ovplyvnil veľkosť písma použitého v tlači, písmo hlavných textov i popisov v katalógovej časti je malé, v úvodnej časti v poznámkovom aparáte až na hranici čitateľnosti najmä pre starších používateľov vydanej práce napriek tomu, že nosia okuliare.

Vydanie katalógu pečatí venovaných ikonografii svätých je však publikačným počínom bratislavského štátneho archívu ukazujúcim ikonografickú bohatosť, ktorá dopĺňa naše poznatky o cirkevnom výtvarnom umení prezentovanom týmito výnimočnými drobnými plastikami.

Mária Grófová,
MV SR – odbor archívov a registratúr

CHORVÁT, Peter – POSCH, Martin a kol. *Československé légie-Slováci-Slovensko*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2022, 435 s. ISBN 978-80-89523-79-5

Napriek skutočnosti, že na Slovensku sa histórii československých légií nevenuje tak veľa pozornosti a ani publikácií nevychádza toľko ako v Česku, čo už vzhľadom na počty legionárov zo Slovenska nie je prekvapivé, jedna vydarená monografia v roku 2022 u nás predsa len vyšla. Rozsiahla, viac ako štyristo stranová kolektívna monografia z dielne Vojenského historického ústavu v spolupráci s Historickým ústavom SAV ukázala, že autorov venujúcich sa tejto významnej etape československých dejín sa nájde aj po viac než sto rokoch stále dosť.

Publikácia okrem kratšieho úvodu oboch zostavovateľov, zamestnancov vyššie uvedených historických ústavov a tiež autorov štúdií Petra Chorváta a Martina Poscha, obsahuje nasledovné príspevky: *Prvá svetová vojna a Liptov* (autor Peter Vítek); *Ferdinand Čatloš v československých légiách v Rusku* (autor Stanislav V. Chytka); *Nelzomný legionár Jozef Dřimal* (autorka Milena Balcová); *Dennikové zápisky legionára Jána Sándora v kontexte pôsobenia československých légií v Rusku* (autor Juraj Krištofik); „*Bohdan I. Veľký, cár Sibírsky*“. *Kríza v československom vojsku na Rusi v prvej polovici roku 1919* (autorka Bohumila Ferenčuhová); *Československý tábor pre Slovákov v Irkutsku* (autorka Jana Zaťková); *Československí legionári na Slovensku v roku 1919* (autor Peter Chorvát); *Z légií do diplomacie. Príbeh Slováka, ktorý podpísal Deklaráciu spojených národov* (autor Slavomír Michálek); *Martin Oříšek: učiteľ a legionárov v úlohe poslanca agrárnej strany* (autor Matej Hanula); *Architekt a legionár Juro Tvarožek* (autor Miroslav Hrdina); *Slováci uprostred revolučného chaosu. Rok 1917 v Rusku a jeho reflexia v týždenníku Slovenské hlasy* (autor Jaroslav Valent); *Ako Československý denník informoval o M. R. Štefánikovi* (autor Susumu Nagayo); *Spoločenský rozmer Štefánikových nielen vedeckých úspechov* (autor Michal Kšíňan); *M. R. Štefánik a československí legionári: pohľad z Ruska, história a súčasnosť* (autorka Elena P. Serapionova); *Od Pádu k Dunaju. Československá légia* (autor Sergio Tazzer); *Češi a Slováci v australském „Jugo Slav Battalion“ (Z internačních táborů pro nepřátelské cizince přes Soluňskou frontu do čs. legie ve Francii)* (autor Pavel Kreisinger); *Vznik Banky československých légií a jej expanzia na Slovensko* (autor Ľudovít Hallon); *Aj legionár je len muž. Medzi romantickým hrdinom a realitou* (autorka Eva Škorvanková); *M. R. Štefánik ako subjekt príležitostnej poézie a politickej lyriky (1919 – 1948)* (autor Lukáš Krajčír); *Bratislavskí „výzvedčiaci“ a Štefánikove slávnosti* (autor Juraj Babják); *Z vojakov veliteľmi. Legionárska stopa v spravodajskej činnosti druhého československého odboja* (autor Martin Posch); *Filip Tretiník – legionár s povstaleckým príbehom* (autor Marian Uhrin); *Milan Rastislav Štefánik v reflexii didaktiky dejepisu* (autor Miroslav Kmeť); *Milan Rastislav Štefánik a československé légie vo*

výučbe vojenských dejín Slovenska na Akadémii ozbrojených síl v Liptovskom Mikuláši (autor Juraj Šimko); *Odkaz na Milana Rastislava Štefánika a československých légii v zbierkach Vojenského historického múzea v Piešťanoch* (autorka Viera Jurková); *Jozef Gregor Tajovský – čs. legionár v Rusku* (autor Miloslav Čaplovič).

Aj keď sme z dôvodu komplexnosti či prehľadnosti publikácie uviedli úplný zoznam autorov a názvov ich príspevkov, nepovažujeme však za vhodné pre účely tejto recenzie charakterizovať všetkých dvadsaťšesť štúdií. S ospravedlnením sa všetkým ostatným autorom vyberáme z tohto pozoruhodného diela iba niekoľko nami vytipovaných príspevkov a prenecháme tak zároveň dostatočné pole pôsobnosti aj pre ďalších recenzentov, ktorých si publikácia zaiste nájde.

Nie priamo „legionárskou“, avšak pre účely tejto publikácie sa javí vhodnou úvodná štúdia vedúceho archívneho pracoviska v Liptovskom Mikuláši Petra Vítka, ktorá čitateľov vŕahaže do života v liptovskom regióne počas prvej svetovej vojny. Autor kombinuje zhrnutie najvýznamnejších miestnych udalostí s vykreslením každodenného života obyvateľov boriacich sa s čoraz väčším nedostatkom potravín a rastom ich cien, zabavovaním kovov – vrátane rekvirácií kostolných zvonov až po čoraz častejší nárast infekčných chorôb, väčšinou spôsobený presunom, dočasným umiestňovaním a pobytom množstva zajatcov v budovaných táboroch a lazaretoch. Až v záverečnej časti sa autor venuje účasti a podielu samotných Liptákov v bojových operáciách na frontoch prvej svetovej vojny a napokon aj ich zastúpením v rozrastajúcich sa československých légiách.

Rozsahom nie najväčšou, avšak obsahom bohatou sa javí štúdia *Československí legionári na Slovensku v roku 1919* Petra Chorváta, jedného z dvoch zostavovateľov monografie. Autor v nej jednoduchou, avšak prehľadnou formou komplexne zhrnul rozhodujúci podiel navrátiťších sa légii na vojenskom oslobodení Slovenska začiatkom roku 1919, ich čiastočný neúspech a dočasný ústup po ofenzíve maďarskej Červenej armády Republiky rád a napokon aj finálne znovuobsadenie celého územia a stabilizáciu situácie po uzavretí prímeria. V závere autor priblížil aj vzájomný vzťah légii a domáceho obyvateľstva Slovenska počas týchto udalostí.

Cenný pohľad zo zahraničia na tú istú problematiku prináša taliansky historik Sergio Tazzer, ktorého štúdia však v úvode zachytáva aj samotný vznik a pôsobenie československých légii v Taliansku a až následne ich presun a pôsobenie počas oslobodzovania Slovenska. Pre našu historiografiu je štúdia cenná aj vďaka čiastočne odlišnému pohľadu na niekedy kontroverzne vnímané pôsobenie talianskej vojenskej misie na Slovensku. Ako hlavný dôvod náhleho ochladnutia vzťahov a následného ukončenia pôsobenia misie vidí autor zmenu orientácie československej zahraničnej politiky na Francúzsko, presadzovanú ministrom zahraničných vecí Edvardom Benešom, aj napriek čiastočne odlišnému (taktnejšiemu) názoru M. R. Štefánika. V závere autor pripojil prílohu zobrazujúcu presné zloženie československého legionárskeho armádneho zboru na Slovensku.

Príkladom rôznorodosti jednotlivých príspevkov je netradičná štúdia Evy Škorvankovej rozoberajúca život a vzťahy legionárov v Rusku k nežnému pohlaviu. Už samotné názvy jednotlivých okruhov štúdie (*Legionári a ženy*, *Ženy v Rusku*, *Proti gustu žiaden dišputát*, *Legionári a prostitútky* či *Legionári a manželky*) ozrejmujú dosiaľ väčšinou nevelmi zmieňovanú stránku vojenského života. Autorka, pracovníčka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, vychádza pred-

všetkým zo spomienok samotných legionárov, pričom postupne prechádza rôznymi oblasťami vzťahov legionárov so ženami a pútavým spôsobom približuje aj ich motíváciu, spôsoby a charakteristiky. Pozoruhodne pri tomto opise charakterizuje aj typy žien jednotlivých národov, s ktorými sa nielen v samotnom Rusku, ale na celej svojej anabáze naprieč polovicou územia Ázie legionári stretávali.

Pre publikáciu je priam charakteristické, že až sedem z dvadsiatich šiestich štúdií, sa venuje rôznym aspektom života, pôsobenia a odkazu Milana Rastislava Štefánika, po istý čas vrchného veliteľa légii. Tento výber možno oceniť aj ako významný príspevok k 105. výročiu tragickej smrti tejto výraznej slovenskej osobnosti.

Keďže sa však do publikácie rozhodli osobne prispieť aj riaditelia oboch inštitúcií, je vzhľadom na vyššie uvedenú skutočnosť pochopiteľné, že si v svojich príspevkoch vybrali okrem M. R. Štefánika iné dve výnimočné osobnosti z radov slovenských legionárov. Riaditeľ Historického ústavu SAV Slavomír Michálek vo svojom príspevku podrobne približuje predovšetkým diplomatickú kariéru jedného z prvých slovenských legionárov, neskoršieho vojenského ataše a viacnásobného veľvyslanca Československa Vladimíra Hurbana. Na tomto mieste nemôžeme nepripomenúť, že pozostalosť tohto významného legionára a diplomata je uložená v Slovenskom národnom archíve.

Na druhej strane riaditeľ Vojenského historického ústavu Miloslav Čaplovič vo svojom príspevku na záver celej monografie ozrejmil menej známu kapitolu života významného slovenského dramatika Jozefa Gregora Tajovského, ktorý nielenže už počas svojho pôsobenia v Rusku redigoval viacero legionárskych časopisov, ale ako vedúci umiestňovacej legionárskej kancelárie v Bratislave pôsobil v československej armáde až do roku 1925. Ako sa dá očakávať od tohto autora, ktorý sa vojenstvu venuje trvale, v závere svojho príspevku pripojil taktiež niekoľko cenných štatistických údajov o počtoch samotných slovenských legionárov a dôstojníkov na hlavných bojiskách, vrátane priameho vymenovania viacerých najvýznamnejších spomedzi nich.

Orientácii a lepšiemu pochopeniu množstva príspevkov v pomerne rozsiahlej publikácii pomôže okrem samotného obsahu aj rozhodnutie zostavovateľov priamo za jednotlivé štúdie umiestniť krátke charakteristiky ich autorov a vyhľadávaniu v publikácii s množstvom štúdií pomôžu aj výberový miestny a menný register.

Publikáciu z nášho pohľadu hodnotíme ako mimoriadne prospešnú predovšetkým obdivuhodným výberom tém súvisiacich s pôsobením československých légii, z ktorých si takmer každý čitateľ, venujúci sa novej histórii, nájde tak povediac aj niečo pre seba. Pochvala okrem samotných autorov a zostavovateľov patrí aj obom historickým ústavom, keďže ide o priam exemplárny príklad spolupráce oboch vedeckých inštitúcií, čo v súčasnosti nie je úplne bežné a po rokoch vzájomných konkurencií a poloprázdnych paralelných podujatí si zaslúži ocenenie. Publikácia je v tomto smere zároveň príkladom možných úspor do ďalších období, v ktorých sa so zvyšovaním nákladov na kultúru a tlač zrejme príliš nepočíta (aj keď priznávame, že nemáme bližšie informácie o podiele oboch inštitúcií na jej samotnom financovaní).

Kniha obsahuje okrem občasných jednotlivých fotografií v niektorých štúdiách, tiež samostatnú fotografickú prílohu, zachytávajúcu prevažne zábery z pôsobenia a vojenského života legionárov. V závere nechýba ani anglický sumár.

Ivan Tichý,
MV SR – odbor archívov a registratúr

KOLLÁROVÁ, Zuzana – MALOVCOVÁ, Božena – ŠLAMPOVÁ, Martina. *A budete Mi svedkami. História evanjelických a. v. zborov v Poprade, Spišskej Sobote a Strážach pod Tatrami*. Poprad: Cirkevný zbor Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku v Poprade, matkocirkev v Poprade, 2024, 268 s. ISBN 978-80-570-5741-3

Napriek ponovembrovej cirkevnej slobode nejde o „vychytenú“ historickú tému, o ktorej by sa písalo často, pravidelne a z hľadiska lokalít na Slovensku takmer o každej z nich. Sú to skôr výnimočné udalosti, ak si cirkevné spoločenstvo nechá odborné spracovať svoje dejiny, čo sa veľakrát spája s osobnosťou kňaza, jeho dôverou k spracovateľovi, zachovanosťou archívnych dokumentov, ale tiež umožnením prístupu do archívu cirkevného zboru. Koncom mája 2024 prezentovanú knihu formátom nie veľkú, rozsahom vcelku štandardnú a vzhľadom na kvalitu papiera jednu z tých ťažších, naplnili jej autorky rozprávaním o dejinách cirkevných zborov v Poprade, Spišskej Sobote a v Strážach pod Tatrami.

Po krátkom duchovnom zamyslení sa zborového farára Michala Findru a predslove autoriek nasleduje prvá z troch nosných kapitol nazvaná *Návrat ku koreňom (1517 – 1918)* z pera Zuzany Kollárovej, v ktorej na sedemdesiatich stranách v rámci viacerých podkapitol priblížila cirkevné pomery na Spiši od konca 12. storočia do reformácie, šírenie reformácie a boj protestantov za náboženskú slobodu v rokoch 1517 – 1647/1672 na Spiši práve v dôsledku výnimočného postavenia evanjelickej cirkvi na Spiši ako jednej z kolísk šírenia evanjelickej viery v rámci celého Uhorska vzhľadom na početné nemecké obyvateľstvo. Podrobne zmapovala šírenie protireformácie na Spiši v rokoch 1674 – 1772, ktorej dôsledky uvádza na konkrétnych prípadoch prenasledovania duchovných a konfiškáciách majetkov evanjelikov a odnímania ich kostolov, ale aj obdobie po prijatí tzv. tolerančného patentu Jozefom II. zo dňa 25. októbra 1781, ktorým zrovnoprávnil evanjelické a. v., kalvínske a pravoslávne vierovyznanie s katolíckym. Osobitne sa venuje počiatkom vznikajúcich evanjelických a. v. cirkevných zborov v Poprade, Spišskej Sobote i Strážach pod Tatrami, problémom, ktoré s tým súviseli – stavby kostolov i fár a tiež vzťahov spišských evanjelikov s Lubomirskými na pozadí „veľkých“ dejín – poľského zálohu, ale aj evanjelickému školstvu i učiteľom. Kapitolu vhodne dopĺňa množstvo portrétov osobností spracovávaného obdobia, veľa archívnych dokumentov, kníh, máp a dobových pohľadov na lokality, plánov stavieb kostolov i škôl, fotografií kostolov a ich vnútorného vybavenia, pamätných tabúl či odtlačkov pečiatkovadiel jednotlivých cirkevných zborov.

Božena Malovcová je autorkou kapitoly nazvanej *Duchovný život v novom štáte (1918 – 1945)*, v ktorej na takmer štyridsiatich stranách venovala pozornosť novej situácii po vzniku Československej republiky a rozpade uhorskej evanjelickej a. v.

cirkvi, budovaniu nových evanjelických cirkevných štruktúr v zmysle záverov porád jej predstaviteľov v novembri 1918 v Liptovskom Mikuláši, v januári 1919 v Žiline, v apríli 1919 v Bratislave a v septembri 1920 v Martine do zvolania synody v dňoch 18. januára – 4. februára 1921 v Trenčianskych Tepliciach. Podrobne spracovala situáciu na Spiši v nových pomeroch až do utvorenia Hospodárskej správy evanjelickej a. v. generálnej cirkvi na Slovensku pre spišskú oblasť v roku 1946, pričom rozobrala aj dôsledky Viedenskej arbitráže na slovenskú evanjelickú cirkev, ktorá stratila úplne dvadsaťtri cirkevných zborov, osem zborov čiastočne, ako aj žiadosť predstaviteľov nemeckých evanjelikov o odluku a možnosť zriadiť si samostatnú nemeckú evanjelickú a. v. cirkev na Slovensku, čo napokon nadobudlo účinnosť vyhláškou č. 69 od januára 1940. Dejiny cirkevných zborov v Poprade, Spišskej Sobote a v Strážach pod Tatrami v skúmanom období spolu so školami predstavila autorka v jednotlivých podkapitolách. Podkapitoly venované školám ponúkajú na prvé čítanie len základné informácie napriek tomu, že čitateľovi by sa žiadalo viac údajov nielen o vyučovacom procese, o stavbe a zariaďovaní školských budov či o vyučujúcich, no nezabúdajme, že tieto pasáže sú závislé na množstve (ne)zachovaných nemeckých prameňov počas druhej svetovej vojny odvezených alebo stratených a túto tému už nájdeme podrobnejšie spracovanú v nie tak dávno vydaných a prezentovaných monografiách obcí. Kapitola ilustruje veľké množstvo fotografií, skenov archívnych dokumentov i odtlačky pečiatkovadiel.

Pozorný čitateľ prvej i druhej kapitoly si určite všimne ich takmer totožnú štruktúru: všeobecné dejinné udalosti, ich odraz na Spiši, state venované trom skúmaným evanjelickým a. v. cirkevným zborom a state venované školám. Škoda, že pri grafickom spracovaní rukopisov sa na to neprihliadlo a tak sa rovnako zamerané podkapitoly venované do roku 1945 samostatným cirkevným zborom a cirkevným školám uvádzajú odlišnými nadpismi, farbou i typom písma – v prvej čítame Poprad (s. 41), Spišská Sobota (s. 57) a Stráže (s. 74), ako aj Evanjelické školstvo v Poprade (s. 53), Evanjelické školstvo v Spišskej Sobote (kurzíva, s. 67) a Evanjelické školstvo v Strážach (kurzíva, s. 80), v druhej Evanjelická a. v. cirkev v Poprade (s. 99), Evanjelická a. v. cirkev v Spišskej Sobote (s. 108), Evanjelická a. v. cirkev v Strážach pod Tatrami (s. 113), ako aj Škola (v Poprade, s. 108), Škola (v Spišskej Sobote, s. 112) a Škola (v Strážach pod Tatrami, s. 118).

Poslednou z trojice nosných kapitol publikovanej práce je kapitola autorky Marty ny Šlampovej nazvaná S vierou a odhodlaním (1945 – 2024), v ktorej na takmer šesťdesiatich stranách napísala najmä na základe zachovaných prameňov v registratúre Evanjelického a. v. cirkevného zboru v Poprade dejiny popradskej matkocirkvi a jej dcérocirkvi v Spišskej Sobote a v Strážach pod Tatrami. V rámci všeobecnej časti priblížila obdobie po roku 1945 vo vzťahu štátu k cirkvi a jeho dohľad nad cirkvou a hospodárskym zabezpečením cirkvi prostredníctvom Štátneho úradu pre cirkevné veci, analyzovala Ústavu evanjelickej a. v. cirkvi na Slovensku s dosahom na nové rozdelenie obvodov či úlohy a povinnosti kňazov a veľmi precízne sa jej podarilo vytvoriť drobnokresbu života cirkevného zboru do súčasnosti, vytvoriť štatistické prehľady o počtoch vykonaných služieb Božích, o počtoch ich účastníkov, o počtoch prijímateľov Večere Pánovej, o žiakoch navštevujúcich hodiny náboženstva, o počtoch konfirmandov, krstov, sobášov či úmrtí, ale aj o počtoch členov cirkevného zboru za

sledované obdobie. Nechýbajú údaje o cirkevnej správe a jej funkcionároch, spevokole, kultúrnom a cirkevno-spoločenskom živote zboru. Aj túto kapitolu dokresľuje množstvo fotografií z archívu zboru i súkromných archívov veriacich.

V prehľadovej kapitole nazvanej V službách viery spracovali autorky medailóny osemdesiatich štyroch kňazov pôsobiacich v jednotlivých ev. a v. cirkevných zboroch. Medailóny radené abecedne majú jednotnú štruktúru, čo zaručuje prehľad a rýchle nájdenie požadovaných informácií. Okrem biografických údajov (meno a priezvisko, dátum a miesto narodenia, v konkrétnych prípadoch i dátum a miesto úmrtia) a stručnej charakteristiky kňaza medailón obsahuje životopis kňaza i údaje o jeho duchovnej činnosti a zborovej práci, oceneniach, v prípade publikačnej činnosti aj bibliografický údaj o publikovanej práci. Rozsah životopisov je však úmerný zachovaným prameňom. Autorky sa snažili doplniť každý medailón o portrétnu fotografiu a podpis osobnosti, ak sa zachovali pamätne tabule o ich pôsobení či náhrobné kamene, nájdeme ich tu. Napriek rôznemu rozsahu jednotlivých medailónov pôsobí táto kapitola kompaktno a čitateľ iste dokáže oceniť akúkoľvek sprostredkovanú, hoci i strohú informáciu o osobnostiach kňazov pôsobiacich v troch uvedených zboroch pred niekoľkými storočiami.

Súčasťou knihy je na takmer sto stranách príloha pozostávajúca z 222 fotografií a 4 pozvánok, novinových článkov a plagátov členená na niekoľko oblastí: slávnosti a služby Božie, kostoly a budovy, zborový deň, konfirmácie – kde sa takmer kontinuálne podarilo zozbierať spoločné fotografie kňaza a konfirmandov od roku 1937 do roku 2022, ďalej Spoločenstvo evanjelických žien, zborové popoludnia a misijné podujatia, modlitebné spoločenstvo, partnerstvo, práca s deťmi, konfirmandi (ich aktivity a výlety), mládežnícke aktivity, manželské stretnutia v rámci Národného týždňa manželstva, spevokol, zborová diakonia, výlety a akcie mimo zboru, ekuména, športové podujatia a napokon v závere trojstranové resumé v nemčine.

Publikácia skúsených popradských autoriek a dlhoročných archivárok je knihou „na objednávku“ určenou najmä laickej verejnosti – členom konkrétneho cirkevného spoločenstva, ktorá vyšla pri príležitosti 190. výročia otvorenia evanjelického a. v. kostola v Poprade po jeho dostavbe. Veľmi kultivované rozprávanie doplnené vedec-kým poznámkovým aparátom je v širších súvislostiach svedectvom nielen o vzniku a vývoji Evanjelickej a. v. cirkvi na Slovensku, no najmä o jej etablovaní sa na Spiši, jej životaschopnosti i smerovaní počas niekoľkých storočí v lokalitách Poprad, Spišská Sobota a Stráže pod Tatrami. Poznanie minulosti spoločenstva, osobností kňazov, duchovných i materiálnych podmienok na rozvoj cirkvi a cirkevného zboru môže byť dobrým základom i východiskom zároveň pre bohatý život cirkevného spoločenstva. Pre tých, ktorí sa vydávajú na cestu bádania tém spojených s cirkevnými dejinami, môže byť kniha prínosom a inšpiráciou.

Mária Grófová,
MV SR – odbor archívov a registratúr

REISZ, T., Csaba (ed.). *A nemzet levéltára. Fejezetek az Országos Levéltár történetéből*. Budapest: Magyar Nemzeti Levéltár, 2023, 592 s. ISBN 9789636313418

Koncom roka 2023 predstavil Krajinský archív Maďarského národného archívu dlho pripravovanú publikáciu, ktorej cieľom bolo predstaviť dejiny krajinského archívu, ale aj vznik rôznych úradných a stavovských archívov v Uhorsku. Dielo je výsledkom práce kolektívu tridsiatich dvoch autorov, prevažne archivárov krajinského archívu. Hlavným redaktorom a duchovným mecenášom bol Csaba T. Reisz, archivár a bývalý generálny riaditeľ krajinského archívu. Kniha, ktorú si predstavíme, má spolu 592 strán, je vytlačená na kriedovom papieri, plnofarebná a bohato ilustrovaná. Pozostáva z úvodu a šiestich kapitol. Na jej konci sa nachádza zoznam skratiek, zoznam použitej li-

teratúry a prameňov, ako aj menný register.

Autorom úvodného slova, z ktorého sa dozvedáme, že maďarské archívnictvo si v období rokov 2023 – 2026 pripomína niekoľko okrúhlych výročí, je súčasný generálny riaditeľ Maďarského národného archívu Csaba Szabó. V roku 2023 si Maďarský národný archív pripomenul 300. výročie podpísania zákonného článku XLV z roku 1723 uhorským kráľom Karolom III., ktorým sa ustanovilo založenie „všeobecného archívu krajiny“ (*Universale Archivum Regni*). Rok 2023 bol aj rokom 100. výročia presťahovania krajinského archívu do novopostavenej budovy archívu nachádzajúcej sa na Budínskom hrade na námestí Bécsi kapu tér. V roku 2024 je to zase 150. výročie reorganizácie archívu, vplyvom ktorej bol krajinský archív po vzore archívov západných krajín už nielen inštitúciou, ktorá plnila právne a správne úlohy, ale aj vedeckou inštitúciou, ktorá umožňovala, samozrejme za istých stanovených podmienok, vedecké bádanie písomností uložených v archíve. V roku 2026 uzatvorí tento „maratón“ 270. výročie de facto vzniku archívu krajiny (*Archivum Regni*) v roku 1756, o ktoré sa vo významnej miere zaslúžil palatín gróf Ľudovít Bat'án (orig. Batthyány). Pri príležitosti týchto početných jubileí sprevádzaných viacerými verejnými podujatiami sa Maďarský národný archív rozhodol priblížiť dejiny a činnosť archívov, osobitne krajinského archívu, aj širšej laickej verejnosti práve prostredníctvom tejto rozsiahlej a podrobnej publikácie.

Krajinský archív je s celoštátnou pôsobnosťou najvýznamnejším štátnym archívom v krajine. Organizačne spadá pod Maďarský národný archív založený v roku 2012 reorganizáciou siete archívov, ktorej cieľom bolo medzi iným aj zastrešenie dovtedy samostatných župných archívov pod jednu spoločnú inštitúciu – Maďarský národný archív, najväčšiu kultúrnu inštitúciu krajiny, ktorú tvorí krajinský archív a 19 župných archívov. Spolu zamestnáva viac ako 650 zamestnancov.

Krajinský archív v súčasnosti sídli a pôsobí vo viacerých budovách v Budapešti a pre nedostatok skladových priestorov má písomnosti uložené (provizórne) aj mimo

hlavného mesta. Hlavnou budovou archívu je budova na námestí Bécsi kapu tér v areáli Budínskeho hradu, kde sú uložené najstaršie písomnosti archívu. Najnovšou a najmodernejšou budovou je účelová budova archívu v mestskej časti Óbuda, slávnostne odovzdaná do užívania v roku 1997. Písomnosti ministerstiev po roku 1945, ktoré boli pôvodne uložené tiež v areáli Budínskeho hradu, v budove na námestí Hess András tér, museli archívári v roku 2016 vysťahovať. Bádateľom sú prístupné v prenajímaných priestoroch v Budíne, na ulici Daróczy utca. V súčasnosti sú vypracované až dva projekty, prvý projekt sa týka rozšírenia budovy na Bécsi kapu tér o nové krídlo, druhý projekt zahŕňa rozsiahlu prístavbu k budove v mestskej časti Óbuda.

Prvá kapitola s názvom *Stredoveký kráľovský archív* sa venuje dejinám kráľovského archívu do roku 1526. Autor sa v jej úvode zaoberá počiatkami spisomňovania v Uhorsku, ktoré úzko súviseli aj so založením kráľovského archívu. Predpokladá, že kráľovský archív vznikol v čase panovania kráľa Belu III., keď sa na kráľovskom dvore začala vytvárať kráľovská kancelária s kancelárom, ktorý zodpovedal za spisomňovanie. Bolo to v čase, keď písomné svedectvá nadobúdali čoraz väčšiu právnu silu a ústne svedectvá na druhej strane právnu silu strácali. Z prelomu 12. – 13. storočia sa zachovali nepriame zmienky o archíve, keď sa v listinách spomína potreba uložiť – uchovávať ich na bezpečnom mieste. Kráľovský archív sa prvýkrát spomína v listine Belu IV. (*in nostro archivo*). Táto listina však nespomína, kde, teda v ktorom meste, sa archív nachádzal. Autor kapitoly predpokladá, že kráľovský archív mohol byť umiestnený v kostole Panny Márie v Stoličnom Belehrade, kde sa v tom čase uchovávali aj korunovačné klenoty. V období panovania Anjouovcov sa kráľovský archív niekoľkokrát sťahoval. V polovici 14. storočia bola časť archívu presťahovaná z Vyšehradu do Budína. V Budíne bol archív v dome taverníka, kde sa uchovávali najdôležitejšie písomnosti krajiny (listiny týkajúce sa kráľovských majetkov, pápežské buly, kráľovské knihy, výsadné listiny, záložné zmluvy, listiny týkajúce sa hraníc krajiny či medzinárodné zmluvy). O osude archívu po 29. auguste 1526 máme len kusé informácie. Archív ako celok zanikol, neskôr sa spomínajú už len jeho niektoré časti. Vieme, že najvýznamnejšie listiny kráľovského archívu v roku 1527 odniesol Ján Zápoľský a uchovával ich na Spišskom hrade, až kým hrad neobsadili vojská kráľa Ferdinanda I. Veliteľ vojsk Ferdinanda I. Hans Katzianer, ktorý obsadil Spišský hrad, časť písomností odovzdal Ferdinandovi I. a časť písomností odpredal. Zachovali sa informácie aj o tom, že v roku 1529 si z domu taverníka v Budíne odviezol písomnosti aj vesprémsky biskup Tomáš Szalaházy. Možno však predpokladať, že časť písomností zostala v dome taverníka aj po roku 1526 a bola zničená až počas oslobodzovania Budína v roku 1686.

Druhá kapitola *Vznik registratúr úradov a stavov* spracováva obdobie rokov 1526 až 1723. Po bitke pri Moháči sa Uhorsko rozpadlo na tri časti, ktorých správa sa odlišovala, teda po roku 1526 až do oslobodenia území spod nadvlády Osmanov v jednotlivých častiach bývalého Uhorska pôsobili rôzne úrady. Kapitola sa podrobnejšie venuje kráľovskému Uhorsku, teda časti bývalého Uhorska, ktorá sa stala súčasťou Habsburskej monarchie, ale venuje sa aj Sedmohradskému kniežatstvu. V uhorskom kráľovstve si šľachta a stavy zachovali svoju pozíciu a vplyv na riadenie krajiny aj po roku 1526. Jednotliví vysokí hodnostári, napríklad palatín, krajinský sudca či personál pochádzali z významných rodov, a keďže v 16. storočí neexistovali pravidlá, ako

narábať s písomnosťami, ktoré vznikli pri vykonávaní týchto funkcií, písomnosti krajinského charakteru (v tom lepšom prípade) končili v rodových archívoch. Potreba riešiť túto situáciu bola zrejma už v 16. storočí, no až v roku 1613 sa podarilo schváliť zákon, v zmysle ktorého písomnosti palatína uchovávané v železnej debne (*cista* alebo *theca regni*) sa mali po jeho smrti odovzdať jeho nasledovníkovi.

Okrem písomností palatína sa kapitola zaoberá a najdôležitejšími úradmi v Uhorsku po roku 1526, ktorými boli uhorská komora a kancelária. Uhorská komora založená v roku 1528 sídlila od roku 1531 v Bratislave, mala svoje stále sídlo a nepretržite pôsobila viac ako 300 rokov. Písomnosti komory sa uchovávali v registratúre a staršie dokumenty v archíve komory (archív komory de facto vznikol v roku 1738 vymenovaním Adama Rajcsányiho za archívára komory, avšak termín *archivum* sa pre niektoré časti registratúry komory používal už prv). Uchovávanie písomností uhorskej kancelárie bolo zložitejšie. Po roku 1526 pôsobila uhorská kancelária pri panovníckom dvore vo Viedni, bola viackrát reorganizovaná a okrem toho nemala ani svoje stále sídlo. Kancelár a zamestnanci kancelárie vykonávali svoju činnosť v priestoroch svojich súkromných bytov. Zmena na poste kancelára preto takmer zakaždým znamenala aj sťahovanie úradu a s ním aj jeho registratúry. Samozrejme, častým sťahovaním sa zvyšovalo aj riziko poškodenia alebo straty písomností. V roku 1690 sa Uhorská kráľovská dvorská kancelária na základe nariadenia panovníka Leopolda I. zreorganizovala a priestory kancelárie sa konečne oddelili od bytu kancelára. Stále sídlo získala kancelária až v roku 1747.

Tretia kapitola *Stavovský archív, úradné archívy* je rozsahovo obsiahlejšia ako prvé dve kapitoly. Jej autori sa venujú archívom a registratúram rôznych úradov, osobitne archívu palatína, krajinského sudcu, archívu kancelárie a komory, archívom úradov pôsobiacich v Sedmohradsku, archívu kúrie, ale aj manipulácii s písomnosťami miestodržiteľskej rady. Zdôrazňujú, že tieto inštitúcie a úrady spravidla nemali vytvorené stále priestory, v ktorých by sa uchovávala ich registratúra, písomnosti preto hodnotári a úradníci často ukladali vo svojich bytoch a po ukončení funkcie ich odovzdávali svojim nasledovníkom. V rokoch 1722 – 1723 sa krajinský snem zaoberal aj uchovávaním úradných spisov a spisov krajinského charakteru. Výsledkom boli zákony, ktoré upravovali ich uchovávanie. Zákonný článok XLV, ktorý podpísal uhorský kráľ Karol III. dňa 19. júna 1723, nariadil založenie „všeobecného archívu krajiny“ (*Universale Archivum Regni*), kde sa mali uchovávať všetky písomnosti verejného charakteru, či už také, ktoré sa nachádzali v súkromných rukách (v rodinných archívoch alebo v kapitulách či konventoch) alebo v úradoch a inštitúciách krajiny. Snem zároveň prijal aj zákon o uchovávaní písomností stolíc, v zmysle ktorého si každá stolica mala vytvoriť svoje stále sídlo, v ktorom sa mali vyčleniť priestory aj pre jej archív. Oba zákony sa však neuplatnili ihneď. Založenie archívu krajiny sa uskutočnilo až o tri desaťročia neskôr zásluhou palatína, grófa Ľudovíta Baťaňa, ktorý sa v roku 1753 v tejto záležitosti obrátil na panovníčku Máriu Teréziu. Vďaka organizačnej činnosti palatína bol *Archivum Regni* zriadený v roku 1756, za prvého vedúceho (*archivarius regni vices gerens*) bol vymenovaný pisár miestodržiteľskej rady Imrich Csintó. Sídlom archívu sa stal „krajinský dom“ (*országháza*), ktorý sa nachádzal na Dlhej ulici v Bratislave, kde sa konali snemy dolnej a hornej komory. V roku 1784 bol archív prevezený do Budína a umiestnený v kláštore rozpusteného rádu klarisiek.

Jednotlivé časti kapitoly sú bohaty ilustrované pôdorysmi a ilustráciami budov, v ktorých sa archívy a registratúry nachádzali. Kapitola obsahuje aj životopisy najvýznamnejších osobností, teda hodnostárov, úradníkov, ale aj archívárov spomínaných inštitúcií a úradov, ktorí sa podieľali na rozvoji registratúr a archívov.

Štvrtá kapitola *Moderný krajinský archív* tvorí gro publikácie. Zaoberá sa dejinami krajinského archívu od roku 1874 až do súčasnosti. Rok 1874 je míľnikom v dejinách archívu. *Archivum Regni*, ktorý bol pre verejnosť a vedecké bádanie uzavretou inštitúciou a jeho poslaním bolo správne a právne zabezpečovanie chodu štátu, sa pretváral do modernej, vedeckej inštitúcie, ktorá neplní už len správne a právne úlohy, ale umožňuje čoraz širšej verejnosti vedecké bádanie uchovávaných dokumentov. Zmena sa odzrkadlila aj v názve archívu. Nepoužívalo sa viac pomenovanie *Archivum Regni*, ale archív dostal meno *Országos Levéltár* (Krajinský archív). Krajinskému archívu boli zároveň podriadené registratúry a archívy štátnych úradov, v nasledujúcich rokoch sa jeho súčasťou stali archívy komory, kúrie, miestodržiteľskej rady a iných úradov. Riaditeľom archívu sa stal Gyula Pauler, ktorý od roku 1874 absolvoval niekoľko zahraničných stáží vo viacerých zahraničných archívoch, kde sa snažil nadobudnúť cenné vedomosti a skúsenosti na vybudovanie modernej inštitúcie. V roku 1874 krajinský archív nedisponoval vhodnými priestormi na uchovávanie archívnych dokumentov. Písomnosti boli roztrúsené vo viacerých, zväčša nevhodných tmavých a vlhkých budovách. V poslednej štvrtine 19. storočia sa požiadavka umiestnenia archívu do vhodných priestorov dostávala čoraz viac do pozornosti. O postavení novej účelovej budovy pre potreby archívu sa rozhodlo v posledných rokoch 19. storočia. Následne v roku 1899 poverili vypracovaním plánov budovy architekta Samuela Pecza. Keďže miesto, kde mal byť archív postavený, nebolo v čase poverenia definitívne určené, Samuel Pecz vypracoval niekoľko návrhov budovy archívu. Inšpiroval sa aj zahraničnými archívami, ktoré pred začatím svojej práce navštívil. Po tom, ako sa definitívne rozhodlo o určení pozemku na výstavbu archívu na Budínskom hrade na námestí Bécsi kapu tér a ministerstvo prisľúbilo vyčlenenie financií z rozpočtu, poverili Samuela Pecza koncom roka 1912 vypracovať podrobné plány a rozpočet na stavbu budovy. Výstavba archívu začala v roku 1913. Plánovaný termín ukončenia, rok 1916, sa však kvôli prvej svetovej vojne nepodarilo dodržať. V roku 1918 bola budova už pripravená na používanie, avšak nakoniec ju prideliť ministerstvu obrany. Priestory v nej získali aj ďalšie ministerstvá a ich registratúry. K zvratu došlo v roku 1921, keď bolo nariadené vyprázdnenie budovy, budova bola dokončená a odovzdaná archívu. Na jeseň roku 1923 bolo ukončené sťahovanie fondov krajinského archívu a archív začal svoju činnosť v nových priestoroch.

Štvrtá kapitola podrobne opisuje výstavbu novej archívnej budovy, vnútorných prác, výzdobu a zariadenie interiéru, prináša množstvo ilustrácií, plánov či nákresov.

V osobitnej časti sa kapitola venuje pohromám, ktoré budovu archívu postihli počas druhej svetovej vojny a revolúcie v roku 1956, popisuje materiálne škody a straty na písomnostiach.

Publikáciu o dejinách krajinského archívu uzatvárajú dve stručné kapitoly venované kuriozitám a víziám 21. storočia.

Dielo, ktoré sme si predstavili, prináša množstvo aj doposiaľ neznámych informácií ako výsledkov najnovších výskumov. Autori jednotlivých častí kapitol poctivo

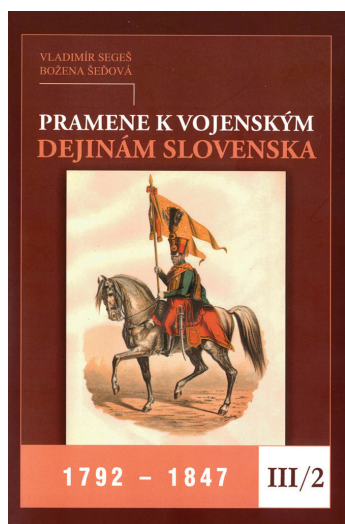
vypracovali svoje príspevky a viacerí z nich sa snažili priniesť aj čo najviac nových a doposiaľ nepublikovaných informácií. Odpoveď na otázku, či sa cieľ publikácie avizovaný v úvode, že publikácia má slúžiť širokej verejnosti, podarilo naplniť, môže byť diskutabilná. Publikácia sa totiž miestami venuje danej problematike až príliš podrobne, teda jej určenie aj širokej laickej verejnosti môže byť otáznе. Na druhej strane dielo nespĺňa ani parametre odbornej vedeckej publikácie – nedisponuje totiž poznámkovým aparátom, teda nedisponuje uvedením zdrojov, z ktorých autori čerpali informácie. Dielo obsahuje len súhrnný zoznam literatúry a prameňov k jednotlivým časťam kapitol.

Prehľad v diele a vyhľadávanie najdôležitejších informácií uľahčuje *Kronika*, v ktorej sú vymenované najdôležitejšie udalosti a informácie. Pri prvých troch kapitolách *Kronika* aj spĺňa svoju úlohu, v štvrtej kapitole je však prešpikovaná množstvom menej podstatných informácií a stráca tak svoju funkciu. Množstvo podrobných údajov je charakteristické takmer pre celú publikáciu, stojí preto za zamyslenie, do akej hĺbky by mali autori v publikácii určenej širokej verejnosti zájsť. Laický čitateľ sa v spleti informácií, často nepodstatných a veľmi špecifických, určite neraz aj stratí.

Najproblematickejšou sa javí byť kapitola nesúca názov *Moderný krajinský archív*. Obsah tejto kapitoly nezodpovedá jej názvu a témy, ktorým sa kapitola venuje, sú rozsahovo a obsahovo nevyvážené. Takmer celá kapitola popisuje výstavbu, výzdobu a interiér archívu, a to miestami až prehnane podrobne. Naopak, o dejinách samotnej inštitúcie, o každodennom živote a každodennej práci archivárov sa tu dozvedáme len málo, čo je na veľkú škodu publikácie. Nedozieme sa ani, aké bolo personálne obsadenie archívu, ako sa archívne fondy spracúvali a sprístupňovali verejnosti. Ak to zhrnieme, dejiny krajinského archívu od roku 1874 až do súčasnosti sú v diele zredukované na dejiny archívnej budovy. Táto skutočnosť môže byť pre nejedného čitateľa sklamaním. Na záver dodajme, že Maďarský národný archív má v budúcnosti plán spracovať a vydať aj dejiny jednotlivých župných archívov. Dúfajme, že tieto budú tematicky vyvázenejšie.

Veronika Keresztes,
Krajinský archív Maďarského národného archívu

SEGEŠ, Vladimír – ŠEĎOVÁ, Božena (eds.). *Pramene k vojenským dejinám Slovenska III/2. 1792 – 1847*. Bratislava: Vojenský historický ústav, 2022, 270 s. ISBN 978-80-89523-81-8

Najnovší diel známej a medzi historikmi aj laikmi obľúbenej knižnej série k vojenským dejinám Slovenska dopĺňa a kompletizuje prehľad obdobia v Európe poznačeného francúzskymi revolučnými a napoleonskými vojnami, zvanými aj protifrancúzske vojny a obdobia po Viedenskom kongrese, označovanom v európskych dejinách ako systém Svätej aliancie. Francúzske revolučné vojny prebiehali v rokoch 1792 – 1802 a mali obranný charakter. Naproti tomu protifrancúzske vojny, odohrávajúce sa v rokoch 1802 – 1815, mali charakter koloniálnych vojen s možnosťou získať teritoriálne a mocenské výhody. Z tohto dôvodu vznikla potreba modernizovať, reformovať a reštrukturalizovať habsburskú armádu. Tá sa pôvodne skladala z jednotiek regulárnej armády a inšurekčného vojska. Armáda habsburskej monarchie bojovala v rokoch 1792 – 1815 v piatich koalíčných

vojnách proti Francúzsku a v jednej ako spojenec Francúzska proti Rusku. V Uhorsku, a v rámci neho aj na Slovensku, sa armáda profesionalizovala a rozvíjal sa zbrojárske priemysel. Spolu s nárastom počtu vojakov rástlo aj národné povedomie, keďže sa pristúpilo nielen k mobilizácii dobrovoľníkov, ale vznikali aj jednotky meštianskej milície. Na základe toho sa uľahčil zrod špecializovaných vojenských oddielov.

Dielo *Pramene k vojenským dejinám Slovenska (1792 – 1847)* v prehľade zachytáva významné dokumenty o formovaní uhorských jakobínov, ktorí boli rozdelení do Tajnej spoločnosti reformátorov a Spoločnosti slobody a rovnosti. V prvom rade je to návrh jakobínskej ústavy, ktorú v roku 1793 vypracoval Ignác Martinovič. V tejto edícii je uverejnená v preklade Vladimíra Segeša s využitím výberového prekladu Evy Kowalskej. V roku 1794 bol vydaný katechizmus Tajnej spoločnosti reformátorov a katechizmus Spoločnosti slobody a rovnosti. Tajné spoločnosti si vytýčili za cieľ reformovať krajinu na základoch Francúzskej revolúcie a svoje ciele formulovali práve v týchto prehláseniach, v ktorých sa usilovali konkretizovať svoje myšlienky. Na oboch sa podieľal aj Ignác Martinovič, čo sa mu nakoniec stalo osudným, keďže nasledujúcim citovaným prameňom z roku 1794 je aj jeho výsluch. Spolu s ďalšími štyrmi spolupracovníkmi z radov uhorských jakobínov bol na jeho základe v roku 1795 odsúdený na popravu sťatím a viacerí uhorskí jakobíni boli uväznení. V publikácii je uverejnená aj dobová kresba, ktorá vykresľuje tieto organizácie ako hydry s mnohými hlavami nesúcimi mená účastníkov.

Nájdeme tu aj prvý preklad Marseillaisy do slovenčiny, ktorého pravdepodobným autorom bol oravský podžupan František Abaffy (1730 – 1817), a ktorý bol aj autorom maďarského prekladu. Text je písaný v staršom slovenskom dialekte so znakmi poľskej reči, pravdepodobne ovplyvneného blízkosťou Oravy k Poľsku.

Ďalším prameňom vo forme piesne je pieseň o Koburkovi, ktorú ako prvý publikoval v roku 1834 Ján Kollár. Jedná sa o literárny dialóg medzi remeselníkom a sedliakom o vojvodovi Josiasovi Friedrichovi Sasko-Koburskom (1737 – 1815).

V povedomí ľudu a vo vojenských piesňach sa môžeme často stretnúť s motívom hrdinských vojvodcov. Medzi nimi vyniká arcivojvoda Karol Habsburský, ktorého vojenská kariéra prebiehala práve v období rokov, o ktorých pojednáva 2. diel tretieho zväzku pramennej edície.

Karol Ľudovít Ján Jozef Vavrinec Rakúsky bol synom cisára Leopolda II. a jeho starší brat cisár František II. ho na začiatku roka 1801 vymenoval za prezidenta Dvorskej vojnovkej rady. Karol sa zanedlho stal aj ministrom vojny a námorníctva. Bol schopným vojenským veliteľom, šikovným stratégom, ktorý zreorganizoval a zmodernizoval armádu. Dôstojníkom sprístupnil na štúdium vojenského umenia Vojnový archív vo Viedni založený v roku 1776 maršalom Andrejom Hadikom. Zaviedol aj novú organizáciu skostnateneho habsburského vojska. Ako vojenský teoretik napísal viaceré práce venujúce sa stratégii, taktike a operačnému umeniu. Jeho práca *Základy vyššieho vojenského umenia* je jedným z uverejnených prameňov tejto edície. Posledným prameňom v edícii je reflexia skonu arcivojvodu Karola v novinách.

Od Karolovho o päť rokov mladšieho brata Jozefa si môžeme prečítať správu o požiari Bratislavského hradu z roku 1811. Jozef Anton Ján Baptista Habsbursko-Lotrinský bol od roku 1795 uhorským palatínom a v citovanom prameni podáva hlásenie svojmu bratovi – cisárovi o stave a škodách spôsobených požiarom.

K Bratislave sa viažu aj ďalšie citované pramene, a to príprava uzavretia mieru, samotný Bratislavský mier (v slovenskom, francúzskom a nemeckom prepise z roku 1805) a spomienky na ostreľovanie Bratislavy francúzskym vojskom, ktoré vo svojej *Knihe spomienok* zachytil bratislavský rabín Chatam Sofer.

Ďalšími publikovanými prameňmi sú Pochodová zostava ruského vojska z presunu cez východné Slovensko z roku 1799 a ďakovný list generála Kutuzova stavom Nitrianskej stolice z roku 1805. Tieto nám poskytujú pohľad na situáciu s cudzími vojskami na našom území a tiež o tom, kde sa nachádzali a ako im obyvateľstvo vyšlo v ústrety.

Rozdielnym prípadom bola Proklamácia cisára Napoleona Uhrom z mája 1809, na ktorú Uhorské stavy nereagovali a radšej vstúpili do uhorského insurekčného vojska, piliera uhorského vojenstva už od stredoveku, na výzvu palatína Jozefa Habsburského. Tento bol aj jeho hlavným veliteľom. Jednalo sa o mobilizáciu, podľa ktorej na ochranu vlasti museli narukovať do vojska všetci šľachtici, alebo za seba museli nájsť náhradu. Z územia dnešného Slovenska narukovalo približne štyridsať percent uhorských insurgentov. Počas koalíčných vojen sa takáto mobilizácia vyhlasovala pravidelne v rokoch 1797, 1800 a aj v spomínanom roku 1809, keď Napoleon obsadil Viedeň a boje sa odohrávali aj na priľahlých územiach. V rokoch 1797 a 1800 sa tieto vojská do bojov vôbec nedostali, avšak aj tak nám ostali dokumenty, ktoré ponúkajú obraz o narukovaní šľachticov a o ich živote vo vojsku. V knihe sú publikované len niektoré z nich. Jedná sa napríklad o žiadosť čižmárskeho cechu z Liptovského Mikuláša o úpravu cien za čižmy dodané pre vojsko a Dohoda o potrestaní za výtržníctvo v insurekčnom vojsku z roku 1797. Z roku 1798 sa nám zachovala protifrancúzska insurgentská pieseň. Oznam Zvolenskej stolice o vyhlásení insurekcie sa nám

zachoval z roku 1800 a z roku 1809 si môžeme prečítať prísahu insurekčného vojaka a preklad prísahy ľubietovských meštianskych milicionárov.

Počas piatej koalície vojny v roku 1809 bol členom generálneho štábu uhorského insurekčného vojska aj kartograf, zememerač a účastník prvého vojenského mapovania monarchie Ján Lipský. V publikácii môžeme zhliaďnúť jeho vlastnoručný životopis z roku 1825.

Iným zaujímavým prameňom je aj časť diela Jána Čaploviča, etnografa, publicistu a advokáta, ktorý obhajoval slovenský národ a etnograficky zmapoval Slovákov v Uhorsku. Z rokov 1820 – 1830 pochádza jeho práca Etnografia Slovákov v Uhorsku, z ktorej sú tu citované pasáže o identite Slovákov a o tom, akými sú vojakmi. Medzi vojakmi z tohto obdobia vyniká Ladislav Škultéty-Gabriš z Trenčianskej stolice, ktorého aj sám Čaplovič nazval najstarším vojakom. A oprávnene, keďže v roku 1750 ako dvanásťročný po smrti matky nastúpil k husárom, u ktorých bola v tomto období ešte zavedená doživotná služba, preto medzi husármi slúžili najstarší vojaci. Zástavník Ladislav Škultéty-Gabriš bol však aj tu raritou, lebo vo vojsku odslúžil 81 rokov. Slávnym sa stal v 20. a 30. rokoch 19. storočia, keď o ňom Čaplovič uverejnil niekoľko krátkych článkov a vo Viedni vyšla litografia s jeho podobizňou, ako v požeňnanom veku a v plnej paráde sedí na koni a drží vlajku. Jazdecký portrét staručkého husára je zobrazený aj na obale tejto publikácie.

Zaujímavými prameňmi k vojenskej každodennosti sú bežné dokumenty z tohto obdobia. Napríklad žiadosť o dočasné prepustenie z vojska, žiadosť o prepustenie z vojenskej služby, vojenský prepúšťací list, žiadosť o oslobodenie z vojenskej povinnosti, žiadosť o vystavenie potvrdenia o úmrtí manžela, zoznam regrútov neprijatých do armády, povinnosti vojaka, regrutácia vojska lapaním alebo lekárske vyjadrenia o nespôsobilosti zemanov slúžiť vo vojsku. Väčšinu ich edične spracovali odborníci doc. PhDr. Ivan Mrva, CSc. a Mgr. Miroslav Nemeč, PhD., takže sa jedná o prvé vydanie prepisu prameňov. Vypovedajú o živote vojakov, ktorý často nebol jednoduchý a občas aj veľmi ťažký, ako je vidieť z opisu tragédie vojakov z leopoldovskej posádky z roku 1820. Iné publikované pramene nám zase dokazujú, že vojsko bolo využívané nielen na obranu krajiny pred nepriateľom, ale aj proti vlastným obyvateľom. Vojenská intervencia bola použitá pri potlačení vzbury poddaných v Tužine či v Čičmanoch, pri potrestaní účastníkov vzbury na myjavskom panstve, vo vojenskej asistencii v Rohožníku, pri potlačení povstania na východnom Slovensku a počas cholerovej vzbury. Je tu uvedená aj ukážka z rozsudkov vynesených nad účastníkmi povstania (1831) a návrh trestného zákonníka z roku 1843, v ktorých vidíme dobovú legislatívu v praxi.

Môžeme skonštatovať, že edícia obsahuje súbor prepisov a prekladov 50 prameňov k vojenskej histórii z pohľadu rozličných životných situácií. Tento diel prameňov k vojenským dejinám Slovenska, vydaný Vojenským historickým ústavom, nadväzuje a dopĺňa sériu publikácií Vojenské dejiny, ktorá začala vychádzať v roku 1995 ako syntéza vedeckých poznatkov, aby zaplnila prázdny priestor v slovenskej historiografii. Séria pramennej edície začala vychádzať v roku 2010 a odvtedy urobili jej autori, ale aj spolupracovníci, veľký kus práce v odkrývaní histórie nášho Slovenska.

Mgr. Barbora Oravcová,
Štátny archív v Trnave, pracovisko Archív Galanta so sídlom v Šali

Prvé číslo tridsiateho prvého ročníka *Sborníku Národního archivu* s podnázvom *Krize a stát. Na příkladu Československa v meziválečném období* vychádza ako monotematický súbor textov orientovaných na jednu z kľúčových výskumných tém posledných desaťročí. Spoločenské vedy v celosvetovom meradle zameriavajú svoju pozornosť na problémy súčasnej doby a schopnosti spoločnosti aj štátu odolávať ťažkostiam i krízam.

V roku 2014 Akademický snem Akadémie vied Českej republiky, v. v. i. schválil program *Strategie AV21 – špičkový výskum ve veřejném zájmu*, v rámci ktorého sa realizuje výskumný program *Odolná společnost pro 21. století. Potenciály krize a efektivní transformace*. Pracovníci Historického ústavu AV ČR, v. v. i. spolu s pracovníkmi ostatných pracovísk otvorili odbornú diskusiu, v rámci ktorej sa pokúšajú odpovedať na to, ako boli krízy prežívané a riešené v minulosti. Na medzinárodnej konferencii sa v dňoch 23. a 24. septembra 2021 v kinosále Národního archivu v Prahe stretli prednášajúci z Čiech, Slovenska, Nemecka, Rakúska, Ruska a Ukrajiny. Spoluorganizátormi podujatia boli Historický ústav AV ČR, v. v. i. a Filozofická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějoviciach.

Program konferencie rozdelili do desiatich blokov a toto usporiadanie prevzal tiež zborník.

Medzivojnová veda

Ako prvý porovnáva Zdeněk Nešpor v práci *Sociologie – neúspěšný pokus o kamerální vědu pro 20. století* abstraktné predstavy o sociológii ako vedeckom základe riadenia modernej spoločnosti so skutočnou aplikáciou v reálnom živote prvej republiky. Snaží sa vyhodnotiť podiel T. G. Masaryka na rozvoji tohto vedného odboru. Konštatuje, že aj napriek tomu, že šlo o „srdcovú“ záležitosť „prezidenta osloboditeľa“, očakávaný rozmach neprišiel a akademická sociológia stagnovala.

Florian Ruttner z Prahy v práci *Working for a „New and True Synthesis“*. *Edvard Beneš's Views on the Postwar Crisis and Critical Theory* predstavuje pohľady Edvarda Beneša na povojnovú krízu spolu s jeho kritickou teóriou. Vychádza pri tom z dobovej tlače, predovšetkým z analýzy v nemčine vydanéj práce *Krise der Nachkriegswelt* [Kríza povojnového sveta] (1928).

Pestré a dramatické osudy originálneho českého mysliteľa Jána Karlíka predkladá v svojej štúdii *JUDr. Jan Karlík (1895 – 1944) zapomenutá osobnost československé vojenské vědy* pedagóg z brnianskej vojenskej univerzity Stanislav Polnar. Tento pozoruhodný vojenský teoretik absolvoval Vysokú vojnovú školu v Paríži a následne štúdium

práva na Karlovej univerzite v Prahe, ktoré ukončil doktorátom. Vynikajúce vzdelanie vytváralo predpoklady, že naplní svoj sen a stane sa českým Carlom von Clausewitzom. Neortodoxné názory a osobitá povaha však čoskoro ukončili jeho vojenskú kariéru. Po splnení kvalifikačných predpokladov si napokon zriadil advokátsku kanceláriu. Počas právnickej praxe sa stretol s generálom Gajdom, ktorý výrazne zasiahol do jeho života, vtiahol ho do politiky a ideologicky ovplyvnil. Počiatočné očarenie fašizmom ukončil rozpad republiky. Doktor Karlík založil odbojovú skupinu Národná obranná stráž. Karlíkove aktivity čoskoro odhalilo gestapo. Uväznilo ho a v roku 1944 ho popravilo. Hoci zaujímavé vojenské teórie, ktoré spolu s generálom Gajdom vytvoril, ďaleko predbehli dobu, upadli do zabudnutia spolu s jeho výraznou osobnosťou.

Po rozpade prvej republiky spoločnosť výrazne vnímala zlyhanie dovtedajších myšlienkových a kultúrnych hodnôt orientovaných na modernu a internacionalizmus. Do popredia vystúpili antagonistické prúdy tiahnuce k nacionalizmu a kresťanskému konzervativizmu. Predstavitelia tohto smeru sa nádejali, že dokážu vyviesť národ zo slepej uličky a pomôžu mu prežiť. Jednou z osobností hnutia bol filozof a esejista Rudolf Ina Malý (1889 – 1965). Jeho osobu predstavuje Tomáš Bandžuch v práci *Rudolf Ina Malý, filozof nového Československa. Príspevek ke kultúrni politice druhej republiky*.

Politická kríza

Prvorepublikové Československo po vojne riešilo podobné politické a sociálne krízy ako okolité krajiny. Jeho situáciu komplikoval fakt, že mladý štát bol mnohonárodnostný so silnou nemeckou a maďarskou menšinou. Volebný systém sa pokúsil vyrovnať nielen s radikálnymi prúdmi na pravej aj ľavej strane politického spektra, ale aj s menšinovou otázkou. O tom, ako ku stabilizácii vnútro politickej situácie prispel vznik neformálneho zoskupenia najsilnejších parlamentných strán s názvom *Päťka*, píše Peter Popálený v stati *Od voleb 1920 ke vzniku Pětky*.

Plány monarchistických a konzervatívnych kruhov na obnovu habsburskej monarchie opisuje historik Petr Prokš v štúdiu *Československo a pokusy o „restauraci“ Habsburků v roce 1921*. Opisované dobrodružné snahy zvrhnutého cisára a kráľa Karola o návrat na trón dnes už vyznievajú úsmevne. V dvadsiatych rokoch minulého storočia ale bolo všetko inak. Československým politikom narobili veľa vrások na čele a udržanie existencie mladej republiky ich stálo veľa síl i bravúrnej politickej diplomacie.

Osobu významného medzivojnového maďarského politika a neskôr aj premiéra Pála Telekiho v práci *Premier-ministr Vengrii graf Pal Teleki o dejatelnosti Social-demokraticeskoj partii Slovakii. Po sledam odnogo dokumenta* [Maďarský premiér gróf Pál Teleki o činnosti Sociálnodemokratickej strany Slovenska. Po stopách jedného dokumentu] skúma tandem historikov z Užhorodu Michail Misjuk a Sergej Vyskvarko.

Povojnová štátna správa

Návratom legionárov z Ruska, pomocnými programami, sociálnou situáciou a zložitou integráciou týchto ľudí do spoločnosti sa zaoberá Elena Pavlovna Serapionova v článku *Vozvrašenie reemigratov na rodinu i politika* čechoslovackého pravi-

tel'stva v načale 1920-ch godov [Návrat reemigrantov do vlasti a politika československej vlády na začiatku 20. rokov].

Zložitému trojročnému procesu menovej dezintegrácie po rozpade Rakúsko-Uhorska sa v rozsiahlej, fotografiami bohato vybavenej, analýze *Menová odluka ČSR a falšovanie československých bankovkových kolkov v rokoch 1919 – 1920 v medzinárodnom porovnaní* venuje historik Zbyšek Šustek. Porovnáva priebeh prechodu na vlastné národné meny v nástupníckych štátoch, pričom rozoberá nielen úspešnosť kolkovania a ochranu proti falzám, ale tiež hodnotí legislatívu a praktické prevedenie celej akcie v každej krajine.

Zdravotná a sociálna správa

Budovanie zdravotníctva Československej republiky prebehlo doslova na zelenej lúke, pretože v habsburskej monarchii bolo ministerstvo verejného zdravotníctva zriadené iba rok pred skončením vojny. Na zabezpečenie fungovania moderného zdravotníckeho systému bolo treba vykonať legislatívnu prípravu, zjednotiť zdravotné normy v jednotlivých častiach krajiny, vychovať nových lekárov, postaviť nemocnice aj zdravotnícke zariadenia, rozšíriť zdravotnú osvetu a zlepšiť hygienu obyvateľstva... O tom, ako sa začiatkom 20. rokov minulého storočia štátna správa popasovala s touto krízovou situáciou, referujú Andrej Tóth – Lukáš Novotný – Jakub Drábek v krátkom prehľade *Vývoj zdravotního stavu populace první Československé republiky ve dvacátých letech – hlavní problémy a úkoly československého zdravotního systému*.

Ukrajinský historik Oleksandr Kravčuk v článku *T. G. Masarik u rozvitie social'noj sfery v Zakarpacie v period Čechoslovackoj respubliky* [T. G. Masaryk a rozvoj sociálnej sféry na Zakarpatsku v období Československej republiky] skúma aktivity československých úradov na Podkarpatskej Rusi v tridsiatych rokoch minulého storočia v oblasti zdravotníctva, sociálnej starostlivosti, telovýchovy a porovnáva ich so sociálnymi konceptmi i názormi T. G. Masaryka. Implementáciu jeho demokratických zásad do modernizácie karpatského regiónu v rokoch 1919 – 1935 vníma predovšetkým v rozvoji vzdelania a kultúry, budovaní nových nemocníc a rozvoji infraštruktúry.

Zaujímavým solidárnym projektom mladej republiky bola krátko po vojne *Masarykovská ruská pomocná akcia*. Počas nej sa presunuli do Československej republiky desaťtisíce utečencov z Ruska, medzi nimi veľa príslušníkov ruskej intelektuálnej elity. Veľkorysý program podpory imigrantov skončil začiatkom krízy z dôvodu nedostatku financií. Autorka Irina Šulc sa v štúdiu *Sociálno-pravovoje položenie ruskich emigrantov-medikov v Čechoslovakii v mežduvojennij period* [Sociálno-právne postavenie ruských emigrantov-lekárov v Československu v medzivojnovom období] sústredila na problémy ruských medikov, ktorí prišli do Československa dokončiť štúdiá a nájsť ďalšie uplatnenie v živote.

Film

Nasledujúci text *Krize a stát za první republiky ve světle filmových pramenů* rozoberá zachované audiovizuálne zbierky deponované v Národnom filmovom archíve.

ve v Prahe (Národní filmový archiv). Archivár Luboš Marek predstavuje vybrané filmové pásy ponúkajúce netradičný pohľad na rozmanité krízové udalosti, ako sú napríklad požiare, nehody, demonštrácie či mobilizácia v roku 1938. Autor predostrel výber z dokumentárnych, spravodajských i hraných filmov z dvadsiatych a tridsiatych rokov 20. storočia, pričom skúma aj vplyv cenzúry na kvalitu a objektivitu analyzovaných filmov.

Hospodárstvo

Alena Bartlová sa vo svojej štúdií *Velká hospodárska kríza na prelome 20. a 30. rokov 20. storočia a jej dopad na obyvateľstvo Slovenska (s dôrazom na situáciu v Bratislave)* venuje obrazu Slovenska v tridsiatych rokoch 20. storočia. V jednotlivých regiónoch krajiny bola odlišná situácia, lebo každú oblasť trápili iné problémy. Historička zacielená pozornosť na vývoj a následky hospodárskej krízy v Bratislave. Väčšina obyvateľov krajiny pracovala v poľnohospodárstve, ale Bratislavčania museli riešiť ťažkosti, ktoré prinášal život v hlavnom meste. Najskôr ich zasiahli zmeny v administratíve – došlo k výmene na poste starostu a vznikol Krajský úrad. Životný štandard ovplyvnila klesajúca priemyselná výroba a následná nezamestnanosť. Klesala kúpyschopnosť obyvateľstva, malí obchodníci i živnostníci nedokázali konkurovať vznikajúcim veľkopredajníam. Autorka konštatuje, že mestské zastupiteľstvo na svojich zasadaniach aktívne hľadalo spôsoby na zmiernenie situácie. Patrilo k nim predovšetkým poskytovanie finančných poukážok pre sociálne slabé rodiny a organizovanie verejných prác.

Vzťahy s rakúskym susedom riešia dvaja autori. Najskôr archivár Miroslav Šepták v článku *Československo a kríze rakúskej demokracie (1932 – 1934). Nástin problematiky* sleduje, ako predstavitelia politickej moci i československá tlač reagovali na kolaps demokracie v Rakúsku, potom Tomáš Mórica vo svojej detailnej, na dôkladnej analýze archívnych materiálov postavenej štúdií *Cesta od dodatkových úmluv k bezsmluvnému stavu a odvrátení celní války. Eskalace a normalizace obchodně-politických vzťahů Československa a Rakouska 1926 – 1929* rozpráva o tom, ako sa vyvíjali obchodno-politické vzťahy medzi Československom a Rakúskom. Vychádzajúc z bohatého archívneho materiálu rozoberá stratégie a taktiky rakúskej strany. V závere konštatuje, že československá obchodná politika mala tendencie k rozpoltenosti. Zatiaľ čo sa v zahraničnej politike Praha orientovala na Francúzsko a Malú dohodu, hospodársky najviac spolupracovala s Rakúskom a neskôr Nemeckom.

Povojnová zásobovacia a sociálna situácia

Hynek Oberhel sa v texte *Ortova aféra: mlynář J. K. Ort keřas, nebo dobrodinec?* zaoberá rozporuplnou postavou Josefa Karla Orta, mlynára z Kořtic nad Ohří, ktorý svojimi obchodnými aktivitami za hranicami platných zákonov zamestnával najskôr c. k. štátne úrady, neskôr po vzniku republiky československej. Hoci vlastnil iba mlyn v malej dedinke na pomedzí politických okresov Roudnice a Louny, jeho obchody presiahli hranice regiónu a napokon aj štátu. Svojimi nelegálnymi praktikami sa dopracoval k značnému majetku. Za svoje podozrivé obchody bol trestne stíhaný a na-

pokon aj odsúdený na trest odňatia slobody, neskôr nahradený obrovskou finančnou pokutou. Podnikavý mlynár však bol nielen špekulantom, ale aj štedrým mecenášom mnohých spolkov a moderne zmýšľajúcim človekom ochotným investovať veľké čiastky peňazí do inovácií a moderných technických noviniek.

Koncom tridsiatych rokov zorganizovala Komunistická strana Československa tri demonštrácie, ktoré napokon skončili strelbou do ľudí: v Radotíne, Duchcove a Jeseníku. Martin Dolejský a Jakub Vrba v texte *Střelba do demonstrantů jako téma meziválečného levicového tisku na začátku třicátých let* skúmajú, ako dobová tlač reagovala na tieto udalosti. Politické strany oficiálne nemohli vlastniť žiadne periodiká, politické prepojenia však boli všeobecne známe. Autori sa pokúšajú zistiť, akým spôsobom analyzovaná tlač zobrazovala svoj vzťah k režimu, zároveň sledujú vnútrostranícke spory a tiež si všimajú česko-nemecký aspekt, pretože dva z incidentov sa odohrali v oblastiach so silným nemeckým zastúpením. Porovnávajú nielen politické postoje a rétoriku, ale sledujú aj zásahy cenzúry do obsahu tlačovín či vzťahu medzi stranami.

Prítomnosť armády zvyčajne vyvoláva pocit ohrozenia a obavu z násillia. Niekedy to ale môže byť aj inak. Netradičný pohľad na pobyt vojsk v regióne podáva ukrajinská archivárka Tetjana Mikolaivna Popovič. O tom, akým spôsobom po roku 1919 pozitívne ovplyvnil pobyt československých vojsk rast ekonomiky a rozmach kultúry na Podkarpatskej Rusi, referuje v stati *Social'no pobutovi umovi za kilturie žittia čechoslovackich vijskovich na teritorii Pidkarpatskoi Rusi (1919 – 1925 r. r.)* [Spoločenské a domáce pomery a kultúrny život československého vojska na území Podkarpatskej Rusi (roky 1919 – 1925)].

Cirkev

Československo nebolo iba mnohonárodnostný štát, ale vedľa seba museli žiť aj príslušníci viacerých konfesii. O tom, ako sa vyvíjala situácia v grécko-katolíckej cirkvi na Podkarpatskej Rusi do čias podpísania Modusu vivendi medzi Svätou stolicou a Československou republikou v roku 1928, informuje Viktor Kičera v práci *Cerkov i ČSR: ot krizisa k Modus vivendi (na primere greko-katolikov Podkarpatskoj Rusi)* [Cirkev a ČSR: od krízy k Modu vivendi (na príklade gréckokatolíkov Podkarpatskej Rusi)].

Legislatívna príprava

O komplikovanom presadzovaní a upevňovaní československej zákonnosti, ako aj o policajnej službe na Podkarpatskej Rusi sa rozpísal archivár David Hubený v príspevku *Krizové momenty z dějin československé policie v Berehově*, pričom vychádza z materiálov k dejinám berehovského policajného riaditeľstva, ktoré sú uložené vo viacerých archívoch.

Jan Kober sa v štúdií *Zákon pro klerikální udavače? Zákon na ochranu republiky očima autorů časopisu Volná myšlenka v době svého přijetí* zaoberá doteraz málo preskúmanými názormi, postojmi a argumentáciou spoločnosti *Volná myšlenka československá* voči zákonu na ochranu republiky z roku 1923. Táto najvýznamnej-

šia a najpočetnejšia organizácia ľudí bez vierovyznania v medzivojnovom Československu od počiatku poukazovala na fakt, že jeho prijatie bude znamenať nielen obmedzenie slobody prejavu a tlače, ale zároveň sa stane mocným prostriedkom na potláčanie opozičných hnutí. Autor pri analýze vychádzal predovšetkým z článkov Jaroslava Motyčku publikovaných na stránkach periodika *Volná myšlienka*.

Legislatívnu prípravou a zámermi iného zákona na ochranu štátu sa zaoberá Tomáš Řepa v štúdiu *Záměry a proces přijetí zákona č. 131/1936 Sb. o obraně státu*. Táto právna norma vznikala o viac ako desaťročie neskôr a reagovala na odlišnú politickú krízu. Po nástupe Adolfa Hitlera k moci v susednom Nemecku začala prudko hustnúť medzinárodná atmosféra. Bolo treba upevniť obranyschopnosť krajiny voči stupňujúcemu sa tlaku agresívneho suseda a vytvoriť právne predpoklady na realizáciu základných opatrení vedúcich k ochrane republiky. Výsledkom snáh bolo prijatie zákona č. 131/1936 Sb. o obrane štátu. Hoci rozbitiu republiky nezabránil, možno ho hodnotiť nielen ako pružný a operatívny krok legislatívy, ale aj ako prejav vôle národa zjednotiť sily a postaviť sa voči presile.

Kríza na obzore

O tom, ako rastúce ohrozenie Československa zo strany nacistického Nemecka ovplyvnilo život a vzdelávanie mládeže informuje Jan Šimek v analýze *Branná výchova ve školách meziválečného Československa*. Porovnáva legislatívnu a metodickú prípravu vyučovania civilnej obrany so skutočnou podobou brannej výchovy na školách. Vychádza pritom z prieskumu učebníc, výročných správ a starých školských kroník. Sleduje situáciu v školách v mestách a na dedinách, osobitne sa venuje pomerom v nemecky hovoriacich školách.

Do sveta špionáže dáva nahliadnuť Michal Plavec v článku *Zprávy německé rozvědky o Československu (14. září – 14. října 1938)*. Odhaľuje, ako sa nemecká rozviedka pokúšala objaviť hlavný štáb československej armády i lokalizovať umiestnenie vojenských útvarov. Konštatuje, že v období od 14. septembra do 14. októbra 1938 mali všetky správy pre nemecký Abwehr viac podobu dohadov ako overených informácií.

Pedagóg z užhorodskej univerzity Miloslav Ignatofa v svojom príspevku *Slovakovo-vengerskaja istoriografičeskaja diskusia o „maloj vojne“* [Slovensko-maďarská historiografická diskusia o „malej vojne“] otvára diskusiu o slovensko-maďarských vzťahoch počas diplomatickej krízy a následného vojenského konfliktu s Maďarskom v marci a apríli 1939, historikmi pomenovaným ako *Malá vojna*.

Veľa zaujímavého o fungovaní žandárstva (četníctva) na Podkarpatskej Rusi, ako aj o živote čestného a hrdinského muža, žandára Karla Součka sa môžeme dozvedieť v závere zborníka, v referáte *Karel Souček – obránce Podkarpatské Rusi na barikádách*. Autorom posledného textu je Jakub Hrubecký.

Alena Gazdíková,
Slovenský národný archív

BIBLIOGRAFICKÝ PREHĽAD ZAHRANIČNÝCH ARCHÍVNYCH PERIODÍK/BIBLIOGRAPHICAL SURVEY OF FOREIGN ARCHIVAL PERIODICAL

THE AMERICAN ARCHIVIST. Published by the Society of American Archivists. Volume 83, Issue 2, Fall/Winter 2020.

Christopher A. Lee – Amy Cooper Cary. *Growth and Transition, From the Editors* (221-237). Odstupujúci editor periodika sumarizuje dlhodobý vývoj časopisu s osobitným dôrazom na zmeny, ku ktorým došlo v čase jeho editorstva (2018 – 2020) a uvádza jednotlivé príspevky (7 štúdií, list editorovi a 9 recenzií), ktoré tvoria obsah aktuálneho čísla. Nastupujúca editorka pripomína významné zmeny, ktoré sa udiali počas funkčného obdobia jej predchodcu a upozorňuje na výzvy, ktorým bude periodikum čeliť v blízkej budúcnosti. Dokazuje to aj skutočnosť, že aktuálne číslo je posledné, ktoré má aj printovú verziu.

Katherine Fisher. *Copyright and Preservation of Born-Digital Materials: Persistent Challenges and Selected Strategies* (238-267). Autorka v úvode štúdie uvádza prehľad i analýzu odbornej archívnej literatúry a právnych zdrojov primárne zameraných na posudzovanie autorských práv v USA, ktoré musia archivári a iní správcovia obsahu brať do úvahy, aby dokázali efektívne a v súlade so zákonom uchovávať elektronické archívne súbory. Ide o komplex viacerých faktorov, ktoré brzdia uchovávanie a ochranu týchto záznamov. Autorka štúdie považuje za najdôležitejší problém tvorbu kópií. K ďalším patria zmeny v definícii duševného vlastníctva, nejasné rozdiely medzi publikovaným a nepublikovaným obsahom, ale aj navrstvené autorské a vlastnícke práva, ktoré sa vyskytujú v prípade komplexných digitálnych objektov závislých na externom obsahu či softvéri. Uvedené problémy pritom archívy musia riešiť v situácii, keď zápasia s nedostatkom finančných a personálnych zdrojov a keď súčasne čelia narastajúcim požiadavkám verejnosti na okamžité sprístupnenie digitálneho obsahu. Na druhej strane upozorňuje na celý rad strategických postupov, ktoré by mohli pomôcť uchovávaniu a ochrane záznamov i dokumentov chránených autorskými právami. Patrí medzi ne zaisťovanie si práv v predstihu, prijímanie zákonných zdôvodnení vzťahujúcich sa na osirelé diela a zákonom povolené využitie diela bez súhlasu držiteľa autorských práv (tzv. *fair use*), uplatňovanie postupov používaných v špecializovaných oblastiach uchovávania a ochrany, zabezpečovanie rutinných procedúr ktoré by adekvátne zodpovedali registratúre spojenej s autorskými právami, resp. manažmentom zvládnutia rizík a napokon presadzovanie reforiem v oblasti autorských práv zameraných na umožnenie uchovávania. Výskum uvedených problémov a stratégií v kontexte súčasného myslenia vzťahujúceho sa na autorské práva naznačuje, že kým určité zákonné výnimky a rámce existujúcich práv môžu pomôcť uľahčiť aktivity spojené s uchovávaním digitálnych obsahov, samotné autorské práva zostanú významnou bariérou dovtedy, kým nebudú uzákonené dôležité reformy.

Richard M. Cho, *Becoming an Imagined Record: Archival Intervention in Autofiction* (268-288). Autor v štúdiu poukazuje na jeden zo spôsobov, akým je možné

prelomiť mlčanie archívov a medzery v nich, najmä v spojitosti s oblasťou ľudských práv. Vychádza z pojmu „pomyselného záznamu“. Ten sa v odbornej literatúre definuje ako záznam, ktorý, aj keď aktuálne neexistuje, rieši súčasné naliehavé sociálne potreby. Na tento cieľ je možné využívať aj literárne diela, ktoré sú súčasťou žánru autofikcie spájajúceho prvky autobiografie a beletrie. Autofikcia je prezentovaná ich-formou, ktorá vyhovuje požiadavkám na presnosť faktov a číta sa ako výpoveď z prvej ruky, v ktorej hlavná postava diela je nositeľom rovnakého mena ako jeho autor. Autor v úvode textu uvádza rôzne konkrétne príklady zobrazovania archívov a archivárov v umení. Jadrom jeho štúdie je analýza naratívnych komponentov dvoch literárnych diel – románov *Austerlitz* od Winfrieda G. Sebald (2001) a *Lost Children Archive* od Valerie Luiselliovej (2019), na základe ktorej dokazuje, že istý typ autofikcie sa môže stať pomyselným záznamom. Čítanie týchto diel archívnou optikou odhaľuje ich tri špecifické črty, ktoré ich umožňujú vnímať ako pomyselné záznamy. Jednou je využívanie pramenných materiálov, ako sú fotografie, mapy atď., ktoré autori oboch diel na jednej strane využívajú na potvrdzovanie „reálnych“ elementov prózy, no súčasne aj samotné texty umožňujú fotografie interpretovať novým spôsobom. Druhou črtou je špecifický typ tzv. miznúceho či zmiznutého rozprávača, ktorý umožňuje priamo a bez sprostredkovateľa prepojiť skúsenosti obetí s čitateľom. Tento vzťah pripomína kontakt bádateľa s archívnym materiálom. Treťou črtou je snaha autorov, aby ich diela nahradili mlčanie archívov a medzery v nich, obzvlášť vo vzťahu k spoločensko-historickým traumám, akým je napr. holokaust a iné. Načrtnutím spôsobov, ktorými sa uvedené tri črty podieľajú na vytváraní pomyselného záznamu, autor pripravuje cestu pre ďalšie záznamy tohto typu, ktoré by sa mohli objaviť v budúcnosti. Uvedené dva romány koreniace v skutočných sociálno-historických traumách rozširujú chápanie svedeckej hodnoty dokumentov a síl, ktoré formujú archívnu teóriu a prax.

Kellee E. Warren. *Reimagining Instruction in Special Collections: The Special Case of Haiti* (289-321). Autorka svoju štúdiu chápe ako príspevok k interdisciplinárnej diskusii o prístupe k vzdelávaniu v archívoch. Dokazuje v nej, že pri výučbe v archívoch sa vyučujúci môže lepšie prepojiť so študentmi pomocou inklúzie rôznych systémov a rámcov poznania (napr. kritickej rasovej teórie) či pedagogiky založenej na využívaní predností, ktoré prinášajú študenti charakterizovaní diverzitou (tzv. *asset-based pedagogy*), súčasťou ktorej je napríklad aj kultúrne udržateľná pedagogika. Ponúka teoretický model vyučovania v archíve, pri ktorom sa využívajú osobitné archívne fondy. Model čerpá z konceptu koloniality moci a teórie kreolizácie s cieľom sfunkčniť kultúrne udržateľnú pedagogiku s pomocou využitia fragmentárne zachovaných archívnych súborov koloniálnej správy na Haiti. Upozorňuje na to, že keď vyučujúci dekolonizujú vyučovanie v archíve, prenášajú minulosť do súčasnosti a budúcnosti. Autorka v prvej časti štúdie zasadzuje problematiku Haiti do historického a kultúrneho kontextu. V druhej časti oboznamuje čitateľov s teoretickými a pedagogickými rámcami niektorých pojmov. Je to najmä pojem koloniality moci, ktorý okrem iného odzrkadľuje, akým spôsobom kolonializmus umlčiava hlasy marginalizovaných. Zaoberá sa aj teóriou kreolizácie, ktorá zdôrazňuje odpor voči asimilačnej agende dominantnej kultúry. V uvedenom kontexte je dôležité využitie kultúrne udržateľnej pedagogiky, najmä pri včleňovaní kritickej

multikultúrnej pedagogiky do vyučovania žiakov pochádzajúcich z prostredia pôvodných či marginalizovaných etník. Autorka osobitne poukazuje na význam kultúrne udržateľnej, revitalizujúcej pedagogiky, ktorá je verziou kultúrne udržateľnej pedagogiky a na jej špecifické využitie pri dekolonizácii vzdelávania učiteľov. V tretej časti autorka uvádza krátky prehľad ďalších prístupov ku kritickému vyučovaniu v archíve. Štúdiu uzatvára návrhom organizácie vyučovanej hodiny, ktorá má slúžiť na reimagináciu vyučovania v archíve a cieľom ktorej je predovšetkým obnovenie hlasov umlčaných v dokumentoch či archívnych súboroch.

Ciaran B. Trace. *Maintaining Records in Context? Disrupting Theory and Practice of Archival Classification and Arrangement* (322-372). Súčasný trend prudkého nárastu elektronických registratúrnych záznamov a archívov prináša nielen potrebu hľadať rovnováhu medzi opatrným konzervativizmom archívnej praxe a ustavičným pokrokom informačných technológií, ale aj opätovne definovať reálny význam proveniencie v období „archívnej úzkosti“ rezultujúcej z týchto zmien. Tie súčasne nastoľujú aj problém, či sa triedenie má primárne spájať s dokumentačnou potrebou správy alebo skôr s vyhľadávaním informácií a informačnými potrebami širšej bádateľskej verejnosti. Autorka v druhej časti štúdie skúma tieto i ďalšie otázky v kontexte vývoja teórie a praxe archívneho triedenia a usporadúvania v USA za posledných šesťdesiat rokov.¹ Vychádza predovšetkým z odbornej archívnej literatúry, pričom jej cieľom je analyzovať výsledky historického skúmania faktorov, ktoré prispeli k vyvíjajúcim sa predstavám o archívnom triedení od 60. rokov 20. storočia do súčasnosti. Prehľad literatúry z tohto obdobia vytvára kontext pre pochopenie toho ako, prečo a na základe akých vplyvov pretrváva rozdielne a súperiace chápanie a uskutočňovanie základných ideí vzťahujúcich sa k triedeniu. Autorka sa sústreďuje najmä na analýzu troch oblastí, ktorým prikladá zásadný význam. Prvým impulzom sa stali teórie vypracované austrálskymi archivármi, ktorá sa v USA aplikovali neskôr v 80. rokoch a do praxe priniesli aj zásadné prehodnotenie chápania triedenia. Ďalšiu časť štúdie venuje technologickým zmenám, ktoré okrem inovácií priniesli aj zásadné teoretické a metodologické impulzy. Treťou oblasťou bol vplyv sociálnych dejín, resp. postmoderných teórií. V teoretickej oblasti ovplyvnili metodológiu archívnej vedy v USA a v praxi priniesli orientáciu na sociálny aktivizmus archivárov. Na základe uvedeného autorka chápe triedenie ako interpretačný akt ukotvený v historickom čase a upozorňuje na vplyv rôznych vedných disciplín a analytických pohľadov na utváranie súčasného stavu archívnej profesie v USA, jej budúcich koncepcií a možností.

Alison Turner. *The Autologic Archive: Appraisal, Institutional Motives, and Essentializing Identity in Refugee and Asylum Application Narratives, In and Out of Fiction* (373-396). Autorka v texte aplikuje postmoderné kritické myslenie vo vzťahu k vytváraniu archívnych fondov dokumentujúcich proces presídlenia utečencov a azylantov v USA. V tejto súvislosti navrhuje používať pojem teoretický archív, pod ktorým rozumie teoretickú akumuláciu naratívov obsiahnutých v žiadostiach o ude-

¹ Anotácia prvej časti štúdie bola publikovaná v predošlom čísle tohto časopisu. BELEJ, Milan. THE AMERICAN ARCHIVIST. Published by the Society of American Archivists. Volume 83, Issue 1, Spring/Summer 2020. Ciaran B. Trace. *The Maintaining Records in Context: A Historical Exploration of the Theory and Practice of Archival Classification and Arrangement* (91–127). In *Slovenská archivistika*. Roč. 53, 2023, č. 2, s. 225-226.

lenie statusu azylanta, resp. utečenca. Takýto prístup umožňuje podrobne skúmať jav, ktorý sa v odbornej literatúre označuje ako „problematická medzera“. Tá oddeľuje to, čo sa reálne stalo od byrokratického naratívu, ktorý sa konštituuje počas vybavovania žiadostí tým, ako sú zaznamenávané, spracúvané a uchovávané. Autorka v štúdiu analyzuje tri literárne diela a upozorňuje na ich potenciál zviditeľniť spôsoby, ktorými funguje archív naratívov obsiahnutých v žiadostiach azylantov prostredníctvom toho, čo autorka nazýva „autologickou funkciou“. Pojem autologický chápe v zmysle „disponujúci vlastnosťami, ktoré označuje, resp. reprezentujúci ich“. Autorka na príklade analýzy uvedených literárnych diel odhaľuje skryté mechanizmy, ktoré v prostredí registratúr a archívov fungujú v troch oblastiach. Prvou je proces archívneho hodnotenia, počas ktorého sa napr. vyradujú žiadosti neúspešných uchádzačov, čím dochádza k strate takýchto naratívov, teda následne aj k vytváraniu medzier v archívoch. Druhou oblasťou sú inštitučné motívy, ktoré nútia úradníkov vyberať, kopírovať a preberať formu naratívov úspešných uchádzačov, v dôsledku čoho všetky naratívy uchovávané v archíve žiadostí sa stávajú nesprávne zaznamenávanými a inštitučne zmenenými do autologického „rovnakého príbehu“. Treťou rovinnou je tzv. esencalizácia identity, ktorej podstatou je formovanie identít do jedinej podoby, ustanovenej už predtým byrokraticky. Autologická funkcia pritom prioritizuje známe, resp. osvedčené formy naratívov, na základe ktorých úradníci stanovujú, kto je oprávnený získať status utečenca, resp. azylanta.

Kyle R. Rimkus – Bethany Anderson – Karl E. Germeck – Cameron C. Nielsen – Christopher J. Prom – Tracy Popp. *Preservation and Access for Born-Digital Electronic Records: The Case for an Institutional Digital Content Format Registry* (397-428). Autori v prípadovej štúdiu prezentujú výsledky výskumu tímu zloženého z profesionálnych knihovníkov, archivárov, diplomovaného asistenta a postgraduálnych študentov. Prebehlo v rokoch 2017 až 2019 v knižnici Illinoiskej univerzity (*Urbana-Champaign Library*), pretože tá ako jediná v celej inštitúcii používa službu Medusa určenú na zabezpečovanie dlhodobej správy digitálneho obsahu. Výskum sa zameria výlučne na archívne súbory obsahujúce pôvodné elektronické dokumenty, ktoré sa uchovávajú prostredníctvom pestrej škály formátov digitálneho obsahu, a to od bežne používaných až po nejasné druhy z obdobia počiatkov osobných počítačov. V univerzitnom archíve narastá nielen početnosť takýchto súborov, ale objavujú sa aj viaceré problémy spojené s uchovávaním a prístupom k nim, najmä v prípade starších záznamov. Problematické je napríklad nielen určenie softvéru, ktorý je potrebné použiť na otváranie už nepoužívaných súborov, ale aj to, ako ho nainštalovať na súčasné operačné systémy. Príkladom použitým v štúdiu je softvér Macromedia a jeho formáty, ktoré boli pred dvadsiatimi piatimi rokmi veľmi populárne a dominovali na trhu, avšak v súčasnosti sú také vzácne, že na pochopenie ich fungovania je potrebné vykonať výskum. Tento príklad naznačuje, že na zabezpečenie uchovávania elektronických záznamov počas ich archívneho hodnotenia bude pre archivárov čoraz nevyhnutnejšie využívať komplex zručností spojených s tzv. digitálnou archeológiou. Štúdia prináša prehľad vyvíjajúceho sa prístupu odborných pracovníkov na uvedenej univerzite zameraného na vytváranie zásad uchovávania a ochrany digitálnych formátov v elektronických archívnych fondoch, ale aj technických znalostí a systémov potrebných pre program uchovávania elektronických záznamov a prístupu k nim.

Autori navrhujú využívať vrstvený model informácií o formátoch na úrovni lokálnej inštitúcie, ktorý vypracovali pod názvom Register formátov digitálneho obsahu s cieľom prepojiť integráciu znalostí na úrovni inštitúcie s medzinárodným registrom formátov. Na základe tohto modelu zamýšľajú v budúcnosti podnieť výskum využívania emulácie, teda obnovovania pôvodného počítačového prostredia, s cieľom zabezpečiť prístup k obsahu.

Robert Nowatzki. *From Datum to Databases: Digital Humanities, Slavery and Archival Reparations* (429-448). Autor štúdie na základe analýzy viacerých projektov v USA, ktoré využívajú digitálne technológie na prezentovanie výsledkov výskumu transatlantického otrokárstva a prameňov k nemu, poukazuje na ich prínos, ale aj nedostatky. Úsilím archivárov a odborníkov z oblasti digitálnych humanitných vied, sa výskum otroctva na základe využívania digitálnych technológií výrazne rozšíril a transformoval. Samotné digitálne technológie, ako napr. tvorba databáz či mapovanie v rámci geografického informačného systému pomáhajú chápať uvedenú problematiku komplexnejšie a novými spôsobmi. Digitálne aplikácie k archívnym dokumentom spojeným s problematikou transatlantického otrokárstva nielen rozširujú prístup k týmto materiálom, ale umožňujú tiež uplatniť nové pohľady na túto problematiku. Na druhej strane je však potrebné venovať veľkú pozornosť spôsobu prezentácie zotročených a prepustených osôb. Tradičný dôraz na provenienciu má totiž sklon replikovať nerovnováhu medzi pôvodcami záznamov o otrokárstve a zotročenými koreniaci v utlačateľských vzorcoch, ktoré dokumentujú archívne záznamy. Nebezpečenstvo zredukovania zotročených Afroameričanov pomocou analýzy dát na holé čísla replikuje ich dehumanizáciu a je spojené s falošnou predstavou o dátach, ktoré sú neutrálne a existujú nezávisle od moci, subjektivity a tendenčnosti. Falošnú predstavu neutrality možno rovnakým spôsobom aplikovať aj na digitálne technológie. Digitálne humanitné vedy ako vedný odbor by teda mali naďalej pokračovať vo svojich iniciatívach zameraných na digitalizáciu, ale súčasne by mali digitálne nástroje využívať na kritickú analýzu utlačateľskej hierarchie s cieľom jej oslabenia, resp. eliminovania.

Forum. Caty Lockard. *Letter to the Editor* (449-450). Autorka, predsedníčka Asociácie katolíckych biskupských archívov, reaguje na štúdiu o stave katolíckych archívov uverejnenú v anotovanom periodiku v roku 2019.² Upozorňuje na nesprávne definovanie pojmu katolíckeho archívu a prezentovanie štruktúr, v rámci ktorých pôsobia. Napriek tomu, že archivári z uvedených archívov nepublikujú tak často, ako ich kolegovia z akademického prostredia, autorky v štúdiu neuviedli viaceré aktivity vykonané v tejto oblasti. Autorka v mene asociácie predkladá ponuku vypracovať analýzu stavu katolíckych archívov, ktorá by umožnila posúdiť, do akej miery sa jej závery budú zhodovať s tými, ktoré boli publikované v uvedenej štúdiu.

Reviews (451-490) – *Annual Index* (495-503)

Milan Belej,
Štátny archív v Nitre

² BELEJ, Milan. THE AMERICAN ARCHIVIST. Published by the Society of American Archivists. Volume 82, Issue 1, Spring/Summer 2019. Youngok Choi – Emily Nilson. *The Current Status of Catholic Archives: A Survey Report* (91–123). In *Slovenská archivistika*. Roč. 52, 2022, č. 1, s. 207-208.

Autorkou štúdie *Zisťovanie gramotnosti špeciálnych knižničných fondov pre študentov bakalárskeho štúdia: prieskum výhod a prekážok prístupu* je Joanna Baines, knihovníčka a archivárka na University College London. Nadväzujúc na publikáciu z roku 2018, ktorú v USA vydala *Association for College and Research Libraries Rare Books and Manuscript Section and the Society of American Archivists (ACRL-RBMS-SAA)* pod názvom *Guidelines for Primary Source Literacy* [Usmernenia pre gramotnosť primárnych zdrojov], tento príspevok aplikuje usmernenia na odpovede na prieskumy a rozhovory s cieľom prebádať kľúčové zručnosti, ktoré nadobudli vysokoškolskí študenti využitím špeciálnych knižničných fondov od prvotných bariér po získavanie zručností počas ich študijných programov. Článok si kladie výskumné otázky: aké zručnosti môžu študenti získať používaním špeciálnych fondov počas štúdia a aké sú prekážky pri získavaní týchto zručností? Kontextualizujúc výsledky prostredníctvom literatúry v USA a Spojenom kráľovstve tento príspevok tvrdí, že gramotnosť špeciálnych fondov môže byť začlenená do interdisciplinárnych vysokoškolských učebných osnov pre bakalárov, čo zase môže pomôcť špeciálnym fondom obhajovať zvýšenie zdrojov na rozšírenie ich vzdelávacích programov. Zároveň vytvára obraz o súčasnom vzdelávaní v špeciálnych fondoch pre univerzity v Spojenom kráľovstve vrátane rozsahu, metód jeho poskytovania a štýlov hodnotenia tohto štúdia.

Gabrielle Bex je absolventkou informačného manažmentu a konzervovania Univerzity v Glasgowe. Jej štúdia *The ghosts of old readers: social media, representation and gender in the information sector* sa zaoberá sociálnymi médiami a zastúpením rodu v informačnom sektore. Sociálne médiá sa stali takmer všadeprítomnou metódou komunikácie a zapájania sa nielen v informačnom sektore, ale i v čoraz viac digitalizovanom svete. Rovnako zohrali veľkú úlohu pri rozvoji štvrtjej vlny feminizmu a v hnutiach ako #YesAllWomen, #FreeTheNipple a #MeToo, ako aj vo výzvach na zlepšenie reprezentácie rodu v médiách. Tento príspevok spája oba aspekty s cieľom kritizovať a zamyslieť sa nad súčasným používaním sociálnych médií, pokiaľ ide o reprezentáciu pohlavia v univerzitných knižniciach, archívoch a špeciálnych fondoch Spojeného kráľovstva. Skúma výzvy využívania takýchto médií pre akademické inštitúcie, ktoré sú hlboko zakorenené v diskurzoch autority a heteronormatívnej patriarchálnej moci. Do popredia kladie vzorku príspevkov zo sociálnych médií a skúma úspechy aj nedostatky, pričom diskusie sú založené na kritickej teórii. Najmä základné texty feministickej teórie, ako napríklad *A Room of One's Own* od Virginie Woolfovej (1929) a *Black Looks: Race And Representation* (1992) od Bell Hooksovej, sú použité na utváranie skúmania rodu a intersektionality v univerzitných zbierkach; v konečnom dôsledku sa autorka snaží zistiť, ako môžu profesionáli, ktorí pracujú s informáciami, lepšie reprezentovať rôznorodú povahu svojich zbierok na platformách sociálnych médií.

Archivárka zo škótskej univerzity v Dundee, Alix Robinson, pracovala aj ako dobrovoľníčka v Petrieho múzeu egyptskej archeológie v Londýne a v neziskovej organizácii Egypt Exploration Society. V publikovanej štúdii sa zaoberá *Zachovaním*

staroegyptského kultúrneho dedičstva: preskúmanie úlohy egyptologických archívov. Egyptologické archívy uchovávajú dôkazy o starovekých egyptských kultúrach a historickej účasti Egypta na archeologických terénnych prácach. Príspevok vznikol z rozhovorov s archivármi venujúcimi sa egyptológii, ktorí vyjadrili obavy, že archeológovia a egyptskí výskumníci nedostatočne využívajú archívy. Poskytuje prehľad súčasného používania a používateľov, opiera sa o dôkazy z literatúry a prieskum reprezentatívneho výberu inštitúcií. Online výskum a rozhovory takisto prispievajú k analýze súčasnej egyptologickej archívnej praxe. Keďže tieto archívy sú prevažne koloniálneho pôvodu, výskum zahŕňa aj skúmanie účinkov ich vzniku, umiestnenia a charakteristiku. Hoci väčšina sa rozhodla zostať v anonymite, egyptskí účastníci rozhovorov boli neoceniteľným príspevkom k tomuto výskumu. Zistenia potvrdili, že hoci sa egyptologické archívy čoraz viac využívajú na pôvodný výskum, nie sú dostatočne využívané na prípravný výskum na terénne práce, ako ani egyptskými výskumníkmi. Respondenti prieskumu vyjadrili presvedčenie, že najlepším spôsobom riešenia nedostatočného využívania a inkluzívnosti je poskytnúť nasadené zdroje online. Rozhovory a online výskum však odhalili, že zvýšenie viditeľnosti a povedomie o týchto archívoch môže byť efektívnejšie.

Marie-Louise Rouget je absolventkou správy archívov a registratúr na University College v Londýne. Jej článok s názvom *Vážne obavy: stav správy záznamov verejných cintorínov v Južnej Afrike* skúma vzťah medzi správou verejných cintorínov a správou verejných záznamov v Južnej Afrike. Priebeh správy juhoafrických cintorínov s archívmi a správou registratúr nebol doteraz preskúmaný a predstavuje bohatú oblasť pre ďalší výskum. S cieľom vytvoriť spoločný základ pre názory a odporúčania sa autorka sústreďuje na súčasný regulačný rámec správy záznamov na cintorínoch a na to, ako správcovia cintorínov chápu a implementujú princípy správy týchto záznamov. Skúmanie tiež spája presvedčenie o význame záznamov týkajúcich sa verejných cintorínov. Zatiaľ čo nedostatočná správa záznamov zvykne byť problémom na verejných cintorínoch v Južnej Afrike, považuje sa za menej dôležitú ako nedostatok miest na pohreb, a to napriek tomu, že predstavuje užitočný nástroj na odstránenie tohto primárneho problému. Správcovia cintorínov sa nezhodujú v presvedčení o význame záznamov týkajúcich sa cintorínov a ich úlohe ako držiteľov záznamov. Výskum poukazuje na dostatočný dôvod na intervenciu miestnych archivárov a správcov registratúr.

Štúdia s názvom *Zapojenie sa do dekolonizačných archívnych praktík na úseku archívov Spojeného kráľovstva: prieskum postojov pracovníkov archívov* bola súčasťou dizertačnej práce Flore Janssenovej z Univerzity v Utrechte. Desaťročia archívnej vedy zvyrazňujú koloniálne vplyvy v archívnych zbierkach i archívnej praxi. Tento výskumný projekt skúmal, do akej miery sa archívni pracovníci v Spojenom kráľovstve cítia pripravení a majú vybavenie na profesionálne zapojenie sa do dekolonizačných archívnych postupov. Autorka uskutočnila anonymný online prieskum medzi pracovníkmi na úseku archívov, aby zhodnotili ich postoje k rôznym dekolonizačným praktickým postupom v archívoch a ich otvorenosť k účasti na takýchto iniciatívach. Článok rozoberá a mobilizuje autorkine zistenia s cieľom navrhnúť spôsoby, ako podporiť zapojenie sa do dekolonizačných postupov v celom sektore. Účastníkov sa pýtali na ich profesionálne zázemie a ich počiatočné chápanie a pocity týkajúce sa

archívnej dekolonizácie pred hodnotením vyhlásení, ktoré odrážajú rôzne prístupy k dekolonizácii a zdieľaním záverečných komentárov. Odpovede odzrkadľovali silný stupeň otvorenosti voči rôznym dekolonizačným postupom, najmä zvyšovaniu (digitálneho) prístupu a zdieľaniu vlastníctva. Prejavila sa podpora zmien vedených zvnútra sektora na základe kolaboratívnych prístupov, pričom existoval určitý odpor voči tomu, čo sa považovalo za spolitizovanie problému. Autorka navrhuje spôsoby, ktoré sú zamerané na komunikáciu, spoluprácu a rovesnícku podporu v celom sektore, najmä pri skúmaní spôsobov, ako začleniť dekolonizačné prístupy do archívnej praxe.

Helen Houghton-Foster, absolventka enviromentálnych štúdií a histórie na univerzite v Liverpoole, sa v príspevku s názvom „*Je dobre, že sa cítia elastickí*“: *spoločné dobrovoľnícke projekty v archíve v Staffordshire* venuje spolupráci medzi zamestnancami archívov, akademikmi a dobrovoľníkmi. Medzi májom 2017 a septembrom 2018 viedli Staffordshirský archív a Univerzita v Liverpoole spoločný dobrovoľnícky výskumný projekt s názvom *Historic Flooding and Drought in Staffordshire*, ktorý bol súčasťou projektu Učenie z minulosti financovaného AHRC (*Arts and Humanities Research Council*) – zameraného na skúmanie historických archívov s cieľom informovať o budúcich aktivitách. Zatiaľ čo bádatelia úzko spolupracujú so zamestnancami v rámci archívnej služby, a takisto s dobrovoľníkmi, projekt Flooding and Drought predstavoval príležitosť preskúmať túto spoluprácu z viacerých perspektív naraz – archív, výskumník alebo spolupracujúci partner a dobrovoľníci. Tento príspevok tvrdí, že takéto spolupráce nie sú ideálne pre všetky dobrovoľnícke činnosti v archívoch (ako je katalogizácia), podobné projekty môžu uľahčiť činnosti, s ktorými si archív sám neporadí. Okrem toho, vďaka stimulujúcim aktivitám a výzvam môže spolupráca vzbudiť záujem dobrovoľníkov, pritiahnúť nových, rozvíjať dobrovoľnícke zručnosti a prehĺbiť dobrovoľnícku lojalitu a prepojenie s archívom. Okrem toho, úzkou spolupracou s dobrovoľníkmi a ocenením ich skúseností a zručností môže bádateľ profitovať z podpory tých, ktorí dôverne poznajú archív a jeho okolie. Podporovaním tejto spolupráce a vzťahov môžu archívy poskytnúť cennú posilu svojim dobrovoľníkom aj bádateľom, čo by inak nebolo možné.

Jennifer Branigan, archivárka z Dublinu, je autorkou poslednej štúdie *Re-animácia a vypočúvanie: Stretnutia írskych vizuálnych a scénických umelcov s archívom*. Archívne umenie narastá už takmer tri desaťročia a možno vidieť, že archívni umelci sa zapájajú do dôležitých spoločensko-politických otázok, ktoré sa týkajú oficiálnej histórie, kolektívnej pamäte, identity a spoločenskej moci prostredníctvom využívania archívnych záznamov v umení. Napriek tomu donedávna chýbal výskum tejto významnej skupiny užívateľov a ich kreatívne využitie záznamov v archívnej literatúre. To sa pomaly začalo meniť s počtom vznikajúcich kľúčových štúdií, avšak výskum v írskom kontexte stále výrazne chýba. Prostredníctvom prípadovej štúdie írskej spoločnosti pre vizuálne a scénické umenie ANU Productions je snaha preskúmať túto tendenciu v Írsku – preskúmať jej motivácie, stratégie používania, sociálne dopady a úlohu spolupráce s archivármi v tejto oblasti. Výskum poukazuje na schopnosť umelcov pretvoriť záznamy do umeleckých diel, ktoré prostredníctvom procesu afektívnej výmeny a participatívnej praxe aktivujú archívy takými spôsobmi, ktoré vytvárajú značné sociálne dopady; otvárajú archívy novým a rôznorodým používa-

teľom a vytvárajú priestory, v ktorých sa komunity podieľajú na vzniku vlastných historických naratívov – aby zviditeľnili tých, ktorí boli ukrytí a vypočúť tých, ktorí boli umlčaní.

Jana Kafúnová,
Slovenský národný archív

ARCHIVI. A. XVI-n. 1, gennaio-giugno 2021. ISSN 1970-4070.

Rubrika Štúdie [*Saggi*]:

Ezio Barbieri. *I motivi della creazione di un falso ovvero vicende di confraternite, di archivi e di furti di pergamene* [Pohnútky na vytvorenie falza alebo osudy konfraternít, archívov a krádeží pergamenov] (5-23). Docent diplomatiky na dôchodku identifikuje vďaka zachráneným listinám, ktoré boli medzi rokmi 1975 – 1979 ukradnuté z archívu Špitála sv. Matúša v Pávii [*Ospedale S. Matteo di Pavia*], prípad sfalšovanej listiny, ktorá bola vytvorená po dohode nástupcov oboch dotknutých strán – Kláštora sv. Petra na zlatom nebi [*Monastero di San Pietro in Ciel d'Oro*] v Pávii a bratstva (konfraternity) na údržbu Alloneho mosta cez riečku Curone pri obci Casei Gerola – tridsať rokov po údajnom vročení sfalšovanej listiny do roku 1134 s cieľom usporiadať majetkovo-právnu neistotu úmyselne vyvolanú objednávatelmi originálnej listiny.

Chiara Gaetani, Sara Gotardo, Alessandro De Toni, Erica Cretaio, Alvisse Benedetti. *DNArt, impronta genetica unica per le opere d'arte: un'innovativa tecnologia anticontraffazione* [DNArt, jedinečný genetický odtlačok pre umelecké diela: inovatívna technológia proti falšovaniu] (25-40). Kolektív odborníkov zo spoločnosti Aries s. r. l., spin-off firmy Univerzity Ca' Foscari v Benátkach, predstavuje technológiu proti falšovaniu predmetov kultúrnej hodnoty pomenovanú DNArt, ktorá je založená na označovaní dokumentov či iných predmetov kultúrnej hodnoty deoxyribonukleovou kyselinou (skratka DNA) ako jedinečným identifikátorom. Na papierové dokumenty sa DNA nanáša v roztoku na vodoodolnú vrstvu živice, ktorá zostáva nepozorovateľná voľným okom aj pri neideálnych podmienkach uchovávania papiera.

Stefano Talamini. *Aspetti della politica archivistica veneziana nella Terraferma di età moderna (secoli XVI-XVII)* [Aspekty benátskej archívnej politiky v novovekej Terraferme (16. – 17. storočie)] (41-61). Doktorand na Univerzite v Tridente zisťuje účinky dovtedy nevidanej pozornosti venovanej archívom benátskych rektorov (dosadených správcov) miest Terrafermy („Pevniny“, severotalianskych vnútrozemských území Benátskej republiky) od konca 15. do polovice 16. storočia. Navyše prostredníctvom rozboru úloh archívárov v ich vymenúvacích dekrétach, z ktorých niektoré uverejňuje v prílohe, overuje úlohu prétorských archívov v mestách Terrafermy. Na príkladoch rozptýlených archívnych dokumentov menších podesterií ukazuje, že pozornosť venovaná novovekým rektorským archívom v uvedenom období bola skôr šťastnou súhrou okolností než výsledkom neustále postupujúceho vývoja.

Lucia Roselli. «Per incoraggiare la donna agli studi, alle opere letterarie, artistiche, scientifiche e umanitarie». *Il Lyceum club internazionale di Firenze: un circolo culturale femminile e le sue carte* [„Na povzbudenie ženy na štúdiá, na literárne, umelecké, vedecké a dobročinné diela“. Medzinárodný klub Lyceum vo Florencii: ženský kultúrny spolok a jeho dokumenty] (63-80). Výskumníčka na Katedre humanitných štúdií na Univerzite v Pávii približuje osudy vzniku a tvorby archívu ženského kultúrneho krúžku Medzinárodný klub Lyceum [*Lyceum club internazionale*], založeného v roku 1908 vo Florencii ako súkromný krúžok, v ktorom sa ženy mohli združovať a vymieňať si myšlienky, a tak obohacovať a zhodnocovať vlastnú kultivovanosť. Štúdium dokumentov krúžku vrhá svetlo na mnoho charakteristických črt jeho života, na osobnosti niektorých jeho členiek a na zorganizované podujatia.

Massimo Scandola. *Carte d'archivio e «biblioteca patria» durante la Restaurazione: l'abate Cesare Cavattoni fra erudizione municipale e burocrazia* [Archívne dokumenty a „vlastenecká knižnica“ v období reštaurácie: opát Cesare Cavattoni medzi mestskou vzdelanosťou a byrokraciou] (81-108). Prednášajúci na Univerzite v Tours približuje osobnosť opáta Cesareho Cavattoniho, riaditeľa Komunálnej knižnice vo Verone v rokoch 1834 – 1872, v období zavádzania kultúrnych politík na záchranu knižničného a archívneho dedičstva do mestských knižníc Benátska. Tie na seba prevzali úlohu centier budovania identity, ktoré boli spoločné pre miestne elity i vrstvu knihovníkov naviazaných na cirkevné prostredie. Autor sa usiluje sledovať, ako sa zmenil model knižnice zo všeobecnej na tematickú a na vlasteneckú, a ako nové obzory v bibliografii ovplyvnili Cavattoniho. Napokon zasadzuje profil Cavattoniho do intelektuálneho diskurzu o období risorgimenta.

Simone Conversi. *Acquisizioni di aree effettuate dall'INA per conto della Gestione INA-Casa: un caso di recupero archivistico* [Nadobúdanie plôch prostredníctvom INA za Vedenie INA-Casa: prípad archívnej záchrany] (109-123). Archivár poisťovacej skupiny Assicurazioni Generali S.p.A., spravujúci historický archív poisťovne INA Assitalia S.p.A. (zlučenej do skupiny Generali v roku 2000 a ako samostatný subjekt zaniknutej v roku 2013), súhrnne predstavuje nedávno objavený a usporiadaný archívny fond *Fondo delle funzioni decentrate dell'organizzazione periferica ispettiva INA per conto della Gestione INA-Casa* [Fond decentralizovaných činností miestnej inšpekčnej organizácie Národného poisťovacieho ústavu za Vedenie INA-Casa], uložený v rímskej sekcii historických archívov poisťovacej skupiny Generali. Pritom podáva nové informácie na rekonštrukciu byrokratických mechanizmov Vedenia INA-Casa v neustálych vzťahoch s Národným poisťovacím ústavom [*Istituto Nazionale delle Assicurazioni*, skratka INA]. Zachránené dokumenty sa týkajú nadobúdania stavebných plôch na byty pre zamestnancov, vykonávaného miestnou inšpekčnou organizáciou ústavu najprv v rokoch 1949 – 1963 pre Vedenie INA-Casa a potom bez prerušenia v rokoch 1963 – 1974 pre *Gestione case lavoratori* [Správa zamestnaneckých bytov, akronym Gescal].

Livia Faggioni. «*Corpus chartarum Fabriano*»: *database delle filigrane fabrianesi dal XIII secolo a oggi* [„Corpus chartarum Fabriano“: databáza vodoznakov z Fabriana od 13. storočia dodnes] (125-135). Členka správnej rady a koordinátorka Nadácie Fedrigoni Fabriano [*Fondazione Fedrigoni Fabriano*] predstavuje projekt na repertórium vodoznakov prístupný online s názvom *Corpus chartarum Fabriano*,

ktorý spočíva v katalogizácii a digitalizácii všetkých papierov s vodoznakom uchovávaných v Archíve Papierní Miliani Fabriano [*Archivio delle Cartiere Miliani Fabriano*]. Projekt tak zahŕňa nadobudnuté staré papiere z mesta Fabriano z rokov 1267 – 1798 zozbierané odborníkom na vodoznaky Augustom Zonghim a zbierku vojvodu Luigiho Tostiho z Valminuty.

Rubrika Diskusie [*Discussioni*]:

Federico Valacchi. *A proposito di strumenti descrittivi. La collana «Invenire»* [O nástrojoch opisu. Edícia „Invenire“] (137-145). Profesor archívnickva na Univerzite v Macerate oceňuje v súčasnej digitálnej dobe knižnú edíciu *Invenire* na publikovanie inventárov k archívnym fondom, ktorú rediguje Giorgetta Bonfiglio-Dosio, profesorka archívnickva na dôchodku a zodpovedná redaktorka anotovaného časopisu.

Paolo Franzese. *L'accessibilità degli archivi* [Prístupnosť archívov] (147-152). Niekdajší vedúci archívár na talianskom ministerstve kultúry a turizmu sa zamýšľa nad prístupnosťou archívnych súborov v súvislosti s ich použiteľnosťou. Pod pojmom použiteľnosť sa rozumie schopnosť používateľa (čiže v prípade archívov bádateľa) uspokojivo a účinne zaobchádzať s ľahko si osvojiteľným (tu: bádateľským) nástrojom, ktorým sa umožňuje prístup. Autor preto navrhuje neoznačovať ten-ktorý archívny súbor všeobecne ako prístupný alebo neprístupný, ale odstupňovať jeho prístupnosť v závislosti od nástrojov na bádanie v ňom. Cieľom je napomôcť archívom v správe archívneho dedičstva a v plánovaní potrebných opatrení. Odstupňovanie prístupnosti by zároveň vychádzalo v ústrety požiadavke na transparentnosť a na participáciu používateľov prostredníctvom spätnej väzby.

Číslo uzatvára tradičná rubrika Recenzie a ohlasy [*Recensioni e segnalazioni*] (153-162).

Marek Púčík,
Slovenské národné múzeum – Múzeum Bojnice v Bojniciach

ARCHIVNÍ ČASOPIS. Roč. 73, 2023, č. 1.

Celé číslo je venované celoštátnemu workshopu *Formy a přeměny produkce v novověku: Písemnosti finanční povahy v (raném) novověku (1526 – 1945)*, ktorý sa uskutočnil na katedre ekonomických a manažérskych štúdií Filozofickej fakulty Univerzity Palackého v Olomouci dňa 26. júna 2021.

Na začiatku podujatia vystúpila Jana Vojtíšková s prednáškou *K typologii a terminologii předbělohorských písemností finanční povahy zvláště na příkladu královéhradecké městské kanceláře (7-17)*, kde sa zameriava na dosiaľ nie veľmi prebádanú tému typológie a terminológie mestských finančných písomností v českých krajinách v období pred bitkou na Bielej hore. Systematický výskum tak isto chýba aj v oblasti mestských hospodárskych dejín a dejín účtovníctva, teda v oblastiach priamo súvisiacich s prameňmi finančného charakteru. Jedným z dôvodov, prečo sa touto

problematikou zaoberá len niekoľko vedcov, je skutočnosť, že dokumenty k nej sú často zachované torzovito. Zintenzívnenie diplomatického výskumu týchto prameňov by v budúcnosti mohlo napomôcť prieskumu v oblasti ekonomických a účtovných dejín. Z terminologického hľadiska sa zmenilo názvoslovie pre finančné knihy pred bitkou na Bielej hore, lebo už neboli chápané ako mestské knihy. Diplomatika používa pre 16. storočie pracovný termín kniha počtov. V zachovaných úradných knihách sa nachádzajú rôzne finančné registre, ale aj inventáre. Diplomatika klasifikuje tieto dokumenty ako mestské knihy. Netreba si ich však mýliť so súčasným chápaním pojmu mestské knihy. Avšak na potvrdenie doterajších záverov je ešte potrebný ďalší výskum. Pochopenie systému vedenia zachovaných úradných kníh otvára ďalšie možnosti bádania v dejinách českých miest, vrátane dejín hospodárstva a účtovníctva.

Pavla Slavíčková je autorkou článku *Hlavní kniha v kamerálním účetnictví a dalších účetních soustavách* (18-32). Hlavná kniha v kamerálnom účtovníctve mala inú podobu a funkciu, ako hlavné knihy v iných účtovných systémoch, ktoré sa používali v 19. a v prvej polovici 20. storočia v českých krajinách. Kamerálne účtovníctvo sa zameriavalo na sledovanie peňažných tokov, t. j. príjmu a výdaja peňazí, podľa presných opatrení na ich príjem a výdaj vo forme rozpočtu. Túto úlohu plnila v kamerálnom účtovníctve práve hlavná kniha, ktorá bola na tento účel rozdelená na ľavú stranu pre predpis (podľa rozpočtu) a pravú pre platbu (skutočne realizovaný prírastok alebo výdavok), resp. rozdiel medzi týmito stranami (zvyšok). V podvojnóm účtovníctve hlavná kniha slúžila na evidenciu stavu a pohybu majetku, na základe čoho bolo možné zostaviť okrem iného aj výkaz ziskov a strát ku koncu účtovného obdobia. V jednoduchom účtovníctve hlavná kniha slúžila na evidenciu dlhov a pohľadávok a ich úhrad. Čo mali hlavné knihy vo všetkých účtovných sústavách spoločné, je ich kľúčová úloha v danom systéme. Vďaka špecifickej podobe a úlohe hlavnej knihy môže byť tento účtovný doklad návodom na určenie typu jednotlivých účtovných systémov.

Předávací a separační protokoly šlechtického fideikomisu v 19. století (na příkladu althannovského fideikomisu v Čechách) (33-41) je príspevok od Marie Mackovej. Šľachtický fideikomis bol právny prostriedok, ktorý umožňoval odovzdanie rodinného majetku podľa pravidiel stanovených porúčiteľom. Išlo o v čase predĺžené obmedzenie slobodnej vôle dedičov pri užívaní rodového majetku. Cieľom bola ochrana majetkovej základne rodu, čím sa malo zabrániť hmotnému úpadku budúcich generácií. Šľachtický fideikomis pochádzal pôvodne zo Španielska a v českých krajinách sa začal používať od polovice 17. storočia až do roku 1924, kedy bolo toto právo zrušené. Ako spomenutý právny prostriedok fungoval v praxi, sa dozvieme na príklade grófskeho rodu Althann z panstva Králiky, ktoré leží na hraniciach Čiech, Moravy a Kladska.

Vstup *Účty lobkovického panství Vysoký Chlumeck ze 17. a počátku 18. století* (42-56) predniesla Marie Ryantová. Panstvo Vysoký Chlumeck nachádzajúce sa v stredných Čechách patrilo medzi najväčšie panstvá rodu Lobkovicovcov. Avšak pramene pre výskum jeho hospodárskych pomerov sú relatívne obmedzené. Platí to aj pre účtovníctvo, ktoré sa viedlo v sústave jednoduchého účtovníctva a zachovalo sa len z druhej polovice 17. a začiatku 18. storočia, a to pre samotné panstvo Vysoký Chlumeck, ako i Kamýk nad Vltavou. Ten bol k nemu pripojený v období po bitke na

Bielej hore. Zachovali sa záznamy predaja obilia a dobytky. Tie poskytujú čiastočný pohľad o rozsahu a zložení úrody či stav rôznych druhov hospodárskych zvierat. Dostupné informácie možno použiť na sledovanie niektorých trendov v panskom hospodárstve v rastlinnej a živočíšnej výrobe. Pre sledovanie finančných výsledkov panstva sú dôležité peňažné záznamy, ktoré zobrazujú príjmy a výdavky, prípadne náklady. Vďaka týmto písomnostiam je možné zistiť výšku hrubých príjmov a podiel hlavných zložiek hospodárskej činnosti prenajímateľov (t. j. hospodárenie na panstvách, v pivovaroch, rybníkoch a v lesoch). Poskytujú aj cenné informácie o kupcoch rôznych produktov, zložení výdavkov, miestnych remeselníkoch, zvykoch či robotách, a tak isto sú zaujímavé z filologického hľadiska.

Príspevok *Mechanizace a její důsledky pro písemnou účetní produkci peněžních ústavů* (57-78) si pre poslucháčov pripravila Kateřina Kovárová. Venuje sa otázke vplyvu mechanizácie na produkciu písomných účtovných dokumentov, ktoré pochádzali z činnosti bánk v prvej polovici 20. storočia s dôrazom na Živnostenskú banku, ktorej archívny fond je najlepšie zachovaný. Mechanizácia účtovníctva podstatne zmenila priestor, v ktorom sa účtovné operácie vykonávali, vybavenie učtárni aj samotnú písomnú účtovnú produkciu. Technika mechanického prepisu tak znamenala revolúciu v účtovnej kancelárii. Zefektívnila účtovníctvo vďaka možnosti prevádzania niekoľkých účtovných operácií naraz, čím šetrila čas a financie peňažných ústavov. Zároveň sa zmenilo postavenie účtovníka, ktorý nemohol konkurovať tempu a kvalite účtovných strojov. Kľúčovú úlohu v tomto procese zohral obyčajný voľný list papiera, ktorý sa používal v novovytvorenom kartotékovom systéme, čím nahradil dovtedy používané účtovné knihy. Aj tento systém bol časom nahradený diernymi štítkami a následne výpočtovou technikou.

K otázce výpovědní hodnoty písemností finanční povahy dochovaných v pozůstalostních spisech kněží olomoucké (arci)diecéze z let 1746 – 1783 (79-93) je názov článku od Pavla Pumpra. Vychádza v ňom z analýzy pozostalostných spisov 101 klerikov olomouckého arcibiskupstva, ktoré vznikli od druhej polovice 40. rokov 18. storočia do prvej polovice 80. rokov 18. storočia. K najdôležitejším finančným dokumentom, ktoré tvoria jadro jednotlivých záznamov patria inventár pozostalosti, schéma rozdelenia pozostalosti a záznam o konečnom vyúčtovaní, ktorý informuje o skutočnom rozdelení majetku medzi dedičov a veriteľov. Hlavné skutočnosti, ktoré obmedzujú výpovednú hodnotu písomností sú neúplnosť evidencie majetku zosnulého duchovného v súpise pozostalosti, ťažkosti s vyjadrením finančnej hodnoty pozostalosti, chyby vo výpočte alebo účtovné chyby. Zároveň autor reflektuje, akými faktormi (objektívnymi a subjektívnymi) boli tieto obmedzenia podmienené. Upozorňuje tak na špecifické ťažkosti, ktorým musí bádateľ čeliť pri práci so záznamami o pozostalosti duchovenstva a zdôrazňuje potrebu kritického a komparatívneho štúdia všetkých relevantných častí jednotlivých spisov, ktoré ako celok tvoria jedinečný prameň na štúdium ekonomických pomerov kléru v ranom novoveku, jeho sociálneho postavenia a každodenného života.

Ivana Ebllová sa prezentovala prednáškou *Židovské daně v písemnostech židovské komise v 18. století* (94-108). V druhej polovici 17. storočia a väčšiu časť 18. storočia bola „pardonová daň z obchodnej činnosti“ spolu s majetkovou daňou hlavným spôsobom plnenia odvodových povinností Židov voči štátu. Dekrétom Karola VI.

z roku 1713 boli pražskí a krajinští Židia rozdelení do šiestich majetkových tried, ktoré určovali výšku daní, ktoré museli platiť. V priebehu 18. storočia prešiel celý systém židovského výberu daní veľkými zmenami a úpravami. Zdaňovalo sa prakticky všetko, potraviny, textil a oblečenie, ručné práce, poplatky za svadby, pohreby, prenájmy obchodov, príjmy zo židovských kúpeľov a pohrebného spolku. Zmeny v systéme zdaňovania dokumentujú najmä pramene normatívneho charakteru – napr. patenty a predpisy predpisujúce a upravujúce výšku daňových povinností. Skutočné daňové zaťaženie židovského obyvateľstva a jeho zmeny v priebehu rokov približujú dokumenty vyplývajúce z činnosti židovskej komisie, prehľadové dokumenty týkajúce sa majetkových pomerov židovského obyvateľstva a dokumenty inventarizačného charakteru.

Posledný príspevok workshopu pochádza z pera Zbynka Svitáka a nesie názov *Zavádění kamerální systematiky u zeměpanských správních institucí na Moravě*. (109-119). Zavedenie kamerálneho účtovníctva na Morave sa väčšinou spája s počiatkom 60. rokov 18. storočia. Avšak archívne pramene z činnosti najvyššieho zemepanského úradu na Morave nastoľujú otázku, či sa tak nestalo už v roku 1748 s praktickým uplatňovaním od vojenského roku 1749. Ako už bolo spomenuté v predchádzajúcej prednáške, podstatou kamerálneho finančného systému bolo sledovanie príjmov a výdavkov vo vzťahu k rozpočtu. Peniaze neboli vnímané ako aktívum, ale iba ako prostriedok riadenia. Z tohto dôvodu kamerálne účtovníctvo využívali ekonomické subjekty, ktoré neboli zamerané na zisk, ale riadili sa daným rozpočtom, podľa ktorého prijímali prostriedky z určených zdrojov a vydávali ich na vopred určené účely. Jeho hlavnou črtou tak bola stabilita, založená na fixných príjmoch a výdavkoch. Rozhodujúcou časťou rozpočtu bol záväzný mzdový systém pre zamestnancov, ktorý neumožňoval dodatočné výdavky nad rámec plánu.

ARCHIVNÍ ČASOPIS. Roč. 73, 2023, č. 2.

Prvým článkom v Rubrike Články je *Ukrajinské archivnictví během rusko-ukrajinské války: výzvy a hledání východisek z krizové situace* (125-152) od Iryny Tiurmenko, Liudmyly Bozhuk a Yuria Smolnikova. Napriek tomu, že bol pred vpádom ruských vojsk na územie Ukrajiny vypracovaný preventívny plán, v činnosti archívov nastal na začiatku vojny chaos. Ten bol spôsobený zložitou situáciou na fronte, v celej krajine, ako i zničením archívnych budov, zbierok a stratou pracovníkov. Avšak už začiatkom marca 2022 boli stanovené hlavné oblasti archívnej činnosti: organizácia ochrany zamestnancov, evakuácia archívnych fondov do bezpečnejších oblastí, digitalizácia a publikácia dokumentov, reštaurovanie poškodených dokumentov, zostavovanie zoznamu poškodeného majetku, dokumentácia zločinov, ktoré spôsobili ruskí agresori, šírenie informácií o zločinoch agresorov v oblasti kultúry a rozvoj vnútorných a vonkajších partnerstiev. Ukázalo sa, že hlavne pomoc partnerov z Európskej únie, Veľkej Británie a Japonska výrazne prispela k riešeniu otázky zachovania historického a kultúrneho dedičstva Ukrajiny.

Z pohľadu slovenského čitateľa môže pôsobiť zaujímavo štúdia od Karla Řeháčka *K vývoji meziválečného slovenského archivnictví* (152-165). Slovenské archivníctvo

vstupovalo do novovzniknutého Československa v zložitejšej pozícii ako archívnikstvo v Čechách a na Morave. Na Slovensku existovalo množstvo rôznorodých archívov, avšak chýbala centrálna organizácia archívnikstva a ani počas celého medzivojnového obdobia nebola vypracovaná všeobecná koncepcia ich rozvoja. V roku 1919 vznikol Štátny inšpektorát archívov a knižníc pre Slovensko, ale nemal prostriedky na uspokojivé riešenie uvedených nedostatkov. Do roku 1928 boli slovenské archívy ponechané bez dozoru, čo spôsobilo značné a v mnohých prípadoch až nenapraviteľné škody, najmä v župných, mestských a rodových archívoch. V roku 1928 bol popri Krajiniskému úradu v Bratislave zriadený Krajinský archív, ktorý mal za úlohu koordinovať slovenské archívy. Ani po jeho vzniku však situácia nebola ani zďaleka ideálna, pretože archívu chýbali primerané priestory na uskladnenie archívnych dokumentov. Navyše personálne obsadenie archívu nezodpovedalo rozsahu úloh, ktoré mal plniť. Zanikol koncom roku 1939 v súvislosti so zrušením Krajinského úradu. Hlavnou úlohou slovenského archívnikstva v medzivojnovom období bola ochrana archívnych dokumentov pred stratou, krádežou alebo zničením, čo v medzivojnovnej slovenskej spoločnosti nebolo jednoduché. Mimoriadny význam mali opatrenia na zabránenie vývozu archívnych dokumentov z ČSR do zahraničia, ale aj ich presunu do ústredného archívu v Prahe. Neplatilo to len pre archívne dokumenty, ale aj pre múzejné a knižničné zbierky a iné historické záznamy dôležité pre chápanie minulosti Slovenska.

Banky jako mecenáši archivnictví (166-179) je názov príspevku od Lenky Vrchotovej. Domáce banky sa ako mecenáši občianskych aktivít začali objavovať v období 1. ČSR, s čím súvisel aj ich nebyvalý rozmach. Aj keď táto aktivita bola pre banky skôr druhoradá, neovplyvňovala ich hlavnú činnosť a fungovanie, banky do tejto činnosti investovali, pretože zlepšila ich imidž v spoločnosti a posilňovala tak ich postavenie. Filantropia bánk bola najmä charitatívna, ale podporovali aj vedu a kultúru, preto sa o granty často uchádzali aj archívy. Investície bánk do archívov sa uskutočnili najmä v období nacistickej okupácie, keď boli potrebné finančné prostriedky na ochranu alebo záchranu archívnych dokumentov. V povojnovom období slúžili granty bánk predovšetkým na pomoc pri rekonštrukcii archívov.

V *Diskusii* sa v tomto čísle objavil článok od Karla Řeháčka, *874 let práce konzervátorů a restaurátorů Státního oblastního archivu v Plzni*.

Správy začína Martin Nekola informáciou o *Americkom fonde pro československé uprchlíky ve světle archivních pramenů*, ktorého zakladateľom a dlhoročným predsedom bol rodák z Brezovej pod Bradlom Ján Papánek. Nad otázkou, *Kde se narodil Emil Hácha*, sa zamýšľa Jiří Cukr. Martin Rechterik pripravil *Zprávu o průběhu a obsahu DLM Forum Geoforum Prague 2022* a *Zprávu o zahraniční pracovní cestě do Dánského národního archivu*.

V *Osobných správach* sa dočítame o významnom životnom jubileu archivárky a historičky Ludmily Štěpánovej a spomienkou si českí kolegovia uctili bývalú vedúcu Oblastného archívu v Opave Stanislavu Kovářovú.

Do Rubriky *Literatura* v tomto čísle najviac prispel Michal Wanner, ktorý si pripravil anotáciu a recenzie *Miscellanea Historico-Archivistica, Tom XXIX. 2022*, nasleduje *Instrukcje różnych urzędów zakonnych. XVII - wieczna instrukcja organizacji klasztoru karmelitanek bosych, Edycja źródłowa wraz z komentarzem, dalej Konfederacje staropolskie: Miedzy obowiązkami przywilejami a prawem Rzecz-*

zypospolitej XVI-XVII, aby nakoniec zhodnotil *Biografický slovník slovenských archivárov*. Nikola Poláková čitateľom priblížila zborník *Mikulovské kolejní kabiny pomocných věd historických III*.

Michal Bartal,
Slovenský národný archív

LEVÉLTÁRI SZEMLE. Roč. 73, 2023, č. 1.

Prvý príspevok od autora Viktora Harasztiho *A selejtezés jogi szabályozása Magyarországon II. A szabályrendeletektől a törvényi szintű szabályozásig* [Právna úprava vyradovania dokumentov v Maďarsku II. Od predpisov k zákonom] (5-30) nadväzuje na príspevok autora uverejnený v minulom roku (roč. 72, 2022, č. 3). Je pokračovaním dejín správy vyradovania dokumentov a uvádza prvé právne predpisy, ktorých cieľom bola záchrana jednotlivých dokumentov. V súvislosti so zničením dokumentov autor uvádza neodbornosť pracovníkov, ako aj menej známe rozdiely medzi archívom a podateľňou, chýbajúcu legislatívu, ale aj stratu množstva dokumentov v dôsledku svetových vojen. Nedostatok úložných priestorov, ako aj neodborná manipulácia mali za následok zničenie množstva dokumentov. Čiastočným úspechom bol zákaz vyradenia dokumentov spred roka 1867. Veľké straty priniesol aj nedostatok papiera v období druhej svetovej vojny a akcie na zber papiera, keď boli zničené aj hodnotné archívne dokumenty. Akcie na zber papiera pokračovali aj v roku 1948, preto autor spomína slovo „papier“ v úvodzovkách, lebo z pohľadu archívov išlo o dokumenty. Ďalej sa uvádza, že podľa názorov archivárov sa v spomínanom období zničilo viac dokumentov ako v období druhej svetovej vojny. Právna regulácia môže zabezpečiť krehkú rovnováhu. Autor však dodáva, že to sa dalo len v tých prípadoch, keď sa pravidlá aj dodržiavali. V prípade miest a obcí bolo vyradovanie ešte menej regulované, odborná príprava archivárov nebola na rovnakej úrovni a v mnohých prípadoch došlo pri vyradovaní k poškodeniu dokumentov. Na konci príspevku sa nachádza úvod k problematike vyradovania v 50. rokoch 20. storočia.

V časti *Forrás és érték* [Prameň a hodnota] autor Bence Csátári v príspevku *A könnyűzenei műsorszervezés árnyoldalai az új gazdasági mechanizmusban* [Negatívne stránky vysielania populárnej hudby v novom ekonomickom systéme] (31-50) opisuje, že zavedenie nového ekonomického mechanizmu nezmenilo zaužívané princípy a vzorce fungovania popového priemyslu. Autor skúma vzťah národného a súkromného sektora vo svetle kultúry v období rokov 1968 – 1972, analyzuje aktivity súkromných organizátorov, ich prostriedky, sankcie, umelecké a materiálne možnos-

ti. Štúdia sa zaoberá aj tým, aké zdroje k spomínanej oblasti má bádateľ v archívoch k dispozícii.

V rubrike *Levéltár/Történet* [Archív/História] sa autor Imre László Németh v štúdiu *A Magyar Nemzeti Bizottmány római irodájának levéltára 1950 – 1958* [Archív rímskej kancelárie Maďarskej národnej komisie v rokoch 1950 – 1958] venuje významnej zbierke pastoračnej činnosti Maďarskej katolíckej misie v Taliansku. Dokumenty sa našli v roku 2000 a sú vzácnym zdrojom údajov o Akadémii sv. Štefana a rímskej kancelárii Maďarskej národnej komisie. Súbor dokumentov je uložený v primaciálnom ostrihomskom archíve. Dokumenty boli usporiadané a indexované v roku 2021. Patria k nim písomnosti kancelárie, korešpondencia s fyzickými osobami a inštitúciami, ako aj tlačové materiály. Kancelária začala fungovať v roku 1950 a zastupovala organizáciu založenú v roku 1949 v New Yorku. Dokumenty sú cenným zdrojom pre bádateľov tzv. maďarskej emigrácie do Ríma po druhej svetovej vojne, taktiež vypovedajú o vlne utečencov z roku 1956.

Ďalší príspevok rubriky je od autora Tamása Szálkaiho s názvom *Egy debreceni levéltári epizód 1924-ből. Dr. Szabó István lemond városi levéltári állásáról* [Epizóda z archívu v Debrecíne z roku 1924. Dr. István Szabó odstupuje z funkcie mestského archívára] (63-69) a prináša čitateľom čriepky zo života archívára Istvána Szabóa. Ekonomické ťažkosti, ktoré nastali dôsledkom prvej svetovej vojny, sa podpísali aj na činnosti verejnej správy a archívov. Vojna zastavila perspektívne procesy prebiehajúce v archívoch a zároveň sa aj napriek pribúdajúcim úlohám nepodarilo zvýšiť počet zamestnancov. Nebolo tomu inak ani v prípade mestského archívu v Debrecíne, no práve tým sa začala nová kariéra Istvána Szabóa.

V rubrike *Kilátó* [Rozhľad] sa v príspevku *A magyar párt és kormányküldöttség kelet-berlini útja 1966 júniusában* [Cesta maďarskej straníckej a vládnej delegácie do východného Berlína v júni 1966] (70-77) Balázs Wencz venuje ceste maďarských politických predstaviteľov do Východného Berlína v roku 1966. Príspevok vznikol na základe štúdia maďarských a nemeckých archívnych dokumentov, medzi ktorými sa nachádzajú informácie o stretnutiach najvyšších straníckych politických predstaviteľov. Dokumenty obsahujú informácie o hospodárskej, kultúrnej a vedeckej spolupráci oboch blokov. Počas päťdňovej cesty maďarskej straníckej a vládnej delegácie nebola podpísaná žiadna dlhodobá zmluva, ani dohoda o spolupráci, bolo vydané len spoločné vyhlásenie. Politickí predstavitelia sa zhodli na spolupráci na hospodárskej a vedecko-technickej úrovni. Príspevok obsahuje podrobný program Jánosa Kádára a Waltera Ulbrichta, od jeho priprav až po samotné závery stretnutia. Autor uvádza, že bádateľ, ktorý pozná štruktúru fondov maďarských archívov zo skúmaného obdobia, sa ľahko zorientuje aj vo fondoch nemeckých archívov – výhodou je aj online prístupný register.

Ďalší článok rubriky je venovaný medzinárodnej konferencii *Imatge I Recerca* [Obraz a bádanie], ktorá sa konala 16. – 19. novembra 2022 v španielskej Girone. Konferenciu organizujú tradične každé dva roky od roku 1990 na počesť miestneho umelca Antonia Varésa. Na konferencii odzneli prednášky o digitalizovaní, diskutovalo sa o možnostiach zverejnenia zbierok fotografií, ale aj o možnostiach využitia umelej inteligencie v oblasti archívov a umenia.

V rubrike *Mérleg* [Bilancia] sú krátko predstavené štyri knižné publikácie, ktoré vydali maďarské archívy. Prvá pod názvom *Sziklay Kálmán első világháborús na-*

plója 1914 – 1916 [Denník Kálmána Sziklaya z prvej svetovej vojny 1914 – 1916] je zaujímavým zdrojom o každodennom živote v ruskom zajateckom tábore. Vychádza z denníka Kálmána Sziklaya, ktorý padol do ruského zajatia dňa 21. októbra 1914 pri Mraznici. V denníku uvádzal strohé denné poznámky. Svoj denník písal v prevažnej miere v zajateckom tábore. Z obsahového hľadiska sa denník delí na dve časti: prvá časť zachytáva čas od jeho odchodu front do mája roku 1916, druhá časť obdobie od 11. do 30. mája 1916 (denník si ďalej nevedol napriek tomu, že sa z ruského zajatia vrátil až v roku 1921). Druhá publikácia pod názvom *Ifj. Munczy Béla I. világháborús frontnaplói* [Frontové denníky Bélu Munczyho z prvej svetovej vojny] vznikla tiež na základe denníka a obsahuje poznámky z pera Bélu Munczyho ml., ktorý pochádzal z rómskej hudobníckej rodiny. Na front bol povolaný počas prvej svetovej vojny. Tretia publikácia z pera Krisztiny Batalky *A Műegyetem az első világháborúban* [Technická univerzita v prvej svetovej vojne] pojednáva o osude Technickej univerzity v Budapešti počas prvej svetovej vojny. Posledná predstavovaná publikácia *Összetört emlékezet* [Zlomená pamäť] je spomienkou na pluky a padlých vojakov počas prvej svetovej vojny z Veszprému. Úvod do problematiky napísal Szabolcs Nagy. Po ňom nasleduje časť autorky Tímei Kariky so životopisnými údajmi vojakov.

Rubrika *Hírek* [Správy] je venovaná archivárovi Bélovi Baloghovi, ktorý za celoživotnú prácu získal cenu Gyulu Paulera.

Druhý príspevok rubriky je zároveň aj posledným príspevkom čísla s názvom *A magyarországi és a határon túli magyar nyelvű levéltári kiadványok 2022. évi bibliográfiája* [Bibliografia archívnych publikácií v maďarskom jazyku v Maďarsku a v zahraničí za rok 2022] (94-104) a uvádza podrobný zoznam maďarských publikácií a periodík vydaných archívami v roku 2022.

LEVÉLTÁRI SZEMLE. Roč. 73, 2023, č. 2.

Prvý príspevok od autora Bendegúza Gergóa Cseha *Beszámoló a Levéltári Szakfelügyelet 2022. évi munkájáról és ellenőrzési tapasztalatairól* [Správa o práci a skúsenostiach Archivnej inšpekcie za rok 2022] (5-14) podáva informácie o činnosti Komisie pre dozor nad archívami v roku 2022. Okruh kontrolovaných archívov sa určuje na základe evidencie Maďarského národného archívu. Komisia si na kontrolu vybrala 52 verejných archívov a 14 súkromných, verejnosti prístupných archívov. V Maďarsku je ich spolu 40 a komisia ich kontroluje najmenej raz za tri roky. Hneď v úvode príspevku sa nachádza menný zoznam členov odbornej dozornej komisie, ktorá posúdila podmienky uloženia archívnych dokumentov, najmä ich priestorové množstvo, množstvo prevzatých archívnych dokumentov, ako aj situáciu na poli preberania elektronic-

kých archívnych dokumentov. Priestorové podmienky archívov a uloženie archívnych dokumentov sa posudzujú každých päť rokov. Odborná komisia skonštatovala nepriaznivý stav voľných úložných kapacít archívov. Nakoľko archívy vo viacerých prípadoch nemajú možnosť prebrať archívne dokumenty z dôvodu nedostatočnej kapacity skladových priestorov, ostávajú uložené u pôvodcov. Podmienky skladových priestorov dosiahli spodnú hranicu v počte bodov z hľadiska priaznivého uloženia dokumentov. Odborná komisia pozitívne hodnotila, že kým v roku 2017 nespĺňalo až šesť budov požiadavky kladené zákonom a ich priestory plnili len úlohu provizórneho priestoru na uloženie archívnych dokumentov, v roku 2022 tento nedostatok zaznamenali už iba u troch archívov. Pri problematike preberania elektronických archívnych dokumentov sa uvádza, že preberanie prebehlo iba v jednom prípade. Pri súkromných archívoch sa tak ako aj v minulom roku priaznivo hodnotilo zvyšovanie pracovných miest, ako aj odbornosť pri ich obsadzovaní. Pri preberaní archívnych dokumentov je stav rôzny, pri umožnení online prístupu k dokumentom túto možnosť ponúkajú iba tri archívy.

V rubrike *Forrás és érték* [Prameň a hodnota] autorka Ildikó Szerényi v príspevku *A csendőrkarton-projekt* [Projekt digitalizácie spisov maďarského žandárstva] (15-26) uvádza úspešný projekt Maďarského národného archívu v rámci projektu European Digital Treasures v spolupráci s Maďarskou asociáciou pre výskum rodinnej histórie. Cieľom projektu bolo využiť zdigitalizované archívnych dokumentov z hľadiska celospoločenského a aj z hľadiska zverejnenia obsahu pre potreby bádateľov. Dňa 1. októbra 2023 sa pristúpilo k spracovaniu zdigitalizovaných dokumentov Maďarského kráľovského ministerstva vnútra, ktoré maďarská vláda odkúpila v roku 2011 od partnerskej ruskej inštitúcie (celkový rozsah dokumentov je 40 archívnych škatúl). Z obsahového hľadiska sa dokumenty viažu k dejinám maďarského žandárstva v období rokov 1920 – 1944. Jedná sa o spisy tajnej služby, politických orgánov a o spisy o evidencii osôb sledovaných bezpečnostnými orgánmi štátu (obsahuje zložky s približne šesťdesiatimi tisícmi osôb spolu s deviatimi tisícmi spisov), ktoré dopĺňajú údaje o sledovaných osobách. V príspevku autorka popisuje realizáciu projektu. Na úlohe sa pracovalo 70 dobrovoľníkov, ktorí tzv. prepisujúcu časť ukončili už 15. novembra (autorka dodáva, že to bolo oveľa skôr, ako očakávali). Vzhľadom na veľký ohlas projektu, ku ktorému dopomohli aj populárne posty o dejinnom pozadí obdobia, pristúpili aj k oceneniu najšikovnejších dobrovoľníkov a všetkým zúčastneným poďakovali za ich prácu formou diplomu. Pre bádateľov bol projekt k dispozícii už v apríli roku 2023. V príspevku sa uvádzajú dodatočné práce a ich priebeh, ktoré aj po „skončení“ projektu pokračujú. Dôležitou dodatočnou úlohou je filtrovanie osôb, ktoré boli viackrát zaznamenané a štandardizácia ich údajov, ako aj prepojenie osôb v databáze s informáciami nájdenými v ďalších databázach.

Prvý príspevok rubriky *Műhelymunkák* [Semináre] je od autora Attilu Brunnera s názvom *Levéltári segédlet mint adatbázis. Nagykovács és Kiskunfélegyháza építési ügyiratainak elemzése* [Archívna pomôcka ako databáza. Analýza stavebných spisov Nagykovács a Kiskunfélegyháza] (27-47). Jednou z veľkých výhod usporiadania archívnych pomôcok do databázy je možnosť vidieť také súvislosti, ktoré sa nedajú nájsť tradičnými metódami alebo len za cenu veľkého vynaloženého úsilia. Štúdiá má ilustrovať správnosť uvedeného tvrdenia prostredníctvom kvantitatívneho skúmania stavebných súborov Nagykovács a Kiskunfélegyháza. Prierezom skúmania sta-

vebných dokumentov sa pre bádateľa vykryštalizuje stavebná činnosť miest, ako aj regiónu. V príspevku sa uvádza analýza stavebnej činnosti častí miest, v jeho závere autor dodáva, že dobre spracovaná archívna pomôcka doplnená o ďalšie priestorové možnosti, môže povýšiť experimenty s vizualizáciou dát na ďalšiu úroveň.

Ďalšia štúdia rubriky je uverejnená pod názvom *A felsőoktatási levéltárák gyűjtőterületi kihívásai* [Výzvy pri zhromažďovaní archívov vysokých škôl] (48-58) autora Zsolta Osvátha, ktorý pomocou odpovedí na osem otázok sleduje skúsenosti, názory a situáciu vysokoškolských archívov. Na otázky v dotazníku dostal autor odpovede od 15 vysokoškolských inštitúcií. Zameral sa na právne pozadie vysokoškolských inštitúcií, na oblasť získavania dokumentov a na stav registratúr vysokých škôl. Zistil, že univerzitné a vysokoškolské archívy majú problém s počtom odborných pracovníkov, s neusporiadanými archívnymi dokumentmi a vyskytli sa aj odpovede, z ktorých vyplynula nedôvera pôvodcov odovzdať archívne dokumenty. Z odpovedí jasne vyplýva, že preberanie elektronických archívnych dokumentov by vyžadovalo najprv systémové, priestorové a pracovné investície – z uvedených dôvodov zatiaľ ani jeden archív neprevzal a ani neplánuje prevziať elektronické archívne dokumenty. V príspevku sa rozoberá aj otázka, ako vedľa jednotlivé inštitúcie reagovať na aktuálne otázky v archívnictve.

V rubrike *Levéltár/Történet* [Archív/História] sa nachádza článok od autora Pétera Farkasa o odbornej dráhe archívára Antala Andrásyho, ktorý uvádza jeho začiatky ako pedagóga a muzeológa až po jeho pôsobenie v Šomodskom župnom archíve. Antal Andrassy (1934 – 1990) bol jedným z najvplyvnejších archívárov a miestnych historikov druhej polovice 20. storočia.

V rubrike *Kilátó* [Rozhľad] sa nachádza odborný článok *Az Európai Levéltári Portál tartalomszolgáltatói és közművelődési tevékenysége* [Poskytovatelia obsahu Európskeho archívneho portálu a verejné kultúrne aktivity] (68-70) od autorky Ildikó Szerényi o projekte Archives Portal Europe, ktorý zahŕňa medzinárodný tím odborníkov v oblasti archívov a kultúrneho dedičstva spolupracujúcich na obohatení najväčšieho online archívneho úložiska na svete. V príspevku sa spomína úspešná výstava na podnet Maďarského národného archívu s názvom Rómovia v Európe, ktorá sa uskutočnila v minulom roku. Základným dokumentom výstavy bola tzv. ochranná listina pre Rómov, ktorú vydal Žigmund Luxemburský v apríli 1423. Udalosť si v Európskom parlamente pripomenul aj slovenský europoslanec Peter Pollák. V závere príspevku sa nachádza výzva na zapojenie sa do nadchádzajúcich výstav, resp. upozornenie na granty a ďalšie možnosti, ktoré projekt ponúka.

V rubrike *Mérleg* [Bilancia] sa uvádzajú recenzie na tri nové publikácie archívárov. Prvá pod názvom *Pécs polgármesterei (1875 – 1940)* [Starostovia mesta Pécs (1875 – 1940)] predstavuje najvyšších predstaviteľov mesta Pécs od roku 1875 do roku 1940. Druhá pod názvom *Sopron vonzásában* [V oblasti Šopronu] obsahuje slávnostné štúdie na počesť 60. narodenín Petra Dominkovitsa. A tretia pod názvom *Hármas ünnepi kötet* [Slávnostný tretí zväzok] je pekným príkladom spolupatričnosti archívárov. Publikácia obsahuje dvadsaťšesť štúdií. V príspevku sa uvádza, že každý z archívárov priložil do publikácie štúdiu zo svojej oblasti výskumu. Štúdie sa tematicky viažu k mestu Eger, župe Heves, k cirkevnej histórii, histórii škôl, pôdohospodárstva, jednotlivých osobností a podobne.

V rubrike *Hírek* [Správy] *Krónika – válogatás a levéltári élet híreiből* [Kronika – výber správ z archívneho života] (82-92) od autora Dávida Világiho sú uvedené aktuálne informácie zo života archívov.

Ďalší príspevok rubriky *Beszámoló az MLVT 2023. május 18 – 20. között Lakiteleken tartott vándorgyűléséről* [Správa o výjazdovom stretnutí MLVT 2023, ktoré sa konalo 18. – 20. mája 2023 v Lakiteleku] (93-101) od autorov Viktora Harasztiho a Eleonóry Kovácsovej prináša informácie o putovnom zasadnutí Rady archivárov z roku 2023.

Posledný príspevok čísla *Az Év Levéltári Kiadványa és Kiállítása 2022* [Tlačená publikácia a výstava roka 2022] od autora Bálinta Töröka uvádza publikáciu a výstavu roka 2022.

Kludia Bugyinszká,
Štátny archív v Trnave, pracovisko Archív Galanta so sídlom v Šali

X. MAJSTROVSKÝ KURZ CIRKEVNÝCH A ZAHRANIČNÝCH MAĎARSKÝCH ARCHIVÁROV V BUDAPEŠTI

Zamestnanci Štátneho archívu v Košiciach Anikó Bajuszová, Eva Jergová a Margita Bandoľová sa v dňoch 21. – 23. novembra 2023 zúčastnili 10. ročníka „majstrovského kurzu“ cirkevných a cezhraničných maďarsky hovoriacich archivárov (*Egyházi és határon túli magyar levéltárosok X. mesterkurzusa*) s názvom Naša minulosť je jedna – zachovávať si ju rovnakú pre budúcnosť (*Egy a múltunk – őrizzük egyazonképp a jövőnek*), ktorú každoročne vďaka podpore Národného kultúrneho fondu (*Nemzeti Kulturális Alap*) usporadúva Archív hlavného mesta Budapešť (*Budapest Főváros Levéltára – BFL*).

10. ročníka majstrovského kurzu sa zúčastnilo dvadsaťpäť archivárov a múzejníkov z Maďarska, Rumunska, Srbska, Ukrajiny a zo Slovenska. Trojdňové stretnutie v priestoroch archívu hlavného mesta prebiehalo v maďarskom jazyku. Bohatý program kurzu bol rozdelený do niekoľkých blokov. Workshopy, prednášky a sprievodné podujatia sa uskutočnili prevažne v sídle archívu. Stretnutie otvoril István Kenyeres, riaditeľ Archívu hlavného mesta Budapešť, ktorý srdečne privítal účastníkov jubilejného ročníka majstrovského kurzu. Vo svojom vystúpení pokračoval prezentáciou projektu „Budapeštiansky stroj času“. Na základe informácií dostupných z archívnych prameňov vytvoril archív aplikáciu, ktorá zachytáva architektonické zmeny hlavného mesta. Csaba Fehér nám v krátkosti pripomenul predošlé majstrovské kurzy, ich témy a zastúpenie z jednotlivých krajín. Potešilo nás, že o majstrovský kurz je každoročne záujem. Z niektorých krajín sa archivári a múzejníci zúčastňujú kurzu pravidelne, z iných sa prihlásili prvýkrát. Prichádzajú na základe dobrých skúseností z predošlých rokov a noví zas zo zvedavosti.

Sándor Nagy predstavil v programe hungaricana.hu budovanie databázy a jeho využívanie pre pokročilých. Sándor Biszak svojou pútavou prezentáciou o tipoch a trikoch používania databázy Arcanum vtiahol poslucháčov do minulosti jednotlivých regiónov. Prekvapením bolo, že mal pripravené ukážky prevažne z regiónov južného pohraničného územia Slovenska.

V ďalšej časti programu si jedna skupina účastníkov kurzu mohla pozrieť komentovanú výstavu Budapešť – mesto a jeho mosty, druhá skupina si pod vedením pracovníčok archívu prehliadla „útroby“ archívu – depozitáre, trezor a priestory bádateľne.

Na druhý deň sme sa oboznámili s novou technológiou digitalizovania, reštaurovania a konzervovania. Prezentovali nám ukážky už zreštaurovaných dokumentov a zábery pred samotným reštaurovaním. Pri pohľade na tisíce kúskov potrhaný papierový materiál pripomínajúci „puzzle“ sme si povedali, že toto sa asi vyskladať do formy archívneho dokumentu ani nedá. Sľúbili nám, že v prípade absolvovania kurzu na budúci rok nám ukážu, ako v danej veci pokročili.

Následne sme sa zúčastnili prezentácie projektu archívnych pedagógov Neumann 120, knižnice archívu a komunikačných aktivít archívu.

V rámci poobedňajšieho programu v sídle spoločnosti Arcanum sprievodca Sándor Biszak pripravil ukážky od prípravy dokumentov na digitalizáciu (v prípade knižných väzieb, odstraňovanie obalov), samotného digitalizovania a úpravy dokumentov do pôvodného stavu väzby.

V posledný deň kurzu sa uskutočnila prezentácia o možnosti výskumu rodokmeňa za pomoci umelej inteligencie a vyhľadávanie sovietskych väzňov z registrov pomocou využitia umelej inteligencie.

Účasť na kurze nám bola prínosom najmä z dôvodu zoznámenia sa s novými trendmi v oblasti reštaurovania, digitalizácie a prezentácie archívneho dedičstva.

Eva Jergová,
Štátny archív v Košiciach, pracovisko Archív Rožňava

VÝSTAVA ŠTÁTNEHO ARCHÍVU V BRATISLAVE SANCTI ERITIS, QUIA ... NA VEL'VYSLANECTVE SLOVENSKEJ REPUBLIKY PRI SVÄTEJ STOLICI A ZVRCHOVANOM RÁDE MALTÉZSKYCH RYTIEROV V RÍME (SEPTEMBER – NOVEMBER 2023)

Štátny archív v Bratislave sa v rámci slovenského archívnictva ako prvý začal venovať systematickému sprístupňovaniu dosiaľ nepovšimnutého ikonografického dedičstva, zachovaného v drobných plastikách historických pečatí. Prvou lastovičkou bola výstavná expozícia pod názvom *Zvečnení do vosku. (Takmer) všetci svätí v pečatiach*, ktorá vznikla vďaka niekoľkoročnému výskumu jej autorov v oblasti sfragistiky, a ktorej svoje výstavné priestory v januári roku 2023 ponúkla Univerzitná knižnica v Bratislave. Výstava bola jedinečná nielen vďaka svojmu prvenstvu na Slovensku, ale aj v širšom európskom kontexte a mala mimoriadny úspech.

Téma zobrazovania svätcov (patrónov miest, obcí, farností či jednotlivých remesiel) v pečatiach našla svoju realizáciu v novom výstavnom projekte autorov Lenky Bartalosovej a Ladislava Vrtela s názvom *Sancti eritis, quia...* v anglickej jazykovej mutácii, čo umožnilo prezentovať túto unikátnu výstavu s unikátnym obsahom aj v zahraničí. Slávnostné otvorenie výstavy sa uskutočnilo na pôde Veľvyslanectva Slovenskej republiky pri Svätej stolici a Zvrchovanom ráde maltézskych rytierov v Ríme. Slávnostná vernisáž výstavy sa uskutočnila dňa 20. septembra 2023. Výstavu spoločne otvorili Marek Lisánsky, mimoriadny a splnomocnený veľvyslanec Slovenskej republiky pri Svätej stolici a Zvrchovanom ráde maltézskych rytierov, Adrián Jenčo, generálny riaditeľ sekcie verejnej správy Ministerstva vnútra Slovenskej republiky a Lenka Bartalosová, riaditeľka Štátneho archívu v Bratislave za prítomnosti zástupcov viac ako tridsiatich diplomatických zborov akreditovaných pri Svätej stolici, zástupcov Slovenského inštitútu v Ríme, Slovenského historického ústavu v Ríme, Pápežského slovenského kolégia sv. Cyrila a Metoda v Ríme, Trnavskej univerzity v Trnave, ďalších hostí, ako i vatikánskych a talianskych médií. Štátny archív v Bratislave zabezpečil jej reprezentatívnu adjustáž.

Jadro výstavy, ktorá prezentuje takmer sto pečatí s motívom svätcov, vrátane zobrazenia Panny Márie, Svätej Trojice, Ježiša Krista, archanjela Gabriela a ďalších, tvoria zobrazenia hagiografických motívov. Jednotlivým svätcom je venovaných spolu dvadsaťosem panelov. V úvode sa návštevník oboznámi so stručnými biografickými údajmi o konkrétnom svätcovi, s legendou súvisiacou s jeho životom a s atribútmi, s ktorými sa zvyčajne vyobrazuje. Na každom výstavnom paneli je výber troch až piatich pečatí uložených prevažne v Štátnom archíve v Bratislave.

Súčasťou programu vernisáže bola aj prezentácia dvojazyčného anglicko-slovenského katalógu pečatí s názvom *Sigilla. Ikonografia svätých v pečatiach*, z pera autorskej dvojice Lenka Bartalosová a Ladislav Vrtel, ktorú vydal Štátny archív v Bratislave. Katalóg okrem metodického úvodu popisuje jednotlivé pečate s vyobrazením svätých, preto je cenným zdrojom informácií nadväzujúcim na obsah výstavy.

K mimoriadne pozitívnemu dojmu z vernisáže prispela aj prezentácia a ochutnávka vín slovenských vinárov, ktorú organizačne zabezpečil a riadil Štátny archív v Bratislave. Ochutnávalo sa osemnásť vzoriek vín, ktoré na podujatie ochotne poskytlo osem vinárstiev z rôznych regiónov Slovenska. Kvalita vín viacerých hostí vernisáže prekvapila, vzbudila záujem o jednotlivé regióny Slovenska a prispela tak k zviditeľneniu Slovenska v zahraničí.

Výstavu budú môcť vzhliadnuť aj návštevníci výstavných sál v iných európskych metropolách. Dňa 26. júla 2024 bola v spolupráci s Veľvyslanectvom Slovenskej republiky v Rige slávnostne otvorená a sprístupnená návštevníkom v priestoroch Národnej knižnice Lotyšska v Rige. V októbri 2024 výstava poputuje do hlavného mesta Maďarska – Budapešti a neskôr si ju budú môcť pozrieť aj návštevníci vo Vilniuse, hlavnom meste Litvy, či v hlavnom mesta Rakúska, Viedni. Jej hosťiteľmi budú aj v týchto prípadoch veľvyslanci Slovenskej republiky v menovaných krajinách alebo slovenské kultúrne inštitúty v týchto mestách.

Veronika Plesníková,
Štátny archív v Bratislave

VÝSTAVA SLOVENSKO V OBRAZOCH: VÝBER Z ARCHÍVNYCH ZBIEROK ŠTÁTNYCH ARCHÍVOV

Stalo sa dobrou tradíciou každoročne prezentovať odbornej i laickej verejnosti archívne bohatstvo na konkrétnu tému uchovávané v sieti štátnych archívov, ktorú tvorí ústredný štátny archív – Slovenský národný archív v Bratislave spolu so svojím špecializovaným pracoviskom Slovenským banským archívom v Banskej Štiavnici, a osem štátnych archívov s regionálnou územnou pôsobnosťou spolu so svojimi dvadsiatimi deviatimi pracoviskami a jedným špecializovaným pracoviskom.

Úlohou archívov ako odborných pracovísk je preberať, evidovať, ochraňovať a sprístupňovať archívne dokumenty – záznamy s trvalou dokumentárnou hodnotou pre poznanie dejín Slovenska, ktoré môžu byť zaznamenané na najrôznejších typoch nosičov. V depozitároch archívov sa nachádzajú archívne dokumenty usporiadané do archívnych fondov – organických súborov archívnych dokumentov pochádzajúcich z registratúry toho istého pôvodcu alebo z činnosti fyzickej osoby, ktorá nevytvára registratúru, ide o tzv. osobný fond. Práve informácie z archívnych dokumentov uložených v archívnych fondoch využíva odborná i laická verejnosť na vybavenie svojich bádateľských či správnych požiadaviek.

Okrem archívnych fondov archivári uchovávajú aj archívne zbierky.

Archívnu zbierku tvorí umelý súbor formálne rovnakých alebo vecne príbuzných archívnych dokumentov rôznej proveniencie, ktoré sú kvôli určitému záujmu fyzickej alebo právnickej osoby spojené do subjektívneho (umelého) celku. Z časového hľadiska môžu byť uzavreté (ďalšie archívne dokumenty do nich nepribúdajú) alebo otvorené (priebežne sa dopĺňajú ďalšími archívnymi dokumentmi). Štátne archívy a ich pracoviská uchovávajú podľa obsahu rôzne typy zbierok, napríklad zbierky fotografií, zbierky sklenených negatívov a negatívov, zbierky pohľadníc, zbierky plagátov a podobne. Práve v porovnaní s archívnymi fondmi sa zdá byť využívanie archívnych zbierok menej dôležité, no nie vždy je to tak. Vzhľadom na to, že obsahujú najmä bohatý, veľakrát časozberný obrazový materiál, stávajú sa nenahraditeľnými pri tvorbe monografií, odborných publikácií či výstav, ktoré vhodne dopĺňajú a ilustrujú.

Zámerom výstavy *Slovensko v obrazoch: Výber z archívnych zbierok štátnych archívov* je priblížiť a prezentovať výpovednú hodnotu archívnych dokumentov tvoriacich archívne zbierky a návštevníkovi tak ponúknuť pohľad do našej minulosti prostredníctvom obrazu s jeho výrazovými prostriedkami, sprevádzať ho v čase a predstaviť mu výnimočné pohľady na miesta, ktoré sa postupne menili, či udalosti, ktoré sa viac nezopakujú a zostali fixované v obraze.

Projekt výstavy, ktorý sa začal rodiť začiatkom roku 2023 a jeho naplnenie spočiatku vyzeralo pomerne jednoducho, napokon takým vôbec nebol. Nielenže sa zmenil jeden koordinátor projektu za štátne archívy, ale aj hlavný koordinátor projektu. Po zaslaní niekoľkých tisícov najrôznejších fotografií a skenov archívnych dokumentov z archívnych zbierok bolo treba nájsť najpriateľnejší spôsob prezentácie v rámci nejakej štruktúry, ktorá by návštevníkovi výstavy okamžite pomohla s orientáciou, čo malo za následok viacnásobnú zmenu koncepcie výstavy uvedomujúc si, že najväčšia záťaž pri dodatočnom vyhľadávaní i popisovaní a uvádzaní zdrojov leží na pleciach

archivárov. Zároveň sme chceli prezentovať „celoslovenský“ pohľad na isté špecifiká jednotlivých krajov a podčiarknuť to, čo iné kraje nemajú. Ako príklad uvedme fenomén Vysokých Tatier, ktorých prezentácia na základe akvizície výnimočnej archívnej zbierky pohľadníc dostala extra priestor nad rámec časti príroda. Za rovnaký fenomén možno označiť dva veľké toky európskeho i domáceho významu – Dunaj a Váh, ktoré oba pretekajú iba jedným krajom. Ich brehy spájajú mosty, mnohé ako technickí svedkovia konštrukčných a stavebných postupov doby, v ktorej ich postavili. Žiaľ, nepodarilo sa nám predstaviť tento aspekt kraja nad rámec tém venovaných histórii či kultúre tak, ako sme chceli. Chápeme, že každý koordinátor za svoj štátny archív sa na náš zámer díval „z úrovne kraja“ – máme tam ďaleko viac, než len „toto“ a chceme prezentovať čo najviac – možno si neuvedomujúc, že v každej dedine sa v minulosti nosil kroj, v takmer každej stál kostol, čím sa z hľadiska tvorby vizuálu dá ľahko skĺznuť „do šablóny“. Ďalším veľkým problémom, s ktorým sme sa stretávali, boli podklady zasielané v nedostatočne veľkom rozlíšení, čo súvisí s nedostatočným technickým vybavením štátnych archívov, ale v mnohých prípadoch aj nedostatočnými technickými zručnosťami archivárov. Veríme však, že s danými problémami sme sa spoločnými silami popasovali so ctou a prezentovaný projekt užívateľa výstavy pozitívne prijímú.

Špecifickú štruktúru výberu archívnych dokumentov z archívnych zbierok, ako aj grafiku, sme zvolili na objektoch venovaných Slovenskému národnému archívu v Bratislave a jeho špecializovanému pracovisku Slovenskému banskému archívu v Banskej Štiavnici, ktoré v úvode predstavujeme ako inštitúcie slovom a obrazom, v chronológii i v priestore. Slovenský národný archív v Bratislave sa ako inštitúcia s celonárodnou pôsobnosťou rozhodol prezentovať tri celonárodné „témy“ a obrazom v čase predstavuje Bratislavský hrad, Dunaj ako európsky veľtok pretekajúci aj územím Slovenska a mohyly Milana Rastislava Štefánika vo Vajnoroch i na Bradle pri príležitosti 105. výročia jeho úmrtia, ktoré si pripomíname v roku 2024. Špecializované pracovisko Slovenský banský archív v Banskej Štiavnici predstavuje na základe výnimočných máp a plánov baníctvo a hutníctvo na našom území v minulosti.

Štátne archívy so svojimi pracoviskami prezentujeme trojstennými objektmi, na ktorých predstavujeme príslušný kraj i štátny archív, a obojstrannými panelmi oboznamujúcimi s históriou, prírodnými krásami a kultúrou daného regiónu. Obrazy vhodne dopĺňa popis a odkaz na príslušné miesto uloženia, archívnu zbierku, resp. vo výnimočných prípadoch na archívny fond.

Pri výstavách takéhoto typu nie je spolupráca archivárov štátnych archívov ničím výnimočná – veľmi dobre je to vidieť v prípade Slovenského národného archívu v Bratislave, ktorý k danej téme poskytol Štátnemu archívu v Bratislave časť prezentovaných fotografií a pohľadníc Bratislavy zo svojich archívnych zbierok.

Slávnostné otvorenie výstavy *Slovensko v obrazoch: Výber z archívnych zbierok štátnych archívov*, ktorá potrvá vo Výstavnej sále Univerzitnej knižnice v Bratislave na Michalskej ulici 1 do 19. mája, prebehlo dňa 20. februára 2024 za prítomnosti prvej štátnej tajomníčky Ministerstva vnútra Slovenskej republiky Lucie Kurilovskej, prezidenta Policajného zboru Slovenskej republiky plk. Ľubomíra Soláka, riaditeľky odboru archívov a registratúr Ministerstva vnútra Slovenskej republiky Márie Mrižovej, riaditeľky Univerzitnej knižnice v Bratislave Silvie Stasselovej a ďalších pozvaných hostí z rezortov vnútra i kultúry, ako aj zo samospráv.

Mária Mrižová, garantka celého projektu, vo svojom príhovore uviedla, že Slovensko je úžasnou, dynamicky sa meniacou krajinou s množstvom prírodných krás a zvláštností, s rôznorodou architektúrou naprieč historickými obdobiami, s rozmanitými prejavmi ľudovej kultúry, či veľkým počtom technických pamiatok. Tieto okamihy zachytené v obrazoch zachovávajú a odovzdávajú archívne dedičstvo ďalším generáciám a majú potenciál pozitívne ovplyvňovať vzťah obyvateľov k svojej vlasti. Pripomenula, že aj touto výstavou, pestrou mozaikou takmer osemsto obrazov Slovenska zachytených na fotografiách, pohľadniciach, vedutách, rytinách, plagátach, mapách či stavebných a technických plánoch, pokračujeme v prezentovaní unikátnych archívnych dokumentov uložených v štátnych archívoch. Vypichla tiež niekoľko zaujímavých prezentovaných archívnych dokumentov z archívnych zbierok, napríklad návrh nerealizovaného pamätníka na Námestí Ľudovíta Štúra v Bratislave venovaného Milanovi Rastislavovi Štefánikovi, banské mapy zapísané do zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO, letecké fotografie horiaceho Nitrianskeho hradu z roku 1924 či Bojnického zámku z roku 1950, nerealizovaný plán veže Dómu sv. Alžbety v Košiciach, raritné pohľady do mincovne v Kremnici z prvej polovice 20. storočia či do rádiovického laboratória Jozefa Murgaša v Tajove. Z technických pamiatok spomenula Dušanom Jurkovičom projektovanú lanovku na Lomnický štít, plán Bardejovských kúpeľov z roku 1816 alebo dnes už neexistujúci tobogan z roku 1933 vo Vyšných Ružbachoch a mnoho ďalších. V závere svojho vystúpenia pripomenula, že nadčasovosť výstavy vytvára predpoklad na jej prezentovanie aj na iných výstavných miestach, a to nielen na Slovensku. Uviedla tiež, že túto výstavu realizujeme najmä vďaka dlhoročnej odbornej práci archívárov, ktorým v prvom rade poďakovala práve za ich neúnavnú prácu, húževnaté zhromažďovanie málo známych, raritných či dosiaľ nepublikovaných obrazových archívnych dokumentov, čím vytvorili bohatú pramennú základňu, z ktorej členovia pracovnej skupiny na prípravu výstavy vytrvalo vyberali tie, ktoré sa budú prezentovať. Ďalej poďakovala riaditeľom štátnych archívov, kolegom archívárom zo Slovenského národného archívu a všetkým ôsmich štátnych archívov so svojimi pracoviskami, ktorých príprava výstavy nadchla a poskytli množstvo podkladov, ako aj grafické a realizátorky vizuálu celého projektu Ing. Eleonóre Nosterskej. Vďaka ich spoločnému úsiliu je výstava príležitosťou pre každého jej návštevníka nechať sa vtiahnuť do príbehov rozprávajúcich predovšetkým obrazom.

Podujatie moderovala Monika Adámeková z odboru archívov a registratúr Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, o hudobné vystúpenie sa postarala archívárom dobre známa a rokmi skvelo „zohratá“ dvojica – Jozef Hanus (akordeón) a Ladislav Vrtel (husle) zo Štátneho archívu v Bratislave.

Vernisáž prvej reinstalácie sa uskutoční dňa 3. júna 2024 v Kultúrnom centre v Bojniciach, kde potrvá do 31. júla. Jej druhou reinstaláciou bude priestor Podtatranského múzea v Poprade, kde sa otvorenie plánuje na 1. októbra 2024 v rámci jesennej konferencie s medzinárodnou účasťou pri príležitosti 70. výročia vzniku organizovaného archívnictva na Slovensku.

Mária Grófová,
MV SR – odbor archívov a registratúr

PREZENTÁCIA PUBLIKÁCIE A BUDETE MI SVEDKAMI

V nedeľu 26. mája 2024 sa v evanjelickom a. v. kostole v Poprade pri príležitosti 190. výročia jeho dostavby uskutočnila prezentácia publikácie s názvom *A budete Mi svedkami*. Autorky v nej zachytili históriu evanjelických a. v. zborov v Poprade, Spišskej Sobote a v Strážach pod Tatrami od reformácie až po súčasnosť. Slávnostných služieb Božích s uvedením knihy do života sa zúčastnil aj biskup Východného dištriktu Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku Peter Mihoč s manželkou, bývalý zborový farár Libor Bednár s manželkou a spevokolom z cirkevného zboru v Bratislave – Dúbravke, ktorý spoločne s popradským spevokolom vytvorili počas služieb Božích nádhernú slávnostnú atmosféru.

Autorkami 320-stranovej publikácie, ktorá vznikala za aktívnej pomoci členov zboru, sú archivárky Štátneho archívu v Prešove, pracoviska Archív Poprad Zuzana Kollárová, Božena Malovcová a Martina Šlampová. Zborový farár Michal Findra zostavil pre publikáciu pútavú fotografickú prílohu.

Prezentáciu publikácie moderoval bývalý zborový farár Libor Bednár, aktuálne pôsobiaci v bratislavskej Dúbravke, ktorý je sám publikačne činný a pôsobil aj ako šéfredaktor vydavateľstva Transocius.

V úvode oboznámila prítomných Božena Malovcová s históriou zboru od reformácie po rok 1945. Súčasný popradský evanjelický a. v. cirkevný zbor sa skladá z v minulosti samostatných evanjelických a. v. cirkevných zborov v Poprade, Spišskej Sobote a v Strážach pod Tatrami. Ich dejiny spojili aj myšlienky Martina Luthera, ku ktorým malo blízko nemecké obyvateľstvo žijúce na tomto území. Pripomenula aj 410. výročie Spišskopodhradskej synody, ktoré si evanjelici pripomínajú tento rok, nezabudla ani na prvého evanjelického kňaza na Spiši Tomáša Preissnera z Lubicie a ani na organizáciu evanjelickej cirkvi i jej rozdelenie na bratstvá a senioráty. Zmieniła sa tiež o pre evanjelikov ťažkých rokoch protireformácie, o zmiernení represálií pod vplyvom uznesení Šopronského snemu (1681) a Tolerančného patentu (1781). Práve na základe Tolerančného patentu si mohli aj evanjelici v Poprade, Spišskej Sobote a v Strážach pod Tatrami vystavať vlastné kostoly. Financie na stavbu získali hlavne zbierkami od jednotlivých rodín a iných darcov. Evanjelici v Spišskej Sobote si postavili kostol po požiari v roku 1775 s povolením Márie Terézie v roku 1777, stavby kostolov v klasicistickom slohu realizovali evanjelici v Strážach pod Tatrami v roku 1784 a v Poprade v roku 1834. Autorka vysvetlila aj zmeny v evanjelickej a. v. cirkvi na Slovensku po roku 1918 i jej rozdelenie v roku 1939 na slovenskú a nemeckú evanjelickú a. v. cirkev, ktorej členmi sa stali cirkevné zbory z Popradu, Spišskej Soboty i Stráží pod Tatrami. Významným dátumom bol 16. jún 1940, keď bol založený Evanjelický a. v. slovenský cirkevný zbor vo Veľkej, ku ktorému sa pričlenila aj slovenská dcérocirkev popradsko-strážsko-sobotská.

O diani v zbore po roku 1945 hovorila ďalšia z trojice autoriek – Martina Šlampová. Upozornila na zmeny po nútenom odchode nemeckých evanjelikov a po spojení sa zborov v roku 1946 v Poprade, Spišskej Sobote a v Strážach pod Tatrami do jedného zboru so sídlom v Poprade. Krátko zhodnotila pôsobenie jednotlivých zborových farárov, spomenula ich neľahkú úlohu v období rokov 1948 – 1989, keď nemohli svoje povinnosti naplno vykonávať. Zároveň konfrontovala dianie v zbore v 90. rokoch

20. storočia s predchádzajúcim obdobím, po ktorom sa mohol duchovný život zboru opäť rozvinúť. Postupne sa zrekonštruovali všetky tri kostoly, cirkevné budovy, nadviazala sa spolupráca s evanjelikmi v nemeckom Lohmare a maďarskom Sarvaši, rozprúdila sa činnosť evanjelickej mládeže, detskej besiedky, Spolku evanjelických žien, modlitebného spoločenstva, diakonie či vyučovanie náboženstva. Začali sa organizovať zborové dni a vydávať zborový list.

Súčasťou prezentácie bol rozhovor Libora Bednára s autorkami publikácie. Vo svojom vystúpení upozornil tiež na množstvo inšpiratívnych príbehov a udalostí z histórie zborov, ktoré kniha prináša. Spomenul príbeh stavby kostola a sám sa zamyslel nad tým, aké zložité by bolo postaviť kostol v súčasnosti so všetkými administratívnymi a finančnými prekážkami, ktoré by bolo potrebné prekonať. S autorkami sa rozprával aj o tom, čo ich pri písaní publikácie najviac zaujalo. Božena Malovcová priblížila príbeh Imricha Vargu, farára, ktorý tu pôsobil v ťažkom období 2. svetovej vojny a za pokrstenie členov troch židovských rodín bol nútený post farára zboru opustiť. Martina Šlampová spomenula činnosť farára Mikuláša Adamčíka pôsobiaceho v zbore v rokoch 1946 – 1979 a jeho boj so štátnou mocou – mať možnosť slobodne vyznávať vieru nebola vždy samozrejmosťou. Autorky sa poďakovali všetkým, ktorí aktívne pomohli s prípravou publikácie, členom zboru za neoceniteľnú pomoc pri zbere údajov i fotografií, jazykovej korektorky, prekladateľovi resumé, grafikovi i obom farárom – bývalému zborovému farárovi Liborovi Bednárovi i súčasnému zborovému farárovi Michalovi Findrovi. V závere sa s auditoriom o svoje pocity a dojmy z prípravy publikácie podelili aj jazyková korektorka Lucia Dindošová, grafik Lukáš Mlynárik a zborový farár Michal Findra. Slávnosť zavŕšili príjemné rozhovory členov zboru s autorkami publikácie.

Martina Šlampová,
Štátny archív v Prešove, pracovisko Archív Poprad

Z prezentácie publikácie, zľava zborový farár Michal Findra s manželkou, autorky knihy Božena Malovcová a Martina Šlampová spolu s bývalým zborovým farárom Liborom Bednárom s manželkou.
Foto: Kristína Kuzielová

VÝSTAVA TATRY NÁS SPÁJAJÚ

Na začiatku spoločnej cesty archivárov Česka, Maďarska, Poľska a Slovenska boli paradoxne 76. nemecké archívne dni 26. – 29. septembra 2006 v Essene, kde sa stretli Hanna Krajewska, riaditeľka Archívu Poľskej akadémie vied a Zuzana Kollárová, v súčasnosti vedúca Štátneho archívu v Prešove, pracoviska Archív Poprad. Nápad o spoločnej spolupráci archivárskych spoločností krajín V4 vznikol aj na základe informácií o spoločnej spolupráci nemecky hovoriacich krajín západnej Európy. Vďaka ochote kolegov – Lászlóa Szögiho z Maďarska, v tom čase predsedu Spoločnosti maďarských archivárov a vtedajšieho predsedu Českej archívnej spoločnosti Daniela Doležala, súčasného riaditeľa Českej archívnej správy Ministerstva vnútra Českej republiky, sa vytvoril kolektív ľudí so záujmom nielen spolupracovať, ale hlavne posunúť našu archívnu pospolitosť a úroveň archívov bližšie k európskym štátom. Prvé spoločné stretnutie sa uskutočnilo 6. marca 2007 v popradskom archíve, kde sa podpísalo memorandum o spolupráci. V rámci nej išlo o spoločné konferencie, výstavy, výmenné pobyty archivárov a podobne.

Po takmer dvadsiatich rokoch môžeme konštatovať, že formálne stretávanie a spolupráca archivárov krajín V4 sa v rámci rôznych podujatí pretavila do priateľských aktivít nielen medzi všetkými krajinami V4, ale aj do rôznych väčších a menších dvojstranných projektov, ktoré pripomínajú spoločnosti, že archivári majú v nej svoje pevné miesto. Veľký úspech zaznamenala spoločná výstava krajín V4 – Od Vyšehradu po Vyšehrad v roku 2016, ktorá sa prezentovala vo všetkých členských štátoch od parlamentov po ďalšie verejné miesta (napr. na letisku a v rôznych kultúrnych inštitúciách). Veľkú zásluhu na takejto rozsiahlej prezentácii mal v tom čase riaditeľ Slovenského inštitútu vo Varšave JUDr. Adrián Kromka.

Pozitívny ohlas na spomenutú výstavu motivoval archivárov k myšlienke vzniku a realizácii ďalšieho projektu – výstavy, tentokrát v spolupráci medzi archívom Poľskej Akadémie vied a popradským archívom, ktoré pre verejnosť pripravili spoločnú prezentáciu svojich zbierok týkajúcich sa Vysokých Tatier pod názvom *Tatry nás spájajú*. Výstava približuje Vysoké Tatry, ktoré sú síce geografickou hranicou deliacou Slovensko a Poľsko, no sú aj priestorom, v ktorom sa nachádzajú spoločné prvky spájajúce milovníkov prírody a našich krásnych veľhôr. Výstava prezentovaná praktickou formou rool up bannerov predstavuje na šiestnástich paneloch 160 vzácnych historických fotografií z konca 19. a začiatku 20. storočia, ktoré by po administratívnej stránke nebolo vôbec jednoduché vyviezť do inej krajiny. Panely prezentujú prírodné krásy Tatier, tatranské osady, kúpele a liečebne v tomto prostredí, vysokohorské chaty, dopravu i šport, obyvateľov Tatier i podtatranských oblastí, vydavateľov tatranských pohľadníc, ale i Tatry videné očami výtvarných umelcov z oboch strán našich veľhôr. Texty sú v slovenskom a v poľskom jazyku.

Výstavu organizačne a finančne zabezpečilo mesto Poprad pod dohľadom prednostu Mestského úradu v Poprade Adriána Kromku. Záštitu nad výstavou prevzal primátor mesta Poprad Anton Danko. Pozvanie na vernisáž, ktorá sa uskutočnila dňa 17. júna 2024, prijal minister investícií, regionálneho rozvoja a informatizácie Slovenskej republiky Richard Raši, štátny tajomník Ministerstva investícií, regionálneho rozvoja a informatizácie Slovenskej republiky Michal Kaliňák i ďalší vzácní hostia

– veľvyslanec Poľska na Slovensku Maciej Ruczaj a konzuli Slovenskej republiky v Gliviciach, Vroclavi a Zakopanom, tiež riaditeľka Štátneho archívu v Prešove Ľubica Kováčová.

Autorsky sa na výstave podieľali popradské archivárky Zuzana Kollárová a Martina Šlampová, za poľskú stranu to bola Izabela Gass. Jazykové preklady zabezpečila Milica Majeriková-Molitoris, za grafické spracovanie výstavy zodpovedal Lukáš Mlynárik a koordinátorom projektu za mesto Poprad bol Ján Bendík.

Výstava sa od jesene 2024 bude prezentovať celý nasledujúci rok v Poľskej republike v rôznych kultúrnych a spoločenských zariadeniach. Veríme, že neosloví iba milovníkov a znalcov Vysokých Tatier, ale pre mnohých sa stane inšpiráciou navštíviť toto pohorie, ktoré nás odjakživa spája.

Zuzana Kollárová,
Štátny archív v Prešove, pracovisko Archív Poprad

Z otvorenia výstavy, zľava Anton Dopirák zo Štátneho archívu v Prešove, Marta Bednárová a vedúca popradského archívu Zuzana Kollárová, riaditeľka Štátneho archívu v Prešove Ľubica Kováčová, Darina Javorská a Ľuboš Janaček, pracovníci z popradského archívu.

Foto: Martina Šlampová

VÝSTAVA BOHU NA SLÁVU, BLÍŽNEMU NA POMOC

Štátny archív v Prešove, pracovisko Archív Poprad, Dobrovoľný hasičský zbor v Spišskej Sobote a Klub priateľov Spišskej Soboty v spolupráci s Územnou organizáciou Dobrovoľnej požiarnej ochrany Slovenskej republiky v Poprade, Krajským múzeom v Prešove a Podtatranským osvetovým strediskom v Poprade pripravili na piatok 21. júna 2024 slávnostné podujatie nazvané *Bohu na slávu, blížnemu na pomoc*, ktorým si pripomenuli 145. výročie založenia Dobrovoľného hasičského zboru v Spišskej Sobote a 100. výročie založenia Okresnej hasičskej jednoty č. 25 v Spišskej Sobote.

Pre návštevníkov bol počas celého dňa pripravený bohatý kultúrny program. Okrem niekoľkých hasičských vozidiel umiestnených pred budovou archívu, si mohli vo výstavných priestoroch Podtatranského osvetového strediska dopoludnia prehliadnúť výtvarné práce žiakov materských a základných škôl na tému *Čo robí hasič?* Vedúca oddelenia umeleckej záujmovej činnosti Zuzana Barilová uviedla, že vzhľadom na veľký záujem zo strany škôl a žiakov sa na výstave prezentuje iba časť kresieb, pričom na záver vtipne podotkla, že deti vnímajú prácu hasičov najmä kvôli haseniu vianočných stromčekov.

Následne sa hasičský sprievod spolu s ďalšími účastníkmi odobral na blízky cintorín, aby vzdal úctu a položil veniec na hrob Roberta Oravca, prvého predsedu Okresnej hasičskej jednoty a zároveň dlhoročného predsedu Dobrovoľného hasičského zboru v Spišskej Sobote. Príhovor o jeho živote predniesol Viliam Kocún.

Popoludňajší program otvoril slávnostný pochod hasičov za znenia Dychovej hudby Tatramat z Matejoviec, ktorý vyvrcholil pred budovou archívu vyvesením štátnej vlajky a vzdaním úcty zosnulým hasičom. Počas tohto pietneho aktu sa z neďalekej zvonice ozval trikrát úder zvonu. Po oficiálnom privítaní pozvaných hostí sa prítomným prihovril poslanec Národnej rady Slovenskej republiky František Majerský, ktorý ocenil význam dobrovoľných hasičov a poďakoval im za ich nasadenie pri záchrane životov a majetku.

Na pôde archívu privítala hostí a účastníkov podujatia jeho vedúca Zuzana Kolárová, po ktorej sa ujal slova odborný pracovník Krajského múzea v Prešove Igor Lazorík. V krátkosti predstavil panelovú výstavu venovanú histórii hasičstva na Slovensku a informoval o vystavených predmetoch múzejnej povahy. Zraku prítomných nemohli uniknúť hlavne hasičské mašiny z druhej polovice 19. storočia. Druhú časť výstavy mapujúcu históriu Dobrovoľného hasičského zboru v Spišskej Sobote od najstarších čias až po súčasnosť si mohli návštevníci prezrieť v prednáškovej miestnosti archívu.

Práve tu pokračovala pre pozvaných hostí ďalšia časť programu krátkym referátom o histórii Dobrovoľného hasičského zboru v Spišskej Sobote, ktorý predniesla Zuzana Kollárová. Predseda Územnej organizácie Dobrovoľnej požiarnej ochrany Slovenskej republiky v Poprade Ján Fridman následne uviedol Roberta Oravca do Siene slávy. Certifikát o tomto slávnostnom akte osobne prevzal jeho vnuk Gábor Scholtz z Nemeckej spolkovej republiky, pre ktorého to bola vôbec prvá návšteva Slovenska.

V druhej časti predstavili Zuzana Kollárová a Ľuboš Janaček spoločnú publikáciu o sobotských hasičoch s názvom *Bohu na slávu, blížnemu na pomoc*. Zatiaľ čo

Zuzana Kollárová priblížila okolnosti jej vzniku, pričom zdôraznila, že bez osobnej angažovanosti čestného predsedu sobotských dobrovoľných hasičov Jána Žabku by táto kniha pravdepodobne nikdy nevznikla, Ľuboš Janaček stručne oboznámil s jej obsahom. Následne uviedli publikáciu do života poslanec Národnej rady Slovenskej republiky František Majerský, čestný predseda dobrovoľných hasičov Ján Žabka a Viliam Kocún. Obaja autori si od predsedu popradských dobrovoľných hasičov Jána Fridmana prevzali medailu za spoluprácu III. stupňa. Záujemcovia o prezentovanú publikáciu si ju mohli počas celého podujatia zakúpiť. Na záver si Cecília Kečková a Dušan Kubo ako zaslúžilí členovia Dobrovoľného hasičského zboru v Spišskej Sobote prevzali Pamätný list.

Ďalšia, už neformálna časť podujatia, sa odohrávala v záhrade archívu, kde sa podával čerstvo uvarený guláš, pivo, limonáda alebo sladený nápoj. Vzájomné priateľské rozhovory spríjemnili svojim vystúpením žiaci zo Základnej školy v Spišskej Sobote, Dychová hudba Tatramat z Matejoviec, operný spevák Ivan Ožvát či kapela Meliorisovci z Hôrky. Pripravené podujatie hodnotili jeho návštevníci veľmi pozitívne, medzi inštitúciami sa opäť upevnila dobrá spolupráca aj s miestnymi sobotskými hasičmi, a popradský archív zároveň atraktívnym spôsobom prezentoval verejnosti svoju činnosť.

Ľuboš Janaček,
Štátny archív v Prešove, pracovisko Archív Poprad

Nástup dobrovoľných hasičov pred popradským archívom počas osláv 145. výročia založenia Dobrovoľného hasičského zboru v Spišskej Sobote a 100. výročia založenia Okresnej hasičskej jednoty v Spišskej Sobote

Foto: Ingrid Janigová

Prezentácia knihy o dejinách Dobrovoľného hasičského zboru v Spišskej Sobote Bohu na slávu, blížnemu na pomoc, zľava autori Ľuboš Janaček a Zuzana Kollárová, medzi nimi Ján Fridman, František Majerský (s knihou), Ján Žabka a Viliam Kocun

Foto: Ingrid Janigová

ŽIVOTNÉ JUBILEUM MÁRIE NOVOSÁDOVEJ

Naša vedúca a kolegyňa, na ktorú vždy s láskou a rešpektom spomíname, Mgr. Mária Novosádová, PhD. (alebo Maruška, ako ju volali kolegovia), oslavuje tento rok životné jubileum 65 rokov.

Narodila sa 25. júna 1959 v Snine. Po skončení základnej školy a následného absolvovania štúdia na gymnáziu v Snine jej kroky smerovali na Pedagogickú fakultu v Nitre, kde študovala dejepis a ruský jazyk. Po úspešnom absolvovaní fakulty pôsobila dvadsaťjeden rok ako učiteľka dejepisu v základnej škole.

Keďže jej veľkou záľubou bola história, zlákala ju práca v archíve, kde mohla posunúť hranice tohto záujmu o kúsok ďalej. Do archívu nastúpila 1. apríla 2004 na pozíciu riaditeľky Štátneho archívu v Prešove, pobočka Humenné. V archíve sa venovala takmer všetkým činnostiam, ktoré zahŕňa práca archivára, predovšetkým predarchívnej starostlivosti, spracúvaniu a sprístupňovaniu archívnych dokumentov, výskumnej, publikačnej a kultúrno-osvetovej činnosti. Túžba po znalostiach nasmerovala jej kroky na Filozofickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave, kde pod taktovkou profesora Leona Sokolovského získala titul PhD. v odbore pomocné vedy historické. Štúdium úspešne ukončila dizertačnou prácou s názvom *Vývoj školskej správy v okresoch Humenné, Snina a Medzilaborce v rokoch 1918 – 1960*. Aj po ukončení štúdia sa naďalej venovala problematike histórie školstva vo svojom regióne.

Po pri archivárskej práci sa aktívne zúčastňovala na vedeckých konferenciách a publikovala štúdie v *Slovenskej archivistike*, v zborníku *Historica Carpatica*, v zborníku Národného archívu v Prahe *Paginae historiae*, v časopise Spoločnosti slovenských archivárov *Fórum archivárov* a rovnako tak prezentovala svoju prácu v regionálnych novinách, televízii a v rozhlase. V roku 2011 pobočka štátneho archívu v Humennom pod jej vedením otvorila svoje brány domácim i zahraničným účastníkom XV. Archívnych dní v Slovenskej republike na tému Zbierky v archívoch. Ocenením jej práce v archíve pri príležitosti 50. narodenín bolo udelenie pamätnej Križkovej medaily.

Mária Novosádová sa veľmi rada vracala do pedagogických čias vďaka exkurziám žiakov základných a stredných škôl, kde v plnej miere využila svoje znalosti z oblasti školstva. Rada ich s prácou archivárov zoznamovala aj s využitím netradičných metód.

V humenskom archíve pracovala do roku 2021. Po odchode do zaslúženého dôchodku sa stále venuje bádaniu, konkrétne téme pôsobenia pôrodných asistentiek v okrese Snina. Pri príležitostných návštevách sa živo zaujíma o dianie v archíve a nikdy neodmietne žiadnu prosbu o pomoc alebo radu. Osobné poďakovanie za ľudský prístup, odborné i priateľské rady jej vyjadrujú súčasní aj bývalí pracovníci humenského archívu.

Milá Maruška, do ďalších rokov Ti prajeme veľa elánu, zdravia a spokojnosti v kruhu Tvojich najbližších!

Tomáš Palík a kolektív
Štátneho archívu v Prešove, pracovisko Archív Humenné

MENOSLOV AUTOROV ŠTÚDIÍ A ČLÁNKOV/ LIST OF AUTHORS OF STUDIES AND ARTICLES

Mgr. Peter Kašiak, interný doktorand na Katedre slovenských dejín, Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Gondova ulica 2, 811 02 Bratislava 1; e-mail: kasiak2@uniba.sk

Mgr. Marek Púčik, PhD., Slovenské národné múzeum – Múzeum Bojnice v Bojniciach, Zámok a okolie 1, 972 01 Bojnice; e-mail: marek.pucik@snm.sk

PhDr. Michal Wanner, Ph. D., Ministerstvo vnútra Českej republiky – odbor archívnej správy a spisovej služby, Trieda Milady Horákovovej 133, 166 21 Praha 6, Česká republika; e-mail: michal.wanner@mvr.cz

POKYNY PRE AUTOROV/ INSTRUCTIONS FOR AUTHORS

POKYNY PRE AUTOROV/INSTRUCTIONS FOR AUTHORS

Časopis *Slovenská archivistika* (ďalej *SA*) vychádza dvakrát ročne. Jeho obsahom sú pôvodné práce autorov, ktoré sú výsledkom ich vlastnej bádateľskej činnosti. Príspevky uverejňujeme v slovenskom, českom a anglickom jazyku. Redakcia prijíma rukopisy počas celého roka, do prvého čísla najneskôr do 28. februára, do druhého čísla najneskôr do 31. augusta v rámci kalendárneho roka.

Výkonná redakcia predkladá zaslané príspevky redakčnej rade, ktorá navrhuje recenzentov jednotlivých príspevkov, ktorým výkonná redakcia následne zašle príspevky na posúdenie. Recenzný proces je obojstranne anonymný. Na základe recenzentských posudkov a rozhodnutia redakčnej rady výkonná redakcia upovedomí autorov o prijatí/neprijatí ich príspevku a podmienkach jeho zaradenia na vydanie v príslušnom čísle. Autori poskytujú svoje príspevky výhradne SA a pred rozhodnutím redakčnej rady ich neposkytnú na publikovanie inému periodiku. Rukopisy na nevracajú. Autori odovzdaním príspevku do reakcie súhlasia s jeho uverejnením aj v elektronickej podobe na webovej stránke Ministerstva vnútra Slovenskej republiky.

Každú odbornú štúdiu tvorí: názov, meno autora, abstrakt v rozsahu max. 2 500 znakov, kľúčové slová v rozsahu max. 7 slov, text štúdie s poznámkovým aparátom pod čiarou (footnotes), zoznam použitých prameňov, literatúry a elektronických zdrojov.

Autori posielajú príspevky v elektronickej forme na adresu: slovenska.archivistika@minv.sk

Príspevky treba posilať napísané v programe Microsoft Word vo formáte .doc/.docx. Technické náležitosti príspevku: typ písma Times New Roman, veľkosť písma textu 12 bodov, veľkosť písma poznámok pod čiarou 10 bodov, riadkovanie textu 1,15, riadkovanie poznámok pod čiarou 1,0, zarovnanie textu i poznámok pod čiarou iba zľava (bez iných špeciálnych nastavení).

Preklad abstraktov a kľúčových slov do anglického jazyka zabezpečuje výkonná redakcia.

Obrazové prílohy sa zasielajú samostatne vo formáte .jpg v rozlíšení 300 – 600 dpi. Ich umiestnenie treba zreteľne vyznačiť v texte a doplniť ich zdroj (pri fotografiách meno autora a rok, ak sú známe).

Autor akéhokoľvek príspevku uvedie nasledujúce údaje: meno, priezvisko, získané tituly, adresu pracoviska, e-mailový a telefonický kontakt.

Pri tvorbe poznámkového aparátu vychádzame z normy STN ISO 690 Dokumentácia a STN ISO 690 Bibliografické odkazy.

ODKAZ NA TEXT V MONOGRAFII (1 – 3 autori)

v poznámke

- ¹ KUČERA, Matúš. *Pater patriae. Zo starých českých a slovenských dejín*. Bratislava 1981, s. 25.
- ² ŽAŽOVÁ, Henrieta. Prístrojové vybavenie observatória. In HOLOŠOVÁ, Alžbeta – ŽAŽOVÁ, Henrieta. *Dejiny observatória na Trnavskej univerzite 1756 – 1785*. Trnava 2012, s. 34-39.

v zozname použitej literatúry

KUČERA, Matúš. *Pater patriae. Zo starých českých a slovenských dejín*. Bratislava: Tatran, 1981. 274 s.

HOLOŠOVÁ, Alžbeta – ŽAŽOVÁ, Henrieta. *Dejiny observatória na Trnavskej univerzite 1756 – 1785*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Ústav dejín Trnavskej univerzity v Trnave, 2012. 120 s. ISBN 978-80-8082-566-9

Mená autorov oddeľuje pomlčka, čísla uvádzajúce rozpätie strán spája spojovník.

ODKAZ NA TEXT V MONOGRAFII (viac ako 3 autori)

v poznámke

- ³ KUNDEROVÁ, Diana. Zaľudnený archív. In PAVLOVIČ, Richard et al. *70 rokov Štátneho archívu v Košiciach*. Košice 2021, s. 176-179.

v zozname použitej literatúry

KUNDEROVÁ, Diana. Zaľudnený archív. S. 174-189. In PAVLOVIČ, Richard et al. *70 rokov Štátneho archívu v Košiciach*. Košice: Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Košiciach, 2021. 272 s. ISBN 978-80-973178-2-9

V prípade monografie, ktorá má viac ako troch autorov, uvádzame prvé meno z nich a ďalších uvádzame ako et al.

KODAJOVÁ, Daniela et al. *Živena. 150 rokov spolku slovenských žien*. Bratislava: Slovart, 2019. 245 s. ISBN 978-80-556-4149-2

ODKAZ NA ŠTÚDIU V ZBORNÍKU ALEBO KAPITOLU V KOLEKTÍVNEJ PRÁCI

v poznámke

- ⁴ BURDA, Matúš. Každodennosť vojaka rakúsko-uhorskej armády na východnom fronte 1914 (od narukovania po prvé Vianoce v Haliči). In DROBŇÁK, Martin – TURIK, Radoslav – SZABÓ, Viktor (eds.). *Slovensko a prvá svetová vojna I. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Košice 2018, s. 120.
- ⁵ DEÁK, Ladislav. Miesto Slovenska v československom štáte v rokoch 1918 – 1938 z medzinárodného hľadiska. In ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián (eds.). *Slovensko v Československu (1918 – 1939)*. Bratislava 2004, s. 18-20.

v zozname použitej literatúry

BURDA, Matúš. Každodennosť vojaka rakúsko-uhorskej armády na východnom fronte 1914 (od narukovania po prvé Vianoce v Haliči). S. 113-137. In DROBŇÁK, Martin – TURIK, Radoslav – SZABÓ, Viktor (eds.). *Slovensko a prvá svetová vojna I. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Košice: Klub vojenskej histórie Beskydy, 2018. 285 s. ISBN 976-80-570-0576-6

DEÁK, Ladislav. Miesto Slovenska v československom štáte v rokoch 1918 – 1938 z medzinárodného hľadiska. S. 15-34. In ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián (eds.). *Slovensko v Československu (1918 – 1939)*. Bratislava: VEDA, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2004. 688 s. 239 obrázkov. ISBN 80-224-0795-X

LOPATKOVÁ, Zuzana (ed.). *Otázky zemepanského hospodárenia a správy v novoveku*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave – Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2019. 414 s. ISBN 978-83-81111-158-4

SZÖGI, László (Herg.). *Beiträge zur Geschichte und Entwicklung der mitteleuropäischen Universitätsarchive : Internationale Konferenz der mitteleuropäischen Universitätsarchive 6. – 9. Dezember 1999* [Príspevky k dejinám a vývoju stredoeurópskych univerzitných archívov: Medzinárodná konferencia stredoeurópskych univerzitných archívov 6. – 9. decembra 1999]. Budapest: Universitätsarchiv und Bibliothek der Eötvös Loránd Universität in Budapest, 2000. 220 s. ISBN 963-463-428-1

ODKAZ NA ŠTÚDIU PUBLIKOVANÚ V PERIODIKU

v poznámke

⁶ ROHÁČ, Peter. Vnútorne konflikty za vlády Ondreja II. 1292 – 1296. In *Vojenská história*. Roč. 27, 2023, č. 2, s. 13.

v zozname použitej literatúry

ROHÁČ, Peter. Vnútorne konflikty za vlády Ondreja II. 1292 – 1296. In *Vojenská história*. Roč. 27, 2023, č. 2, s. 7-29. ISSN 1335-3314

Všetky číslovky (ročník, rok či číslo časopisu alebo zborníka) sa uvádzajú arabskými číslicami.

ODKAZY NA UŽ CITOVANÉ DIELO

⁷ ROHÁČ, Peter. Vnútorne konflikty, s. 22-23.

⁸ KUČERA, Matúš. *Pater patriae*, s. 40.

⁹ HOLOŠOVÁ, Alžbeta – ŽAŽOVÁ, Henrieta. *Dejiny observatória*, s. 75.

¹⁰ KODAJOVÁ, Daniela et al. Živena, s. 141.

¹¹ BURDA, Matúš. Každodennosť vojaka rakúsko-uhorskej armády, s. 117.

CITÁCIA ARCHÍVNEHO PRAMEŇA

¹² Slovenský národný archív (ďalej len SNA), fond (ďalej len f.) Rod Habsburg – cisárska manufaktúra na majoliku a porcelán v Holiči, 1765 – 1848, inventárne číslo

- (ďalej len inv. č.) 9, archívna škatuľa (ďalej a. š.) 7.
- ¹³ Štátny archív v Nitre (ďalej len ŠA NR), pracovisko Archív Levice (ďalej A LV), fond (ďalej len f.) Obecný úrad mesta Levice (ďalej len OcÚ LV), 4410/1932, inventárne číslo (ďalej len inv. č.) 165, archívna škatuľa (ďalej a. š.) 41.
- ¹⁴ Štátny archív v Nitre (ďalej len ŠA NR), Zbierka fotografií k dejinám Štátneho archívu v Nitre, inventárne číslo (ďalej len inv. č.) 15, foto: Štefan Jarabý, 1985.

CITÁCIA EDOVANÉHO ARCHÍVNEHO PRAMEŇA

v poznámke

- ¹⁵ MARSINA, Richard. *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. Tomus I. Bratislava 1971 (ďalej len CDSI 1.). Listina č. 17, s. 16.*
- ¹⁶ BANDOĽOVÁ, Margita et al. (eds.). *Od Uhorského kráľovstva k Československej republike. Dokumenty z fondov slovenských regionálnych archívov k udalostiam v rokoch 1918 – 1919.* Bratislava – Košice 2018. Dokument č. 16, s. 75-76.

v zozname použitej literatúry

MARSINA, Richard. *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. Tomus I. Bratislava: Academia scientiarum Slovaca, 1971. 472 s.*

BANDOĽOVÁ, Margita et al. (eds.). *Od Uhorského kráľovstva k Československej republike. Dokumenty z fondov slovenských regionálnych archívov k udalostiam v rokoch 1918 – 1919.* Bratislava – Košice: Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Bratislave v spolupráci s Ministerstvom vnútra Slovenskej republiky, Štátny archívom v Košiciach, 2018. 504 s. ISBN 978-80-973256-0-2

CITÁCIA ELEKTRONICKÉHO ZDROJA

Pri citovaní elektronických online zdrojoch sa postupuje podľa typu dokumentu (monografia, kapitola, štúdia z periodika a pod.), ale navyše je pri nich potrebné uvádzať:

- dátum citovania do hranatých zátvoriek [cit. 2024-08-28] za vydateľské údaje,
- dostupnosť na internete Dostupné na: <https://ostium.sk/read-offline/10048/esencia-haiku-na-priklade-haiku-etely-farkasovej.pdf>
- typ e-zdroja [online] za názov zdrojového dokumentu.

Príklady:

Uniknihy.sk [online]. © 2013 [cit. 2015-09-25]. Dostupné na: <http://www.uniknihy.sk/>

CHUDÝ, Andrej – LICHNEROVÁ, Lucia – ŠUŠOL, Jaroslav. *Úvod do autorského práva* [online]. Bratislava: Stimul, 2011 [cit. 2015-09-09]. Dostupné na: https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/kkiv/Granty_a_projekty/Inwent/chudy_lichnerova_susol_-_uvod_do_autorskeho_prava.pdf

Tabula Hungariae, autor Lazar Deák (Lazarus Secretarius), 1526 – 1528. In *Eötvös Loránd Tudományegyetem* [online]. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, © 2024 [cit. 2023-10-01]. Dostupné na: <http://lazarus.elte.hu/hun/maps/lazar150.jpg>

ODKAZ NA ČLÁNOK V DOBOVEJ TLAČI

v poznámke

¹⁹ Slováč, 5. december 1938, s. 3, názov článku.

Poznámka: ak ide o denník, uvádzame dátum výtlačku, ak ide o iné periodikum, uvádza sa rok, ročník, číslo, strana, prípadne názov článku. Ak má článok autora a ide nám o zdôraznenie tohto faktu, tak uvádzame meno/skratku mena autora, názov článku a nasleduje In, napríklad:

²⁰ -bz. Štefánikova socha v Leviciach. In *Južné Pohronie*. Roč. 3, 1934, č. 18, 28. apríl 1934, s. 3.

²¹ CHUDOBA, Andrej. Spomienka na hrdinu M. R. Štefánika. In *Pohronie*. Roč. 62, č. 22, 11. jún 2007, s. 3.

v zozname použitej literatúry

Uvádzame rovnako, ako pri štúdiu publikovanej v periodiku, pozri vyššie.

ZOZNAM PRAMEŇOV A ELEKTRONICKÝCH ZDROJOV

Archívne pramene

Slovenský národný archív, fond Rod Habsburg – cisárska manufaktúra na majoliku a porcelán v Holíči 1765 – 1848.

Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Levice, fond Obecný úrad mesta Levice.

Štátny archív v Nitre, Zbierka fotografií k dejinám Štátneho archívu v Nitre.

Edície prameňov

SEDLÁK, Vincent. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. Tomus 2. Inde ab Anno 1315 ad Anno 1323*. Bratislava: Veda, 1987. 634 s.

Dobová tlač

Bratislavské noviny 2007.

Internetové zdroje

Uniknihy.sk [online]. ©2013 [cit. 2015-09-25]. Dostupné na: <http://www.uniknihy.sk/>
Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky [online]. ©2024 [cit. 2024-08-28]. Dostupné na: <https://www.minv.sk/>

ĎALŠIE INFORMÁCIE SÚVISIACE S CITOVANÍM

Pri citovaní používame všeobecne zaužívané skratky: s. – strana/strany, č. – číslo, roč. – ročník, inv. č. – inventárne číslo, a. š. – archívna škatuľa.

Ak v citovanom prameni nie je uvedené miesto vydania, rok vydania alebo názov vydavateľa, uvádzame: [S. l.], [S. a.], [S. n.].

V prípade viacerých miest a vydavateľov citovaného prameňa uvádzame vydavateľa pri príslušnom mieste vydania: Praha: Argo – Bratislava: Concordia, 1999.

V prípade viacerých miest vydania a jedným vydavateľom oddeľujeme miesta vydania pomlčkou: Bratislava – Martin: Osveta, 1956.

Zásady písania historických mien z uhorského obdobia slovenských dejín boli vypracované v súlade so závermi komisie pre historickú terminológiu pri Historickom ústave SAV, ktoré sa prediskutovali aj za účasti ďalších historikov, literárnych a právnych historikov, jazykovedcov, archivárov a bibliografov (porov. *Slovenská archivistika*. Roč. 15, 1980, č. 2, s. 199-211.). Náležité podoby mien uvádza šesťzväzkový *Slovenský biografický slovník* (Martin: Matica slovenská, 1986 – 1994) a *Biografický lexikón Slovenska* (Martin: Slovenská národná knižnica – Národný biografický ústav, 2002, 2004, 2007, 2010). Niektoré príklady sa uvádzajú v *Pravidlách slovenského pravopisu* (Bratislava: VEDA, 2000) v 3. kapitole Písanie slov cudzieho pôvodu (prevzatých slov a cudzích vlastných mien) v podkapitole 2 Písanie historických osobných mien z uhorského obdobia slovenských dejín na s. 42.

Mapy či kartografické dokumenty sa uvádzajú nasledovne:

Európa [mapa]. 1 : 5 000 000. Bratislava: Mapa Slovakia Plus, 2005.

SLOVENSKÁ ARCHIVISTIKA

Ročník 54 – Číslo 1/2024

Vydavateľ/Publisher

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky – odbor archívov a registratúr

Adresa redakcie a administrácia/Address

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky – odbor archívov a registratúr

Križkova 7, 811 01 Bratislava

slovenska.archivistika@minv.sk

Periodicita/Periodicity

Dvakrát ročne/Biannual

(redakčná uzávierka 28. februára a 31. augusta)

Náklad/Print

150 ks

EV 140/08

ISSN 0231-6722 (print)

ISSN 2730-0323 (online)

Návrh obálky/Cover design

Nora Nosterská

Prerecká kniha z rokov 1681 – 1781, Štátny archív v Trenčíne,
pracovisko Archív Bojnice

Grafická úprava a zalomenie/Graphic editing and folding

Ing. Daniel Ďurďovič, Štátny archív v Bratislave, pracovisko Archív Modra

Tlač/Print

Centrum polygrafických služieb, p. o., Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky

Za obsah textov zodpovedajú autori.

PHIC

est comparatus per Do
Montium, ut pote; Joanne
tinum Leporis, præcisè u
cessitatem Collegij Promontori
hoc, Privilegiati Oppidi Pri
tium. Die 1. Mensis

ANNNO 168

Post horrendam carn
damentalem evers
um, inopinatè facta
Anni Die vige
bitaneam devast
malitia. Tr

